

TARIMSAL EKONOMİ VE POLİTİKA GELİŞTİRME ENSTİTÜSÜ
TEPGE

BUĞDAY, DANE MISIR VE ÇELTİK ÜRETİMİNDE FARK ÖDEMESİ DESTEKLERİNİN ETKİSİ

Dr. Gonca GÜL YAVUZ

Prof. Dr. Bülent MİRAN

Dr. Betül BAHADIR GÜRER

Nazire YÜREKLİ YÜKSEL

Alkan DEMİR

TEPGE YAYIN NO: 266
ISBN: 978-605-9175-39-5

© TEPGE
Her Hakkı Saklıdır.

Ocak 2016

İletişim:

Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı Kampüsü
3 Nolu Giriş
Eskişehir Yolu 9.km
Lodumlu/ANKARA

Telefon: 0312 287 5833

Faks: 0312 287 5458

TAGEM/TEAD/13/A15/P01/001-003 nolu alt entegre proje sonuç raporudur.

TEPGE'nin izni olmaksızın basılamaz, basılı veya elektronik materyal olarak çoğaltılamaz ve/veya dağıtılamaz.
Kaynak gösterilmek şartı ile alıntı yapılabilir.
Yayın içerisindeki her türlü yorum ve değerlendirmeler yazara aittir ve Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı ve TEPGE'nin görüşlerini yansıtmaz.

ÖNSÖZ

Üretimde kullanılan girdiler ve teknoloji düzeyi tarımsal ürünlerin miktar ve kalite özellikleri üzerindeki en önemli etkenlerdir. Ancak gelişmiş ülkelerde bile teknoloji düzeyi, tarım sektörünün sahip olduğu özellikler ve karşı karşıya olduğu risklere karşı tam güvence sağlayamamakta olup bu durum sektörün desteklenmesini ve korunmasını gerektirmektedir. Diğer taraftan, sektörde üretim sürecinin uzun, parasal geri dönüşüm hızının düşük, sermaye birikimi ve yatırımların yetersiz olması destekleme ve teşviklerin önemini artırmaktadır.

Tarımsal desteklerin; amaçları ve politika araçları ülkelere göre farklılık göstermekle birlikte, tüm ülkelerin ekonomi politikaları içinde önemli bir yer tutmaktadır. 5488 sayılı Tarım Kanununda tarımsal desteklemelerin amacının; tarım sektörünün öncelikli problemlerinin çözümüne katkıda bulunmak, uygulanan politikaların etkinliğini artırmak, sektörün bu politikalara uyumunu kolaylaştırmak olduğu ayrıca tarımsal destekleme politikalarının, ekonomik ve sosyal etkinlik ile verimlilik koşullarını sağlayacak programlarla uygulanacağı belirtilmiştir.

Kıt kaynakların etkin kullanımını sağlamaya yönelik çıktılara ulaşmak amacıyla tarıma yapılan destekler arasında yer alan “Fark Ödemesi Destekleri”nin etkilerini inceleyen bu proje 2013 yılında başlayıp iki yılda tamamlanmış ve önemli sonuçlar elde edilmiştir. Öncelikle fark ödemesi desteklerinin arz üzerine ve üretici tercihlerindeki etkilerinin belirlendiği çalışma, başta projeyi destekleyen Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığının politika yapıcıları olmak üzere buğday, mısır, çeltik, pamuk, ayçiçeği, soya, nohut, kuru fasulye ve kırmızı mercimek ürünleri ile ilgili sektörler ve paydaşlar açısından da önem arz etmektedir.

Bu projenin her aşamasında desteğini ve emeğini esirgemeyen Proje Danışmanımız Prof. Dr. Bülent MİRAN’a, büyük emek sarf ederek anketleri yapan 14 İl (Adana, Ankara, Balıkesir, Çanakkale, Çorum, Diyarbakır, Edirne, Konya, Mardin, Şanlıurfa, Sakarya, Samsun, Yozgat) GTHB yöneticilerine ve teknik personeline, anketleri sabırla cevaplayan üreticilere teşekkürü bir borç biliriz.

Mehmet Cihad KAYA
Enstitü Müdürü

ÖNSÖZ

İÇİNDEKİLER

1. GİRİŞ.....	1
1.2. Konunun Önemi	1
1.2. Çalışmanın Amacı	3
2. MATERYAL VE YÖNTEM.....	6
2.1. Materyal.....	6
2.2. Yöntem	6
2.2.1. Ana kitlenin belirlenmesi	6
2.2.2. Anket hazırlama ve uygulama	8
2.2.3. Verilerin analizinde kullanılan yöntem	9
3. KAYNAK ÖZETLERİ.....	18
4. DESTEKLEME POLİTİKALARI	23
4.1. Fark Ödemesi Destekleri	23
4.1.1. Fark ödemesi desteğinin hukuki dayanağı	25
4.1.2. Fark ödemesi desteği kapsamında yer alan ürünler.....	26
4.2. Girdi Destekleri	30
4.3. Hedef Fiyat Politikası	31
4.4. Tek Ödeme Politikası	32
5. BUĞDAY	35
5.1. Dünyada ve Türkiye’de Durum.....	35
5.1.1. Dünyada Durum	35
5.1.2. Türkiye’de Durum	39
5.2. Destekleme Politikaları.....	44
5.2.1. Dünyada Buğdaya Yönelik Destekleme Politikaları	45
5.2.2. Türkiye’de Buğdaya Yönelik Destekleme Politikaları.....	50
5.3. Araştırma Bulguları	53
5.3.1. Buğday İşletmelerinin Sosyal ve Yapısal Özellikleri.....	53
5.3.2. Buğday üreticilerinin tarımsal üretim yapma amaçları	57
5.3.3. Buğday üreticilerinin üretimlerini artırmak/sürdürmek için gerekli buldukları koşullar	59
5.3.4. Buğday üreticilerinin uygulanacak bir destekleme politikasında dikkate alacakları unsurlar	60
5.3.5. Buğday üretiminde destekleme politikalarının tercihinde etkili olan faktörler	61
5.3.6. Fark Ödemesi Desteğinin Buğday Üreticilerinin Tercihleri Üzerindeki Etkisi	64
5.3.7. Fark Ödemesi Desteğinin Buğday Arzı Üzerine Etkileri	65
5.3.8. Buğday Üretiminde Kabul İsteği (WTA) ve Üretici Rantı	68
6. DANE MISIR.....	69
6.1. Dünyada ve Türkiye’de Durum.....	69
6.1.1. Dünyada Durum	69
6.1.2. Türkiye’de Durum	72
6.2. Destekleme Politikaları.....	79

6.2.1. Dünyada Mısır'a Yönelik Destekleme Politikaları.....	80
6.2.2. Türkiye'de Mısır'a Yönelik Destekleme Politikaları	85
6.3. Araştırma Bulguları	92
6.3.1. Dane Mısır İşletmelerinin Sosyal ve Yapısal Özellikleri	92
6.3.2. Dane mısır üreticilerinin tarımsal üretim yapma amaçları	96
6.3.3. Dane mısır üreticilerinin üretimlerini artırmak/sürdürmek için gerekli buldukları koşullar	97
6.3.4. Dane mısır üreticilerinin uygulanacak bir destekleme politikasında dikkate alacakları unsurlar	99
6.3.5. Dane mısır üretiminde destekleme politikalarının tercihinde etkili olan faktörler	100
6.3.6. Fark Ödemesi Desteğinin Dane Mısır Üreticilerinin Tercihleri Üzerindeki Etkisi	102
6.3.7. Fark Ödemesi Desteğinin Dane Mısır Arzı Üzerine Etkileri	103
6.3.8. Dane Mısır Üretiminde Kabul İsteği (WTA) ve Üretici Rantı.....	106
7. ÇELTİK	108
7.1. Dünyada ve Türkiye'de Durum	108
7.1.1. Dünyada Durum	108
7.1.2. Türkiye'de Durum	113
7.2. Destekleme Politikaları.....	117
7.2.1. Dünyada Çeltiğe Yönelik Destekleme Politikaları.....	118
7.2.2. Türkiye'de Çeltiğe Yönelik Destekleme Politikaları	122
7.3. Araştırma Bulguları	126
7.3.1. Çeltik İşletmelerinin Sosyal ve Yapısal Özellikleri	126
7.3.2. Çeltik üreticilerinin tarımsal üretim yapma amaçları	130
7.3.3. Çeltik üreticilerinin üretimlerini artırmak/sürdürmek için gerekli buldukları koşullar	131
7.3.4. Çeltik üreticilerinin uygulanacak bir destekleme politikasında dikkate alacakları unsurlar	133
7.3.5. Çeltik üretiminde destekleme politikalarının tercihinde etkili olan faktörler	134
7.3.6. Fark Ödemesi Desteğinin Çeltik Üreticilerinin Tercihleri Üzerindeki Etkisi	136
7.3.7. Fark Ödemesi Desteğinin Çeltik Arzı Üzerine Etkileri.....	137
7.3.8. Çeltik Üretiminde Kabul İsteği (WTA) ve Üretici Rantı	140
8. SONUÇ VE ÖNERİLER	142
9. KAYNAKLAR.....	147
EK-1. Örnek Anket Formu.....	154

TABLolar

Tablo 2. 1 Türkiye’de Buğday Üreten İşletmeler İçin Örnek Hacmi	7
Tablo 2. 2 Türkiye’de Mısır Üreten İşletmeler İçin Örnek Hacmi.....	7
Tablo 2. 3 Türkiye’de Çeltik Üreten İşletmeler İçin Örnek Hacmi	8
Tablo 2. 4 AHP’de Kullanılan Tercih Ölçeği.....	11
Tablo 2. 5 Ürünlerin tahmin edilen arz modelinde kullanılan değişkenler	14
Tablo 4. 1 Prim Destekleri (1993-2003).....	27
Tablo 4. 2 Prim Destekleri (2004-2008).....	27
Tablo 4. 3 Fark Ödemesi Destekleri (2009-2015).....	28
Tablo 4. 4 2013 yılı Mazot ve Gübre Destekleri Destekleme Miktarları (TL/da).....	31
Tablo 5. 1 Dünya Buğday Ekim Alanı (milyon ha)	35
Tablo 5. 2 Dünya Buğday Üretimi (milyon ton)	36
Tablo 5. 3 Dünya Buğday İthalatı (milyon ton)	37
Tablo 5. 4 Dünyada Buğday İhracatı (milyon ton).....	37
Tablo 5. 5 Dünya Buğday Fiyatları (\$/Ton, FOB)	38
Tablo 5. 6 Türkiye’de Buğday Ekim Alanı (Bin Ha).....	40
Tablo 5. 7 Türkiye’de Buğday Üretimi (Bin Ton)	41
Tablo 5. 8 Türkiye’nin Buğday İthalatı (1000 Ton).....	43
Tablo 5. 9 Türkiye’nin Buğday İhracatı (1000 Ton).....	43
Tablo 5. 10 Türkiye’de Buğday Fiyatları (TL/Kg).....	44
Tablo 5. 11 Buğday Üreticilerin Genel Özellikleri	53
Tablo 5. 12 Buğday Üreten İşletmelerin Arazi Mülkiyeti ve Tasarruf Durumu	55
Tablo 5. 13 Buğday Üreten İşletmelerin Parsel Sayısı ve Sulama Durumu.....	56
Tablo 5. 14 İşletmelerde Buğday Üretimi	56
Tablo 5. 15 Buğday Pazarlama Kanalları	57
Tablo 5. 16 Buğday Üreticilerinin Tarımsal Üretim Yapma Amaçları.....	58
Tablo 5. 17 Buğday Üreticilerinin Üretimlerini Artırmak/Sürdürmek İçin Gerekli Buldukları Koşullar	59
Tablo 5. 18 Buğday Üreticilerin Uygulanacak Bir Politikada Dikkate Alacakları Unsurlar ...	61
Tablo 5. 19 Buğday Üretiminde Destekleme Politikalarının Tercih Nedenleri	62
Tablo 5. 20 Buğday Üretiminde Destekleme Politikalarının Tercih Dereceleri	62
Tablo 5. 21 Buğday Üretiminde Destekleme Politikalarının Tercih Nedenlerine Göre Derecelendirilmesi.....	63
Tablo 5. 22 Buğday Üreticilerinin Fark Ödemesi Desteğini Tercih Etmesi Üzerine Etki Eden Faktörler	64
Tablo 5. 23 Buğday İçin Tahmin Edilen Arz Modelinde Kullanılan Değişkenler.....	66
Tablo 5. 24 Buğday İçin Tahmin Edilen Arz Modeli.....	67
Tablo 5. 25 Buğday Üretiminde Üreticilerin Kabul İsteği	68
Tablo 6. 1 Dünyada Mısır Ekim Alanı (Milyon ha)	69
Tablo 6. 2 Dünyada Mısır Üretimi (Milyon ton).....	70
Tablo 6. 3 Dünya Mısır İthalatı (Milyon ton).....	71
Tablo 6. 4 Dünya Mısır İhracatı (Milyon ton).....	71
Tablo 6. 5 Dünya Mısır Fiyatları (FOB, \$/Ton)	72
Tablo 6. 6 Türkiye’de Dane Mısır Ekim Alanı (Bin Ha)	73
Tablo 6. 7 Türkiye’de Dane Mısır Üretimi (Bin Ton).....	76
Tablo 6. 8 Türkiye’de Mısır İthalatı (1000 Ton).....	77
Tablo 6. 9 Türkiye’de Mısır İhracatı (Ton)	78
Tablo 6. 10 Türkiye’de Mısır Fiyatları (TL/Kg)	78
Tablo 6. 11 Dane Mısır Üreticilerinin Genel Özellikleri.....	92

Tablo 6. 12 Dane Mısır Üreten İşletmelerin Arazi Mülkiyeti ve Tasarruf Durumu	94
Tablo 6. 13 Dane Mısır Üreten İşletmelerin Parsel Sayısı ve Sulama Durumu	94
Tablo 6. 14 İşletmelerde Mısır Üretimi	95
Tablo 6. 15 Mısır Pazarlama Kanalları.....	95
Tablo 6. 16 Dane Mısır Üreticilerinin Tarımsal Üretim Yapma Amaçları	96
Tablo 6. 17 Dane Mısır Üreticilerinin Üretimlerini Artırmak/Sürdürmek İçin Gerekli Buldukları Koşullar	98
Tablo 6. 18 Dane Mısır Üreticilerinin Uygulanacak Bir Politikada Dikkate Alacakları Unsurlar	99
Tablo 6. 19 Mısır Üretiminde Destekleme Politikalarının Tercih Nedenleri	100
Tablo 6. 20 Mısır Üretiminde Destekleme Politikalarının Tercih Dereceleri	101
Tablo 6. 21 Mısır Üretiminde Destekleme Politikalarının Tercih Nedenlerine Göre Derecelendirilmesi.....	101
Tablo 6. 22 Mısır Üreticilerinin Fark Ödemesi Desteğini Tercih Etmesi Üzerine Etki Eden Faktörler	103
Tablo 6. 23 Dane Mısır İçin Tahmin Edilen Arz Modelinde Kullanılan Değişkenler	104
Tablo 6. 24 Dane Mısır İçin Tahmin Edilen Arz Modeli	106
Tablo 6. 25 Dane Mısır Üretiminde Üreticilerin Kabul İsteği	107
Tablo 7. 1 Dünya Çeltik Ekim Alanı (milyon ha)	108
Tablo 7. 2 Dünya Çeltik Üretimi (Milyon ton)	109
Tablo 7. 3 Dünya Pirinç Üretimi (Milyon ton).....	110
Tablo 7. 4 Dünya Pirinç İhracatı (Milyon ton).....	111
Tablo 7. 5 Dünya Pirinç İthalatı (Milyon ton).....	112
Tablo 7. 6 Dünyada Çeltik Üretici Fiyatları (\$/Ton).....	112
Tablo 7. 7 Dünya Pirinç İhraç Fiyatları (FOB-\$/Ton).....	113
Tablo 7. 8 Türkiye’de Çeltik Ekim Alanı (1000 da)	114
Tablo 7. 9 Türkiye’de Çeltik Üretimi (1000 ton)	115
Tablo 7. 10 Türkiye Çeltik İhracatı (Ton)	115
Tablo 7. 11 Türkiye Çeltik İthalatı (1000 Ton)	116
Tablo 7. 12 Türkiye’de Çeltik Fiyatları (TL/kg)	117
Tablo 7. 13 Çeltik Üreticilerinin Genel Özellikleri	126
Tablo 7. 14 Çeltik Üreten İşletmelerin Arazi Mülkiyeti ve Tasarruf Durumu.....	128
Tablo 7. 15 Çeltik Üreten İşletmelerin Parsel Sayısı ve Sulama Durumu	129
Tablo 7. 16 İşletmelerde Çeltik Üretimi	129
Tablo 7. 17 Çeltik pazarlama kanalları.....	130
Tablo 7. 18 Çeltik Üreticilerin Tarımsal Üretim Yapma Amaçları.....	130
Tablo 7. 19 Çeltik Üreticilerinin Üretimlerini Artırmak/Sürdürmek İçin Gerekli Buldukları Koşullar	132
Tablo 7. 20 Çeltik Üreticilerinin Uygulanacak Bir Politikada Dikkate Alacakları Unsurlar	133
Tablo 7. 21 Çeltik Üretiminde Destekleme Politikalarının Tercih Nedenleri.....	134
Tablo 7. 22 Çeltik Üretiminde Destekleme Politikalarının Tercih Dereceleri.....	135
Tablo 7. 23 Çeltik Üretiminde Destekleme Politikalarının Tercih Nedenlerine Göre Derecelendirilmesi.....	135
Tablo 7. 24 Çeltik Üreticilerinin Fark Ödemesi Desteğini Tercih Etmesi Üzerine Etki Eden Faktörler	137
Tablo 7. 25 Çeltik İçin Tahmin Edilen Arz Modelinde Kullanılan Değişkenler	138
Tablo 7. 26 Çeltik İçin Tahmin Edilen Arz Modeli	140
Tablo 7. 27 Çeltik Üretiminde Üreticilerin Kabul İsteği.....	141

ŞEKİLLER

Şekil 2. 1 Bir AHP Modeli (Günden ve Miran 2008).	10
Şekil 2. 2 Çalışmada Kullanılan Hiyerarşik Model	12
Şekil 4. 1 Hububatların desteklendiği havzalar	29
Şekil 4. 2 Yağlı tohumlu bitkilerin desteklendiği havzalar	29
Şekil 4. 3 Baklagillerin desteklendiği havzalar	30
Şekil 5. 1 Dünya Buğday Ekim Alanı ve Üretimi	36
Şekil 5. 2 Dünya Buğday Fiyatları (\$/Ton, FOB)	39
Şekil 5. 3 Türkiye Buğday Ekim Alanı ve Üretimi	41
Şekil 5. 4 Türkiye’de Buğday Fiyatları (TL/Kg).....	44
Şekil 5. 5 Buğday Üreticilerinin Tarımsal Üretim Yapma Amaçları	58
Şekil 5. 6 Buğday Üreticilerinin Üretimlerini Artırmak/Sürdürmek İçin Gerekli Buldukları Koşullar	60
Şekil 5. 7 Buğday Üreticilerin Uygulanacak Bir Politikada Dikkate Alacakları Unsurlar	61
Şekil 6. 1 Dünyada Mısır Ekim Alanı ve Üretimi	70
Şekil 6. 2 Türkiye’de Mısır Ekim Alanı ve Üretimi.....	76
Şekil 6. 3 Türkiye’de Mısır Fiyatları (TL/kg)	79
Şekil 6. 4 Dane Mısır Üreticilerinin Tarımsal Üretim Yapma Amaçları	97
Şekil 6. 5 Dane Mısır Üreticilerinin Üretimlerini Artırmak/Sürdürmek İçin Gerekli Buldukları Koşullar	98
Şekil 6. 6 Dane Mısır Üreticilerinin Uygulanacak Bir Politikada Dikkate Alacakları Unsurlar	99
Şekil 7. 1 Dünya Mısır Ekim Alanı ve Üretimi.....	110
Şekil 7. 2 Çeltik Üreticilerinin Tarımsal Üretim Yapma Amaçları.....	131
Şekil 7. 3 Çeltik Üreticilerinin Üretimlerini Artırmak/Sürdürmek İçin Gerekli Buldukları Koşullar	132
Şekil 7. 4 Çeltik Üreticilerinin Uygulanacak Bir Politikada Dikkate Alacakları Unsurlar	133

1. GİRİŞ

1.2. Konunun Önemi

Tarım sektörü, nüfusun gıda maddeleri gereksinimini karşılaması, tarıma dayalı sanayinin hammadde kaynağını oluşturması, istihdam yaratması, dışa bağımlılığın azaltılması gibi nedenlerle ekonomi üzerinde stratejik bir öneme sahiptir. Türkiye 1980'li yılların sonuna kadar dünyada gıda bakımından kendine yeterli ülkeler arasında sayılmaktayken, 1990'lı yılların başından itibaren birçok üründe net ithalat yapar konuma gelmiştir. 2014 yılına gelindiğinde ise, Türkiye gıda emniyetini sağlamış az sayıda gelişmekte olan ülkeler arasında olup, kişi başına gelir artışı, gelir dağılımındaki dengesizliğin azalması, nüfus artışı, kentleşme, nüfusun yaş piramidindeki değişimi ve turist sayısındaki artış gibi faktörler gıda ürünlerine olan talebin büyümesini hızlandırmıştır. Bu durumda, yurtiçi üretimin talep artışının gerisinde kalması nedeniyle bazı ürünlerde arz açığının ortaya çıkması kaçınılmazdır.

Tarımsal ürünlerin miktar ve kalite özellikleri üzerindeki en önemli etkenler; üretimde kullanılan girdiler ve teknoloji düzeyidir. Ancak en gelişmiş ülkelerde bile teknoloji düzeyi, tarım sektörünün sahip olduğu özellikler ve karşı karşıya olduğu risklere karşı tam güvence sağlayamamakta olup bu durum sektörün desteklenmesini ve korunmasını gerektirmektedir. Diğer taraftan, sektörde üretim sürecinin uzun, parasal geri dönüşüm hızının düşük, sermaye birikimi ve yatırımların yetersiz olması destekleme ve teşviklerin önemini artırmaktadır.

Tarımsal destekler; amaçları ve politika araçları ülkelere göre farklılık göstermekle birlikte, günümüzde tüm ülkelerin ekonomi politikaları içinde önemli bir yer tutmaktadır. Tarımsal destekleme politikaları ile;

- Yeterli ve güvenli besin arzının sağlanması,
- Üretimde kalite ve verimliliğin artırılması,
- Üretici gelirlerinde istikrarın sağlanması ve yaşam standartlarının iyileştirilmesi,
- Üretimin piyasa koşullarına uygun, iç ve dış talep doğrultusunda geliştirilmesi ve yönlendirilmesi,
- İhracatın geliştirilmesi ve çok taraflı dünya ticaret sistemine uyum sağlaması,
- Toplumda ekonomik ve sosyal dengelerin sağlanması ve korunması,

- Doğal kaynakların korunmasını hedefleyen, dengeli ve çevreyle uyumlu altyapının oluşarak çevre yönetimi ve kalitesine katkıda bulunması hedeflenmektedir.

Türkiye’de tarımsal destekler; alan bazlı destekler, bitkisel üretim destekleri, hayvancılık destekleri, kırsal kalkınma destekleri ve diğer destekler (tarım sigortası, ÇATAK vb) şeklinde uygulanmaktadır. 2013 yılında toplam 8,7 milyar TL tarımsal destekleme ödemesi yapılmıştır. Bitkisel üretim destekleri içinde yer alan fark ödemesi desteği toplam destekleme ödemelerinden %30 pay alırken, hayvancılık destekleri %31, alan bazlı destekler ise %25 pay almaktadır (GTHB, 2013).

Türkiye’de tarımsal desteklemeler kapsamında, bazı tarımsal ürünlere fark ödemesi (prim) desteği yapılmasına ilişkin ilk uygulamaya 1993 yılında kütlü pamukla başlanmış ancak daha sonra çeşitli nedenlerle son verilmiştir. 1998 yılından itibaren ise yeniden uygulamaya geçilmiştir. Bir taraftan üreticiyi korurken, diğer taraftan sanayiciye dünya fiyatlarından hammadde temin edilmesini sağlamak amacıyla uygulanan prim sistemi, Türkiye’nin yanı sıra birçok gelişmiş ve gelişmekte olan ülkede yaygın olarak uygulanmaktadır. Fark ödemesi desteği ile 5488 Sayılı Tarım Kanununun tarımsal destekleme araçlarını düzenleyen 19. maddesine dayanılarak tarımsal ürünlerin üretiminin artırılması amaçlanmaktadır (Anonim, 2005). “Fark Ödemesi Desteği”, ürün piyasalarında oluşacak fiyatları etkilemeksizin üretici gelirlerini doğrudan, tarımsal üretim, ürün kalitesi ve verimlilik düzeylerini dolaylı olarak etkileme gücüne sahiptir.

Türkiye’de 2013 yılı itibariyle buğday (ve diğer hububatlar), çeltik, mısır (dane), pamuk (kütlü), ayçiçeği (yağlık), soya, kanola, aspir, baklagiller (kuru fasulye, nohut, mercimek), zeytinyağı ve çay üretiminde fark ödemesi desteği uygulanmakta olup 2013 yılında fark ödemesi desteği kapsamında 2,6 milyar TL destekleme ödemesi yapılmıştır. Fark ödemesi desteği için yapılan ödemelerin ürünlere göre dağılımında; buğday %30, diğer hububatlar %3, mısır %7, çeltik %3, pamuk %36, ayçiçeği %10, soya %1, kanola ve aspir %1, zeytinyağı %2, çay %5 ve baklagiller %1 pay almıştır (GTHB, 2013).

1.2. Çalışmanın Amacı

Bu projede Türk tarım politikası amaç ve önceliklerine paralel olarak ürün miktarı ve ürün kalitesinin yönlendirilmesinde etkili olduğu düşünülen ve 2013 yılında toplam tarımsal destekleme ödemelerinde %30 ile en önemli destek kalemlerinden birini oluşturan fark ödemesi desteklerinin üretici kararları üzerindeki etki derecesinin belirlenmesi, üretici kararlarında etkili faktörlerin ortaya konulması, bu ürünlerde farklı destekleme yöntemlerinin etkisi de dikkate alınarak arz fonksiyonlarının tahmin edilmesi ve üretici rantının hesaplanması amaçlanmaktadır. Proje kapsamında ele alınan ürünler buğday, dane mısır, çeltik, pamuk, ayçiçeği, soya, kuru fasulye, nohut, kırmızı mercimek olup bu ürünler fark ödemesi desteğinin %90'ını oluşturmaktadır. Ürünlerin seçiminde aşağıdaki nedenler dikkate alınmıştır;

- Tahıllar tüm dünyada insanların beslenmesinde önemli rol oynayan temel gıda maddeleridir. Türkiye'deki 3,1 milyon işletmenin hemen hemen tamamı bir ya da iki çeşit tahıl üretmektedir. Türkiye'de artan nüfusa paralel olarak buğday talebi de artmaktadır. Ekmek, bulgur, makarna, irmik, bisküvi, nişasta ve diğer buğdaya dayalı unlu mamullerin gıda amaçlı tüketimi de dikkate alındığında, Türkiye'deki buğday tüketimi 2013 yılında 17 milyon ton olarak gerçekleşmiştir. Kişi başına buğday tüketimi ise 225 kg'dır (TÜİK, 2014). Üretilen ve büyük bölümü besin olarak tüketilen buğdayın yaklaşık %10'u tohumluk olarak saklanırken az bir bölümü de sanayide kullanılmakta, ayrıca hayvan yemi olarak değerlendirilmektedir. Türkiye'de ekilebilir alanların 1/3'ü buğday üretiminde kullanılmakta ve üretilen ürün miktarı dünya buğday üretiminin yaklaşık %3'üne karşılık gelmektedir. Toplam bitkisel üretimin yaklaşık %55'ini tahıllar oluştururken, tahıl üretimi içinde buğdayın yaklaşık %60'lık bir payı olduğu da hesaba katıldığında buğdayın gıda güvencesi açısından stratejik önemi daha net görülmektedir.
- Pirinç, doğrudan tüketimin yanı sıra pirinç unu olarak da kullanıldığı gibi, pirinç kepeği olarak da yem sanayinde, çeşitli rasyonlara dâhil edilerek besicilikte kullanılmaktadır. Türkiye'de 2013 yılında 35 ilde 1,1 milyon dekar alanda 900 bin ton çeltik üretimi gerçekleşmiştir. Çeltik, tahıl ekim alanları içerisinde %1 pay alırken, üretimde %2,4 paya sahiptir. Ekilen alan ve üretim bakımından ilk sırada Marmara Bölgesi yer almaktadır. Marmara Bölgesinde yaklaşık 759 bin dekarlık alanda çeltik tarımı yapılmaktadır. Bu rakam, Türkiye çeltik arazilerinin yaklaşık %69'una denk

gelmektedir. Ekim alanı bakımından Marmara Bölgesi'ni sırasıyla Karadeniz ve Güneydoğu Anadolu bölgeleri takip etmektedir. Pirinç tüketimi 2013 yılında kişi başına ortalama 7,5 kg olup, yıllık toplam talep 580-600 bin ton arasındadır. 2013 yılı pirinç ithalatı 217 bin ton, ihracatı ise 46 bin ton olarak gerçekleşmiştir (TÜİK, 2014). Türkiye'de, çeltik üretimi tüketim miktarını karşılayamadığı için, hemen her dönem çeltik ya da pirinç dış alımı gerçekleşmektedir.

- Mısır, dünya tarım ürünleri piyasalarında hem üretim hem de ticareti ile oldukça önemli yere sahiptir. Türkiye'de de mısır, buğday ve arpadan sonra en fazla üretimi yapılan tahıl grubu bitkisidir. Yem sanayi başta olmak üzere nişasta bazlı şekerler, bitkisel yağ ve gıda sektörü gibi çeşitli kullanım alanına sahip olan mısır, son yıllarda alternatif kullanım alanı olarak biyoyakıt üretiminde de revaçtadır. Türkiye'de 2004 yılında 2,8 milyon ton olan dane mısır üretimi, 2013 yılında yaklaşık 2 katı aşan bir artışla 4,9 milyon tona yükselmiştir. Bu artışta etkili olan faktörler ise; hibrit tohumların kullanımı, bölgeye uygun tohum çeşitlerinin kullanımı, yetiştirme tekniklerinin gelişmesi, etlik piliç (broiler) yemi üretimi başta olmak üzere yem sanayi talebindeki artış, ikinci ürün üretiminin artması, pamuğa alternatif olarak mısır ekiminin artması, GAP ve Ege Bölgeleri'ndeki ekim alanı artışı, dünya piyasalarında artan mısır fiyatlarının yurtiçi fiyatlara da yansması, prim ve gübre, mazot gibi desteklerle üretimin özendirilmesi ve 2007 yılı haricinde dönemin genelinde iklimsel faktörlerin üretimi olumlu yönde etkilemesidir. Mısır üretimi tahıl ürünleri içerisinde üçüncü sırada olmasına rağmen, 6 milyon tona yaklaşan yurtiçi kullanımı karşılayamamaktadır (TÜİK, 2014). Bu nedenle üretimin devamlılığının sağlanması ve arz açığının en aza indirilebilmesi önem arz etmektedir.

Geçmişte ülkelerin kendi öncelikleri doğrultusunda şekillenen ve uygulanan destekleme sistemlerinden bir kısmı, Dünya Ticaret Örgütü Tarım Antlaşması'ndan itibaren tamamen terk edilmiş, bazıları ise çeşitli sınırlamalar altında yürütülebilir hale gelmiştir. Özellikle son yıllarda tüm dünyada artan gıda fiyatları ve yaşanan ekonomik krizlerin de etkisiyle fark ödemesi şeklinde yapılan desteklemelerin kontrollü kullanılması gerekliliği gündeme gelmiştir. Bu nedenle üreticilerin üretim kararı içerisinde tarımsal desteklerin etkisinin bilinmesine ihtiyaç duyulmaktadır. Ancak tarımsal faaliyetlerin birçok faktöre bağlı olarak gerçekleştirilmesi nedeniyle, tek başına desteğin etkisinden ziyade üreticilerin karar verme

sürecinde etkili olan faktörlerin incelenmesi gerektiği düşünülmektedir. Karar verme, zaman içinde oluşan bazı etki ve incelemelerin bir sonucu olup, bir anlık eylemden çok bir dizi eylemi içeren ve belirli bir zaman dilimi içinde oluşan bir süreçtir. Bu süreçte; üretim farklılığının etkinliği, anlaşılabilirliği, ekolojik yapı, sürdürülebilirliğin sağlanması, üretici tarafından uygulanabilir olması, ayrıca toplumsal kurallar ve baskılar üretici kararlarını etkileyen faktörler olarak karşımıza çıkmaktadır. Bununla birlikte bireysel duygular, düşünceler, algılamalar, hatırlamalar ve herhangi bir durumdan çıkarılan sonuçlar üreticileri karar verirken bilinçli veya bilinçsiz olarak etkileyen unsurlardır. Ayrıca devlet tarafından verilen destekler de üretici kararlarını etkileyebilmektedir (Konyar and Osborn,1990; Koppelman and French, 1996; Lebon and Arnoud, 2000; Geason et al., 2003; Yavuz, 2004).

Bu bilgiler ışığında projenin amaçları;

- 1) Her bir ürün için, üreticilerin sosyo-ekonomik özelliklerinin belirlenmesi,
- 2) Fark ödemesi desteklerinin her ürün için ayrı olmak üzere, üretici kararları üzerindeki etki derecesinin belirlenmesi,
- 3) Her bir ürün için, üretici kararlarında etkili diğer faktörlerin ortaya konulması,
- 4) Ele alınan ürünlerde farklı destekleme yöntemlerinin etkisi de dikkate alınarak arz fonksiyonlarının tahmin edilmesi ve üretici rantının hesaplanması

olarak belirlenmiştir.

5488 sayılı Tarım Kanunu ile tarımsal desteklemelerin amacının, tarım sektörünün öncelikli problemlerinin çözümüne katkıda bulunmak, uygulanan politikaların etkinliğini artırmak, sektörün bu politikalara uyumunu kolaylaştırmak olduğu, ayrıca tarımsal destekleme politikalarının, ekonomik ve sosyal etkinlik ile verimlilik koşullarını sağlayacak programlarla uygulanacağı belirtilmiştir.

Tarım kanunuyla belirlenen bu amaç doğrultusunda bu projenin temel gerekçeleri;

- 1) Ele alınan ürünlerin üretim kararında etkili olan faktörlerin belirlenmesinin yanı sıra fark ödemesi desteklerinin üretim kararındaki etkisi oransal olarak belirlenerek tarımsal destekleme politikaları kapsamında karar alıcılara fayda sağlamak,
- 2) Ayrıca arz açığı olan ürünleri üretme kararında üreticilerin sosyo-ekonomik özelliklerinin belirlenmesi suretiyle kıt kaynakların etkin kullanımını sağlamaya yönelik çıktılara ulaşmaktır.

2. MATERYAL VE YÖNTEM

2.1. Materyal

Tarım işletmelerinin ekonomik analizi ve planlanması için gerekli veriler, en doğru şekilde muhasebe kayıtlarından elde edilmektedir. Ancak Türkiye’de tarım işletmelerinde genellikle muhasebe kayıtları tutulmamaktadır. Bu durumda tarım işletmelerinde yapılacak anket ile elde edilecek verilerden ve mevcut araştırma sonuçlarından yararlanma, bir zorunluluk olarak ortaya çıkmaktadır (Erkuş vd., 1986). Bu nedenle, araştırmanın ana materyalini, ele alınan buğday, mısır ve çeltiğin yoğun olarak yetiştirildiği illerdeki üreticilere uygulanan anketler oluşturmuş olup örnek hacminin belirlenmesinde Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı Çiftçi Kayıt Sistemi (ÇKS) 2012 yılı verilerinden yararlanılarak tabakalı tesadüfi örnekleme yöntemi kullanılmıştır. Örnek sayısının illere dağılımında ise illerin söz konusu ürünün toplam üretiminden aldıkları pay dikkate alınarak oransal dağılım yapılmıştır. Veriler, her bir tabakaya göre tesadüfi olarak seçilmiş olan üreticilerden yüz yüze anket yoluyla toplanmıştır.

Araştırmada ayrıca, Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı (GTHB), Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK), Toprak Mahsulleri Ofisi (TMO), Birleşmiş Milletler Gıda ve Tarım Örgütü (Food and Agriculture Organisation of the United Nations- FAO), Amerikan Tarım Bakanlığı (United States Department of Agriculture-USDA), Uluslararası Hububat Konseyi (International Grain Council-IGC) gibi ulusal ve uluslararası kurumlara ait yayınlar, araştırmalar ile çeşitli kurumların yayınladığı kitap, dergi, istatistik ve raporlardan faydalanılmış, çıkarılan tüzük ve yönetmelikler kullanılmıştır.

2.2.Yöntem

2.2.1. Ana kitlenin belirlenmesi

Ana kitlesinin belirlenmesinde; Türkiye’de en fazla buğday, mısır ve çeltik üretilen illerdeki üretici sayısı örnek popülasyonuna dahil edilmiştir. Örneğin çeltikte, Türkiye’deki çeltik üretiminin %82.3’ünü oluşturan 5 il (Edirne, Samsun, Balıkesir, Çanakkale, Çorum) araştırma kapsamına alınmıştır. Örnek hacmi ise ÇKS kayıtları dikkate alınarak her bir ürünün ekim alanına göre belirlenmiştir. Örnek hacminin belirlenmesinde tabakalı tesadüfi örnekleme yöntemi kullanılmıştır.

Tabakalı Tesadüfî Örnekleme Formülü (Miran, 2002):

$$n = \frac{Nz^2\sigma^2}{d^2(N-1) + z^2\sigma^2}$$

σ^2 = Ana kitle varyansı

N= Ana kitle büyüklüğü

d= hata değeri

z= Seçilen olasılık düzeyi için normal dağılış tablo değeri

Hesaplamalarda güven aralığı %95, hata payı ise %10 olarak alınmıştır. Bu hesaplamalar sonucunda ürünlere göre örnek hacmi, buğdayda 359, mısırdada 349, çeltikte ise 253 olarak hesaplanmış olup toplam örnek hacmi 961'dir. Ürünlere ve illere göre belirlenen örnek sayıları Tablo 2.1-2.3'de verilmiştir.

Tablo 2. 1 Türkiye'de Buğday Üreten İşletmeler İçin Örnek Hacmi

BUĞDAY	Üretim Miktarı	Üretim Payı	Tabakalara Düşen Örnek Sayısı				Toplam Örnek Sayısı
	(ton)	(%)	n<5	5≤ n <30	30≤ n<100	n≥100	
Konya	1515303	7.7	51	22	16	54	141
Diyarbakır	1031031	5.2	20	12	7	24	62
Şanlıurfa	974612	5.0	8	7	6	25	46
Ankara	936340	4.8	9	8	8	28	53
Yozgat	800283	4.1	13	13	10	20	56
Toplam	5257569	26.7	101	61	46	151	359
Diğer (74 il)	14416431	73.3					
TÜRKİYE	19674000	100.0					

Tablo 2. 2 Türkiye'de Mısır Üreten İşletmeler İçin Örnek Hacmi

MISIR	Üretim Miktarı	Üretim Payı	Tabakalara Düşen Örnek Sayısı				Toplam Örnek Sayısı
	(ton)	(%)	n<5	5≤ n <30	30≤ n<100	n≥100	
Adana	748160	17.4	6	19	13	28	65
Şanlıurfa	453006	10.5	3	10	12	42	67
Osmaniye	387598	9.0	9	12	6	6	33
Sakarya	311880	7.2	63	30	4	1	98
Mardin	306564	7.1	1	5	13	67	85
Toplam	2207208	51.2	81	76	47	145	349
Diğer (68 il)	2102792	48.8					
TÜRKİYE	4310000	100.0					

Tablo 2. 3 Türkiye’de Çeltik Üreten İşletmeler İçin Örnek Hacmi

ÇELTİK	Üretim Miktarı	Üretim Payı	Tabakalara Düşen Örnek Sayısı				Toplam Örnek Sayısı
	(ton)	(%)	n<5	5≤ n <30	30≤ n<100	n≥100	
Edirne	341318	39.6	12	15	11	82	120
Samsun	125182	14.6	5	6	4	28	43
Balıkesir	101737	11.8	3	3	3	29	39
Çanakkale	79321	9.2	1	4	2	23	31
Çorum	60615	7.1	8	5	2	6	20
Toplam	708173	82.3	29	33	23	168	253
Diğer (30 il)	151827	17.7					
TÜRKİYE	860000	100.0					

2.2.2. Anket hazırlama ve uygulama

Anket formunda sorular 5 ana gruba ayrılmıştır. Bunlar;

- Üreticilerin sosyo-ekonomik özelliklerinin ve işletme özelliklerinin belirlenmesine,
- Buğday, dane mısır ve çeltik üretimine yönelik farklı destekleme politikalarının etkisi de dikkate alınarak arz fonksiyonlarının tahmin edilmesi ve üretici rantının hesaplanmasına,
- Fark ödemesi desteğinin ve diğer desteklerin üretici kararları üzerindeki etki derecesinin belirlenmesine,
- Buğday, dane mısır ve çeltik üretimine yönelik uygulanacak bir destekleme politikasında dikkate alınması gereken en önemli ve önemsiz unsurların belirlenmesine,
- Üreticilerin üretme istekliliğinin belirlenmesine yönelik sorulardır.

Proje amaçlarına ulaşmak üzere anketlerde her bir ürün için 25 farklı senaryo oluşturulmuş olup anketler farklı üreticilere farklı senaryoların sorulması üzerine kurgulanmıştır.

Anketlerin oluşturulmasının ardından anketlerin en iyi şekilde uygulanması amacıyla anket uygulama kılavuzu hazırlanmıştır.

“Seçilmiş Ürünlerde Fark Ödemesi Desteklerinin Etkisi” isimli entegre proje kapsamında Ankara Uluslararası Tarımsal Eğitim Merkezi (UTEM)’nde 6-7 Kasım 2013 tarihlerinde Prof. Dr. Bülent MİRAN tarafından 27 İl Gıda Tarım ve Hayvancılık Müdürlüğünden gelen 47 teknik personele anket uygulama eğitimi verilmiştir. Hazırlanan Anket Uygulama Kılavuzları bu

personelere dağıtılmıştır. Eğitim sonrasında duyulan ihtiyaç üzerine 18-19 Kasım 2013 tarihinde Adana’da 40 personele, 27 Kasım 2013 tarihinde ise Şanlıurfa’da 35 personele proje ekibi tarafından anket uygulama eğitimi verilmiştir. Ayrıca 3-4 Aralık 2013 tarihlerinde Diyarbakır ve Mardin’e görüş alışverişinde bulunmak üzere ziyaret gerçekleştirilmiştir. Ocak 2014 itibariyle anketler tamamlanarak “Surveygizmo” web sitesine (Anonim, 2013) veri girişleri yapılmış ve bu veriler daha sonra SPSS paket programına aktarılmıştır.

2.2.3. Verilerin analizinde kullanılan yöntem

2.2.3.1. Üretim kararında etkili olan faktörlerin analizi

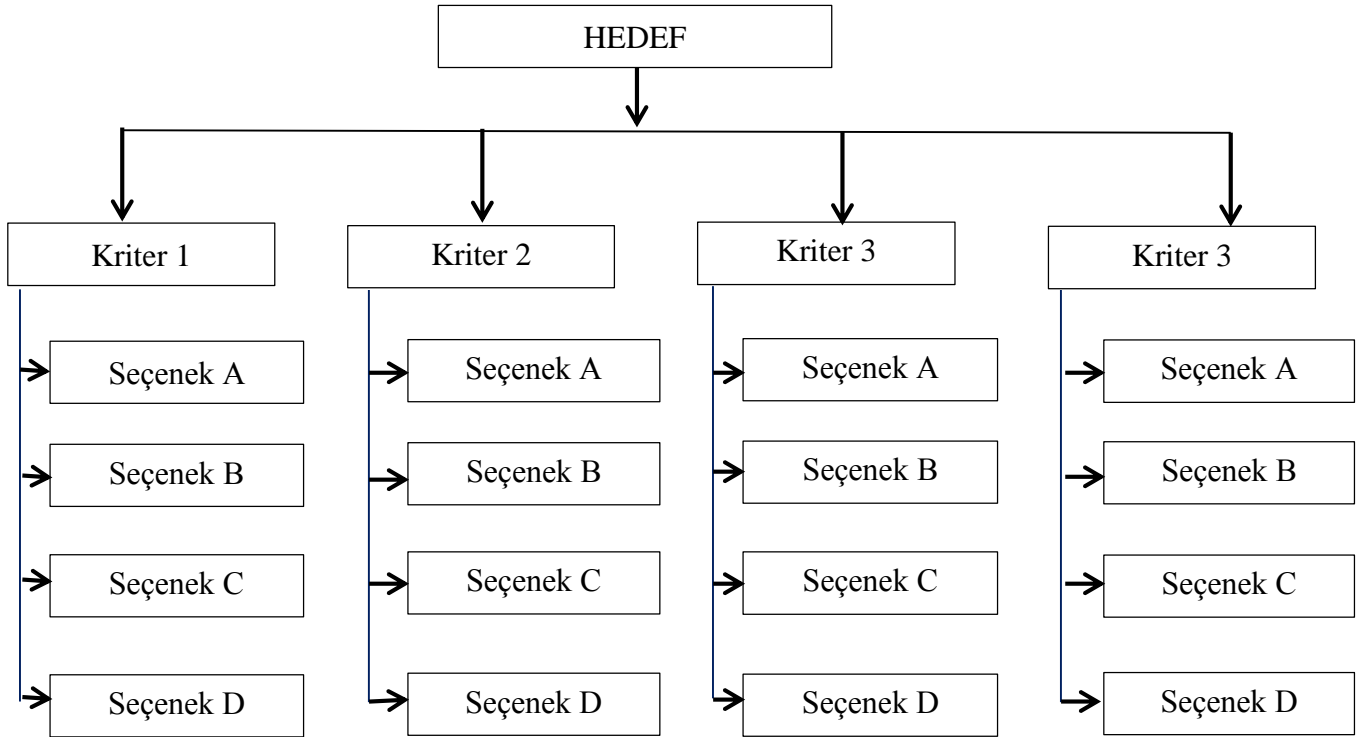
Karar verme, hedeflere ve amaçlara ulaşmak için seçenekler arasından bir seçim yapma sürecidir (Forman and Selly, 2000). İnsan beyninin belirli bir zamanda yedi uyarıcıdan daha fazlasını işleyemediği, aynı anda üç kriterden daha fazlasını karşılaştıramadığı kanıtlanmıştır (Prakash, 2003; Rommelfanger, 2003). Analitik Hiyerarşi Süreci (Analytical Hierarchy Process-AHP) birden çok kriter için karmaşık problemlerin çözümünde kullanılan bir karar verme yöntemidir. Karar vericilere, karmaşık problemleri, problemin ana hedefi, kriterleri, alt kriterleri ve seçenekleri arasındaki ilişkiyi gösteren bir hiyerarşik yapıda modelleme olanağı vermektedir (Saaty et al., 2003).

AHP, kriterlerin önemiyle ilgili karar vericinin (üretici) yargıları üzerine gerçekleşen alternatif kararların gerçekleşebilme olasılıklarını sıralamaya yardım eden bir yöntemdir. Bu sebepten AHP yöntemi kullanıldığında hangi seçeneğin üretici açısından daha ağır bastığı gösterilebilmekte ve bu sebeple üretici davranışı modelleri için kullanılabilir iyi bir alternatif oluşturmaktadır (Günden ve Miran, 2008).

Kriterlerin hiyerarşik organizasyonu, büyük karar problemlerinde yaygın olarak kullanılmaktadır (Prakash, 2003). AHP, ayrıştırma, eşli karşılaştırma ve hiyerarşik düzenleme olmak üzere üç temel ilkeye dayanmaktadır. Ayrıştırma bir problemi, çeşitli hiyerarşiler halinde yapılandırma işlemidir. Eşli karşılaştırma, seçenekler veya kriterler için eşli karşılaştırma matrisi oluşturma sürecidir. Hiyerarşik düzenleme ise hiyerarşi üstündeki karşılaştırmaları birleştirme işlemidir (Günden 2008).

AHP'nin ilk adımı, karar problemini temel bileşenlerine ayırtmak ve hiyerarşik bir yapı oluşturmaktır. Karar vericiye, ilgili kararın daha küçük parçaları üzerinde odaklanmasına yardımcı olur (Braunschweig and Becker, 2004). Karar hiyerarşisinin en tepesinde ana hedef, bir alt kademe kararın kalitesini etkileyecek kriter ve en altında ise karar seçenekleri yer almaktadır (Şekil 2.1).

Eşli karşılaştırmalar, AHP'nin ikinci temel adımını oluşturmaktadır. İki seçeneğin/kriterin birbirleriyle karşılaştırılması anlamına gelir ve karar vericinin yargısına dayanır. Hiyerarşi n eleman içeriyorsa, toplam $n(n-1)/2$ adet eşli karşılaştırma yapmak gerekmektedir (Günden ve Miran 2008).

Şekil 2. 1 Bir AHP Modeli (Günden ve Miran 2008).

Eşli karşılaştırmada, A kriterinin B kriterine göre ne kadar önemli olduğu, Tablo 10' da gösterilen 1-9 puanlı tercih ölçeğiyle belirlenmektedir. Önem derecesinde yer almayan 2, 4, 6, 8 gibi değerler ara (ortalama) değerlerdir. Karşılaştırılan her elemanın önceliğinin (görelî öneminin) hesaplanmasına sentezleme denilmektedir. Sentezleme aşaması, normalizasyonu içermektedir. En yaygın olarak kullanılan normalizasyon yönteminde, her sütunun elemanları, o sütunun toplamına bölünür. Elde edilen değerlerin satır ortalaması alınır. AHP'nin son

aşamasında, nihai karara ulaşılır ve karar problemi çözümlenir. Bu aşamada problemin ana hedefinin gerçekleştirilmesinde, karar seçeneklerinin sıralaması olarak hizmet edecek bir karma öncelikler vektörü oluşturulur. Elde edilen nihai öncelikler, karar seçeneklerinin puanları olarak ta adlandırılır (Günden vd. 2008).

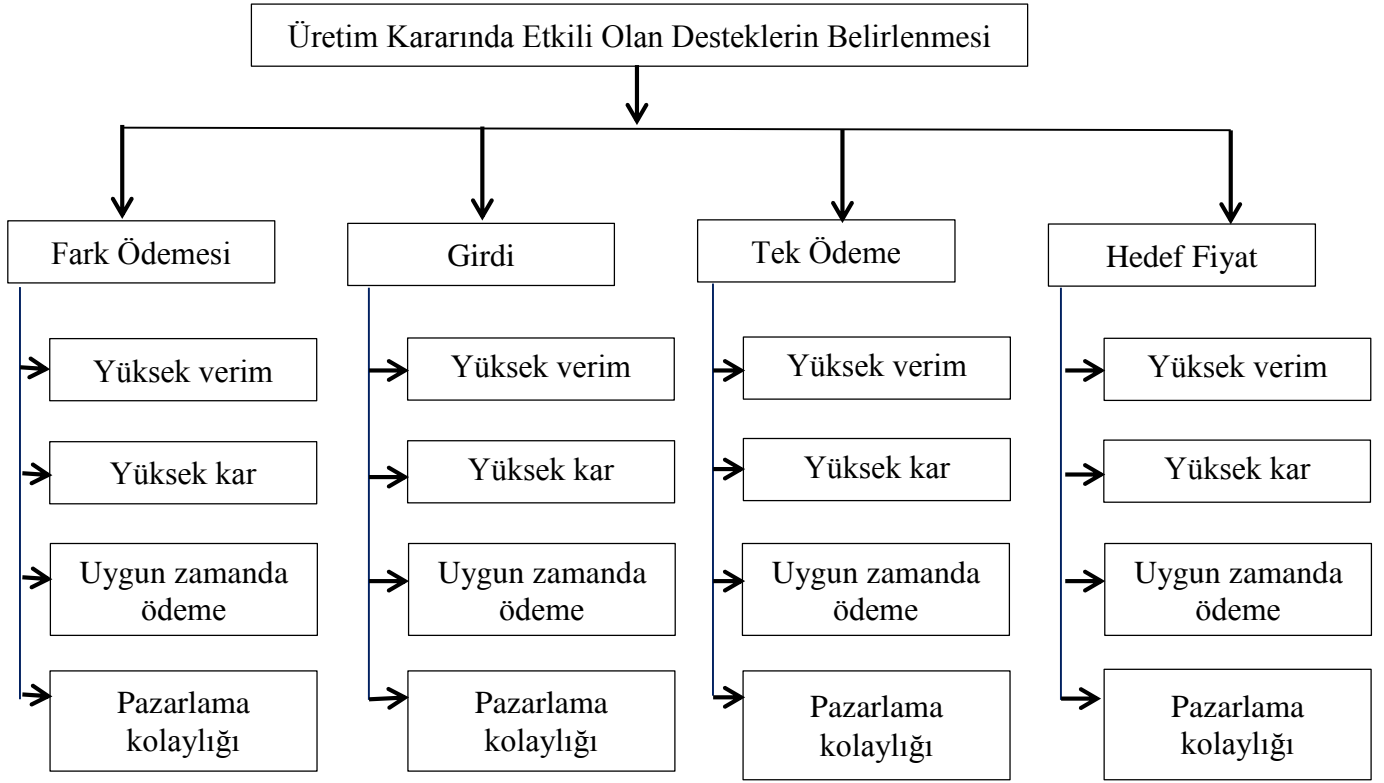
Tablo 2. 4 AHP’de Kullanılan Tercih Ölçeği

Önem Derecesi	Tanım	Açıklama
1	İki kriterin eşit önemli olması	İki kriter amaca eşit düzeyde katkıda bulunur
3	Birinin diğerine göre orta derecede önemli olması	Tecrübe ve yargı bir kriteri diğerine orta derecede tercih ettirir
5	Kuvvetli derecede önemli	Tecrübe ve yargı bir kriteri diğerine kuvvetli bir şekilde tercih ettirir
7	Çok kuvvetli düzeyde önemli	Bir kriter güçlü bir şekilde tercih edilir ve baskınlığı uygulamada rahatlıkla görülür
9	Kesin derecede önemli	Bir kriterin diğerine tercih edilmesine ilişkin kanıtlar çok büyük bir güvenilirliğe sahiptir
2,4,6,8	Ortalama değerler	Uzlaşma gerektiğinde kullanılmak üzere yukarıda listelenen yargılar arasına düşen değerler
	Ters değerler	Tersi karşılaştırmalar için

Kaynak: Saaty, 1982, Günden ve Miran, 2008

Üreticilerin üretim kararında etkili olan faktörlerin analizinde, AHP yönteminden yararlanılmıştır. Bu amaçla geliştirilen hiyerarşik modelde her bir ürün için ele alınan destekleme politikalarının tercihinde etkili olan faktörlerin önem düzeyi belirlenmiş ve farklı tercih nedenleri açısından etkileri analiz edilmiştir.

Üreticilerin üretim kararında belirleyici kriterler olarak fark ödemesi desteği, girdi desteği, tek ödeme sistemi ve hedef fiyat desteği dikkate alınmıştır. Üreticilerin üretim kararında etkili olan destekleri tercih nedenleri ise yüksek verim, yüksek kar, uygun zamanda ödeme ve pazarlama kolaylığı olarak belirlenmiştir (Şekil 2.2).

Şekil 2. 2 Çalışmada Kullanılan Hiyerarşik Model

Anket aşamasında kullanılan eşli karşılaştırmalar incelendiğinde; kriterler arasında eşli karşılaştırmalar yapılırken, hangisinin ne düzeyde önemli olduğu belirlenmiş, dört kriter olduğu için altı eşli karşılaştırma yapılmıştır. Sentezleme ve normalleştirme işlemi yardımıyla, kriterler için önem matrisi elde edilmiştir.

Üretim kararında etkili olan destekleri tercih seçenekleri her bir kriter için ayrı ayrı karşılaştırılmıştır. Seçenekler arasında eşli karşılaştırmalar yapılırken, hangisinin ne derecede tercih edildiği belirlenmiştir. Yine sentezleme ve normalleştirme işlemi yardımıyla tercih matrisleri elde edilmiştir.

Üreticilerin karar önceliklerini ve tercihlerini etkileyen faktörler, Tobit model kullanılarak saptanmıştır. Çalışmada, AHP sonuçlarından elde edilen, önceliği en yüksek destekleme yönteminin önem derecesi ve desteğin tercih derecesi ile üreticiye ve işletmeye özgü açıklayıcı değişkenler arasında sınırlandırılmış Tobit model kullanılarak regresyon analizi yapılmıştır. Burada amaç, üreticinin önemsendiği tarımsal desteğin ve bu desteği tercih nedeninin belirlenmesinde etkili olan faktörleri ortaya koymaktır. Tobit model kullanılmasının sebebi, AHP analizinden elde edilen öncelik ve tercihlerin 0 ile 1 aralığında yer almasıdır. Ayrıca,

öncelik ve tercihlerin gelişme olasılıkları da ortaya konulabilmektedir (Greene, 2000). Sınırlandırılmış regresyon modeli olarak da bilinen Tobit model aşağıdaki gibi tanımlanmaktadır.

$$Y_{ij} = \beta_0 + \sum_{i=1}^N \beta_i X_i + u_i \quad \text{if } u_i > -\beta_0 - \sum_{i=1}^N \beta_i X_i$$

$$Y_{ij} = 0 \quad \text{if } u_i \leq -\beta_0 - \sum_{i=1}^N \beta_i X_i$$

Burada Y_{ij} , i 'nci çiftçi için öncelik veya tercih ölçüsüdür. X_i , çiftçilerin önceliklerini veya tercihlerini etkileyen açıklayıcı değişkenlerdir. N , açıklayıcı değişken sayısı, β model parametreleri, u ise tesadüfi hata terimidir. Öncelikler ve tercihler 0 ile 1 arasında sınırlandırıldığından, bu çalışma için çift yanlı sınırlandırılmış Tobit model seçilmiştir (Ramanathan, 1998; Greene, 2000).

2.2.3.2. Arz Modeli

Arz modelinde ürünün üretim miktarı bağımlı değişken olarak alınmıştır. Modelde kullanılan açıklayıcı değişkenler ise; ürünün fiyatı, ürünün ekim alanı, ikame ürün fiyatı, politika kuklaları (fark ödemesi desteği, girdi desteği, hedef fiyat, tek ödeme sistemi), pazarlama kuklaları (İhracatçı, kooperatif, tüccar), yaş, eğitim ve deneyim olarak belirlenmiştir. Politika kuklaları belirlenirken; Türkiye'de hâlihazırda uygulanan ve uygulanması muhtemel (alternatif) destekleme politikaları göz önüne alınmıştır. Hâlihazırda uygulanan politikalardan fark ödeme (prim) ve girdi (mazot, gübre) desteği kullanılmıştır (Bkz Bölüm 4.1 ve 4.2). Alternatif politikalar ise, Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığının Bitkisel Üretim Genel Müdürlüğü ve Tarım Reformu Genel Müdürlüğünden alınan görüşler doğrultusunda hedef fiyat politikası ve tek ödeme sistemi olarak belirlenmiştir (Bkz. Bölüm 4.3 ve 4.4).

Modelde kullanılan politika kuklaları değişkeni hiç destek olmaması (0) ve destek olması durumu (1) olarak kodlanmıştır. Modelde hiç desteğin olmaması durumu referans olarak alınmıştır. Modelde kullanılan pazarlama kuklaları değişkeni kendisi pazarlama durumu (0) ve pazarlama kanalları ile pazarlama durumu (1) olarak kodlanmıştır. Modelde kendisi pazarlama durumu referans olarak alınmıştır.

Tablo 2. 5 Ürünlerin tahmin edilen arz modelinde kullanılan değişkenler

Değişkenler	Birim	Tanımlama
Bağımlı:		
Ürün arzı	Kg	Ürünün üretim miktarı
Bağımsız:		
Ürünün fiyatı	TL/kg	Ürünün kg fiyatı
Arazi	Da	Ürünün ekim alanı
İkame ürün fiyatı	TL/kg	Üreticilerin ürünü üretmeme durumunda onun yerine üretebilecekleri ürünün kg fiyatı
Politika Kuklaları	Fark ödemesi desteği ve girdi desteği halen uygulanan destekleme politikaları, hedef fiyat ve tek ödeme sistemi ise alternatif politikalarıdır. Desteğin olmaması referans durumdur.	
<i>Fark ödemesi desteği</i>	0-1	Destek olmaması:0, Fark ödemesi desteği: 1
<i>Girdi desteği</i>	0-1	Desteğin olmaması: 0, Girdi desteği: 1
<i>Hedef fiyat</i>	0-1	Desteğin olmaması: 0, Hedef fiyat: 1
<i>Tek ödeme</i>	0-1	Desteğin olmaması: 0, Tek ödeme: 1
Pazarlama Kuklaları	Ürün pazarlamasında en çok kullanılan pazarlama kanallarını kapsamaktadır. Kendisi pazarlıyor referans durumdur.	
<i>Tüccar</i>	0-1	Kendisi pazarlıyor:0, Tüccar: 1
<i>İşleme Fabrikası</i>	0-1	Kendisi pazarlıyor:0, İşleme Fabrikası: 1
<i>TMO</i>	0-1	Kendisi pazarlıyor:0, Tüccar: 1
<i>Borsa</i>	0-1	Kendisi pazarlıyor:0, Borsa: 1
Yaş	Yıl-Kesikli	Üreticinin yaşı
Eğitim	Yıl-Kesikli	Üreticinin eğitimi
Deneyim	Yıl-Kesikli	Üreticinin kendi adına tarımla uğraştığı süre

Ürün arzını etkileyen değişkenleri belirlemek amacıyla tobit modeli kullanılmıştır. Probit modelinin bir uzantısı olan Tobit Modeli, James Tobin tarafından geliştirilmiştir (Gujarati, 1999). Sınırlı bağımlı değişkenlerin ele alındığı modellere Tobit model adı verilmektedir (Tobin, 1958). Bu modeller aynı zamanda sansürlü veya kesikli regresyon modeli olarak adlandırılmaktadır (Amemiya, 1984; Gujarati, 2004). Bağımlı değişkenin değişim aralığına ilişkin bir sınır bulunan regresyon modellerinde, eğer belirli bir aralığın dışındaki gözlemler tamamen kaybedilmekte ise elde edilen modele “kesikli model”; böyle bir modelde bağımsız değişkenler gözlenebiliyorsa “sansürlü model” olarak adlandırılmaktadır. Sansürlü regresyon modele Tobit model de denilmektedir (McDonald ve Moffitt, 1980).

$Y = \beta x + u$, $i = 1, \dots, T$ biçimindeki regresyon modelinde,

$$Y_i = \begin{cases} Y_i^*, & \beta x_i + u_i > 0 \\ 0, & \beta x_i + u_i \leq 0 \end{cases}$$

$u_i \cong N(Q0'^2)$ ifadesi Tobit modeli verir.

$$Y_t = x_t \beta + \varepsilon_t$$
$$Y_t = \max\{Y_t, L\}$$

Tobin'in Tobit Modelinde Y_t bir görünmeyen değişken, X_t açıklayıcı değişkenlerin bir vektörü β , parametreler vektörüdür. normal özdeş ve bağımsız olarak dağılmış rastsal kalıntı değişkenidir. Y_t gözlenen bağımlı değişken ve L sansürlenmiş noktadır (Maddala, 1992).

2.2.3.3. Best-Worst Yaklaşımı (Best-Worst Scaling Approach- BW)

Yapılan araştırmada üreticilerin tarımsal üretim yapma amaçları, uygulanacak bir destekleme politikasında dikkate alacakları unsurlar ve üretimlerini artırmaya veya üretime devam etmeye yönelik dikkate alacakları unsurlar olmak üzere üç ayrı başlık altında Best-Worst yaklaşımı ile incelenmiştir.

Best Worst yöntemi ilk defa 1987 yılında, Jordan Louviere tarafından geliştirilen bir ayrık seçim modelidir. İlk makale ve yayınlar 1990'ların başlarında ortaya çıkmıştır. Bu yöntemde katılımcılara, bir dizi objeler (öğeler) gösterilir ve onlardan en önemli ve en önemsiz (en iyi/en kötü, en çok/en az vb.) olanlarını göstermeleri istenir. Best Worst yaklaşımına yönelik anket soruları katılımcıların çoğu için anlaşılması oldukça kolay sorulardır. Ayrıca, insanlar uçlardaki (extrem) objeler arasındaki farkları orta halli olanlardan daha iyi ayırır. Çünkü yanıtlar tercih edilen ifade gücünden daha çok objelerin seçimini içerir ve önyargı için fırsat yoktur.

1938 yılında Richardson, en benzeşen ve en farklı çiftin rapor edildiği bir seçim yöntemi tanıtmıştır. En farklı çifti içeren bu yöntem bileşeni ile düzgün bir "en-az" ya da en farklı çifti ve farklılığın yönü de elde edilir, buna "iyi-kötü" yönteminin aksine "MaxDiff" (Maksimum Fark Ölçeği) denebilir.

Louvier'e göre; Best Worst katılımcıların bu dizi içindeki öğelerin tüm olası çiftleri değerlendirerek tercih ya da önem verilen maksimum farkı yansıtan çifti seçmelerini varsayar. MaxDiff (İkili karşılaştırma) metodunun bir varyansı olarak düşünülebilir. Bir katılımcının bir dizideki 4 objeyi (A, B, C, D) değerlendirdiği düşünüldüğünde katılımcı A en iyi derse, D en kötüdür. Bu iki yanıt ima edilen olası 6 eşleştirilmiş karşılaştırmanın 5 ini araştırmacıya bildirir.

$$A > B, A > C, A > D, B > D, C > D$$

Sadece ikili karşılaştırmada, B ve C de sonuç çıkarılamaz.

2.2.3.4. Seçim Denemesi (Choice Experiment Method- CEM)

Seçim Denemesi (SD) yaklaşımı ilk olarak Louviere, Hensher ve Woodworth (1982-83) tarafından geliştirilen ve seçim modellemesi olarak bilinen Deneysel Durum Tercih Yaklaşımları modellemelerinin bir versiyonudur. 1994 yılında Adamowicz vd tarafından seçim denemesini çevre yönetimi sorunları üzerinde kullanmasının ardından akademisyenler tarafından metoda olan ilgi ve kullanım artmıştır. Seçim denemesinin ilk kullanımları çoğunluklu Kuzey Amerika ve Avustralya'da görülürken daha sonraki yıllarda Avrupa ülkelerine de yayılmıştır. Günümüzde ise Ortak Tarım Politikası su yönetimi, orman stratejisi gibi politika ve yönetmeliklerin uygulanması ve etkili bir biçimde uygulanması içinde kullanılmaktadır (Birol and Koundouri, 2008; Adamowicz et al., 1994).

Seçim denemesi yönteminin teorik temeli Lancaster'in karakteristik değer teorisi ve rastlantısal fayda teorisine dayanmaktadır. Lancaster'e göre talep malın kendisinden çok malın karakteristiği üzerinden tanımlanmıştır. Talepte bulunacılara alternatif mallar arasından, kendileri için tercih ettikleri bu malların nasıl bir cazibe uyandırdığını açıklamaları ve seçim yapmaları istenir. Seçilen seçenek nitelikleri bakımından tanımlanır, birey menfaatlerini maksimize edecek seçenekler seçilir (Louviere and Hensher,1982; Louviere and Woodworth, 1983;Hanley,et al.,2002; Colombo et al., 2005).

Bu çalışmada fark ödemesi desteğinin üretici tercihleri üzerindeki çoklu etkisini belirlemek amacıyla seçim denemesi yöntemi kullanılmış ve üreticilerin dört farklı destekleme politikası ve desteğin olmaması durumunda oluşan ürün fiyatlarının yer aldığı iki farklı fiyat seti arasından seçim yapmaları istenmiştir. Elde edilen verilerin analizinde yaş, eğitim, deneyim, aile işgücü ve arazi miktarı değişkenleri de dikkate alınarak Multi-Nominal-Logit modeli kullanılmıştır.

Logit modeller, genelleştirilmiş doğrusal modelin belirli koşullar altında oluşturulmuş özel durumlarıdır. Eğer değişkenlerin bazıları bağımlı olarak ele alınırsa, o zaman logit model uygundur. Böyle bir durumda 0 ile 1 arasında kalma koşulunu sağlayabilmek için logit modelin uygulanması önerilmektedir. Logit model, bağımlı değişkenin tahmini değerlerini olasılık olarak hesaplayarak olasılık kurallarına uygun sınıflama yapma imkânı veren, tablolaştırılmış ya da ham veri setlerini analiz eden bir istatistiksel yöntemdir (İnal vd. 2006)

2.2.3.5. Kabul İsteği (Willingness to Accept-WTA)

Kabul isteği bir ürünün üretimi için bir üretici tarafından kabul edilecek minimum ürün fiyatıdır. Kabul isteği düzeyi ürüne ve ürünün özelliğine bağlı olarak değişmektedir. Bu çalışmanın amacı proje kapsamındaki 9 ürün için üreticilerin kabul (üretme) isteğine neden olan etkenleri ve bu etkenlerin göreceli önemlerini belirlemektir. Bu amaca ulaşmak için kısıtlı bağımlı değişken modellerinden biri olan Tobit modeli kullanılmıştır.

Oluşturulan ekonometrik modelde bağımlı değişken, üreticiye önerilen fiyattır. Tobit modelde üreticinin kabul ettiği fiyat sol taraf değeri olarak alınmış, kabul etmediği fiyatlar ise sansürlenmiştir. Bu değişkeni ölçmek için, koşullu değer biçme yaklaşımı veya bağımlı değerlendirme (Contingent Valuation “CV”) olarak adlandırılan yöntem kullanılmıştır. CV yöntemi, gerçek bir üretme eyleminin olmadığı durumlarda üreticinin yanıtının değerlendirilmesinde sıkça kullanılmaktadır. CV yaklaşımı, farklı tercih teknikleri aracılığıyla kabul isteği modelinin doğrudan tahminine izin vermektedir (Boccaletti and Moro, 2000).

Koşullu değer biçme yaklaşımı, üreticilerin belirli bir ürünü üretmek için ne kadar fiyata razı olduğunun belirlenmesini sağlamaktadır. Bu yaklaşımda üreticiye bir üretim senaryosu sunulmakta olup bu senaryoda ürün fiyatının yanı sıra üretme isteğine neden olacağı varsayılan politika kuklaları da tanımlanmıştır. Daha sonra üreticiye gerçek hayatta böyle bir senaryo ile karşılaşması durumunda nasıl bir karar alacağı sorulmaktadır. Bu amaçla ürünü üretmek için üreticilerin hangi destek modeli ile ne kadar fiyata razı olacaklarını öğrenebilmek için üreticiye bazı fiyat ve politika seçenekleri sunulmuştur.

2.2.3.6. Üretici Rantı

Piyasada oluşan fiyat ile üreticinin malını satmayı düşündüğü fiyat arasındaki farkta üretici rantı denir (Seymen, 2015). Üretici rantı negatif veya pozitif olabilir. Piyasa fiyatı üreticinin razı olduğu fiyatın üstünde oluşursa pozitif, altında oluşursa negatif üretici rantı söz konusudur.

Yapılan çalışmada üretici rantı hesaplanması aşağıda verilmiştir.

Üreticinin kabul ettiği ortalama ürün fiyatı X üretim miktarı (1)

Ürün fiyatı (ÜFE) X üretim miktarı (2)

Üretici Rantı = (2) –(1)

3. KAYNAK ÖZETLERİ

Konyar ve Osborn (1990) yaptıkları bir araştırmada, bir üreticinin, devlet tarafından uygulanan “tarım alanlarının korunması” projesine katılması sonucunda elde edeceği yarar fazla ise katılma yönünde karar vereceğini, ancak elde edeceği yarar az ise katılmamaya karar vereceğini ifade etmişlerdir. Bu çalışmada üreticilerin programa katılma kararlarını etkileyen faktörler incelenmiştir. Elde edilen sonuçlara göre; işletme yapısı ve büyüklüğü, arazi tasarruf biçimi, çiftçinin yaşı, erozyon ve koruma programına katıldığında elde edeceği gelirin üreticilerin programa katılmalarına karar vermelerinde etkili faktörlerdir.

Dennery (1995) Nairobi Slum’da, üretici kararlarının incelenmesi üzerine yapmış olduğu çalışmada; üreticilerin aile harcamaları, işletme içi tüketim, verimli işgücüne sahip olma ve arazi egenim biçiminden kaynaklanan risklerin üreticilerin ekeceği ürüne karar vermelerinde etkili faktörler olduğunu belirlemiştir.

Koppelman ve French (1996) işletme düzeyinde karar verme ile ilgili olarak yaptıkları çalışmalarında, her işletmenin kendine ait bir sosyo-ekonomik yapısı olduğunu, bu nedenle üreticilerin karar verirken bunların yanı sıra bir takım dış faktörleri de dikkate aldığını savunmuşlardır. Üreticilerin yatırım veya üretim kararını verirken değerlendirdiği bu dış faktörler ise pazara yakınlık, destekleme politikaları, yerel veya bilimsel bilgiye ulaşılabilirlik ve toplumsal kurallardır.

Arnoud ve Leabon (2000) karar verme sürecini incelemişlerdir. Çalışmaya göre karar verme zaman içinde oluşan bazı etki ve incelemelerin bir sonucudur ve bir anlık eylemden ziyade bir dizi eylemi içeren ve belirli bir zaman dilimi içerisinde oluşan bir süreçtir. Bu süreç; durumun kavranması, öneminin tanımlanması, alternatiflerin ortaya konulması, en iyi alternatifin seçilmesi ve kararın uygulanması olmak üzere beş aşamadan oluşmaktadır.

Sayın vd. (2002) tarafından yürütülen “Türkiye’de Pamuktan Tekstile Uzanan Süreçte izlenen Politikalar, Dış Pazar Rekabet Olanakları ve Ülkeye Yansımaları” başlıklı çalışmada Türkiye’de sağlıklı bir pamuk politikası sürdürülmemesi nedeniyle, pamuk üretimi tekstil ve konfeksiyon sektörünün talebini karşılayamamakta ve genelde fiyatlarda bir istikrarsızlık olduğu ve bunun da doğal olarak tekstil ve konfeksiyon sektörünün etkilendiği belirtilmektedir. Bu çalışmaya göre, sektörün mevcut ihtiyaçlarına ve ileriki yıllarda

oluşabilecek talep miktarlarına göre, uzun vadeli bir pamuk politikası oluşturulması gerekmektedir.

Geason vd. (2003), “Farklı Üretim Konularına Yönelmede Üretici Kararları Üzerine Psiko-Sosyal Model” isimli çalışmada üretici kararlarını etkileyen anahtar unsurlar üzerinde durmuştur. Çalışmanın sonunda ise bu unsurlar, söz konusu üretim farklılığının etkinliği, anlaşılabilirliği, ekolojik yapı, sürdürülebilirliğin sağlanması, biyolojik veya ekolojik sınırlılıklar, üretici tarafından uygulanabilir olması ve toplumsal kurallar ve baskılar olmak üzere yedi başlık altında toplanmıştır.

Yavuz (2004) tarafından hazırlanan “Polatlı ilçesinde Üreticilerin Kaba Yem Üretimine Karar Verme Sürecinde Etkili Faktörlerin Belirlenmesi Üzerine bir Araştırma” başlıklı yüksek lisans tezinde söz konusu faktörlerin belirlenmesi sırasında kaba yem üretiminin desteklenmesine yönelik uygulamalar dikkate alınarak, ekonomik nitelikteki bu değişkenin üreticilerin karar verme sürecinde ki etki derecesinin de belirlenmesi amaçlanmıştır. Araştırma sonuçları üreticilerin yem bitkileri üretimine karar vermelerinde yem fiyatları ve hayvansal üretime sağlanan katkının yanı sıra yem bitkileri desteğinin de etkili bir faktör olduğunu göstermiştir.

Aktaş ve Yurdakul (2005) tarafından yürütülen “Destekleme ve Teknoloji Politikalarının Çukurova Bölgesinde Mısır Tarımı Üzerine Etkisi” başlıklı çalışmada Çukurova Bölgesi’nde mısır üretimi yapılan işletmeler incelenmiş, 148 tarım işletmesi ile ürün anketi çalışması yapılmıştır. İşletmelerde I. ürün ve II. ürün mısırın hektara girdi maliyetleri ve brüt karları tespit edilmiştir. Bu veriler, “Translog Maliyet Fonksiyonu” ile tanımlanan girdi talep modeli kullanılarak analiz edilmiştir. Çalışma sonucunda, Çukurova Bölgesi’nde mısır üretimini en fazla; akaryakıt, gübre ve ilaç fiyatlarının etkilediği tahmin edilmiştir. Bu nedenle, ürün politikaları oluşturulurken bu girdilere önem verilmesi gerektiği belirtilmiştir.

Şahinöz vd. (2007) “Türkiye’de Tarımsal Destekleme Politikası Aracı Olarak Fark Ödeme Sistemi’nin Uygulanabilirliğinin Tartışılması ve Sistemin İktisadi Analizi” başlıklı bir çalışma yürütmüşlerdir. Bu çalışmada fark ödeme sisteminin ekonomik, idari ve kurumsal açıdan uygulanabilirliği Türk tarımı için stratejik önem taşıyan buğday, şekerpancarı, pamuk, ayçiçeği ve fındık için araştırılmıştır. Araştırmada iç bütçe kısıtlarının yanı sıra Dünya Ticaret Örgütü’nün Doha Round kapsamında 13-18 Aralık 2005 tarihlerinde yapmış olduğu Hong

Kong görüşmeleri kararları göz önünde bulundurulmuştur. Sonuçta fark ödeme desteklerinin, maliyet ve karlılık hesabının iyi yapıldığı koşulda, fiyatlar ve üretici gelirleri yönünden istikrar yaratarak üretimde devamlılığı sağlama açısından alternatif bir destekleme modeli olarak kullanılabilmesi beklentisi oluşmuştur.

Erdal ve Erdal (2008)'in yapmış olduğu “Türkiye’de Tarımsal Desteklemeler Kapsamında Prim Sistemi Uygulamalarının Etkileri” başlıklı çalışmada Türkiye’de tarımsal desteklemeler kapsamında prim ödemelerinin pamuk, ayçiçeği, soya, kanola, mısır ve aspir ürünleri üzerindeki etkisi incelenmiştir. Çalışma 1980-2006 dönemini kapsamaktadır. Farklı yıllarda prim ödenmesine başlanan bu ürünlerin üretim alanı, fiyatları ve destekleme prim ödemeleri arasındaki ilişkiyi test etmek için Granger nedensellik testi kullanılmıştır. Granger nedensellik testi sonuçlarına göre pamuk, ayçiçeği ve soya ürünlerinde üretim alanları ve prim ödemeleri arasında nedensellik ilişkisi bulunmazken, kanola üretim alanı ve prim ödemesi arasında tek yönlü, mısır üretim alanı ve prim ödemesi arasında ise çift yönlü bir ilişki tespit edilmiştir. Diğer taraftan ayçiçeği, soya, kanola ve aspir üretim alanları ve ürün fiyatları arasında ürün fiyatlarından üretim alanlarına doğru tek yönlü bir nedensellik ilişkisi bulunmuştur. Diğer bir ifadeyle bu ürünlerin üretim alanlarının artmasında çiftçinin eline geçen fiyatların önemli düzeyde etkisinin olduğu söylenebilir. Son olarak soya ve kanola ürünlerinde prim ödemeleri ve ürün fiyatları arasında çift yönlü, ayçiçeği ürününde prim ödemesi ve fiyatı arasında tek yönlü bir nedensellik ilişkisi tespit edilmiştir. Bu ürünlere yapılan prim ödemelerinin üreticileri piyasa fiyatlarına karşı korumada etkili olduğu tespit edilmiştir.

Günden ve Miran (2008), “Çiftçilerin Temel İşletmecilik Kararlarının Öncelik ve Destek Alma Açısından Analizi” başlıklı çalışmalarında; teknik yardım alma, planlama ve kayıt tutma gibi temel işletmecilik konularında çiftçilerin karar önceliklerini ve bu kararların alınmasında destek beklediği kurumların tercih derecelerini belirlemeyi amaçlamışlardır. Bu amaçla, Analitik Hiyerarşi Süreci (AHP) kullanılmıştır. Çiftçinin karar önceliğini ve kurum tercihini etkileyen faktörleri belirlemek için ise Tobit model kullanılmıştır. Araştırmada çiftçilerinin işletmecilik karar öncelikleri incelendiğinde, planlama (0.585) ilk sırayı almakta ve bunu teknik yardım (0.336) izlemektedir. Yöre çiftçilerinin daha çok “hangi ürünü nasıl yetiştirecekleriyle” değil, “hangi üründen ne kadar yetiştirecekleriyle” ilgilendiği söylenebilir.

Uzmay (2009) tarafından hazırlanan “Türkiye’de Pamukta Uygulanabilir Destekleme Araçlarından Destekleme Alımı ve Fark Ödeme Sisteminin Refah Etkileri: Kısmi Denge Analizi” başlıklı çalışmada son dönemlerde Türkiye’de ekim alanlarında önemli azalmanın yaşandığı pamukta, farklı iki destekleme aracından fark ödeme sistemi ve destekleme alımının (fiyat desteğinin), refah analizlerinin 1990-2006 dönemi itibarıyla yapılması amaçlanmaktadır. Bu kapsamda, kısmi denge analizi (klasik refah analizi) yapılmıştır. Yapılan değerlendirmeler sonucunda hiç müdahale olmayan koşullara göre her iki destekleme aracının uygulanmasının üretimde artışa neden olduğu belirlenmiştir. Ayrıca, pamukta fark ödeme sistemi ve destekleme alımı çalışmadaki şekliyle uygulandığında bütçeye yük bakımından destekleme alımının, tüketici refahı açısından değerlendirme yapıldığında fark ödeme sisteminin tercih edilmesinin uygun olduğu görülmektedir. Net toplumsal kayıp açısından değerlendirildiğinde ise, fark ödeme sisteminin dikkate alınması gerekmektedir. Bu çalışmada, tüm toplum refahı dikkate alınarak fark ödeme sisteminin (bugünkü prim sistemi) uygulanmasına devam edilmesi önerilmektedir. Ancak, mevcut sistemde pamuk ekim alanlarının azalması ve üreticilerin başka alternatif ürünlere kaymasının engellenmesi için uygulanan destekleme miktarının artırılmasının gerekli olduğu belirtilmiştir.

Ağca (2010) tarafından hazırlanan yüksek lisans tezinde Türkiye’de uygulanan tarımsal destekleme politikalarındaki gelişmeler incelenmiştir. Bu çalışmada, tarımsal destekleme politikalarının gelişimi tarihi süreç içinde incelenmiş olup Cumhuriyet döneminden günümüze kadar olan destekleme politikaları, yaşanan önemli siyasi ve sosyal olaylara göre tarihsel dönemlere ayrılarak, değerlendirilmiş ve yapılan desteklerin hangi amaçla verildiği ve uygulanan desteklemelerin, belirlenen amaçlara ulaşip ulaşmadığı araştırılmıştır. Avrupa Birliği’nde uygulanan desteklerle, Türkiye’de uygulanan destekler karşılaştırılmıştır. Araştırma sonucuna göre ülkemizde tarım kesimine işlerlik kazandırmak için son yıllarda köklü değişikliklere gidildiği ve desteklemelerin arz fazlası ürünlere değil de ithal edilen ürünlere verilmesi gerektiği sonucuna ulaşılmıştır.

Civan (2010) tarafından hazırlanan “Türkiye’de Tarımsal Destek Politikaları” çalışmaya göre bu politikalar tüm dünyada liberalleşme trendine rağmen etkinliğini sürdürmektedir. Özellikle gelişmiş birçok ülkede tarım halen en çok kullanılan sektör olarak varlığına devam etmektedir. Ancak destekleme/kollama derecesi tarım alt sektörlerinde ve üretim dallarında oldukça büyük farklılıklar arz etmektedir. Bu çalışmada sektörün ekonomik/politik büyüklüğü ile desteklenme,

kullanma oranı arasında doğrusal olmayan bir ilişki olduğunu varsayan Becker modeli test edilmiştir. Türkiye'deki tarıma bağlı 12 üretim dalının verileri bu modeli doğrulanmıştır. Ayrıca ülke geliri arttıkça ve seçimlere yaklaştıkça tarım üretim dallarının daha fazla desteklendiği sonucuna ulaşılmıştır.

Özudoğru ve Uçum (2011) tarafından hazırlanan “Tarımsal Desteklerin Bitkisel Ürün Maliyetlerine Etkisi” başlıklı çalışmada Türkiye’de verilen tarımsal destekler sayesinde ürün maliyetlerinin önemli bir kısmının karşılandığı ve bu sayede üreticilerin özellikle yağlı tohumlar, pamuk ve hububat üretiminde önemli ölçüde kazançlı oldukları görülmektedir.

Kandemir (2011) tarafından hazırlanan çalışmada tarımsal destekleme politikalarının kırsal kalkınmaya etkisi incelenmiştir. Bu çalışmada Türkiye’nin AB tarım politikalarına uyum amacıyla izlediği tarımsal destekleme politikaları değerlendirilmiştir.

4. DESTEKLEME POLİTİKALARI

Araştırma kapsamında buğday, dane mısır ve çeltik üretimine yönelik destekleme politikaları Türkiye’de hâlihazırda uygulanan ve uygulanması muhtemel (alternatif) destekleme politikaları olmak üzere iki kısımda ele alınmıştır. Hâlihazırda uygulanan politikalardan fark ödeme (prim) ve girdi (mazot, gübre) desteği kullanılmıştır (Bkz Bölüm 4.1 ve 4.2). Alternatif politikalar ise, Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığının Bitkisel Üretim Genel Müdürlüğü ve Tarım Reformu Genel Müdürlüğünden alınan görüşler ve yazışmalar sonucunda belirlenmiş olup, hedef fiyat politikası ve tek ödeme sistemidir (Bkz. Bölüm 4.3 ve 4.4).

4.1. Fark Ödemesi Destekleri

Ekonomik, sosyal ve siyasal alanda yaşanan gelişmeler yanında, tarım politikalarının öncelik ve hedeflerinin değişmesi, 2000’li yılların başından itibaren Türkiye’de uygulanan tarımsal destekleme araçlarında önemli bir değişime neden olmuştur. Yarım yüzyılı aşkın bir süre uygulanan ve fiyatın kamu otoritesince dışsal olarak belirlendiği fiyat desteğine dayalı destekleme sistemi değiştirilerek, teoride finansmanı tüketiciler yerine vergi mükelleflerince üstlenilen başta fark ödemesi desteği ile alan bazlı mazot, gübre, sertifikalı tohum gibi girdi desteği ile kırsal kalkınma desteklerinden oluşan bir destekleme sistemine geçilmiştir.

Türkiye’de 2000’li yıllara kadar destekleme alımları, girdi, ürün ve kredi sübvansiyonları ve tarım kesimine yönelik diğer sübvansiyonlar şeklinde tarımsal desteklemeler yürütülmüştür. Fiyat desteği kapsamına alınan bitkisel ürün sayısı, 1970’li yıllarda 20 civarında iken, 1980’li yıllarda piyasa ekonomisi politikalarının etkisiyle giderek 10’a düşmüş, fakat 90’lı yıllarda tekrar 20’nin üzerine çıkmıştır (Yavuz, 2001). Temelde girdi sübvansiyonu ve fiyat desteği şeklinde olan bu destekleme politikalarının hem istenen düzeyde tarım sektörünü başarıya götürememesi hem de bütçeye ağır yükler getirmesi, uluslararası kuruluşların da desteği ile yeni destekleme politikalarına ve özellikle Doğrudan Gelir Desteğine (DGD) geçişi sağlamıştır. Bu değişimde, Tarım Reformu Uygulama Projesi (ARIP) temel rolü oynamıştır (Anonim, 2005).

ARIP’de, üç ana politika unsuru oluşturulmuş olup bunlar doğrudan gelir desteği, fiyat ve girdi desteklerinin aşamalı olarak kaldırılması ve tarımdaki devlet işletmelerinin özelleştirilerek tarım ürünlerinin işlenmesi ve pazarlanmasında hükümet müdahalesinin azaltılmasıdır. Bu çerçevede, fiyat destekleri kaldırılarak DGD’nin bu desteklerin yerine ikame edilmesi ve Tarım

Satış Kooperatifleri Birliklerinin yeniden yapılandırılması sağlanmıştır. Projenin 2004 yılında yapılan orta dönem gözden geçirme çalışmaları sonucunda projeye yeni bileşenler eklenmiş ve 2006 yılı sonuna kadar uzatılmasına karar verilmiştir.

2006 yılında yayımlanan 5488 Sayılı Tarım Kanunu yürürlüğe girmeden önce AB ile uyumu da gözeterek, tarım sektörü ile ilgili kesimlerin karar almalarını kolaylaştırmak, sektörün kalkınma hedef ve stratejileri doğrultusunda geliştirilmesini sağlamak üzere, 2004 yılında hazırlanan “Tarım Stratejisi Belgesi (2006-2010)” halen uygulanan tarım politikalarının temelini oluşturmuştur.

Türkiye’de fark ödemesi destekleri adı altında verilen aslında uygulamada prim (fiyat desteği) sistemi olan bu destekleme modeli tarım sektöründe temel olarak talep baskısının bulunduğu ürünlerde destekleyicinin üretim birimi başına bir ödemeyi taahhüt etmesi suretiyle gerçekleştirilen bir destekleme yöntemidir.

Teorik olarak prim sistemi bir destek modeli olarak üretim ve yatırım risklerinin taraflarca bir sözleşme uyarınca belirlendiği koşulda hedeflenen üretim düzeylerine ulaşılabilmesinde etkili olduğu gibi desteğe tabi ürünün kalite farklılığına bağlı olarak da yürütülebilen etkili bir destek aracıdır. Çünkü üretici sözleşme uyarınca ürettiği ürün miktarıyla orantılı bir gelir desteğine sahip olmakta ve bu durum üretim düzeyini artırması yönünde bir teşvik oluşturmaktadır (Şahinöz vd., 2007).

Teorik olarak fark ödemesi, tarımsal fiyatların piyasa koşullarında oluşmasına yol açarak dünya piyasa fiyatlarına uyumu kolaylaştırmakta ve tüketiciye düşük fiyatlarda ürün sunulmasını sağlamaktadır. Bu nedenle, bu sistem ilk bakışta, kaynakların etkin dağılımını engellediği ve tüketici refahını aşındırdığı için sıkça eleştiri konusu yapılan ‘fiyat desteği’ sistemine göre daha çekici bulunabilmektedir. Ancak ‘fark ödeme’ sisteminin uygulanabilmesi; vergi gelirleri ile beslenen güçlü bir kamu maliyesi, tarımda ayrıntılı bir kayıt sistemi, üretici örgütlenmesi, üreticilerin en düşük maliyetlerde çalışabilecek teknolojik olgunluğa ulaşmış olması, girdi piyasalarının rekabetçi bir yapıda olması ve nihayet ürün borsaları gibi gerekli yapısal, kurumsal ve hukuki koşulların oluşmasına bağlıdır (GTHB, 2005).

4.1.1. Fark ödemesi desteğinin hukuki dayanağı

Türkiye’de tarım sektörünün ve kırsal alanın, kalkınma plân ve stratejileri doğrultusunda geliştirilmesi ve desteklenmesi için gerekli politikaların tespiti ve düzenlenmesi, 2006 yılında yayımlanan 5488 Sayılı Tarım Kanunu çerçevesinde yürütülmektedir.

5488 Sayılı kanunun 18. maddesinde tarımsal desteklemelerin amacı ve ilkeleri belirtilmektedir. Buna göre tarımsal desteklemelerin amacı; “tarım sektörünün öncelikli problemlerinin çözümüne katkıda bulunmak, uygulanan politikaların etkinliğini artırmak, sektörün bu politikalara uyumunu kolaylaştırmak” şeklinde tanımlanmıştır. Ayrıca tarımsal destekleme politikalarının, ekonomik ve sosyal etkinlik ve verimlilik koşullarını sağlayacak programlarla uygulanacağı, ödemelerin bütçe imkânları çerçevesinde ve programların niteliğine bağlı olarak, gerekli denetim ve kontrollerin tamamlanmasından sonra ödeneceği belirtilmektedir. Bununla birlikte, tarımsal destekleme programlarının belirlenmesinde, aşağıdaki ilkelerin ve stratejilerin dikkate alınacağı hükme bağlanmıştır.

- Tarım politikalarının amaçlarına ulaşılmasına katkıda bulunması,
- Avrupa Birliği mevzuatı ve uluslararası taahhütler ile uyumlu olması,
- Üreticilerin piyasa koşullarında faaliyetlerini yürütmesi,
- Kullanılacak kaynağın, adil ve etkin bir şekilde üreticilere yansımaları sağlayacak yapıda olması,
- Tarımın alt sektörlerinde dengeli bir dağılım göstermesi.

Tarımsal desteklemelerin amacı ve ilkeleri çerçevesinde, Tarım Kanununun 19. maddesinde destekleme araçları aşağıdaki şekilde belirlenmiştir.

- Doğrudan gelir desteği,
- Fark ödemesi,
- Telafi edici ödemeler,
- Hayvancılık destekleri,
- Tarım sigortası ödemeleri,
- Kırsal kalkınma destekleri,

- Çevre amaçlı tarım arazisini koruma programı destekleri
- Diğer destekleme ödemeleri.

Tarım Kanununun 19 uncu maddesinin (b) bendine göre çiftçilere üretim maliyetleri ile iç ve dış fiyatlar dikkate alınarak fark ödemesi desteği verileceği, fark ödemesi desteğinin öncelikle arz açığı olan ürünleri kapsayacağı, her yıl fark ödemesi kapsamına alınacak ürünler ile ödeme miktarlarının Tarımsal Destekleme ve Yönlendirme Kurulu tarafından belirleneceği, fark ödemesinden yararlanacak çiftçilerden üretim faaliyeti ve ürünlerin satışına ilişkin belgeler istenebileceği hükme bağlanmıştır.

Tarım Kanununa göre, fark ödemesi desteğinde öncelikli hedefin, arz açığı olan ürünler olduğu, destekleme miktarında ise üretim maliyetleri ile iç ve dış fiyatların esas alınması gerektiği anlaşılmaktadır. Bu çerçevede, her yıl Tarımsal Destekleme ve Yönlendirme Kurulu tarafından fark ödemesi kapsamında desteklenecek ürünler ve destekleme miktarları belirlenerek Bakanlar Kuruluna sunulmakta, Bakanlar Kurulu Kararı sonrasında, destekleme usul ve esaslarına ilişkin uygulamayı düzenleyen Fark Ödemesi Tebliği yayınlanmaktadır.

4.1.2. Fark ödemesi desteği kapsamında yer alan ürünler

Bir taraftan ulusal politikalar çerçevesinde belirlenen hedeflere ulaşma isteği, diğer taraftan uluslararası taahhütlere uyum Türkiye tarımında destekleme araçlarını önemli ölçüde etkilemektedir. Ayrıca bütçe imkânları doğrultusunda fark ödemesi desteğinin kapsamı ve miktarında yıllar itibariyle önemli değişimler yaşanmaktadır. Ürün bazında yıllar itibariyle yapılan destekleme birim tutarları incelendiğinde; prim desteklerine 1993 yılında pamuk ile başladığı ve ödemelerin TL/kg olarak yapıldığı görülmektedir. 1998 yılına kadar prim desteklerine ara verilmiş olup 1998 yılında ödemeler cent/kg olarak yeniden başlatılmıştır. 1999 yılında desteklenen ürünlere ayçiçeği ve soya da eklenmiş 2003 yılında ise ürün sayısı 6'ya ulaşmıştır (Tablo 4.1).

Tablo 4. 1 Prim Destekleri (1993-2003)

	1993 TL/Kg	1998 Cent/kg	1999 Cent/kg	2000 Cent/kg	2001 TL/kg	2002 TL/kg	2003 TL/kg
Pamuk	3.000	10	12	9	70000	85000	90000
Ayçiçeği			5	6	75000	85000	110000
Soya			8	8	90000	100000	115000
Kanola				8	70000	90000	120000
Zeytinyağı		40		28	150000	175000	200000
Çay							50000

Kaynak: GTHB, 2015

2004 yılından itibaren desteklenen ürün sayısı artmaya başlamıştır. 2004 yılında dane mısır, 2005 yılında buğday arpa, çavdar, yulaf ve çeltik prim desteği kapsamına alınmıştır. 2006 yılında aspir, 2008 yılında ise kuru fasulye, nohut ve mercimek de eklenerek prim desteği ödenen ürün sayısı genişletilmiş toplam 16 ürüne yükselmiştir.

Tablo 4. 2 Prim Destekleri (2004-2008)

	2004 (TL/kg)	2005 (Ykr/kg)	2006 (Ykr/kg)	2007 (Ykr/kg)	2008 (krş/kg)
Pamuk	190000	26.67-32	29-34.80	29-34.80	27-32.40
Ayçiçeği	35000	17.5	20	20	18.9
Soya	140000	20	22	22	20.7
Kanola	130000	20	22	22	20.7
Aspir			22	22	20.7
Zeytinyağı	250000	10	11	20	18.9
Dane Mısır	25000	5	6.7	2	3.6
Buğday		3	3.5	4	4.5
Arpa		2	2.5	3	3.6
Çavdar		2	2.5	3	3.6
Yulaf		2	2.5	3	3.6
Çeltik		3	6	9	9
Kuru fasulye					9
Nohut					9
Mercimek					9
Çay	65000	7	8	9	11.3

Kaynak: GTHB, 2015

2009 yılından itibaren prim destekleri yerine 5488 sayılı Tarım Kanununun 19. Maddesinin (b) bendine göre fark ödemesi desteklerine geçilmiştir. Daha önce prim desteği olarak 16 ürüne yönelik yapılan destekleme ödemesi, tritikalenin de eklenmesi ile 17 ürüne çıkarılmış ve fark ödemesi adı altında desteklemeye devam edilmiştir.

2013 yılı itibariyle 17 ürün desteklenmekte olup destekleme kapsamındaki ürünler ve destekleme miktarları Tablo 4.3 de görülmektedir. Birim miktar başına en yüksek fark ödemesi desteği 70 kr/kg ile zeytinyağına ödenirken en düşük destek 4 kr/kg ile dane mısıra ödenmektedir. Mısır hariç hububat grubuna 5 kr/kg, baklagil grubuna 20 kr/kg fark ödemesi desteği ödenmektedir.

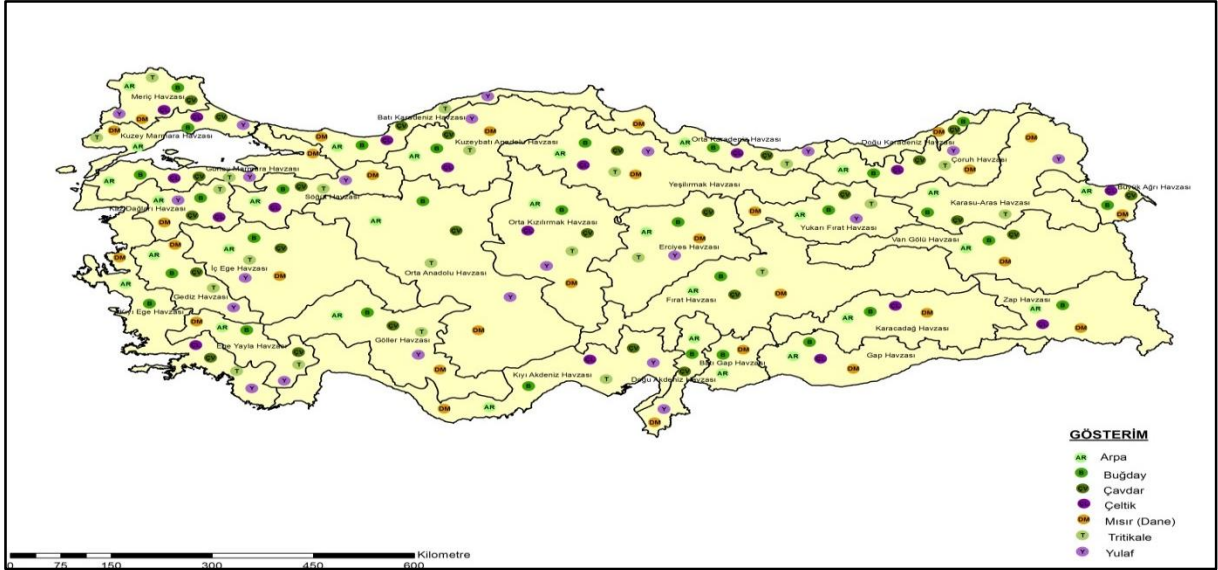
Tablo 4. 3 Fark Ödemesi Destekleri (2009-2013)

	2009 (kr/kg)	2010 (kr/kg)	2011 (kr/kg)	2012 (kr/kg)	2013 (kr/kg)
Pamuk	35-42	35-42	42-35	46	50
Ayçiçeği	21	23	23	24	24
Soya	23-27.5	23-35	40-50	50	50
Kanola	23	29.5	40	40	40
Aspir	25	30	40	40	45
Zeytinyağı	25	30	50	50	70
Dane mısır	4	4	4	4	4
Buğday	5	5	5	5	5
Arpa	4	4	4	5	5
Çavdar	4	4	4	5	5
Yulaf	4	4	4	5	5
Tritikale	10	4	4	5	5
Çeltik	10	10	10	10	10
Kuru fasulye	10	10	10	10	10
Nohut	10	10	10	10	10
Mercimek	10	10	10	10	10
Çay	11.5	11.5	12	12	12

Kaynak: GTHB, 2015

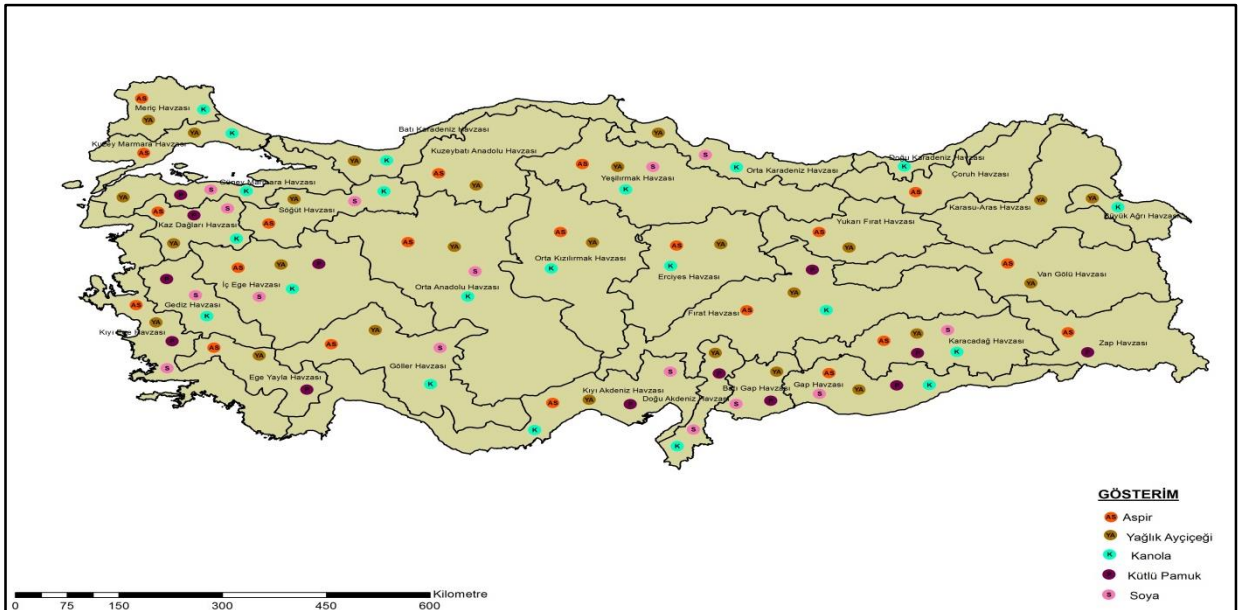
Ayrıca 2009 yılından itibaren tarımsal destekleme politikalarında önemli bir değişime daha gidilerek havza bazlı destekleme sistemine geçilmiştir. 29/6/2009 tarihli ve 2009/15173 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ile tarımsal üretimin kendi ekolojisine uygun alanlarda yoğunlaşması, desteklenmesi, örgütlenmesi, ihtisaslaşması, entegre bir şekilde yürütülmesi ve tarım envanterinin hazırlanması amacıyla ülke genelinde 30 adet tarım havzası tespit edilmiştir. Böylece fark ödemesi destekleri “ Türkiye Tarım Havzaları Üretim ve Destekleme Modeli”ne göre ödenmeye başlamıştır. 31.12.2014 tarihli ve 29222 sayılı (4. Mükerrer) Resmi Gazetede yayımlanan 2014/7089 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ile de 2009/15173 sayılı Bakanlar Kurulu kararında değişikliğe gidilmiştir.

Hububat grubunda yer alan buğday, arpa, mısır, yulaf, çavdar, tritikale ve çeltik için fark ödemesi desteklerin yapıldığı havzalar Şekil 4.1’ de görülmektedir. Buna göre buğday ve dane mısır 30 havzada, çeltik ise 17 havzada desteklenmektedir.

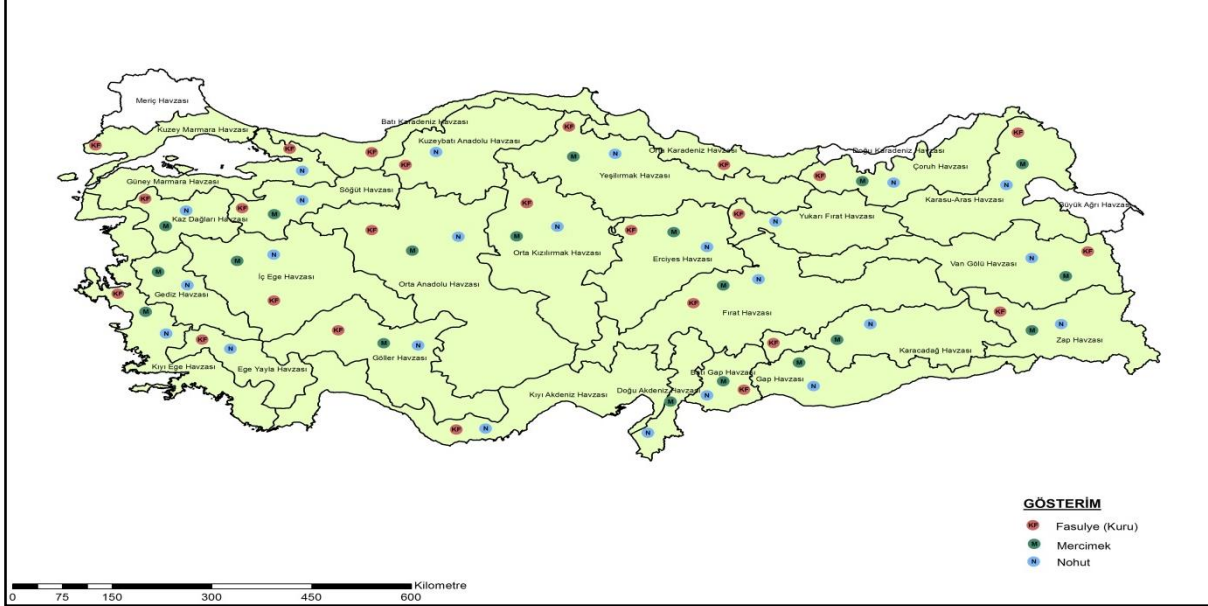
Şekil 4. 1 Hububatların desteklendiği havzalar

Yağlı tohumlar grubunda yer alan soya, yağlık ayçiçeği ve kütlü pamuk için fark ödemesi desteklerin yapıldığı havzalar Şekil 4.2’de görülmektedir. Buna göre soya 15 havzada, yağlık ayçiçeği 26 havzada kütlü pamuk ise 13 havzada desteklenmektedir.

Şekil 4. 2 Yağlı tohumlu bitkilerin desteklendiği havzalar

Yemelik dane baklagiller grubunda yer alan kuru fasulye, nohut ve mercimek için fark ödemesi desteklerin yapıldığı Havzalar Şekil 4.3’ de görülmektedir. Buna göre kuru fasulye ve nohut 24 havzada, mercimek ise 19 havzada desteklenmektedir.

Şekil 4. 3 Baklagillerin desteklendiği havzalar

4.2. Girdi Destekleri

Türkiye’de kimyasal gübreye uygulanan destekleme politikası 1974 yılına dayanmaktadır. 1974 yılında baş gösteren petrol krizinden sonra hızla artan gübre maliyetlerinin olumsuz etkilerini çiftçi fiyatlarına yansıtılmak amacıyla bu desteklemeye başlanmıştır (Anonim, 2004).

1997 tarihinde 23183 sayılı Resmi Gazetede yayımlanan Bakanlar Kurulu Kararı ile gübre desteklemesi gübre cinslerine göre kilogram başına ödenmeye başlanmış ve 2001 yılı Ekim ayında gübre destekleme ödemesi üreticinin gübre kullanımı konusunda bilinçlendiği, desteklemenin amacına ulaştığı ve yapılan destekleme ödemesinin daha faydalı alanlara kaydırılması gerektiği görüşü ile 2005 yılına kadar kaldırılmıştır (Anonim, 2004b).

2005 yılında kimyevi gübre destekleme ödemesine yeniden başlanmıştır. 7 Eylül 2005 tarih ve 25929 sayılı Resmi Gazetede yayımlanan Çiftçilere Kimyevi Gübre Destekleme Ödemesi Yapılmasına Dair Karar’ın yayımlanması ile 2005 yılında kimyevi gübre destekleme ödemesine yeniden başlanmıştır. İlgili tebliğde; sebze, meyve, süs bitkileri, özel çayır mera, orman ürünleri- hububat, yem bitkileri, baklagiller, yumrulu bitkiler-yağlı tohum bitkileri,

endüstri bitkileri olarak üç gruba farklı miktarlarda destekleme primi ödenmiştir. Desteklenen arazi büyüklüğü 500 da ile sınırlandırılmıştır.

Resmi Gazetede yayımlanan 7 Ocak 2007 tarih 2006/11483 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı, 13 Temmuz 2008 tarih 2008/37 numaralı tebliğ, 8 Temmuz 2009 tarih 2009/41 numaralı tebliğ, son olarak yayımlanan 14 Mayıs 2013 tarih ve 28647 sayılı 2013/14 numaralı tebliğlerde; Mazot ve Kimyevi Gübre Desteklemesi'nde destekleme üç ürün grubunda farklı miktarlarda yapılmaya devam edilmiştir. Arazi sınırı olan 500 da sınırı 2008 yılında kaldırılarak bu tarihten sonra 1 da altında ki araziler destek ödemesinden faydalandırılmamıştır.

Ödemeler, Çiftçi Kayıt Sistemi (ÇKS)'ne kayıtlı olan ve mazot, gübre ve toprak analizi destekleme uygulamaları ile ilgili belirtilen usul ve esaslara göre tarımsal faaliyette bulunan üreticilere yapılmaktadır.

Mazot Desteği, 2002 yılından bu yana üreticilere Çiftçi Kayıt Sistemi'ne kayıt yaptırılan hububat, yem bitkileri, baklagiller, yumru bitkiler, sebze, meyve, yağlı tohumlu bitkiler ve endüstri bitkileri için dekar başına belirli bir miktarda mazot tüketimi esas alınarak yapılmaktadır. Mazot ve gübre destekleme ödemeleri üç ana ürün grubunda alan bazlı olarak verilmekte olup, 2013 yılına ait mazot ve gübre destekleme miktarları Tablo 4.4'de verilmiştir.

Tablo 4. 4 2013 yılı Mazot ve Gübre Destekleri Destekleme Miktarları (TL/da)

Sıra No	Ürün Grupları	Mazot Destekleme Tutarı	Gübre Destekleme Tutarı
1	Peyzaj ve süs bitkileri, özel çayır, mera ve orman emvali alanları	2,9	4
2	Hububat, yem bitkileri, baklagiller, yumru bitkiler, sebze ve meyve alanları	4,3	5,5
3	Yağlı tohumlu bitkiler ve endüstri bitkileri alanları	7	7

4.3. Hedef Fiyat Politikası

Fark ödeme sistemi, üretilen tarımsal ürünün üretim düzeyine ve piyasada oluşan fiyatına müdahale etmeksizin, üretici maliyetine dayanarak hesaplanan bir hedef fiyat ile piyasa fiyatı arasındaki farkın devlet tarafından üreticiye nakdi olarak ödenmesi koşuluna dayanan bir destek sistemi olarak tanımlanabilir. Fark ödeme sisteminde devlet, üreticilerin üretim maliyetleri piyasa fiyatının üzerinde olduğunda tüketicilerin ödediği fiyatları etkilemeden üreticilere

tazmin edici bir ödemede bulunmayı taahhüt etmektedir. Tazmin edici ödeme, devlet tarafından saptanan hedef fiyat ile piyasa fiyatı arasındaki farktan oluşmaktadır. Bu koşullar uyarınca fark ödeme sisteminde piyasa fiyatı, hedef fiyatın altında kaldığında, üreticiler korunmuş olurlar. Öte yandan piyasa fiyatı hedef fiyatın üzerinde gerçekleştiğinde, üretici bu durumda kazancını artırabilme olanağına sahip olmaktadır (Şahinöz vd. 2005).

Fark ödeme sisteminin iktisadi olarak dört olumlu yönünden söz edilebilir. Birincisi, sisteminin işletilmesi sayesinde öncelikle tüketiciler ve tarımsal ürünü işleyen sanayiler ürünü piyasa fiyatından satın alma olanağına sahip olurlar. Böylece yapay bir fiyat tespiti olmadığından, böylesi bir fiyatlamanın beraberinde getireceği kaynak dağılımında etkinliği bozucu etkilerin ortaya çıkması olasılığı ortadan kalkar. Bu durum aynı prim sisteminde olduğu gibi dış satıma dönük tarımsal ürünleri girdi olarak kullanan sanayiciler açısından bir rekabet avantajı yaratabilir. İkincisi, sistemin bir sözleşme kapsamında uygulandığı koşulda, sistem, desteklenen ürünü üreten üreticilerin kayıt altına alınmasını sağlar. Üçüncüsü, fark ödeme sisteminin işletilmesi sayesinde desteklenen ürünün depolama ve elden çıkarma maliyetlerinden kurtulmak mümkündür. Son olarak desteklemenin finansmanı açısından fark ödemenin finansmanı, tüketiciler yerine vergi mükelleflerince üstlenileceğinden, tarımsal desteklemeyi bütçede ayrı bir kalem olarak gösterme imkanı yaratılmış olur (Şahinöz, 2005).

Fark ödeme sisteminde hedef fiyat, ürün ortalama maliyetlerine enflasyon oranı dikkate alınarak bir kar marjı eklenmesi suretiyle hesaplanmaktadır. “Fark ödeme” sistemi, tarımsal fiyatların piyasa koşullarında oluşmasına yol açarak dünya piyasa fiyatlarına uyum sağlamayı kolaylaştırmakta ve tüketiciye düşük fiyatlarda ürün sunulmasını sağlayarak refah artışına katkıda bulunmaktadır. Dolayısıyla, ilk aşamada maliyeti büyük ölçüde yoksul kitlelerin üzerine yıkılan fiyat desteği sisteminin gelir dağılımını bozucu etkileri de ortadan kaldırılmaktadır. Bu nedenle, “fark ödeme” sistemi, piyasa mekanizmasının işleyişini ve kaynakların etkin dağılımını engellediği, ayrıca tüketici refahını aşındırdığı için eleştiri konusu yapılan “fiyat desteği” sistemine göre daha avantajlıdır (Şahinöz vd. 2007).

4.4. Tek Ödeme Politikası

Artan ihtiyaçlar ve değişen şartlar veri olmak üzere, uluslararası tarım politikalarında da belirli değişimler gözlenmektedir. Yeni politikalarda, temelde ticaret bozucu engellerin kaldırılması, üretimle destekleme mekanizması arası bağlantının kesilmesi amaçlanmaktadır. Bu süreçte ise,

serbest piyasa ekonomisinin hâkim kılınması ve devletin piyasalara müdahalesinin engellenmesi birer araç olarak kullanılmak istenmektedir. Üretimden bağımsız destekleme mekanizmaları ile kaynak israfının önleneyeceği ve denetim kolaylığı sağlanacağı, tarım sektörünün kayıt altına alınmasına yardımcı olacağı ve bütçe disiplinin sağlanacağı, birçok ulusal ve uluslararası kuruluşların rapor ve çalışmalarında sıklıkla belirtilmektedir (Şahin, 2008).

Üretimden bağımsız destekleme sistemleri, tarımsal verimin yüksek olduğu ülkelerde daha sağlıklı sonuçlar vermektedir; fakat her iki ülke grubunda da çiftçinin gelirini doğrudan etkilemekte ve refah etkisi yaratmaktadır. Ancak, Türkiye’de toprağın sınırlı olduğu, bir noktadan sonra tarım sektörü ve Ricardo’nun azalan verimler yasası hesaba katıldığında, verimin artırılmasına dönük çalışmaların yoğunlaştırılması önem taşımaktadır. Özellikle üretimden bağımsız destekleme sistemlerinde, alan baz alındığı için, düşük verimli işletmelerin karlılığı azalabilecektir (Şahin, 2008).

Üretimden bağımsız destekleme sistemleri, Avrupa Birliği’nde Tek Çiftlik Ödeme Yöntemi, ABD’de ise Direkt Ödemeler adı altında uygulanmaktadır. AB’de uygulanan Tek Çiftlik Ödeme Yönteminde prensip olarak, tam üretimden bağımsızlık benimsenmiştir. Çiftçilerin piyasaya entegrasyonunun sağlanması, çevre tahribatlarının en düşük düzeye çekilmesi ve bürokrasinin azaltılması hedeflenmiştir. Hâlihazırdaki bütün doğrudan yardım planları yerini 2014 yılından itibaren, yeni üyelerde dâhil olmak üzere bütün AB ülkeleri için Tek Çiftlik Ödeme Yöntemine bırakmıştır (Şahin, 2008).

ABD’de ise 1996 Tarım Senedi üretimden bağımsız destekleme mekanizmalarına ağırlık vermiştir. 2002 yılında çıkarılan tarım kanunu ile de üç tür yardım ödemesi öngörülmüştür. Bunlar; sabit ve üretimden bağımsız ödemeler (de-coupled), kredi oranı (loan rate) programı kapsamında ödemeler (fiyat dalgalanmalarını gideri yönde fark giderici önlemler) ve karşı-devirli (counter-cycle) ödemeler (dönemsel dalgalanmalara karşı geliştirilmiş ödeme şekli) olarak belirlenmiştir. Doğrudan ödemeler üreticilere geçmiş verim ve ekilen alan üzerinden gelir desteklerini ifade etmektedir. Buğday, yem, mısır, pirinç, yağlı tohumlar ve yerfıstığı için doğrudan ödemeler yapılabilmektedir. Ödemeler üreticinin kararlarını etkilememektedir (de-coupled).

ABD ve AB fiyat desteklerini birçok üründe azaltmış, gelir desteği ve doğrudan ödemeleri yerine ikame etmiştir. ABD'nin doğrudan ödemeleri üretim ve fiyatlardan bağımsız hale getirilmiştir. Zaman içinde AB sürdürülebilir ve kendine yeterli tarımsal üretim amacını büyük ölçüde gerçekleştirmiş, rekabet avantajı elde etmiş ve arz fazlası yaratmıştır. Türkiye'de ise, Avrupa Birliği'ne giriş sürecinde fiyat ve miktarı etkileyebilecek yani piyasayı bozacak devlet sübvansiyon ve desteklerinin kaldırılması Tarım Strateji Belgesinde belirtilmiştir (Şahin, 2008).

5. BUĞDAY

5.1. Dünyada ve Türkiye’de Durum

5.1.1. Dünyada Durum

Her türlü iklim ve toprak şartlarında yetişebilecek çok sayıda çeşide sahip olan buğday, geniş bir coğrafyada üretilmekte olup dünya buğday alanlarının yaklaşık %90’ı Kuzey Yarımküre’de yer almaktadır (TMO, 2014). Dünya buğday ekim alanlarında çarpıcı bir değişim yaşanmamış olup, son 10 yılda %2.2 oranında artarak 220.5 milyon hektara ulaşmıştır. Buğday ekim alanı ülkelere göre incelendiğinde ise dünya ekim alanlarının %55’ini Hindistan, AB, Çin, Rusya ve ABD oluşturmaktadır. Tablo 5.1’de yer alan 11 ülkenin buğday ekim alanlarının toplamı ise dünya buğday ekim alanlarının %82’sini oluşturmaktadır (Tablo 5.1).

Tablo 5. 1 Dünya Buğday Ekim Alanı (milyon ha)

Ülkeler	04/05	05/06	06/07	07/08	08/09	09/10	10/11	11/12	12/13	13/14
Hindistan	26.6	26.5	26.4	28.0	28.2	27.8	28.5	29.1	29.9	30.0
AB	26.2	26.0	24.7	24.9	26.8	26.0	26.0	25.8	25.9	25.8
Çin	21.6	22.8	23.6	23.7	23.6	24.3	24.3	24.3	24.3	24.2
Rusya	22.9	24.6	23.0	23.5	26.1	26.7	21.8	24.8	21.3	23.4
ABD	20.2	20.3	18.9	20.6	22.5	20.2	19.3	18.5	19.8	18.3
Avustralya	13.4	12.5	11.8	12.6	13.5	13.9	13.5	13.9	12.8	13.5
Kazakistan	11.8	11.8	11.9	12.7	12.9	14.3	13.1	13.7	12.4	13.0
Kanada	9.4	9.4	9.7	8.6	10.0	9.7	8.3	8.6	9.5	10.4
Pakistan	8.2	8.4	8.4	8.6	8.6	9.0	9.0	8.9	8.7	8.6
Türkiye	8.6	8.6	8.6	7.7	7.7	7.8	8.0	7.7	7.8	7.7
Ukrayna	5.5	6.6	5.5	6.0	7.1	6.8	6.3	6.7	5.6	6.6
Diğer	41.3	40.3	39.1	40.3	37.1	39.0	39.0	38.9	38.1	39.1
Dünya	215.8	217.6	211.6	217.1	224.1	225.4	217.0	220.8	216.0	220.5

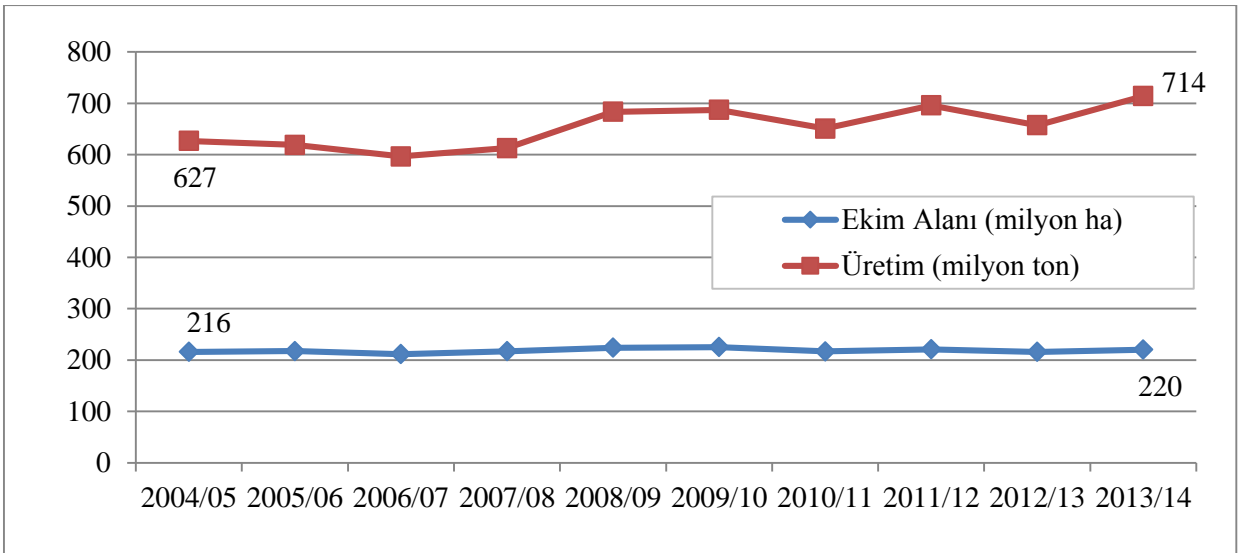
Kaynak: USDA, 2014

Dünya buğday üretimi son 10 yılda 626.7 milyon tondan 714 milyon tona yükselerek %13.9 oranında bir artış yaşamıştır. Bu artışta en büyük pay son 10 yılda buğday üretimini artıran Kanada (%51.2), Kazakistan (%40.3), Çin (%32.4) ve Ukrayna (%27.2)’nındır. Buğday üretimi ülkelere göre incelendiğinde ise dünya üretiminin %65’ini AB, Çin, Hindistan, Rusya ve ABD gerçekleştirmektedir. Tablo 5.2’de yer alan 11 ülkenin buğday üretimlerinin toplamı ise dünya buğday üretiminin %85’ini oluşturmaktadır (Tablo 5.2).

Tablo 5. 2 Dünya Buğday Üretimi (milyon ton)

Ülkeler	04/05	05/06	06/07	07/08	08/09	09/10	10/11	11/12	12/13	13/14
AB	147.7	132.9	125.7	120.8	151.9	139.7	136.7	138.2	133.8	143.3
Çin	92.0	97.4	108.5	109.3	112.5	115.1	115.2	117.4	121.0	121.7
Hindistan	72.2	68.6	69.4	75.8	78.6	80.7	80.8	86.9	94.9	93.5
Rusya	45.4	47.6	44.9	49.4	63.8	61.8	41.5	56.2	37.7	52.1
ABD	58.7	57.2	49.2	55.8	68.0	60.4	60.1	54.4	61.7	58.0
Kanada	24.8	25.7	25.3	20.1	28.6	27.0	23.3	25.3	27.2	37.5
Avustralya	21.9	25.2	10.8	13.6	21.4	21.8	27.4	29.9	22.5	27.0
Pakistan	19.5	21.6	21.3	23.3	21.0	24.0	23.9	25.0	23.3	24.0
Ukrayna	17.5	18.7	13.9	13.9	25.9	20.9	16.8	22.3	15.8	22.3
Türkiye	18.5	18.5	17.5	15.5	16.8	18.5	17.0	18.8	15.5	18.0
Kazakistan	9.9	11.2	13.5	16.5	12.5	17.1	9.6	22.7	9.8	13.9
Diğer	98.6	94.1	96.6	98.7	82.6	100.3	98.5	98.8	94.1	102.6
Dünya	626.7	618.9	596.5	612.7	683.5	687.1	650.8	696.0	657.3	714.0

Kaynak: USDA, 2014

Şekil 5. 1 Dünya Buğday Ekim Alanı ve Üretimi

Kaynak: USDA, 2014

Dünya buğday verimi incelendiğinde ise; 2004/05 döneminde 2.9 ton/ha olan buğday verimi 10 yılda %11.7 artarak 2013/14 döneminde 3.2 ton/ha'ya ulaşmıştır. Buğday veriminin en yüksek olduğu ülke 9.4 ton/ha ile Yeni Zelanda olup onu 6.4 ton/ha ile Mısır takip etmektedir. Buğday üretiminde ilk sırada yer alan AB, Çin, Hindistan, Rusya ve ABD'de de ise buğday verimi sırasıyla 5.6 - 5.1 - 3.1 - 2.2 ve 3.2 ton/ha'dır (USDA, 2014).

Dünyada en fazla ticareti yapılan tarım ürünlerinden birisi olma özelliği gösteren buğdayda, başlıca dış satımcı ülkelerin aynı zamanda üretici ülkeler olduğu görülmektedir. Ayrıca

birtakım ülkelerin reeksport şeklinde uluslararası ticarete dahil olması buğdayın önemli bir ürün olduğunu göstermektedir (UHK, 2011).

Dünya buğday ithalatı 2004-2013 yılları arasında %40.5 oranında artarak 110.4 milyon tondan 155.2 milyon tona yükselmiştir. İthalatta Mısır 10.5 milyon ton ile ilk sırada yer alırken, bu ülkeyi sırasıyla Endonezya, Brezilya, Cezayir ve Japonya izlemektedir. İran, Türkiye ve ABD ise 2004-13 yılları arasında ithalat artışının en çok yaşandığı ülkelerdir (Tablo 5.3).

Tablo 5. 3 Dünya Buğday İthalatı (milyon ton)

Ülkeler	04/05	05/06	06/07	07/08	08/09	09/10	10/11	11/12	12/13	13/14
Mısır	8.2	7.8	7.3	7.7	9.9	10.5	10.6	11.7	8.3	10.5
Endonezya	4.7	5.1	5.6	5.2	5.4	5.4	6.6	6.5	7.1	7.2
Brezilya	5.2	6.6	8.0	6.8	6.4	7.2	6.7	7.3	7.4	7.2
Cezayir	5.4	5.5	4.9	5.9	6.4	5.2	6.5	6.5	6.5	6.7
Japonya	5.7	5.5	5.7	5.7	5.2	5.5	5.9	6.4	6.6	6.2
AB	7.1	6.8	5.2	6.8	7.7	5.4	4.6	7.4	5.3	3.8
Türkiye	0.4	0.1	1.7	2.2	3.5	3.2	3.7	3.8	3.6	4.0
İran	0.2	0.4	1.1	0.2	6.8	4.5	0.8	0.8	6.6	5.5
Nijerya	3.0	3.7	3.3	2.6	3.6	4.0	4.1	3.9	4.1	4.4
ABD	1.9	2.2	3.3	3.1	3.5	3.2	2.6	3.1	3.3	4.6
G. Kore	3.6	3.9	3.4	3.1	3.4	4.5	4.8	5.2	5.4	4.3
Meksika	3.7	3.6	3.6	3.1	3.3	3.2	3.4	5.0	3.8	4.5
Diğer	61.3	60.7	60.8	61.1	72.7	72.0	71.4	81.8	76.1	86.3
Dünya	110.4	111.7	114.0	113.5	137.7	133.6	131.7	149.3	144.2	155.2

Kaynak: USDA, 2014

Tablo 5. 4 Dünyada Buğday İhracatı (milyon ton)

Ülkeler	04/05	05/06	06/07	07/08	08/09	09/10	10/11	11/12	12/13	13/14
ABD	29.0	27.3	24.7	34.4	27.6	23.9	35.1	28.6	27.4	32.1
AB	14.7	15.7	13.9	12.4	25.4	22.3	23.1	16.7	22.6	30.0
Kanada	14.9	16.0	19.4	16.1	18.9	19.0	16.6	17.4	19.0	22.0
Avustralya	14.7	16.0	8.7	7.5	14.7	14.8	18.6	24.7	18.7	19.5
Rusya	8.0	10.7	10.8	12.2	18.4	18.6	4.0	21.6	11.3	18.5
Ukrayna	4.4	6.5	3.4	1.2	13.0	9.3	4.3	5.4	7.2	9.5
Kazakistan	3.1	3.9	8.2	7.9	6.2	8.3	4.9	11.8	6.3	8.0
Hindistan	2.1	0.8	0.9	0.5	0.2	0.6	0.7	0.9	6.8	6.0
Türkiye	2.0	3.2	2.4	1.7	2.2	4.3	3.0	3.7	3.4	4.3
Arjantin	11.9	9.6	10.7	11.2	6.8	5.1	9.5	12.9	3.6	2.0
Uruguay	0.1	0.6	0.2	0.4	1.1	1.4	1.1	1.9	0.8	1.2
Çin	1.2	1.4	2.8	2.8	0.7	0.9	0.9	1.0	1.0	1.0
Diğer	5.3	5.6	5.5	8.3	8.9	8.6	11.0	11.6	9.2	8.6
Dünya	111.3	117.3	111.7	116.7	144.2	137.1	132.8	158.2	137.2	162.7

Kaynak: USDA, 2014

Dünya buğday ihracatı son on yılda %46.2 oranında artarak 111.3 milyon tondan 162.7 milyon tona yükselmiştir. Bu artışta en büyük pay 2004-13 yılları arasında buğday ihracatını önemli miktarda artıran Kazakistan (%159.8), Rusya (%132.7), Ukrayna (%115.8), Hindistan (%113.2) ve AB (%104.7)'nindir. Buğday ihracatı ülkelere göre incelendiğinde ise dünya ihracatının %75'ini ABD, AB, Kanada, Avustralya ve Rusya gerçekleştirmektedir. Tablo 5.4'de yer alan 12 ülkenin dünya buğday ihracatından aldıkları toplam pay ise %94'tür.

Dünya buğday ihraç fiyatları incelendiğinde ABD No.2 Kırmızı Sert Buğday 2004-13 arasında %99.9 artarak 161.3 \$/ton'dan 322.4 \$/tona yükselmiştir. ABD No.2 Kırmızı Yumuşak Buğday ise yine aynı yıllarda %90.3 artarak 145.3 \$/ton'dan 276.5 \$/ton'a yükselmiştir (Tablo 5.5).

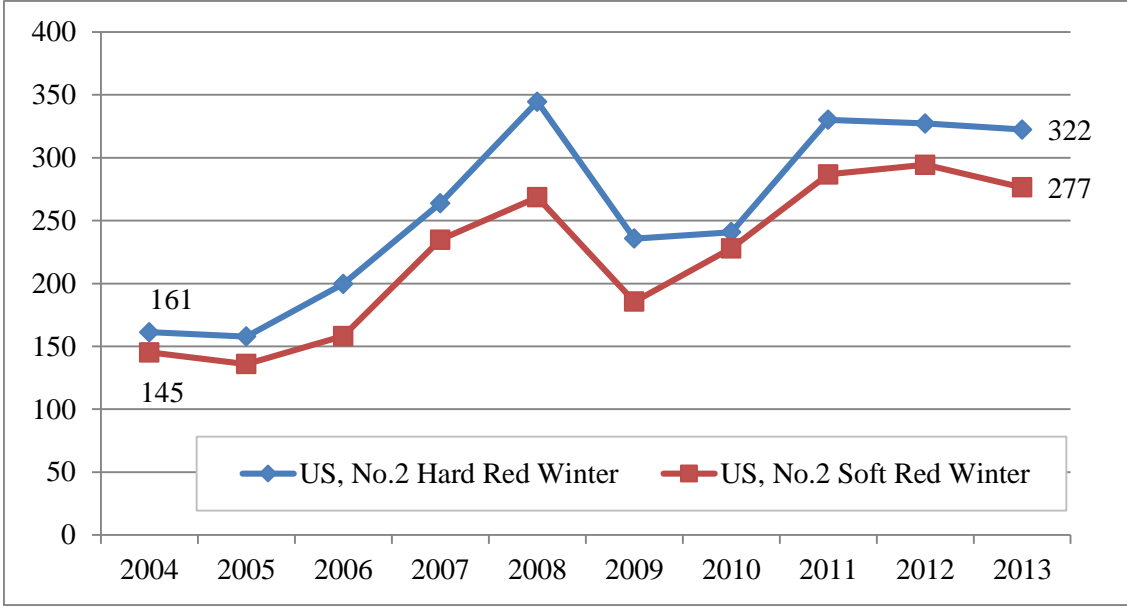
Buğday fiyatlarındaki dalgalanmaların en önemli sebebi, üretim miktarlarında yaşanan artış veya azalış olmakla birlikte, ülkelerin ihracat yasakları ve kota uygulamaları, yüksek ithalat talebi, biyoyakıt üretimi, girdi fiyatları ve stok durumu gibi unsurlarda fiyatların seyrinde etkili olmaktadır. Nitekim 2010 yılında yaşanan kuraklık ve tarım alanlarında görülen yangınlar sonrasında Rusya tüm hububat ihracatını yasaklarken, Ukrayna ise hububat ürünlerinde kota uygulaması yapmıştır. Buna bağlı olarak 2010 yazı ve sonbaharında dünya buğday fiyatlarında ani yükselişler görülmüştür (TMO, 2014).

Tablo 5. 5 Dünya Buğday Fiyatları (\$/Ton, FOB)

	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
US, No.2	161.3	157.8	199.7	263.8	344.6	235.7	240.8	330.1	327.2	322.4
Değişim (%)	-	-2.2	26.5	32.1	30.6	-31.6	2.2	37.1	-0.9	-1.5
US, No.2	145.3	135.9	158.2	234.8	268.6	185.5	228.0	286.8	294.4	276.5
Değişim (%)	-	-6.4	16.3	48.4	14.4	-30.9	22.9	25.8	2.7	-6.1

Kaynak: FAO, 2014

Değişim oranları bir önceki yıla göre hesaplanmıştır.

Şekil 5. 2 Dünya Buğday Fiyatları (\$/Ton, FOB)

Kaynak: FAO, 2014

5.1.2. Türkiye’de Durum

Türkiye dünya buğday ekim alanlarının %3.5’ine sahiptir. Türkiye’de ise buğday; toplam işlenen tarım alanlarının yaklaşık %32’sini, tahıl ekili alanların ise yaklaşık %67’sini kapsamaktadır (TMO, 2014).

Türkiye’de buğday ekim alanları 2004 yılına göre %16.4 daralarak 2013 yılında yaklaşık olarak 7.8 milyon ha alanda buğday ekimi gerçekleştirilmiştir. Buğday ekim alanlarının %16.5’i durum buğdayından %83.5’i ise diğer buğdaylardan oluşmaktadır. Bölgeler bazında (İBSS-Düzeyle) incelendiğinde durum buğdayı en fazla Batı Anadolu, Ege ve Akdeniz Bölgelerinde ekilirken, diğer buğdaylar Orta Anadolu, Batı Anadolu ve Güneydoğu Anadolu Bölgelerinde ekilmiştir. Genel olarak iller bazında yapılan değerlendirmeye göre; Konya buğday ekim alanlarından aldığı %9.2 pay ile en geniş ekim alanına sahip ildir. Konya’yı sırasıyla Ankara (%5.8), Diyarbakır (%4.8), Şanlıurfa (%4.5) ve Yozgat (%4.1) izlemektedir (Tablo 5.6).

Tablo 5. 6 Türkiye’de Buğday Ekim Alanı (Bin Ha)

İLLER	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Konya	705.4	715.9	641.5	675.1	646.8	627.4	675.8	729.0	605.1	711.7
Ankara	511.5	518.7	498.4	467.1	482.2	459.3	405.8	449.3	421.1	452.0
Diyarbakır	297.8	305.4	275.9	282.8	297.3	346.9	367.1	362.8	348.0	373.0
Şanlıurfa	349.6	340.8	317.4	284.0	296.0	409.6	382.7	355.1	306.5	349.4
Yozgat	330.4	329.4	330.1	341.9	349.4	329.9	363.5	354.4	339.6	320.1
Sivas	346.9	364.4	335.8	290.1	258.0	294.2	279.5	266.8	286.3	277.5
Çorum	279.7	280.6	262.4	255.8	257.2	238.0	252.5	232.7	209.7	205.6
Adana	310.6	287.8	241.1	234.3	221.7	221.2	217.6	212.0	199.2	190.0
Eskişehir	189.0	177.8	174.8	177.9	178.5	154.3	156.3	165.6	153.2	186.3
Mardin	138.9	136.4	117.0	130.6	119.4	126.9	166.1	173.6	168.4	181.6
Tekirdağ	193.0	191.8	177.6	164.8	169.8	163.1	158.1	167.1	159.3	168.4
Afyon	196.1	189.7	178.3	173.1	173.3	156.6	180.8	165.6	167.4	164.5
Kayseri	237.1	200.4	187.7	175.3	180.6	171.5	166.9	164.9	144.0	145.8
Kütahya	165.7	177.2	158.0	153.0	154.6	142.6	134.8	147.1	146.5	145.2
Edirne	196.2	197.2	186.0	168.3	159.4	152.3	173.2	149.3	132.2	139.2
Balıkesir	176.5	171.3	155.9	148.2	151.5	146.1	132.7	136.6	124.3	134.9
Mersin	144.5	138.9	134.2	117.2	113.1	116.5	109.7	127.9	113.8	128.1
K.maraş	201.0	192.0	180.1	155.4	152.5	170.7	164.9	158.4	108.2	127.4
Tokat	146.8	146.7	137.8	130.6	131.5	127.0	131.5	135.4	133.4	122.7
Erzurum	149.7	146.4	125.1	109.0	127.9	107.2	103.9	112.8	117.6	118.9
Diğer	4033.8	4041.2	3675.1	3463.0	3469.3	3449.3	3380.2	3329.7	3145.9	3152.1
Toplam	9300.0	9250.0	8490.0	8097.7	8090.0	8100.0	8103.4	8096.0	7529.6	7772.6

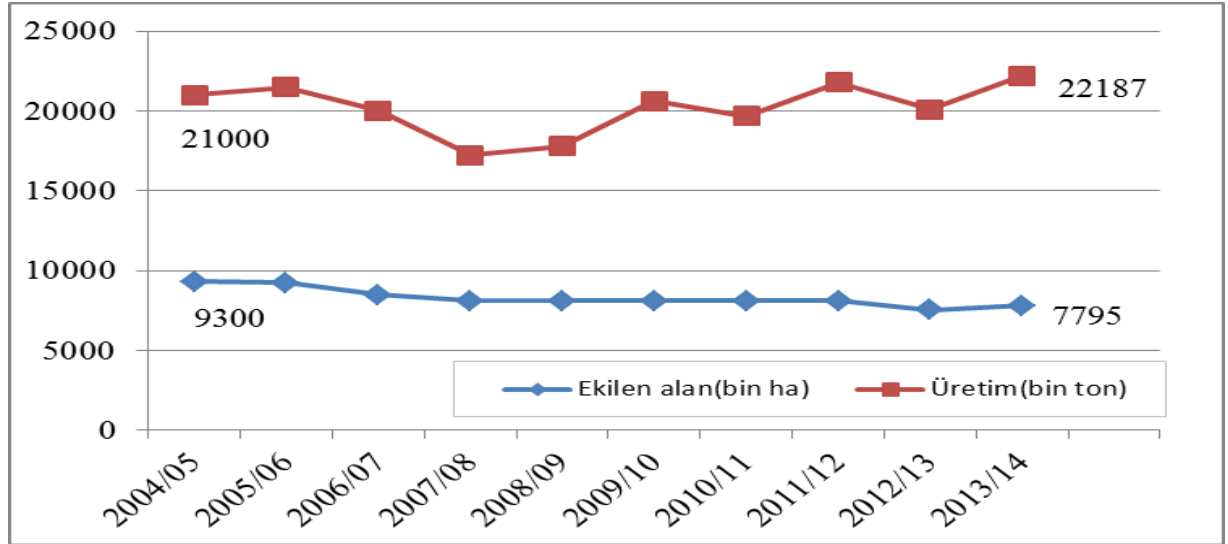
Kaynak: TÜİK, 2014a

Türkiye buğday üretimi 2004 yılına göre %5 artarak 2013 yılında 22 milyon tona ulaşmıştır. Bununla birlikte olumsuz hava koşullarına bağlı olarak buğday üretiminin oldukça düştüğü yıllarda olmuştur. Buğday üretiminin %18.5’i durum buğdayından %81.5’i ise diğer buğdaylardan oluşmaktadır. Bölgeler bazında (İBSS-Düzey1) incelendiğinde durum buğdayı en fazla Güneydoğu Anadolu, Batı Anadolu ve Ege Bölgelerinde üretilirken, diğer buğdaylar Orta Anadolu, Batı Anadolu ve Güneydoğu Anadolu Bölgelerinde üretilmiştir. Genel olarak iller bazında yapılan değerlendirmeye göre; Konya buğday üretiminden aldığı %10.4 pay ile üretimin en fazla olduğu ildir. Konya’yı sırasıyla Diyarbakır (%5.7), Şanlıurfa (%5.5), Ankara (%5.2) ve Yozgat (%3.5) izlemektedir (Tablo 5.7).

Tablo 5. 7 Türkiye’de Buğday Üretimi (Bin Ton)

İLLER	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Konya	1497.6	1344.0	1586.0	1026.6	1089.8	1696.2	1515.3	2444.8	1570.7	2291.9
Diyarbakır	757.2	727.7	780.7	820.3	249.6	953.8	1031.0	1114.0	1042.2	1248.7
Şanlıurfa	874.9	996.6	925.3	850.2	615.2	1189.3	974.6	1037.4	1121.4	1215.0
Ankara	1035.2	1208.5	1137.4	539.8	783.2	1156.5	936.3	1141.2	1026.7	1154.0
Yozgat	659.7	818.8	658.8	588.1	613.1	821.9	800.3	927.1	759.7	776.7
Mardin	432.0	334.3	311.2	358.1	305.5	380.2	564.1	605.3	654.0	748.8
Adana	836.9	1014.8	855.5	903.6	899.5	788.8	709.0	759.0	785.4	704.5
Sivas	517.8	612.6	547.4	372.1	434.5	531.4	496.4	683.7	593.7	671.2
Tekirdağ	826.4	776.0	604.4	718.4	788.5	607.6	508.5	593.0	779.3	631.2
Eskişehir	486.5	461.2	399.3	324.8	308.6	374.3	355.7	440.2	428.3	548.8
Edirne	629.4	693.4	604.7	706.8	672.3	523.0	691.7	451.7	601.8	508.6
Çorum	690.9	694.0	529.3	391.4	558.9	612.9	736.2	664.9	468.2	487.2
K.maraş	539.5	478.1	406.6	319.3	398.5	436.0	366.0	464.3	365.1	469.3
Kırklareli	453.4	451.7	390.0	462.2	481.0	362.7	307.1	365.1	415.5	439.4
Afyon	476.1	415.4	402.3	285.0	374.1	347.3	540.1	369.4	405.0	432.4
Balıkesir	489.2	520.3	461.9	376.6	470.5	373.2	335.3	356.2	310.7	394.0
Kayseri	429.7	357.1	347.3	281.7	328.2	295.5	299.8	326.8	292.2	371.0
Mersin	267.2	270.4	322.2	259.5	253.3	244.4	197.7	259.2	301.9	337.4
Hatay	253.5	346.3	335.8	320.5	440.7	412.3	293.0	331.1	256.9	312.7
Kırıkkale	243.1	285.9	231.8	112.7	132.1	307.0	252.6	269.2	252.7	310.2
Diğer	8603.6	8692.8	8172.1	7216.3	7584.8	8199.5	7763.2	8196.3	7668.6	8133.8
Toplam	21000	21500	20010	17234	17782	20600	19674	21800	20100	22050

Kaynak: TÜİK, 2014a

Şekil 5. 3 Türkiye Buğday Ekim Alanı ve Üretimi

Kaynak: TÜİK, 2014a

2013 yılında buğday ekim alanlarının 2004 yılına göre %16.4 daralmasına rağmen üretimin aynı periyotta %5 artması buğday veriminin 2004 yılına göre %25.6 artarak 2013 yılında genel olarak 284 kg/da'a çıkmasıyla açıklanabilir. Aynı süreçte durum buğdayının verimi 238

kg/da'dan 319 kg/da çıkararak %34 artarken diğer buğdaylarda verim 222 kg/da'dan 277 kg/da'a çıkararak %24.8 artmıştır.

Buğday dış ticareti incelendiğinde Türkiye'nin hem ihracatçı hem de ithalatçı bir ülke konumunda olduğu görülmektedir. Buğday üretimi konusunda kendine yeterliliği oldukça yüksek olan Türkiye'de bazı yıllar olumsuz iklim koşullarına bağlı olarak üretimde ve kalitede yaşanan sorunlardan dolayı talep karşılanamamakta ve ithalat yapılmaktadır. Türkiye tarafından buğday ithalatının yapılmasını ve ithalatın yıllar içerisinde artış göstermesinin en önemli sebebi, buğdaya dayalı mamul madde (un, makarna, bisküvi, irmik ve bulgur) ihracatının artmasıdır (TMO, 2014). Dünyada 2010 yılında yaşanan üretim düşüklüğü, Temmuz ayından itibaren fiyatların hızla yükselmesine neden olmuştur. Bu durum Türkiye'nin ithalatında ve ithalat yaptığı ülke kompozisyonunda önemli değişikliklere neden olmuştur. Nitekim 2010 yılına kadar Rusya ve Kazakistan ithalattan büyük pay alırken, bu yıldan itibaren ABD'den yapılan buğday ithalatı önemli düzeyde yükselmiştir (UHK, 2011). Genel olarak değerlendirildiğinde ise Türkiye'de buğday ithalatının büyük çoğunluğu navlun ve fiyat avantajına bağlı olarak Rusya, ABD, Kazakistan ve Ukrayna'dan yapılmaktadır (TMO, 2014).

Buğday ithalatı 2004 yılına göre 3.8 kat artarak 2013 yılında yaklaşık olarak 4.1 milyon tona ulaşmıştır. 2013 yılı buğday ithalatının %60.4'ü tek başına Rusya'dan karşılanmakta olup, Rusya'yı sırasıyla ABD (%8), Kanada (%5.7), Kazakistan (%5.5) ve Ukrayna (%3.6) izlemektedir (Tablo 5.8).

Buğday ihracatı incelendiğinde; son on yıllık süreçte ihracatın en fazla olduğu yılın 1.2 milyon tonla 2010 yılı olduğu görülmektedir. 2013 yılına gelindiğinde ise ihracatın 275 bin tona gerilediği ve ihracat yapılan ülke kompozisyonunun farklılaştığı görülmektedir. Nitekim 2013 yılına kadar ihracatın çoğunluğu genel olarak Tablo 5.9'da yer alan ülkelere yapılmakta iken 2013 yılına gelindiğinde Güney Kore, İspanya, Endonezya ve Libya gibi ülkelerde ihracattan yüksek pay alan ülkeler olmuşlardır. 2013 yılı buğday ihracatı ülkelere göre incelendiğinde %20.6 ile İsrail en fazla ihracat yapılan ülke olmuştur. İsrail'i sırasıyla Güney Kore (%17.8), İspanya (%11.5), Yemen (%11.4) ve Tunus (%9.8) izlemektedir.

Tablo 5. 8 Türkiye'nin Buğday İthalatı (1000 Ton)

ÜLKELE	2004	200	200	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Rusya	152.7	51.2	56.1	975.6	1647.	2092.	1433.	1777.	2428.	2450.
ABD	163.8	2.4	20.4	45.5	18.7	28.1	259.5	901.2	11.4	323.6
Ukrayna	12.8	0.0	1.0	28.4	100.8	191.7	72.5	578.0	131.9	147.5
Kazakistan	74.1	77.5	120.7	674.9	990.9	261.0	438.5	288.6	872.7	222.7
Brezilya	70.5	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	260.4	0.0	0.0
Almanya	35.4	0.0	0.0	141.0	122.7	355.5	48.6	224.4	1.6	5.0
Arjantin	21.2	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	164.9	0.0	0.0
Paraguay	12.5	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	102.5	0.0	0.0
Litvanya	0.0	0.0	0.0	0.0	71.7	111.0	68.2	101.8	50.3	31.5
Bulgaristan	4.6	0.0	0.1	12.0	127.3	43.9	4.9	62.7	11.4	30.7
Fransa	5.3	0.0	0.0	54.2	4.3	6.6	0.1	52.8	0.1	28.1
Kanada	160.2	0.1	0.0	0.0	92.0	20.7	0.0	52.3	0.0	230.4
Letonya	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	19.0	0.0	49.0	0.0	0.0
Macaristan	14.4	3.0	0.0	118.6	230.1	74.3	87.7	46.5	0.0	103.7
Moldova	0.0	0.0	0.0	10.1	12.8	76.4	31.4	31.3	15.3	81.2
Yunanistan	2.6	0.0	0.0	2.5	36.7	71.4	14.6	13.8	95.0	0.0
Sırbistan	0.0	0.0	0.1	0.0	22.1	0.0	5.7	11.9	0.0	24.6
Bosna Hersek	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	3.8	43.8	8.5	0.0	31.6
Diğer	335.2	1.4	41.6	84.4	230.5	36.8	45.5	26.8	101.7	342.8
Toplam	1065.	135.6	239.9	2147.	3708.	3392.	2554.	4754.	3719.	4053.

Kaynak: TÜİK, 2014b

Tablo 5. 9 Türkiye'nin Buğday İhracatı (1000 Ton)

Ülkeler	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Suriye	0.0	5.3	0.0	0.0	0.0	78.8	256.2	0.0	0.0	0.0
İtalya	0.0	58.4	188.3	9.4	0.0	70.9	187.3	0.0	0.0	0.0
Bangladeş	0.0	0.0	88.0	0.0	0.0	25.6	164.5	0.0	24.7	0.0
Mısır	0.0	0.0	19.6	0.0	0.0	31.6	133.8	0.0	0.0	0.0
İsrail	0.0	15.7	10.5	0.0	0.0	10.5	116.0	0.0	57.4	56.6
Tunus	0.0	5.0	5.5	0.0	0.0	25.4	86.3	0.0	0.0	26.9
Vietnam	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	63.8	0.0	0.0	0.0
Tayland	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	53.5	0.0	0.0	0.0
Yemen	0.0	26.0	74.9	0.0	0.0	0.0	30.1	0.0	0.0	31.4
Almanya	0.2	0.2	0.2	0.1	0.0	0.0	29.5	0.0	0.0	0.0
Lübnan	0.0	0.0	47.5	0.0	0.0	0.0	13.0	0.0	20.0	0.0
Hollanda	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	7.5	0.0	0.0	9.8
Cezayir	0.0	128.0	32.1	0.0	0.0	0.0	5.3	0.0	0.0	0.0
Sudan	0.0	27.5	0.0	3.1	4.4	0.0	4.4	0.0	9.3	0.0
Irak	0.4	0.0	52.2	0.2	0.0	1.8	1.4	3.4	3.1	25.0
Diğer	0.2	61.8	166.9	5.4	3.6	56.7	18.4	1.8	1.5	125.5
Toplam	0.9	327.9	685.7	18.3	8.0	301.5	1171.0	5.2	116.1	275.1

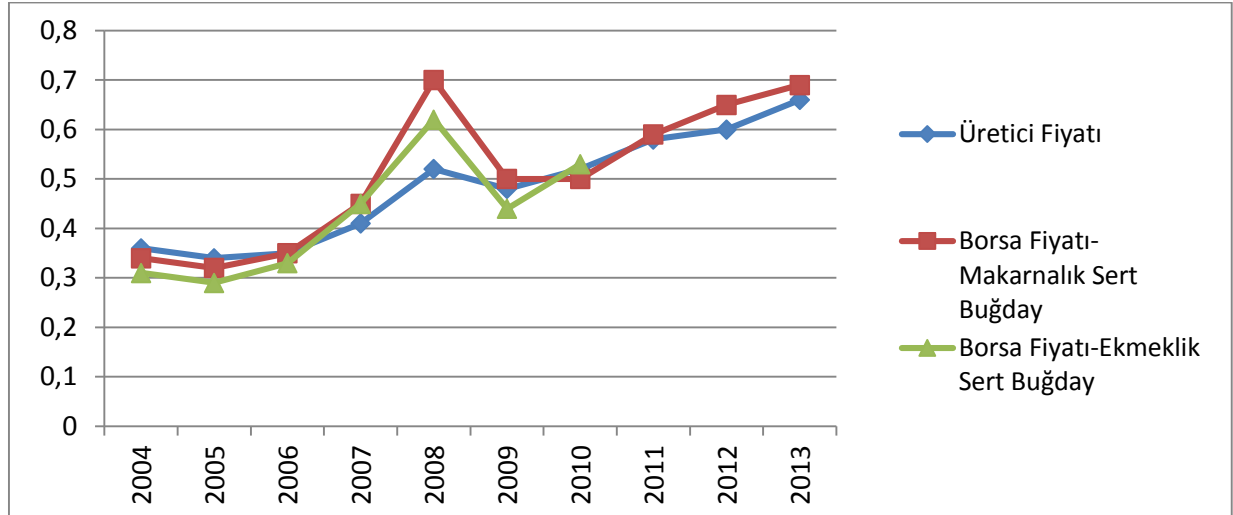
Kaynak: TÜİK, 2014b

Türkiye’de buğday fiyatları incelendiğinde üretici fiyatlarının 2013 yılında 2004 yılına göre %83.3 artarak 0.66 TL/Kg’a yükselmiştir. Borsa fiyatları da benzer bir yükseliş trendine sahiptir (Tablo 5). Ayrıca 2013 yılı için TMO makarnalık buğday alım fiyatı 0.77 TL/kg, ekmeklik buğday (Anadolu kırmızı sert) alım fiyatı ise 0.72 TL/kg olarak açıklanmıştır (TMO, 2014).

Tablo 5. 10 Türkiye’de Buğday Fiyatları (TL/Kg)

	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Üretici Fiyatı	0.36	0.34	0.35	0.41	0.52	0.48	0.52	0.58	0.60	0.66
Borsa Fiyatı										
Makarnalık Sert	0.34	0.32	0.35	0.45	0.70	0.50	0.50	0.59	0.65	0.69
Ekmeklik Sert	0.31	0.29	0.33	0.45	0.62	0.44	0.53	-	-	-

Kaynak: Konya Ticaret Borsası, TÜİK, 2014

Şekil 5. 4 Türkiye’de Buğday Fiyatları (TL/Kg)

Kaynak: Konya Ticaret Borsası, TÜİK, 2014

5.2. Destekleme Politikaları

Tarım, gıda güvenliğini sağlayan, sanayinin hammadde gereksinimini karşılayan son derece stratejik bir sektördür. Bu nedenle birçok ülke gelişmişlik düzeyleri, uyguladıkları ekonomik sistemler çok farklı olsa bile tarım sektörünü kamusal müdahalelerle korumakta, yönlendirmekte ve kendi başına bırakmamaktadır. Bu müdahaleler tarım sektörünün özelliklerinin bir gereği olarak yapılmaktadır. Özellikle tarımın ekonomide önemli bir sektör durumunda olduğu, Türkiye gibi ülkeler için tarım sektörüne yapılacak müdahalelerin önemi artmaktadır Dünya Ticaret Örgütü Tarım Anlaşması ile tarımda uygulanan desteklemelere

kısıtlamalar getirilse de birçok ülke anlaşmanın normlarına uygun biçimde, bazıları ise, bu anlaşmanın tersine tarıma destek vermektedir (Özüdoğru, 2005).

Tarımsal destekleme politikalarının amaçları; tarımsal ürün fiyatlarında istikrar ve ürünler arasında denge oluşturmak, üretici gelirlerinde kararlılık ve adil bir gelir dağılımı sağlamak, tarımda yapısal gelişmeler ile uygun işletme yapılarını oluşturmak, tarımsal üreticilerin teknoloji, maliyet ve fiyat açılarından dünyanın diğer ülkeleri ile rekabet edebilir hale gelmelerini sağlamak ve ayrıca tüketicilere de uygun fiyattan, istenilen zamanda, istenilen yerde ve miktarda tarımsal ürün sunulmasına katkıda bulunmak olarak sıralanabilmektedir (Özkaya vd. 2001).

Tarımı desteklemede kullanılan başlıca araçlar ise; üreticinin eline geçen fiyatları etkilemeye dönük kullanılan pazar-fiyat desteği (fiyat primleri, ithalat kotaları, tarifeler, ithalat vergileri, ihracatta vergi iadeleri), üreticilerin gelirlerini yükseltici, doğrudan gelir desteği, üretim giderlerini azaltmaya yönelik dolaylı gelir desteği (sermaye bağışları, ayrıcalıklı krediler, girdi sübvansiyonları, sigortalama ve tarımsal araştırma, eğitim, yayım, tarımsal yapıları iyileştirme) gibi önlemlerdir (İHKİB, 2004).

5.2.1. Dünyada Buğdaya Yönelik Destekleme Politikaları

Tarımın doğa koşullarına bağımlılığı dolayısıyla risk ve belirsizliğin fazla olması, tarım ürünlerinin arz ve talep esnekliğinin düşüklüğü, tarımsal üretim dönemlerinin diğer sektörlere kıyasla daha uzun olması ve belirli zamanlarda yoğunlaşması, tarımsal ürünlerin korunup saklanmalarının ancak belirli şartlarda ve zaman içerisinde yapılabilmesi, tarımsal faaliyetlerden sağlanan gelirlerin diğer sektörlere oranla düşük olması gibi nedenlerden dolayı tarım sektörü her ülkede desteklenmesi gereken sektörlerin başında gelmektedir (Özüdoğru, 2010).

Tarımda destekleme politikalarının temel amacı; üretici ve tüketici kesimlerini fiyat dalgalanmalarına karşı korumak ve adil bir gelir dağılımı amacına ulaşmaktır. Tarımsal destekleme politikalarıyla; tarım ürünleri arz ve talep dengesinin kurulması, piyasalardaki fiyat dalgalanmalarının önlenmesi, tarım kesimi gelir seviyesinin diğer sektörlerle uyumlu hale getirilmesi, tarıma dayalı ihracat ürünlerinin gelirlerinde istikrarın korunması, artan nüfusun ve sanayinin ek talebinin karşılanması, verimliliğin artırılması, pazarlama organizasyonunun

sağlanması gibi amaçlar gerçekleştirilmek istenmektedir. Bu amaçlarla uygulanan destekleme politikaları her ülkenin kendi koşullarına göre ve ülkede uygulanan genel ekonomi politikalarına göre farklı bir şekil almaktadır (Özüdoğru 2005, 2010). Dünyada tarım sektörüne yönelik destekler doğrudan ve dolaylı olarak ikiye ayrılmaktadır. Bunlar doğrudan ve dolaylı desteklerdir. Doğrudan Destekler; para transferi şeklinde destekler, dolaylı destekler ise, çeşitli hizmet, aynı yardım, kredi kolaylığı, Ar-Ge faaliyetleri, gibi tarımsal üretimi geliştirmeye yönelik desteklerdir.

Amerika Birleşik Devletleri (ABD)

ABD’de tarım politikaları 1930 yılından bu yana periyodik olarak her 5 yılda bir çıkartılan Tarım Kanunu çerçevesinde yürütülmektedir. Yani Amerika’daki bir çiftçi Tarım Kanunu çıktuktan sonra önündeki 5 yılda hangi ürüne ne kadar fiyat verileceğini, ne kadar destek veya ek destek alacağını bilmekte ve ona göre üretimine karar vermektedir. Bu kapsamda 2014 yılında yeni Tarım Kanunu onaylanmış olup, 2018 yılına kadar yürürlükte kalacaktır.

ABD’de tarım piyasasının düzenlenmesi konusunda en etkin kurum Ürün Kredi Kurumu (CCC - Commodity Credit Corporation)’dur. ABD Tarım Bakanlığına bağlı olan Ürün Kredi Kurumu (CCC), üretici gelirlerinin ve fiyatlarının dengelenmesi, desteklenmesi ve korunması amacıyla 1933’te kurulmuştur. Fiyat destekleri, CCC vasıtasıyla yerine getirilmektedir (Chite, 2014).

Tarım Kanunu (2008-2012) kapsamında buğday üreticilerin faydalanacağı desteklemeler aşağıda verilmiştir. Bunlar;

Kredi Birim Fiyatı: Üreticilerin ürünlerini CCC’nin anlaşmalı lisanslı depolarına rehin bırakmaları halinde düzenlenen rehin senetleri karşılığında CCC tarafından yararlandırılacakları düşük faizli ve dokuz aya kadar vadeli kredi fiyatıdır (Loan Rate). 2008-2009 yıllarında 101 \$/ton olan kredi birim fiyatı 2010-2012 yılları için 108 \$/ton’a çıkarılmıştır.

Hedef Fiyat: Üreticinin üretimi sürdürebilmesi ve gerekli refahı sağlaması için eline geçmesi arzu edilen fiyattır. 2008-0-2009 yıllarında 144 \$/ton olan hedef fiyat 2010-2012 yılları için 153 \$/ton’a çıkarılmıştır.

Doğrudan Gelir Desteği: Ürünlere bağlı olarak değişen ve üreticinin ekim alanının %83,3'üne uygulanan bir destektir. 1995 yılında her çiftlik için kayıtlı olan verim ile yine her çiftlik için belirlenmiş olan temel alanın (1998–2001 ortalama alan) ve ürün bazında belirlenmiş olan DGD fiyatının çarpımı ile hesaplanır. Doğrudan gelir desteği 2008-2012 yılları için 19 \$/ton olarak belirlenmiştir (TMO, 2014).

2008 – 2012 Tarım Kanunu çerçevesinde belirlenmiş olan desteklerin yerine Yeni Tarım Kanununda çok kapsamlı bir ürün sigorta sistemi düşünülmektedir. 2014-2018 yıllarını kapsayan yeni Tarım Kanununda önemli değişiklikler yapılmıştır. Bu kapsamda bir önceki Tarım Kanununda geçerli olan sabit doğrudan gelir desteği yerine, piyasa koşulları gibi öngörülemeyen risklere karşı Fiyat Kayıp Sigorta Teminatı (Price Loss Coverage) ve elverişsiz hava şartlarını telafi etmeyi amaçlayan Tarımsal Risk Sigorta Teminatı (Agricultural Risk Coverage) ile üreticilere daha geniş finansal destek sağlanmaktadır. Fark giderici doğrudan desteklerin hesaplanmasında kullanılan hedef fiyatların yerini ise referans fiyat almıştır (Chite, 2014; TMO, 2014).

Avrupa Birliği (AB)

AB ülkelerinde uygulanan hububat ortak piyasa düzenleri belirli süreçlerden geçerek bugünkü halini almıştır. Başlangıçta yüksek müdahale fiyatları üzerine kurulmuş olan tarım politikası, topluluk içinde yüksek miktarlarda ihtiyaç fazlası stok oluşmasına ve fazla stokların sübvansiyon yolu ile dünya pazarlarına ihraç edilmesine yol açmış, bu durum AB'yi tarım reformuna zorlamıştır. 1992 yılına kadar hububat ürünlerinde (buğday, arpa, mısır, sorgum) ayrı ayrı müdahale fiyatı uygulanmaktayken 1992 Mac Sharry Reformu ile tüm hububat ürünleri için 180 €/ton seviyesinde tek bir hububat müdahale fiyatı tespit edilmiştir. Müdahale fiyatı, 10 yıllık bir dönem içerisinde 101,31 €/ton seviyesine indirilmiştir. Fiyat indiriminden kaynaklanacak mağduriyeti önlemek üzere aynı dönemde üreticilere artan bir şekilde telafi edici doğrudan gelir desteği uygulanmış ve bu desteğin en son seviyesi 63 €/ton olmuştur. AB'de hububat için belirtilen telafi edici doğrudan gelir destekleri, üye ülkelerin belirlemiş olduğu bölgesel verim planları kapsamında uygulanmıştır. AB'de üye ülkelerin bölgesel verim planları dâhilinde, bir üretim bölgesinde maksimum ekim alanının aşılması halinde, o bölgedeki üreticilere ödenecek DGD'de ceza olarak aşılın oran kadar indirim yapılmaktadır. Ayrıca 92 tonun üzerinde üretim yapan üreticilerin bu haktan faydalanabilmeleri için ekim alanlarında

Komisyonda belirlenen bir oran üzerinden ekim dışı bırakma zorunluluğuna uymaları gerekmektedir. “Set-aside” olarak adlandırılan ve %10 olarak uygulanan bu oran, 2007 yılında yaşanan küresel kuraklık nedeniyle 2008 yılından itibaren sıfırlanmıştır.

2003 yılında AB, Ortak Tarım Politikası’nda “Tek Çiftlik Ödemesi (Single Farm Payment)” adı altında yeni bir reforma gitmiştir. Bu reform ile doğrudan gelir destekleri ürüne bağlı olmaktan çıkarılıp, üretimden bağımsız hale getirilmiştir. Üye ülkelere yeni sisteme tam geçiş için 2012 yılına kadar süre tanınmıştır.

Tek Ödeme sisteminde; 2000–2002 yılları referans dönem olarak kabul edilmiştir. Her çiftlik için hektar başına verilecek bir referans miktar hesap edilmiştir. Hesaplama şu şekilde yapılmıştır: Referans dönem içerisinde, her çiftliğe Garanti Fonu’ndan ürün bazında yapılan toplam ödemelerin 3 yıllık ortalaması, bu ürünlere ayrılan ekim alanlarının 3 yıllık ortalamasına bölünerek 1 hektara hak edilen referans ödeme miktarı tespit edilmiştir. Böylelikle üretici, arazisine hangi ürünü ekerse eksin alacağı destek tutarı, beyan ettiği arazi büyüklüğü ile referans miktarın çarpımına eşitlenmiş ve üretimden bağımsız hale getirilmiştir. Bu sistemde amaçlanan, üreticinin üretim kararını verirken, piyasa odaklı hareket etmesini sağlamaktır. Böylece piyasa istikrarının daha iyi korunacağı düşünölmektedir. 2012 yılından itibaren tüm AB ülkeleri Tek Çiftlik Ödemesi’ne geçmişlerdir (TMO, 2013).

Çin

Çin’de tarımsal desteklerde son 10 yılda köklü değişiklikler yaşanmıştır. Tüm tarımsal vergiler 2006 yılında kaldırılmış ve kamu hizmetlerinde bir gelişme başlamıştır. Bu dönemden sonra, hükümet özünde dört ana destekleme politikasına dayanan çiftlik yanlısı bir dizi politikayı tanıtmış olup pirinç ve buğday alımında minimum fiyat politikaları ve mısır, soya ve kolza da ise geçici satın alma ve depolama politikalarını hayata geçirmiştir.

Ülke genelinde 2002-2004 yılları arasında fiyat destekleme politikası kaldırılmıştır. 2004 yılında serbest tahıl ticaret pazarının kurulması ve fiyatların serbest piyasada oluşmasından sonra, piyasa mekanizmasını makro düzeyde kontrol etmek için asgari alım fiyatı politikasını kapsayan yeni düzenlemeler hayata geçirilmiştir. Çiftçi gelirini korumak, tahıl arzı ve ulusal

gıda güvencesini sağlamak için hükümet buğday ve pirinçte asgari alım fiyatı politikası uygulamıştır.

Ayrıca 2008 yılından bu yana hükümet belirli ürünlerde geçici alım ve depolama politikası uygulamaktadır. Geçici alımlar pirinç, mısır, soya, kolza, şeker ve domuz etinde gıda güvencesinin sağlanabilmesi adına geçici depolama önlemleri ile birlikte uygulanmaktadır. Söz konusu ürünler ulusal gıda güvencesi açısından önemli ürünlerdir. Bu politikanın amacı, yüksek fiyat dalgalanmalarında çiftçilerin gelirini ve yurtiçi piyasalarda istikrarı sağlamaktır.

Asgari alım fiyatı politikası ile karşılaştırıldığında, geçici alım ve depolama politikasının iki özelliği vardır. Birincisi, uzun bir endüstriyel zincirli içeriğe sahip olmayan ve daha fazla uluslararası pazarı olan ürünlere uygulanmaktadır. İkincisi, alım ve depolama fiyatları ürün pazara girmek üzere iken belirlenmekte, böylece tayin edilen fiyat pazar fiyatına yakın olmaktadır.

Geliştirilen ürün çeşitlerinin kapsamını genişletmek, onların yaygınlaştırmak, kırsal ekonomide bir yapının oluşturulması, üretim ve yönetim ve satışlarını standardize etmeyi teşvik etmek için soya, buğday, pirinç, mısır, pamuk, arpa ve fıstıkta 2002 yılından bu yana “Bitkisel Ürünlerde Çeşit Geliştirmek İçin Sübvansiyon Ödemeleri” uygulanmaktadır. Bu sübvansiyonların çeşidi sürekli genişletilmektedir. Pirinç, buğday, mısır ve pamuk için geliştirilen çeşitler için sübvansiyonlar 2009 yılından bu yana ülke geneline yaygınlaştırılmıştır. Zaman içinde sübvansiyonların miktarı sürekli artmıştır. 2010 yılında 1 mu (Çin’in yerel alan ölçüsü, yaklaşık 667 m²) başına mısır, erkenci pirinç, buğday ve soyada 10 RMB sübvansiyon ödemesi yapılmıştır. Bu miktar sezon ortası ve sezon sonu pirinç ile pamukta 15 RMB olarak uygulanmıştır. Çiftçiler bu sübvansiyon ödemesinden ya doğrudan ödeme olarak ya da indirimli perakende fiyatı yoluyla faydalanabilmektedir. Doğrudan ödemeler mu başına belirli bir miktar üzerinden fiili alanda ürün yetiştiren çiftçilere ödenmekte iken indirimli perakende fiyatı yoluyla sübvansiyonlar indirimli düşük fiyatla tohum alımlarında sağlanmaktadır (Hongxing, 2013).

5.2.2. Türkiye’de Buğdaya Yönelik Destekleme Politikaları

Günümüzde buğday üretimine uygulanan tarımsal destekleme politikaları fark ödemesi destekleri, mazot, gübre, toprak analizi destekleri, organik tarım desteği ve yurtiçi sertifikalı tohum kullanımının desteklenmesi şeklinde yapılmaktadır. Ayrıca bu bölümde TMO alımlarına ve dış ticaret uygulamalarına da yer verilmiştir.

Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı tarafından Türkiye Tarım Havzaları Üretim ve Destekleme Modeli kapsamında üreticilere, ürettikleri ürün karşılığında yapılan “Fark Ödemesi (Prim) Desteği” buğday destekleme politikasının en önemli aracıdır.

Türkiye’de destekleme prim ödemesi uygulaması, fark ödemesi adı altında günümüzde 5488 Sayılı Tarım Kanununun 19.maddesine dayandırılarak yürütülmektedir. Bu destekleme aracı ile üreticilere üretim maliyetleri ile iç ve dış fiyatlar dikkate alınarak fark ödemesi desteklemesi yapılmaktadır.

Fark ödemesi desteği öncelikle arz açığı olan ürünleri kapsamaktadır. Bu uygulama, üreticiyi desteklemenin yanı sıra, sanayiciye dünya fiyatlarından hammadde sağlamaya yardımcı olduğu ve bütçeye daha az yük getirdiği gerekçesiyle birçok ülkede yaygın olarak uygulanmaktadır (Gökdemir, 2004).

Buğday üretiminde destekleme prim ödemesine 2005 yılında başlanmıştır. Buğdaya ödenen fark ödemesi desteği 2005 yılında 3 Kr/kg iken, 2013 yılında 5 Kr/kg olarak uygulanmıştır.

Üreticilere fark ödemesi desteğinin yanı sıra, üretim yılı içerisinde işledikleri ÇKS’de kayıtlı tarım arazisi büyüklüğü dikkate alınarak, üretim aşamasında yapılan masrafların azaltılması amacıyla mazot, gübre ve toprak analizi destekleme ödemesi yapılmakta olup mazot ve gübre destekleme ödemeleri ürün gruplarına göre alan bazlı olarak yapılmaktadır. Ayrıca müracaat edilen toplam arazi miktarı 1 dekarın altında olan üreticilere mazot, gübre ve toprak analizi destekleme ödemesi yapılmamaktadır. Bununla birlikte üreticilerin ÇKS’ye kayıtlı 50 dekar ve üzeri her bir tarım arazisi için mazot ve gübre desteğinden yararlanabilmesi için, her 50 dekarlık alan için bir analiz olmak üzere Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığınca yetkilendirilmiş laboratuvarlarda toprak analizi yaptırması zorunludur. 50 dekarın altındaki tarım arazileri için bu şart aranmamaktadır.

2005 yılında 2,4 TL/da olarak başlatılan mazot desteği 2013 yılında 4,3 TL/da'a ulaşmıştır. Gübre desteği ise 2005 yılında 1,6 TL/da olarak başlatılmış, 2013 yılında 5,5 TL/da olmuştur. Toprak analizi desteği ise dekar başına 2,5 TL'dir (GTHB, 2014).

Çevre, insan ve hayvan sağlığına zarar vermeyen bir tarımsal üretimin yapılması, doğal kaynakların korunması, tarımda sürdürülebilirlik, izlenebilirlik ve gıda güvenliğinin sağlanması amacıyla organik tarım yapan üreticiler birim alan üzerinden desteklenmektedir. Bitkisel üretimde ÇKS'ye dahil olan ve icmallerin alındığı tarih itibariyle en az bir yıl süre ile Organik Tarım Bilgi Sistemine kayıtlı organik tarım yapan üreticilerine destekleme ödemesi yapılmaktadır. Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı tarafından organik tarım kapsamında üretim yapan üreticilere 2013 yılında tarla bitkileri için 10 TL/da destek verilmiştir (GTHB, 2015).

Ayrıca sürdürülebilirlik ilkesi çerçevesinde kaliteye, teknoloji kullanımına ve çevre koruma önceliklerine göre bitkisel üretim faaliyetinde, sertifikalı tohumluk kullanımının yetersiz olduğu bazı türlerde yurt içinde üretilip sertifikalandırılan tohumları kullanan ÇKS'ye kayıtlı üreticilere dekar başına sertifikalı tohum kullanım desteği verilmektedir. Buna göre 2013 yılında buğday üretiminde yurt içinde üretilip sertifikalandırılmış tohumları kullanan üreticilere 7,5 TL/da destek verilmiştir (GTHB, 2014).

Tarımsal desteklerin yanı sıra buğday, uzun yıllardan beri devlet destekleme alımları kapsamında olup, alım fiyatları Bakanlar Kurulunca belirlenerek Resmi Gazete'de ilan edilmiştir. Destekleme alımlarında alıcı kuruluş olarak TMO görevlendirilmiştir. Destekleme alım fiyatları her yıl Bakanlar Kurulu Kararları ile açıklanarak TMO tarafından alım gerçekleştirilmekte iken hububat politikasında yapılan değişiklikle TMO, 2002 yılından itibaren destekleme alımı yerine müdahale alımı yapmaya başlamıştır.

24.07.2003 tarih ve 25178 sayılı Resmi Gazete'de "Avrupa Birliği Müktesebatının Üstlenilmesine İlişkin Türkiye Ulusal Programı" yayınlanmıştır. Ulusal Programda TMO'nun ilgili AB mevzuatı esas alınmak suretiyle hububat ve çeltik uygulama yönetmelikleri hazırlaması, TMO'nun hububat ve çeltikte veya bütün ürün gruplarına yönelik müdahale kuruluşu yapısına dönüştürülmesi öngörülmüştür (TZOB, 2011).

TMO kayıtlarına göre uzun yıllardan bu yana buğday alımı yapılmakta olup, alım miktarları yıllar itibari ile değişiklik göstermektedir. Son on yıllık süreçte TMO alımların dalgalı bir seyir izlemiş olup, 2004 yılında 2 milyon tonun üzerinde olan buğday alımı 2007-2008 yıllarında oldukça düşmüş ve 2013 yılında yine 2 milyon tona ulaşmıştır (TMO, 2014) .

Ayrıca bugünkü yapısı ile buğday dış ticaret politikasında ihracat ve ithalata yönelik uygulamalar bulunmaktadır. İhracatı teşvik mevzuatının devamı niteliğinde olan Dahilde İşleme Rejimi (DİR) dünya piyasa fiyatlarından hammadde temin etmek suretiyle ihracatı artırmak, ihraç ürünlerine uluslararası piyasalarda rekabet gücü kazandırmak gibi amaçlarla yürürlüğe konan bir ihracat politikasıdır (İGEME, 2002). DİR’de ihracat amaçlı üretim için geçici süreli gümrük vergisiz hammadde ithalatı yapılmakta, hammaddeler yurtiçinde işlendikten sonra nihai ürünler ihraç edilmektedir. Bilindiği gibi Türkiye’de de bazı tarım ürünlerinin ithalatı “Dahilde İşleme Rejimi Genelgesi” çerçevesinde yapılmakta olup buğday da bu ürünler kapsamındadır (Ocaklı, 2012).

Bu kapsamda buğday ithalatına; Dahilde İşleme İzin Belgesi (DİİB) kapsamında ihracat taahhüdünün tamamının, serbest dolaşımda bulunan ürün kullanılarak gerçekleştirilmesini müteakip, indirimli teminat uygulamasından yararlandırılmamak kaydıyla izin verilmektedir. Buna göre; 0.5-55 milyon \$’a kadar ihracat gerçekleştiren firmalar adına düzenlenecek DİİB için %50, 5-10 milyon \$’a kadar ihracat gerçekleştiren firmalar adına düzenlenecek DİİB için %40, 10-15milyon \$’a kadar ihracat gerçekleştiren firmalar adına düzenlenecek DİİB için %30 ve 15 milyon \$ ve üzerinde ihracat gerçekleştiren firmalar adına düzenlenecek DİİB için %20 oranında indirimli teminat uygulanır.

DİİB kapsamında makarna, irmik ve şehriye ihracatı karşılığında sadece 1001.10.00.00.19 GTİP’li “tohumluk hariç makarnalık buğday (durum buğdayı)” ithalatına izin verilir. Ayrıca DİİB kapsamında bulgur ihracatı karşılığında 1001.10.00.00.19 GTİP’li “tohumluk hariç makarnalık buğday, 1001.90.99.00.11 GTİP’li “yarı sert ekmeklik buğday” ve 1001.90.99.00.13 GTİP’li “kaplıca (kızıl) buğday” ithalatına izin verilir (İİB, 2014).

İthalata yönelik uygulamalar değerlendirildiğinde ise, mevsim ve iklim şartlarına geniş ölçüde bağımlı bulunan tarımsal üretimin miktar ve kalite olarak yetersiz kaldığı durumlarda başvuru yollarından birisi de ithalatta tarife kontenjanı uygulanmasıdır. Tarife kontenjanı ile

belirli miktarda ürün için düşük veya sıfır gümrük vergili ithalata olanak sağlanmaktadır. 2013 yılında buğday ve mahlut için 1 milyon ton tarife kontenjanı açılmış olup söz konusu kontenjan TMO'ya tahsis edilmiştir. Bu tarife kontenjanı çerçevesinde yapılacak ithalatta aynı madde kapsamında yer alan %0 gümrük vergisi uygulanırken, bunun dışında yapılacak ithalatta ise İthalat Rejimi Kararı çerçevesinde söz konusu madde için tespit edilen gümrük vergisi uygulanmaktadır. Bu oran 1001.99.00.00.11-12 ve 13 GTİP'li ürünler için %130'dur (Anonim, 2014b).

5.3. Araştırma Bulguları

5.3.1. Buğday İşletmelerinin Sosyal ve Yapısal Özellikleri

İşletme yöneticilerinin kişisel nitelikleri ve sosyal özellikleri işletmelerin yönetim biçimi, organizasyonu, teknolojik yeniliklerin benimsenmesi ve uygulanması gibi bütün işletme faktörleri üzerinde etkilidir (Hazneci, 2007). Bu nedenle araştırmanın bu bölümünde üreticilerin yaşı, eğitim durumu, kendi adına tarımla uğraştığı süre, hanelerindeki kişi sayısı ve hanelerinde tarımda çalışan kişi sayısının yer aldığı genel bilgiler incelenmiştir.

Tablo 5. 11 Buğday Üreticilerin Genel Özellikleri

		Yaş	Eğitim Durumu	Kendi Adına Tarımla Uğraştığı Yıl	Hanedeki Kişi Sayısı	Hanede Tarımda Çalışan Kişi Sayısı
Ankara	Min	25	3	5	1	1
	Max	97	15	80	23	8
	Ortalama	53.62	7.58	28.51	5.06	2.36
Diyarbakır	Min	24	0	3	1	1
	Max	70	17	55	15	15
	Ortalama	43.81	6.14	17.89	7.08	2.51
Konya	Min	24	3	2	1	1
	Max	83	18	70	12	9
	Ortalama	50.50	7.08	26.37	4.80	2.30
Şanlıurfa	Min	25	0	2	1	1
	Max	88	15	50	18	11
	Ortalama	47.22	7.10	24.96	7.20	3.49
Yozgat	Min	24	0	2	2	1
	Max	90	15	70	15	10
	Ortalama	50.07	6.96	24.79	4.91	2.20
GENEL	Min	24	0	2	1	1
	Max	97	18	80	23	15
	Ortalama	49.01	6.94	24.44	5.69	2.51

Tarımsal faaliyette bulunan üreticilerin yaş durumu üretim sonuçlarını çeşitli şekillerde etkilemektedir (Akin, 2003). Buna bağlı olarak öncelikle üreticilerin yaşları dikkate alınmış olup, elde edilen veriler incelendiğinde; buğday üreten işletmelerde en genç üreticinin 24, en yaşlı üreticinin 97 yaşında olduğu görülmektedir. Üreticilerin ortalama yaşları ise 49.01'dir. Üreticilerin ortalama yaşları iller bazında değerlendirildiğinde; ortalamanın en yüksek olduğu il 53.62 ile Ankara iken, en düşük olduğu il 43.81 ile Diyarbakır'dır (Tablo 5.11).

Üreticilerin eğitim durumları incelendiğinde; okuma yazması olmayan üreticilerin yanı sıra üniversite mezunu üreticilerin de olduğu görülmektedir. Buğday üreticilerinin ortalama eğitim süresi 6.94 yıl olarak hesaplanmıştır. Üreticilerin eğitim süreleri iller bazında değerlendirildiğinde; ortalamanın en yüksek olduğu il 7.58 yıl ile Ankara iken, en düşük olduğu il 6.14 yıl ile Diyarbakır'dır (Tablo 5.11).

Üreticilerin kendi adına tarımla uğraştıkları süre (yıl) ele alındığında dağılımın 2 ile 80 yıl arasında olduğu ve ortalama sürenin 24.44 yıl olduğu görülmektedir. Üreticilerin kendi adına tarımla uğraştıkları süre iller bazında değerlendirildiğinde; ortalamanın en yüksek olduğu il 28.51 yıl ile Ankara iken, en düşük olduğu il 17.89 yıl ile Diyarbakır'dır (Tablo 5.11).

Tarım işletmelerinde bulunan nüfus, işletmelerin idaresinden işgücü kaynağına kadar birçok görevi üstlenmektedir (Özüdoğru, 2010). Bu nedenle araştırmada buğday üreticilerinin hanelerindeki kişi sayısı ile birlikte hanelerinde tarımda çalışan kişi sayısı da incelenmiştir. Buna göre; hanedeki ortalama nüfusun 5.69, hanede tarımda çalışan ortalama nüfusun ise 2.51 olduğu belirlenmiştir. İller bazında yapılan incelemeye göre; hanedeki kişi sayısının en yüksek olduğu iller Şanlıurfa (7.20) ve Diyarbakır (7.08) iken en düşük olduğu il Yozgat (4.91)'dir. Bununla birlikte; hanede tarımda çalışan kişi sayısının en yüksek olduğu il Şanlıurfa (3.49), en düşük olduğu il ise Yozgat (2.20)'dir (Tablo 5.11).

Arazi, tarımsal faaliyette üretim araçları içerisinde en önemlisi ve vazgeçilmez olanıdır. İşletme arazisi, mülkiyet ilişkisi, arazinin nevi ve faydalanma şekilleri dikkate alınmaksızın çiftçi ailesinin işlettiği toplam alandır (Tatlıdil, 1992). Bununla birlikte yapılan birçok araştırmada işletme büyüklüğünün üretici kararları üzerinde etkili bir faktör olduğu belirtilmektedir (Rogers, 1983; Konyar and Osborn 1990; Boz, 1993; Thungwa, 2000; Yavuz, 2010).

İncelenen işletmelerde işletme arazisi, üretim döneminde üretici tarafından işletilen arazilerin tamamından oluşmaktadır. İşletme arazisi hesaplanırken, üreticinin mülk arazisine, kiraya ve ortağa tuttuğu arazi miktarı eklenmiş, çıkan değerden kiraya verdiği arazi miktarı çıkarılmıştır.

Araştırma kapsamındaki işletmelerin arazi mülkiyeti ve tasarruf durumu incelendiğinde genel olarak işletme arazilerinin %51.61'ini mülk araziler, %38.05'ini kira ile işlenen araziler ve %11.12'sini ise ortakçılıkla işlenen araziler oluşturmakta olup, ortalama işletme arazisinin 303.12 da olduğu görülmektedir. İller bazında yapılan incelemeye göre; ortalama işletme arazisinin en düşük olduğu il 203.47 da ile Diyarbakır iken, en yüksek olduğu il 315.32 da ile Yozgat'dır (Tablo 5.12).

Tablo 5. 12 Buğday Üreten İşletmelerin Arazi Mülkiyeti ve Tasarruf Durumu

	İşletme Arazisi		Mülk Arazi		Kira ile İşlenen Arazi		Ortakçılık ile İşlenen Arazi		Kiraya Verilen Arazi	
	(da)	%	(da)	%	(da)	%	(da)	%	(da)	%
Ankara	529.7	100.0	139.2	26.2	273.9	51.7	116.5	22.0	0.0	0.0
Diyarbakı	203.4	100.0	113.1	55.5	88.57	43.5	2.76	1.36	0.9	0.4
Konya	278.0	100.0	198.2	71.3	64.14	23.0	22.18	7.98	6.5	2.3
Şanlıurfa	251.9	100.0	166.0	65.9	55.69	22.1	30.20	11.9	0.0	0.0
Yozgat	315.3	100.0	138.0	43.7	155.1	49.2	22.39	7.10	0.2	0.0
GENEL	303.1	100.0	156.4	51.6	115.3	38.0	33.72	11.1	2.3	0.7

İncelenen işletmelerin ortalama parsel sayısı 13.36 olup parsel sayısının en düşük olduğu il 7.66 ile Diyarbakır, en yüksek olduğu il ise 19.79 ile Ankara'dır (Tablo 5.13). Kira ve ortakçılıkla işlenen arazilerin en yüksek olduğu ilin yine Ankara olması da parsel sayıları ile ilgili bu sonucu desteklemektedir. Nitekim kira ve ortakçılıkla işlenen arazi miktarı arttıkça işletme arazileri dağılmakta ve parsel sayısı da buna bağlı olarak artış göstermektedir.

Sulama, tarımsal arazilerde verim artışına yol açan en önemli etmenlerden biridir. Bu nedenle araştırmada işletme arazilerinin sulama durumu da incelenmiştir. Buna göre; toplam işletme arazilerinin %25.50'sini sulanan, %74.50'sini ise sulanmayan araziler oluşturmaktadır. Sulanan arazilerin ortalama genişliği 77.29 da olup sulanmayan arazilerin ortalama genişliği ise 225.83 da'dır. Sulanan arazilerin en düşük olduğu il 41.38 da ile Ankara, en yüksek olduğu il ise 130.73 da ile Şanlıurfa'dır. Buna bağlı olarak, sulanmayan arazilerin en düşük olduğu il Şanlıurfa iken en yüksek olduğu il ise Ankara'dır (Tablo 5.13).

Tablo 5. 13 Buğday Üreten İşletmelerin Parsel Sayısı ve Sulama Durumu

	Toplam Parsel Sayısı	Sulanan Arazi		Sulanmayan Arazi		İşletme arazisi	
		(da)	%	(da)	%	(da)	%
Ankara	19.79	41.38	7.81	488.39	92.19	529.77	100.00
Diyarbakı	7.66	58.74	28.60	146.67	71.40	203.47	100.00
Konya	13.36	106.43	36.57	184.64	63.43	278.03	100.00
Şanlıurfa	8.20	130.73	51.90	121.17	48.10	251.90	100.00
Yozgat	19.34	51.04	16.16	264.78	83.84	315.32	100.00
GENEL	13.36	77.29	25.50	225.83	74.50	303.12	100.00

Araştırmanın bu bölümünde öncelikle buğday üretimine ilişkin bilgilere yer verilmiştir. Bu kapsamda üreticilerin ortalama buğday ekim alanının 174.11 da, üretimin 58.83 ton ve verimin 337.94 kg/da olduğu görülmektedir. İşletme başına ortalama buğday ekim alanının en düşük olduğu il 138.30 da ile Şanlıurfa, en yüksek olduğu il ise 264.29 da ile Ankara'dır. Araştırma kapsamındaki iller üretim miktarı açısından değerlendirildiğinde ise üretimin en yüksek olduğu il yine Ankara iken, en düşük olduğu il Yozgat'tır. Bu durum buğday veriminin Yozgat'ta 268.68 olmasıyla açıklanabilir (Tablo 5.14).

Tablo 5. 14 İşletmelerde Buğday Üretimi

	Alan (da)	Üretim (ton)	Verim (kg/da)	Satılan Miktar (ton)	Satış Fiyatı (TL/kg)
Ankara	264.29	74.64	282.43	73.30	0,60
Diyarbakır	148.78	53.41	359.01	52.98	0,66
Konya	152.99	60.10	392.85	56.58	0,67
Şanlıurfa	138.30	54.17	391.69	53.68	0,66
Yozgat	195.80	52.60	268.68	51.44	0,58
GENEL	174.11	58.83	337.94	57.25	0,64

Üretilen buğdayın %97.31'i satılmakta olup, ortalama satış fiyatının 0.64 TL/kg olduğu belirlenmiştir. Buğdayın satış yerleri incelendiğinde, genel olarak üreticilerin %78.96'sının tüccarlara, %14.12'sinin ise ihracatçı firmalara sattığı belirlenmiştir. Satış yerleri içerisinde TMO, Borsa ve kooperatif de yer almakta olup, bu satış yerlerini tercih eden üreticilerin toplam oranı %6.92'dir (Tablo 5.15).

Tablo 5. 15 Buğday Pazarlama Kanalları

		Tüccar	Kooperatif	İhracatçı	TMO	Borsa	TOPLAM
Ankara	Üretici	43	0	4	2	1	50
	%	86.00	0.00	8.00	4.00	2.00	100.00
Diyarbakır	Üretici	59	4	9	0	0	72
	%	81.94	5.56	12.50	0.00	0.00	100.00
Konya	Üretici	95	0	12	6	0	113
	%	84.07	0.00	10.62	5.31	0.00	100.00
Şanlıurfa	Üretici	35	0	4	5	5	49
	%	71.43	0.00	8.16	10.20	10.20	100.00
Yozgat	Üretici	42	0	20	0	1	63
	%	66.67	0.00	31.75	0.00	1.59	100.00
GENEL	Üretici	274	4	49	13	7	347*
	%	78.96	1.15	14.12	3.75	2.02	100.00

*Bu soruya üreticilerin 12'si henüz ürünlerini pazarlamadıkları için cevap vermemiştir. Bu nedenle genel toplam 347 üretici olarak görülmektedir.

İncelenen işletmelerde üretim desenini belirlemek amacı ile üreticilere buğday dışında ürettikleri diğer ürünler de sorulmuştur. Elde edilen veriler sonucunda; üreticilerin çoğunlukla arpa yetiştirdiği belirlenmiş olup, ayçiçeği, fiğ, nohut, şeker pancarı, yonca, mısır ve pamuk yetiştirilen diğer ürünler arasında yer almaktadır.

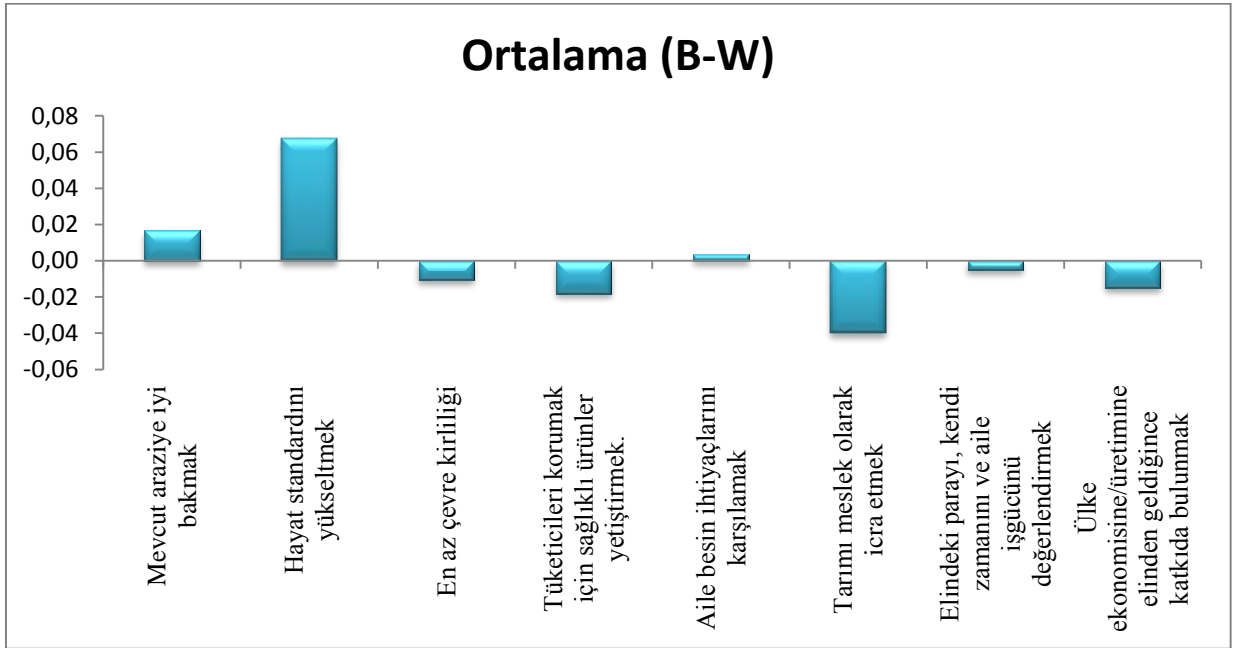
5.3.2. Buğday üreticilerinin tarımsal üretim yapma amaçları

Araştırmanın bu bölümünde yapılan değerlendirmeler tablolarda yer alan Ortalama (B-W) değerleri üzerinden yapılmıştır. Ortalama B-W değeri ne kadar büyükse ilgili özelliğin önemi o kadar yüksek anlamına gelmektedir. En büyük pozitif değere sahip özellik en önemli özellik, en küçük negatif değere sahip değer ise en önemsiz özellik olarak yorumlanır. Ortalama B-W değeri sıfır ise, orta derecede önemli bir özellikten bahsedilir.

Tablo 5.16'da üreticilerin tarımsal üretim yaparken göz önünde bulundurdıkları özelliklere ait önem dereceleri yer almaktadır. Buna göre, üreticilerin tarımsal üretim yapma amaçlarından en önemlisi "Hayat standardını yükseltmek" (0.07) iken, ikinci sırada "mevcut araziye iyi bakmak" (0.02) gelmektedir. "Tarımı meslek olarak icra etmek" (-0.04) ise üreticilerin tarımsal üretim yapma amaçları arasında en önemsiz olanıdır.

Tablo 5. 16 Buğday Üreticilerinin Tarımsal Üretim Yapma Amaçları

Amaçlar	Fark (B-W)	Sqrt (B/W)	Standard interval scale	Ortalama (B-W)	(B-W)/W*100
Mevcut araziye iyi bakmak	34	1.67	31.22	0.02	178.95
Hayat standardını yükseltmek	136	4.24	79.31	0.07	1700.00
En az çevre kirliliği	-21	0.72	13.37	-0.01	-48.84
Tüketicileri korumak için sağlıklı ürünler yetiştirmek.	-36	0.32	5.91	-0.02	-90.00
Aile besin ihtiyaçlarını karşılamak	7	1.08	20.23	0.00	17.07
Tarımı meslek olarak icra etmek	-80	0.44	8.19	-0.04	-80.81
Elindeki parayı, kendi zamanını ve aile işgücünü değerlendirmek	-10	0.77	14.48	0.00	-40.00
Ülke ekonomisine veya üretimine elinden geldiğince katkıda bulunmak	-30	0.52	9.68	-0.01	-73.17

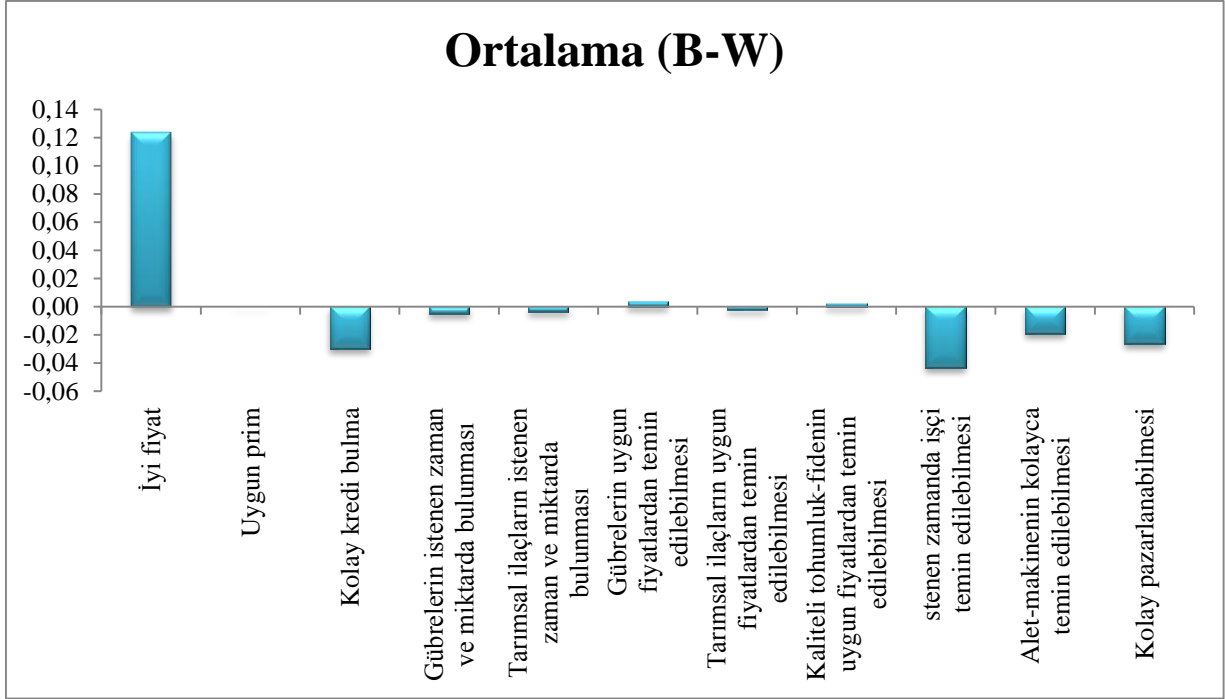
Şekil 5. 5 Buğday Üreticilerinin Tarımsal Üretim Yapma Amaçları

5.3.3. Buğday üreticilerinin üretimlerini artırmak/sürdürmek için gerekli buldukları koşullar

Tablo 5.17’de üreticilerin buğday üretimlerini artırmak veya en azından mevcut üretimlerine devam etmek için gerekli gördükleri en önemli ve en önemsiz koşullar yer almaktadır. Buna göre, üreticilerin dikkate alacakları en önemli koşul “iyi fiyat” (0.12) iken, “İstenen zamanda işçi temin edilebilmesi” (-0.04) üreticilerin üretimlerini sürdürmek veya artırmak için gerekli buldukları en önemsiz koşuldur.

Tablo 5. 17 Buğday Üreticilerinin Üretimlerini Artırmak/Sürdürmek İçin Gerekli Buldukları Koşullar

Koşullar	Fark (B-W)	Sqrt (B/W)	Standard interval scale	Ortalama (B-W)	(B-W)/W*100
İyi fiyat	249	11.20	59.10	0.12	12450.00
Uygun prim	0	1.00	5.28	0.00	0.00
Kolay kredi bulma	-60	0.18	0.95	-0.03	-96.77
Gübrelerin istenen zaman ve miktarda bulunması	-10	0.53	2.82	0.00	-71.43
Tarımsal ilaçların istenen zaman ve miktarda bulunması	-7	0.47	2.49	0.00	-77.78
Gübrelerin uygun fiyatlardan temin edilebilmesi	7	1.30	6.88	0.00	70.00
Tarımsal ilaçların uygun fiyatlardan temin edilebilmesi	-5	0.53	2.82	0.00	-71.43
Kaliteli tohumluk-fidenin uygun fiyatlardan temin edilebilmesi	5	1.25	6.58	0.00	55.56
İstenen zamanda işçi temin edilebilmesi	-87			-0.04	
Alet-makinenin kolayca temin edilebilmesi	-39	0.27	1.41	-0.02	-92.86
Kolay pazarlanabilmesi	-53	0.40	2.10	-0.03	-84.13

Şekil 5. 6 Buğday Üreticilerinin Üretimlerini Artırmak/Sürdürmek İçin Gerekli Buldukları Koşullar

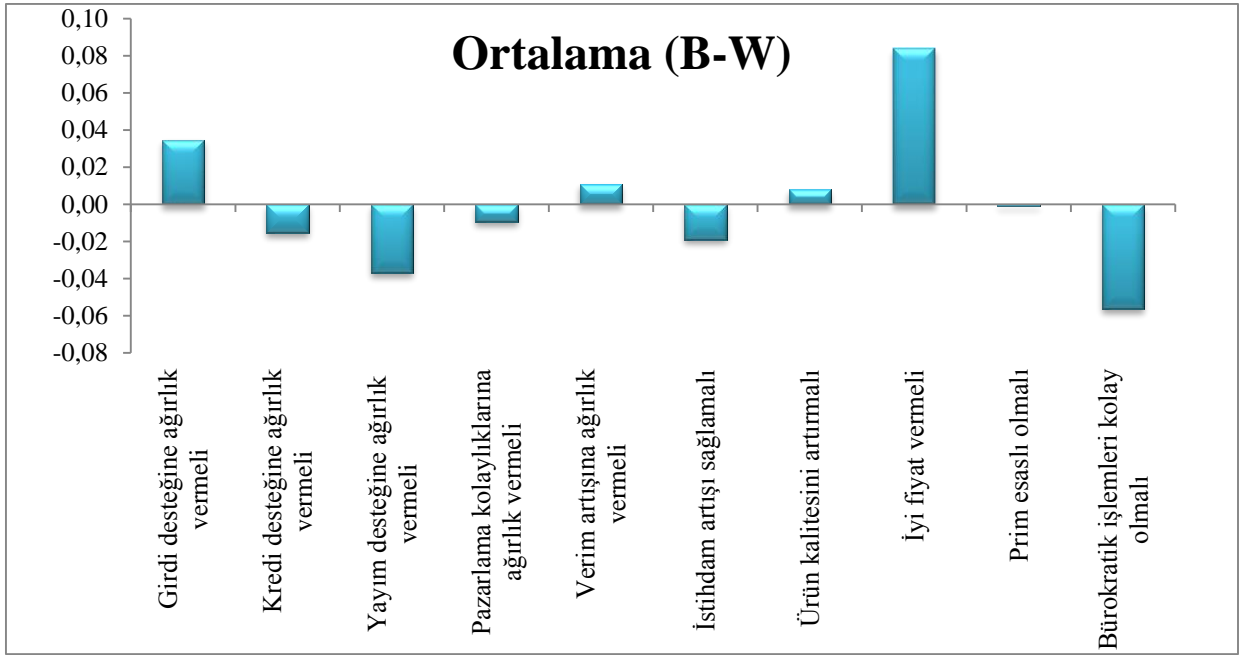
5.3.4. Buğday üreticilerinin uygulanacak bir destekleme politikasında dikkate alacakları unsurlar

Araştırmanın bu bölümünde yapılan değerlendirmeler tablolarda yer alan ortalama (B-W) değerleri üzerinden yapılmıştır. Ortalama B-W değeri ne kadar büyükse ilgili özelliğin önemi o kadar yüksek anlamına gelmektedir. En büyük pozitif değere sahip özellik en önemli özellik, en küçük negatif değere sahip değer ise en önemsiz özellik olarak yorumlanır. Ortalama B-W değeri sıfır ise, orta derecede önemli bir özellikten bahsedilir

Tablo 5.18’de buğday üreticilerinin uygulanacak bir politikada dikkate alacakları en önemli ve en önemsiz unsurlar yer almaktadır. Buna göre, üreticilerin uygulanacak bir politikada dikkate alacakları en önemli unsur “iyi fiyat” (0.08) iken, ikinci sırada “girdi desteğine ağırlık verilmesi” (0.03) gelmektedir. “Bürokratik işlemlerin kolay olması” (-0.06) ise üreticilerin uygulanacak bir politikada dikkate alacakları en önemsiz unsur olarak belirlenmiştir.

Tablo 5. 18 Buğday Üreticilerin Uygulanacak Bir Politikada Dikkate Alacakları Unsurlar

Özellikler	Fark (B-W)	Sqrt (B/W)	Standard interval scale	Ortalama (B-W)	(B-W)/W*100
Girdi desteğine ağırlık vermeli	70	6.00	55.03	0.03	3500.00
Kredi desteğine ağırlık vermeli	-31	0.40	3.69	-0.02	-83.78
Yayım desteğine ağırlık vermeli	-74	0.23	2.08	-0.04	-94.87
Pazarlama kolaylıklarına ağırlık vermeli	-19	0.22	2.05	-0.01	-95.00
Verim artışına ağırlık vermeli	22	4.80	43.99	0.01	2200.00
İstihdam artışı sağlamalı	-38	0.34	3.13	-0.02	-88.37
Ürün kalitesini artırmalı	16	3.00	27.52	0.01	800.00
İyi fiyat vermeli	169	9.25	84.81	0.08	8450.00
Prim esaslı olmalı	-2	0.90	8.30	0.00	-18.18
Bürokratik işlemleri kolay olmalı	-113	0.24	2.22	-0.06	-94.17

Şekil 5. 7 Buğday Üreticilerin Uygulanacak Bir Politikada Dikkate Alacakları Unsurlar

5.3.5. Buğday üretiminde destekleme politikalarının tercihinde etkili olan faktörler

Bu çalışmanın amacı, çoklu karar verme problemlerinin çözümünde etkili bir yöntem olan Analitik Hiyerarşi Sürecini kullanarak Türkiye’de buğday üreten üreticilerin buğdayda uygulanan ve alternatif destekleme politikalarının tercihinde etkili olan faktörlerin önem düzeyini belirlemek ve her bir kritere göre tercih derecelerini hesaplamaktır. Üreticilerden tarımsal desteklerden; fark ödemesi desteği, girdi desteği, tek ödeme sistemi veya hedef fiyat desteği politikalarını, yüksek verim, yüksek kar, uygun zamanda ödeme ve pazarlama

kolaylığını dikkate alarak ağırlıklandırmaları istenmiştir. Araştırma kapsamında öncelikle incelenen alternatif politikalar (tek ödeme, hedef fiyat) hakkında görüşülen üreticiler anket sırasında bilgilendirilmiş ve bu politikaları tercih ederken dikkate alabilecekleri unsurlara ait ağırlıklar Tablo 5.19’da sunulmuştur. Alternatif başlığı altında verilen unsurlara ilişkin ağırlıkları medyan olarak hesaplanmıştır. Buna göre alternatifler en yüksek medyan değerinden en küçük medyan değerine doğru sıralandığında, alternatiflere ait önem sırası belirlenecektir.

Tablo 5. 19 Buğday Üretiminde Destekleme Politikalarının Tercih Nedenleri

Alternatif	Minimum	Medyan*	Maksimum	Standart Sapma	Ortalama
Yüksek verim	0.034	0.227	0.750	0.149	0.254
Yüksek kar	0.034	0.257	0.690	0.146	0.295
Uygun zamanda ödeme	0.034	0.233	0.633	0.137	0.245
Pazarlama kolaylığı	0.025	0.199	0.740	0.132	0.207

*Kruskal –Wallis testine göre $p<0,01$ için farklıdır.

Tablo 5.19’da üreticilerin politikaları değerlendirirken dikkate aldıkları unsurların önem düzeyleri (ağırlıkları) verilmiştir. Buna göre alternatiflerin medyan değerleri sıralandığında, üreticilerin bir politikayı değerlendirirken ilk sıraya yüksek kâr sağlamasını (0.257), ikinci sıraya uygun zamanda ödemeyi (0.233) , üçüncü sıraya yüksek verimi (0.227) ve son sıraya pazarlama kolaylığını (0.199) koyduğunu görmek mümkündür. Üreticilerin bu sıralamayı alternatiflerin farklılıklarını ayırt ederek yapabildikleri görülmektedir ($p<0.01$). Analiz sonuçlarına göre; bir buğday üreticisinden, ele alınan destekleme politikalarından herhangi birini tercih etmesi istendiğinde, hangi politika seçeneği en fazla kâr etmesini sağlıyorsa, o politikayı tercih edeceği söylenebilir.

Tablo 5. 20 Buğday Üretiminde Destekleme Politikalarının Tercih Dereceleri

Politikalar	Minimum	Ortalama*	Maksimum	Standart Sapma
Fark ödeme	0.017	0.151	0.685	0.128
Girdi desteği	0.027	0.163	0.636	0.130
Tek ödeme	0.021	0.341	0.750	0.184
Hedef fiyat	0.033	0.344	0.708	0.195

*Kruskal –Wallis testine göre $p<0,01$ için farklıdır.

Tablo 5.20'ye göre üreticilerin, politikaların her birini ayırt edip farklı sıralara koyabildikleri görülmektedir ($p < 0.01$). Buna göre buğday üreticilerinin uygulanan ve alternatif destekler göz önüne alındığında hedef fiyat desteğini (0.344) birinci sırada tercih ettikleri, tek ödeme desteğini (0.341) ikinci sırada, girdi desteğini (0.163) üçüncü sırada, fark ödeme desteğini (0.151) ise en son sırada tercih ettikleri görülmektedir.

Tablo 5. 21 Buğday Üretiminde Destekleme Politikalarının Tercih Nedenlerine Göre Derecelendirilmesi

Politikalar	Yüksek verim (0.227)	Yüksek kar (0.257)	Uygun zamanda ödeme (0.233)	Pazarlama kolaylığı (0.199)	Karma
Fark ödeme	0.260	0.270	0.249	0.221	0.151
Girdi desteği	0.293	0.267	0.259	0.182	0.163
Tek ödeme	0.242	0.288	0.268	0.201	0.341
Hedef fiyat	0.253	0.307	0.227	0.212	0.344

Tablo 5.21'e göre üreticiler fark ödemesi desteğini öncelikle yüksek kar nedeniyle tercih etmektedir. Tercih nedenleri arasında ikinci sırada yüksek verim, uygun zamanda ödeme üçüncü sırada yer almakta olup pazarlama kolaylığı ise tercih nedenleri arasında son sırada gelmektedir. Üreticiler girdi desteğini öncelikle yüksek verim ardından yüksek kar nedeniyle tercih etmektedir. Uygun zamanda ödeme politika seçenekleri arasında üçüncü sırada yer alırken ise pazarlama kolaylığı son sırada yer almaktadır.

ABD ve AB'de uygulanan ve çiftçilere alternatif destekleme politikası olarak sunulan tek ödeme desteğini tercih nedenleri değerlendirildiğinde, üreticilerin tek ödeme desteğini öncelikle yüksek kar sağlaması nedeniyle tercih ettikleri görülmektedir. Tercih nedenleri arasında uygun zamanda ödeme ikinci sırada, üçüncü sırada yüksek verim yer almakta olup pazarlama kolaylığı ise tercih nedenleri arasında son sırada gelmektedir.

ABD ve AB'de uygulanan ve çiftçilere diğer bir alternatif destekleme politikası olarak sunulan hedef fiyat desteğini tercih nedenleri arasında da istatistiki açıdan anlamlı bir fark bulunmuştur. Buna göre, ilk sırada yüksek kar gözetilirken, ikinci sırada yüksek verim, üçüncü sırada ise uygun zamanda ödeme tercih edilmektedir. Pazarlama kolaylığı tercih nedenleri arasında son sırada yer almaktadır.

Nihai karar aşamasında, uygulanan ve alternatif destekleme politikalarının her bir kriter için tercih dereceleri matrisi ile tercih nedenlerinde etkili olan kriterlerin önem derecesi matrisi çarpılarak üreticilerin buğday üretiminde destekleme politikalarına verdikleri öncelikler belirlenmektedir.

Dikkate alınan tüm kriterlere göre, ele alınan politikaların karma tercih ağırlıkları değerlendirildiğinde politikalar arasında istatistiki açıdan anlamlı bir fark bulunmuş olup tercih ağırlığı en yüksek olan hedef fiyat politikasıdır (0.344). Buna göre, politika önceliklerinin belirlenmesinde tüm kriterler dikkate alındığında yani hiyerarşinin en üstüne ulaşıldığında, üreticilerin önceliklerini hedef fiyat politikası yönünde kullandıkları görülmektedir. İkinci sırada tek ödeme politikası yer alırken (0.341), girdi desteği üçüncü sırada (0.163), fark ödemesi ise son sırada (0.151) yer almaktadır.

5.3.6. Fark Ödemesi Desteğinin Buğday Üreticilerinin Tercihleri Üzerindeki Etkisi

Araştırmanın bu bölümünde, politika seçeneklerine ait fiyatlar (fark ödemesi desteği, girdi desteği, tek ödeme desteği, hedef fiyat desteği ve destek olmaması durumu) ile yaş, eğitim, deneyim, aile işgücü, arazi miktarı değişkenleri dikkate alınarak, fark ödemesi desteğinin buğday üreticilerinin tercihleri üzerindeki çoklu etkisini belirlemek amacıyla seçim denemesi metodu kullanılmıştır. Bu amaçla Logit yönteminden yararlanılmıştır.

Tablo 5. 22 Buğday Üreticilerinin Fark Ödemesi Desteğini Tercih Etmesi Üzerine Etki Eden Faktörler

Fark Ödemesi	Katsayı	Standart hata	z	P> z	[%95 C.I] (koşulsuz)		Marjinal etki
Fark ödemesi desteği fiyatı	16.643	2.049	8.12	0.000*	12.627	20.659	1.453
Girdi desteği fiyatı	-5.493	1.550	-3.54	0.000*	-8.531	-2.455	-0.479
Tek ödeme desteği fiyatı	-5.757	1.737	-3.31	0.001*	-9.162	-2.352	-0.502
Hedef fiyat desteği fiyatı	0.210	1.797	0.12	0.907	-3.311	3.732	-0.118
Desteksiz durum fiyatı	4.667	3.002	1.55	0.120	-1.217	10.552	-0.407
Yaş	-0.021	0.015	-1.46	0.144	-0.051	0.007	-0.001
Eğitim	0.026	0.039	0.68	0.499	-0.050	0.104	-0.002
Deneyim	0.020	0.013	1.48	0.138	-0.006	0.047	0.001
Aile İşgücü	0.071	0.047	1.50	0.134	-0.022	0.165	0.006
Arazi	0.001	0.001	0.08	0.932	-0.001	0.001	1.940
Sabit	-8.256	2.464	-3.35	0.001	-13.087	-3.425	

Log likelihood: -237.51145

LR chi²: 148.62 Prob>chi²: 0.0000

* $\alpha=0.01$ için anlamlıdır

Tablo 5.22'ye göre marjinal etki değerleri dikkate alınarak, buğday üreticilerinin fark ödemesi desteğini tercih etmesine etki eden faktörler değerlendirildiğinde: fark ödemesi desteğinde prim miktarı arttıkça üreticilerin bu desteği tercih etme olasılığının arttığı belirlenmiştir. Buna göre; Fark ödemesi desteğinde prim miktarı 10 kuruş arttığında buğday üreticilerinin fark ödemesi desteğini tercih etme olasılığı %14.5 artmaktadır.

Girdi desteğinin artması durumunda üreticilerin fark ödemesi desteğini tercih etme eğilimi azalmaktadır. Bu durumda girdi desteğinin fark ödemesi desteğinin alternatifi olduğu söylenebilir. Tek ödeme desteği arttıkça fark ödemesi desteğini tercih etme eğilimi azalmaktadır. Buradan, tek ödeme desteğinin de fark ödemesi desteğinin alternatifi olduğu anlamı çıkarılabilir. Bununla birlikte, hedef fiyat ve destek olmaması durumlarındaki fiyat ise fark ödemesi desteğini tercih etme eğilimini etkilememektedir. Bir başka ifadeyle, hedef fiyat fark ödemesi desteğinin bir alternatifi değildir.

Yaş, eğitim, deneyim, aile işgücü ve arazi büyüklüğü fark ödemesi desteğini tercih etme eğilimini değiştirmemektedir.

5.3.7. Fark Ödemesi Desteğinin Buğday Arzı Üzerine Etkileri

Buğday arzını etkileyen değişkenleri belirlemek için tobit modeli kullanılmıştır. Modelde açıklayıcı değişkenler; pamuk fiyatı, pamuk ekim alanı, ikame ürün fiyatı, politika kuklaları (fark ödemesi desteği, girdi desteği, hedef fiyat, tek ödeme sistemi), pazarlama kuklaları (İhracatçı, kooperatif, tüccar), yaş, eğitim, deneyim olarak belirlenmiştir.

Modelde kullanılan politika kuklaları değişkeni hiç destek olmaması (0) ve destek olması durumu (1) olarak kodlanmıştır. Modelde hiç desteğin olmaması durumu referans olarak alınmıştır. Modelde kullanılan pazarlama kuklaları değişkeni kendisi pazarlama durumu (0) ve pazarlama kanalları ile pazarlama durumu (1) olarak kodlanmıştır. Modelde kendisi pazarlama durumu referans olarak alınmıştır (Tablo 5.23).

Tablo 5. 23 Buğday İçin Tahmin Edilen Arz Modelinde Kullanılan Değişkenler

Değişkenler	Birim	Tanımlama
Bağımlı:		
Buğday arzı	Kg	Buğday üretim miktarı
Bağımsız:		
Ürünün fiyatı	TL/kg	Buğdayın kg fiyatı
Alan	Da	Buğday ekim alanı
İkame ürün fiyatı	TL/kg	Üreticilerin buğday üretmeme durumunda onun yerine üretebileceği arpa ve k.mercimeğin kg fiyatı
Politika Kuklaları	Fark ödemesi desteği ve girdi desteği halen uygulanan, hedef fiyat ve tek ödeme sistemi ise alternatif politikalarıdır. Desteğin olmaması referans durumdur.	
<i>Fark ödemesi desteği</i>	0-1	Desteğin olmaması:0, Fark ödemesi desteği: 1
<i>Girdi desteği</i>	0-1	Desteğin olmaması:0, Girdi desteği:1
<i>Hedef fiyat</i>	0-1	Desteğin olmaması:0, Hedef fiyat desteği: 1
<i>Tek ödeme sistemi</i>	0-1	Desteğin olmaması:0, Tek ödeme sistemi: 1
Pazarlama Kanalları	Buğday pazarlamasında en çok kullanılan pazarlama kanallarını kapsamaktadır. Kendisi pazarlıyor referans durumdur.	
<i>Borsa</i>	0-1	Kendisi pazarlıyor:0, Borsa: 1
<i>TMO</i>	0-1	Kendisi pazarlıyor:0, TMO:1
<i>Tüccar</i>	0-1	Kendisi pazarlıyor:0, Tüccar: 1
Yaş	Yıl-Kesikli	Üreticinin yaşı
Eğitim	Yıl-Kesikli	Üreticinin eğitimi
Deneyim	Yıl-Kesikli	Üreticinin kendi adına tarımla uğraştığı süre

Tablo 5.24 incelendiğinde, istatistiki olarak anlamlı katsayıya sahip değişkenlerden pozitif olanların arzı artırma yönünde, negatif olanların ise azaltıcı yönde etki gösterdiği görülmektedir. Teorik beklentiye göre ürünün kendi fiyatı arzı pozitif yönde, rakip ürün fiyatı negatif yönde, arazi ise pozitif yönde etkilemelidir. Buğday üreticileri, kendilerine sunulan alternatif fiyat artışlarına, teoriye uygun olarak pozitif tepki vermektedir. Buna göre fiyat arttıkça buğday arzı da artış göstermektedir. Aynı şekilde buğday üretimine ayrılan alan arttıkça buğday arzı da artmaktadır. Bununla birlikte, teorinin aksine buğday üretiminde ikame ürün (arpa ve kırmızı mercimek) fiyatının buğday arzı üzerinde etkili olmadığı belirlenmiştir.

Tablo 5.24’de fiyat, alan ve ikame ürün fiyatı için esneklik, politika ve pazarlama kuklaları için yarı esneklik hesaplanmıştır. Tüm veriler dikkate alınarak hesaplanan koşulsuz esneklikler dikkate alındığında, buğday fiyatı %10 artırıldığında buğday arzının %5.42, ekim alanının %10 artırılması durumunda ise %2.27 artması beklenmektedir.

Uç değerler atıldıktan sonra hesaplanan koşullu esnekliklere göre, buğday fiyatı %10 artırıldığında buğday arzının %4.45, ekim alanının %10 artırılması durumunda ise %1.86 artması beklenmektedir.

Buğday üreticilerinin farklı destekleme politikalarına gösterdiği arz tepkisini ölçmek üzere, desteğin olmaması durumu referans alınmıştır. Ele alınan politikalara ait katsayıların hiçbiri istatistiki açıdan anlamlı bulunmamıştır. Bunun anlamı, uygulanan destekleme politikaları buğday arzını etkilememektedir. Diğer bir ifade ile buğday arzını artırması beklenen destekleme politikaları, hiç destekleme olmadığı durumdan daha fazla arz elde edilmesini sağlayamamaktadır. Pazarlama seçeneklerinin etkisini ölçmek üzere kullanılan kukla değişkenlerin hiçbiri arz üzerinde etkili değildir. Kendi imkânlarıyla pazarlama durumu referans alınarak yapılan analizlerde, farklı pazarlama alternatiflerinin arzı artırıcı etkiye sahip olmadığı anlaşılmaktadır. Genel olarak değerlendirildiğinde; uygulanan analiz sonucuna göre, buğday arzı üzerinde sadece buğday fiyatı ve buğday ekim alanının etkili olduğu tespit edilmiştir.

Tablo 5. 24 Buğday İçin Tahmin Edilen Arz Modeli

Buğday Arzı	Katsayı	Standart hata	t	P> t	[%95 C.I.] (koşulsuz)		[%95 C.I.] (koşullu)		Esneklikler ¹	
									Koşulsuz	Koşullu
Ürünün Fiyatı	123797.300	8406.244	14.73	0.000*	0.476	0.609	0.391	0.499	0.542	0.445
Alan	356.049	7.072	50.35	0.000*	0.212	0.242	0.175	0.198	0.227	0.186
İkame ürün fiyatı	3328.447	7297.940	0.46	0.648	-0.056	0.091	-0.046	0.074	0.017	0.014
Politikalar										
Fark ödemesi	-9114.024	7194.912	-1.27	0.205	-0.029	0.006	-0.023	0.005	-0.011	-0.009
Girdi desteği	-9322.819	7149.561	-1.30	0.192	-0.029	0.005	-0.024	0.004	-0.011	-0.009
Hedef fiyat	-9047.163	7261.501	-1.25	0.213	-0.027	0.006	-0.022	0.004	-0.010	-0.008
Tek ödeme	-6005.650	7236.065	-0.83	0.407	-0.023	0.009	-0.019	0.007	-0.007	-0.005
Pazarlama kanalları										
Borsa	-3242.610	6066.148	-0.53	0.593	-0.019	0.011	-0.016	0.009	-0.004	-0.003
TMO	-7514.802	6393.418	-1.18	0.240	-0.022	0.005	-0.018	0.004	-0.008	-0.006
Tüccar	2638.733	6235.935	0.42	0.672	-0.011	0.017	-0.009	0.014	0.003	0.002
Yaş	-228.3081	274.313	-0.83	0.405	-0.227	0.091	-0.186	0.075	-0.067	-0.055
Eğitim	370.945	757.118	0.49	0.624	-0.048	0.080	-0.039	0.065	0.016	0.013
Deneyim	24.456	249.559	0.10	0.922	-0.068	0.075	-0.056	0.062	0.003	0.002
Sabit	-136048.800	1743.800	-7.79	0.000*						
Sigma	71331.960	2102.212								

Log likelihood: -8105.7424

LR chi²: 1714.62

* $\alpha=0.01$ için anlamlıdır

¹ Sürekli değişkenler için esneklik, kukla ve kesikli değişkenler için yarı esneklik hesaplanmıştır.

5.3.8. Buğday Üretiminde Kabul İsteği (WTA) ve Üretici Rantı

Bu çalışmada üreticilerin buğday için üretme isteğine neden olan etkenleri (politikalar, yaş, eğitim, deneyim, aile işgücü, arazi) ve bu etkenlerin göreceli önemlerini belirlemek amacıyla Tobit modeli kullanılmıştır. Bu kapsamda, buğday üretmek için üreticilerin hangi politika seçeneği ile hangi fiyata razı olacaklarını belirlemek amacıyla üreticilere bazı fiyat seçenekleri sunulmuş ve bunlardan birini seçmesi istenmiştir. Bu çalışmanın sonuçlarına göre; buğday üretimi için üreticilerin ortalama kabul isteği 0.94 TL/kg olarak hesaplanmıştır. TÜİK verilerine göre 2013 yılında buğday fiyatı (ÜFE) ortalama 0.66 TL/kg olup üreticilerin kabul ettiği fiyat mevcut fiyattan %42 daha yüksektir. Kabul isteği politika seçeneklerine göre değerlendirildiğinde ise; buğday üreticilerinin fark ödemesi desteğine göre sadece tek ödeme desteğini %4.2 daha fazla fiyatla kabul ettiği belirlenmiştir. Ayrıca fark ödemesi desteklerinin buğday üreticileri tarafından kabul görmesi için, politikasız koşullara göre en az %34,4 fiyat desteği içermesi gerekmektedir (Tablo 5.25).

Tablo 5. 25 Buğday Üretiminde Üreticilerin Kabul İsteği

WTA	Katsayı	Standart hata	t	P> t	[%95 Conf. Interval]		Esneklik (Koşullu) ¹
Yaş	-0.001	0.003	-0.20	0.841	-0.006	0.005	-0,009
Eğitim	0.000	0.008	0.04	0.971	-0.016	0.016	0,001
Deneyim	0.000	0.002	0.12	0.904	-0.005	0.006	0,002
Aile işgücü	-0.001	0.011	-0.18	0.861	-0.024	0.020	-0,001
Arazi	0.000	0.000	0.17	0.862	-0.000	0.000	0,001
Girdi desteği	0.076	0.074	1.03	0.303	-0.069	0.222	0,004
Tek ödeme	0.656	0.071	9.22	0.000*	0.517	0.796	0,042
Hedef fiyat	-0.040	0.075	-0.54	0.590	-0.189	0.108	-0,002
Desteksiz durum	-5.303	0.000	0.00	0.000*	0.000	0.000	-0,344
Sabit	-0.806	0.156	-5.16	0.000	-1.112	-0.499	
Sigma	0.993	0.033			0.927	1.059	

Log likelihood: -1764.2513

LR chi²: 494.85, * $\alpha=0.01$ için anlamlıdır, ¹ yarı esneklik hesaplanmıştır.

Piyasada oluşan fiyat ile üreticinin malını satmayı düşündüğü fiyat arasındaki farktan doğan avantaja üretici rantı denir (Seymen, 2015). Üretici rantı negatif veya pozitif olabilir. Piyasa fiyatı üreticinin razı olduğu fiyatın üstünde oluşursa pozitif, altında oluşursa negatif üretici rantı söz konusudur. TÜİK verilerine göre 2013 yılında buğday üretici fiyatı (ÜFE) ortalama 0.66 TL/kg olarak gerçekleşmiştir. Araştırma kapsamındaki buğday üreticilerinin buğdayı satmaya razı oldukları ortalama fiyat ise 0.94 TL/kg'dır. Buna göre üretici rantı negatif olup işletme başına düşen ortalama üretici rantı -16472 TL olarak hesaplanmıştır.

6. DANE MISIR

6.1. Dünyada ve Türkiye’de Durum

6.1.1. Dünyada Durum

Dünyada mısır; hububatlar içerisinde üretimde ilk sırada, ekim alanında ise ikinci sırada yer almaktadır. Mısırın yağ ve tatlandırıcı üretiminde kullanılmasının yanı sıra biyoyakıt üretiminde de kullanılması önemini bir kat daha artırmıştır (TMO, 2014).

Dünya mısır ekim alanları, son 10 yılda %25 oranında artarak 176.8 milyon hektara ulaşmıştır. Ülkelere göre mısır ekim alanı incelendiğinde ise dünya ekim alanlarının yaklaşık %49’unu ABD, Çin ve Brezilya oluşturmaktadır. Bu ülkelerden Çin 36.1 milyon ha, ABD 35.5 milyon ha ve Brezilya ise 14.7 milyon ha mısır ekim alanına sahiptir (Tablo 6.1).

Tablo 6. 1 Dünyada Mısır Ekim Alanı (Milyon ha)

Ülkeler	04/05	05/06	06/07	07/08	08/09	09/10	10/11	11/12	12/13	13/14
Çin	25.4	26.4	28.5	29.5	29.9	31.2	32.5	33.5	35.0	36.1
ABD	29.8	30.4	28.6	35.0	31.8	32.2	33.0	34.0	35.4	35.5
Brezilya	11.6	12.9	14.0	14.7	14.1	12.9	13.8	15.2	15.8	14.7
AB	10.1	9.6	8.8	8.8	9.2	8.6	8.3	9.1	9.7	9.8
Hindistan	7.5	7.6	7.8	8.3	8.2	8.3	8.6	8.8	8.9	9.5
Meksika	7.7	6.6	7.4	7.3	7.3	6.3	7.0	6.1	6.9	6.8
Ukrayna	2.3	1.7	1.7	1.9	2.4	2.1	2.6	3.5	4.4	4.8
Nijerya	3.7	4.0	4.7	4.0	4.7	4.9	5.0	5.2	4.2	4.3
Arjantin	2.8	2.4	2.8	3.4	2.5	3.0	3.8	3.6	4.0	3.3
G.Afrika	3.2	2.0	2.9	3.3	2.9	3.3	2.9	3.1	3.2	3.2
Diğer	41.4	41.8	43.3	44.2	45.8	46.1	46.9	49.3	49.2	48.9
Dünya	145.5	145.4	150.4	160.4	158.7	158.8	164.3	171.5	176.7	176.8

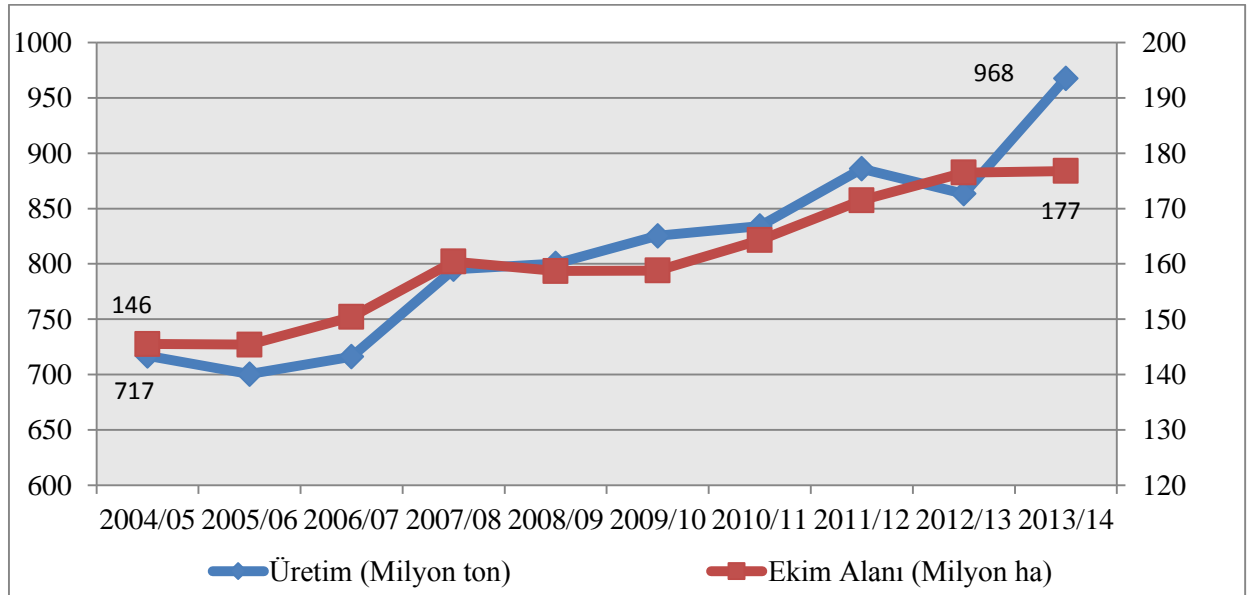
Kaynak: USDA, 2014

Dünya mısır üretimi incelenen dönemde ekim alanı ve verimdeki artışa bağlı olarak %35 oranında artarak 2004 yılında 716.8 milyon tondan 2013 yılında 967.5 milyon tona ulaşmıştır. Dünyada mısır üretiminin yaklaşık %66.3’ü ABD, Çin ve Brezilya tarafından gerçekleştirilmekte olup, bu ülkeler içerisinde ABD 353.7 milyon ton ile tek başına dünya mısır üretiminin %36.6’sını gerçekleştirmektedir. Son on yılda Ukrayna (3.5 kat), Brezilya (2 kat) ve Çin (1.7 kat) mısır üretiminde büyük artış gösteren ülkeler arasında yer almaktadır (Tablo 6.2).

Tablo 6. 2 Dünyada Mısır Üretimi (Milyon ton)

Ülkeler	04/05	05/06	06/07	07/08	08/09	09/10	10/11	11/12	12/13	13/14
ABD	299.9	282.3	267.5	331.2	307.1	332.5	316.2	313.9	273.8	353.7
Çin	130.3	139.4	151.6	152.3	165.9	164.0	177.2	192.8	205.6	217.7
Brezilya	35.0	41.7	51.0	58.6	51.0	56.1	57.4	73.0	81.0	70.0
AB	68.7	63.2	55.6	49.4	64.8	59.1	58.3	68.1	58.9	64.9
Ukrayna	8.9	7.2	6.4	7.4	11.4	10.5	11.9	22.8	20.9	30.9
Arjantin	20.5	15.8	22.5	22.0	15.5	25.0	25.2	21.0	26.5	24.0
Hindistan	14.2	14.7	15.1	19.0	19.7	16.7	21.7	21.8	22.3	23.0
Meksika	22.1	19.5	22.4	23.6	24.2	20.4	21.1	18.7	21.6	21.7
Kanada	8.8	9.3	9.0	11.6	10.6	9.8	12.0	11.4	13.1	14.2
G.Afrika	11.7	6.9	7.3	13.2	12.6	13.4	10.9	12.8	12.4	13.0
Diğer	96.8	100.5	107.7	106.9	117.3	117.9	122.3	129.7	127.4	134.4
Dünya	716.8	700.4	716.1	795.1	800.3	825.4	834.2	886.0	863.4	967.5

Kaynak: USDA, 2014

Şekil 6. 1 Dünyada Mısır Ekim Alanı ve Üretimi

Kaynak: USDA, 2014

Diğer yandan dünya mısır verimi incelenen dönemde %11 oranında artarak 5.4 ton/ha olarak gerçekleşmiştir. Dünya mısır verimi en yüksek ülkeler arasında Şili (11.4 ton/ha), ABD (9.9 ton/ha), Kanada (9.6 ton/ha) ve Türkiye (8.8 ton/ha) yer almaktadır. Özellikle Türkiye’de son on yılda mısır verimi 5.5 ton/ha’dan 2013 yılında 8.8 ton/ha’a ulaşarak verimi en fazla artan ülkeler arasında yer almaktadır (USDA, 2014).

Dünya mısır ithalatı 2004-2013 yılları arasında %46.2 oranında artarak 75.9 milyon tondan 111 milyon tona yükselmiştir. İthalatta Japonya 15 milyon ton ile ilk sırada yer alırken, bu ülkeyi

sırasıyla 11.5 milyon ton ile Meksika, 11 milyon ton ile AB ve 9.5 milyon ton ile Güney Kore izlemektedir (Tablo 6.3).

Tablo 6. 3 Dünya Mısır İthalatı (Milyon ton)

Ülkeler	04/05	05/06	06/07	07/08	08/09	09/10	10/11	11/12	12/13	13/14
Japonya	16.5	16.6	16.7	16.6	16.5	16.0	15.6	14.9	14.4	15.5
Meksika	5.9	6.8	8.9	9.6	7.8	8.3	8.3	11.2	5.7	11.5
AB	2.4	2.5	7.1	14.1	2.5	2.8	7.4	6.1	11.4	11.0
G.Kore	8.6	8.5	8.7	9.3	7.2	8.5	8.1	7.6	8.2	9.5
Mısır	5.4	4.4	4.8	4.2	5.0	5.8	5.8	7.2	5.1	6.2
Çin	0.0	0.1	0.0	0.0	0.0	1.3	1.0	5.2	2.7	5.0
Tayvan	4.6	4.5	4.3	4.5	4.5	4.5	4.1	4.3	4.3	4.3
İran	2.6	2.3	3.3	2.9	3.6	4.3	3.5	4.0	3.5	4.1
Kolombiya	2.3	3.2	3.4	3.3	3.1	3.7	3.5	3.2	3.3	3.9
Malezya	2.4	2.5	2.4	3.2	2.4	3.1	2.8	3.3	3.0	3.2
Diğer	25.3	28.8	30.4	30.6	29.5	31.4	32.2	32.9	37.1	36.8
Dünya	75.9	80.1	90.2	98.2	82.3	89.6	92.3	99.9	98.6	111.0

Kaynak: USDA, 2014

Dünya mısır ihracatı son on yılda %47.2 oranında artarak 77.7 milyon tondan 114.5 milyon tona yükselmiştir. Dünya mısır üretiminde olduğu gibi ihracatında da ABD ilk sırada yer almakta olup 41.3 milyon ton ihracat ile dünya toplam ihracatının %36'sını oluşturmaktadır. ABD'yi sırasıyla Brezilya (20 milyon ton), Ukrayna (18.5 milyon ton) ve Arjantin (16 milyon ton) izlemektedir. Bu dört ülke dünya toplam mısır ihracatının %83.7'sini gerçekleştirmektedir. 2011 yılından itibaren Brezilya ve Ukrayna'nın mısır ihracatındaki artış dikkat çekicidir. Özellikle Ukrayna'daki ekim alanı ve verimdeki artışa bağlı olarak artan üretimle birlikte ihracat miktarında da artış gözlenmektedir (Tablo 6.4).

Tablo 6. 4 Dünya Mısır İhracatı (Milyon ton)

Ülkeler	04/05	05/06	06/07	07/08	08/09	09/10	10/11	11/12	12/13	13/14
ABD	46.2	54.2	54.0	61.9	47.0	50.3	46.5	39.2	18.6	41.3
Brezilya	0.7	4.5	10.8	7.8	7.1	11.6	8.4	24.3	25.0	20.0
Ukrayna	2.3	2.5	1.0	2.1	5.5	5.1	5.0	15.2	12.7	18.5
Arjantin	14.6	9.5	15.3	14.8	10.3	16.5	16.3	17.1	18.5	16.0
Rusya	0.0	0.1	0.1	0.0	1.3	0.4	0.0	2.0	1.9	3.0
Hindistan	0.4	0.5	1.2	4.5	2.6	1.9	3.5	4.6	4.7	3.0
G.Afrika	2.1	0.5	0.5	2.2	1.7	2.1	2.4	1.8	1.9	2.0
AB	0.7	0.5	0.6	0.5	1.9	1.6	1.1	3.3	2.2	2.0
Paraguay	0.5	1.8	2.0	1.1	1.9	1.4	1.6	2.5	2.8	1.8
Diğer	10.1	6.8	7.5	3.6	3.4	4.4	4.3	4.7	5.5	5.4
Dünya	77.7	80.9	93.8	98.5	84.2	96.6	91.3	117.0	94.5	114.5

Kaynak: USDA, 2014

Dünya mısır ihraç fiyatları 2004 yılından itibaren son on yılda 2.7 kat artış göstermiştir (Tablo 6.5). Özellikle 2008 ve 2011 yıllarında kuraklık ve küresel ekonomik krize bağlı olarak dünya mısır fiyatları büyük oranda artmıştır.

Tablo 6. 5 Dünya Mısır Fiyatları (FOB, \$/Ton)

Ülkeler	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
ABD 3YC	112.0	99.0	122.0	169.0	228.0	175.0	197.0	295.0	303.0	300.0
Değişim (%)*	-	-11.6	23.2	38.5	34.9	-23.2	12.6	49.7	2.7	-1.0

Kaynak: IGC, 2014

*Değişim bir önceki yıla göre hesaplanmıştır.

6.1.2. Türkiye’de Durum

Mısır, Türkiye’de tahıllar arasında ekiliş alanı ve üretim bakımından buğday ve arpadan sonra üçüncü sırada yer alan bir üründür. Ayrıca bazı bölgelerde buğday ve arpa hasadından sonra boş bırakılan alanlarda 2. ürün olarak ekilmek suretiyle değerlendirilmekte ve ülke ekonomisine fazladan katkı sağlamaktadır. Bu bakımdan, mısır üretimi Türkiye tarımı açısından vazgeçilemeyecek öneme sahiptir.

Mısır Türkiye’nin tüm bölgelerinde yetiştirilmesine rağmen, yoğun olarak Akdeniz, Güneydoğu Anadolu, Ege ve Marmara Bölgelerinde yetiştirilmektedir. Özellikle GAP projesinin sulanabilir tarım alanlarını arttırmasıyla birlikte son yıllarda Güneydoğu Anadolu Bölgesi mısır üretiminde büyük bir potansiyele sahip olmuştur.

Türkiye’de 2004 yılında 545 bin hektar alanda mısır üretimi gerçekleştirilirken ekim alanlarında yıldan yıla artış ve azalışlar gerçekleşerek 2013 yılında 660 bin hektara ulaşmıştır (Tablo 6.6).

İller bazında incelendiğinde ekim alanı bakımından son yıllarda önemli gelişmeler yaşandığı görülmektedir. Özellikle, Güneydoğu Anadolu Bölgesindeki yoğun mısır ekilişleri bölgenin verim ve üretim potansiyelinin yüksek olduğunu ortaya koymuştur. Son yıllarda özellikle Şanlıurfa, Mardin ve Diyarbakır’da mısır ekim alanlarında önemli artışlar olmuştur. Şanlıurfa 2004 yılında 7.3 bin ha mısır ekim alanına sahip iken 2013 yılında 13 kat artış göstererek 95.6 bin ha alana ulaşmıştır. Benzer şekilde Mardin’de mısır ekim alanları 2004 yılında 13.1 bin ha’dan 2013 yılında 55 bin ha’a, Diyarbakır’da ise 3.3 bin ha’dan 19.4 bin ha’a ulaşmıştır (Tablo 6.6). Özellikle yeni ekim alanların sulamaya açılmasıyla Güneydoğu Anadolu

Bölgesinde mısır ekim alanlarındaki artışın devam edeceği tahmin edilmektedir. Önümüzdeki yıllarda bölgenin mısır ekimi ve üretimi açısından daha önemli bir yere sahip olacağı söylenebilir.

Tablo 6. 6 Türkiye’de Dane Mısır Ekim Alanı (Bin Ha)

İller	2001	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Adana	98.9	119.6	109.9	112.4	111.8	98.6	86.0	89.5	79.2	89.8
Şanlıurfa	7.3	12.6	10.9	15.5	24.9	45.5	70.9	58.5	84.3	95.9
Mardin	13.1	16.9	15.6	25.8	33.7	27.2	36.5	50.2	57.3	55.0
Konya	11.5	10.3	7.9	9.2	12.6	13.1	15.5	23.1	38.3	34.1
Sakarya	43.8	44.6	42.2	37.0	42.0	44.7	38.5	38.8	40.5	36.1
Manisa	13.7	22.3	22.5	25.7	33.1	31.0	27.6	26.6	26.1	29.8
Osmaniye	29.0	30.9	29.5	27.3	30.1	24.8	41.3	38.2	38.8	30.9
Kahramanmaraş	13.3	14.5	12.2	12.7	15.8	14.0	19.6	19.8	15.3	29.7
Mersin	35.3	36.9	24.9	25.4	24.3	23.2	17.6	19.3	17.6	18.2
Hatay	20.2	20.9	18.7	11.2	16.5	13.0	11.6	12.0	17.1	19.9
İzmir	4.6	7.6	8.6	8.4	15.4	15.9	14.3	13.4	14.0	18.9
Diyarbakır	3.3	7.5	5.0	4.4	6.0	11.2	9.7	11.3	13.3	19.4
Aydın	11.6	17.7	14.0	14.1	16.3	17.3	18.2	14.4	14.7	17.4
Karaman	1.0	4.1	4.2	2.1	3.3	3.6	3.4	4.2	13.2	13.7
Bursa	13.3	13.6	14.3	11.3	11.9	11.8	15.7	16.3	12.3	12.3
Diğer	225.0	220.1	195.5	174.9	197.5	197.0	167.7	153.3	140.7	138.9
Türkiye	545.0	600.0	536.0	517.5	595.0	592.0	594.0	589.0	622.6	660.0

Kaynak: TÜİK, 2014a

Türkiye’de mısır üretiminin, bazı yıllarda özellikle Çukurova Bölgesinde artan zararlı yoğunluğu sebebiyle azalmakla birlikte, halen önemli sayılacak bir kısmı (%40-50) ikinci ürün olarak üretilmektedir. Son yıllarda özellikle Adana, Mersin ve Hatay’da mısır ekim alanlarında bir azalış olduğu dikkati çekmektedir. Adana’da 2004 yılında mısır ekim alanları 98.9 bin ha iken 2013 yılında 89.8 bin ha’a; Mersin’de 35.3 bin ha’dan 18.2 bin ha’a, Hatay’da ise 20.2 bin ha’dan 19.9 bin ha’a düşmüştür. Diğer yandan aynı dönemde Osmaniye ve Kahramanmaraş’da bir artış olduğu görülmektedir. Buna göre Osmaniye’de mısır ekim alanları 29 bin ha’dan 30.9 bin ha’a; Kahramanmaraş’da ise 13.3 bin ha’dan 29.7 bin ha’a ulaşmıştır. Adana, Mersin ve Hatay illerinde mısır ekim alanlarındaki azalışın nedenleri arasında, son yıllarda pamuk ve soya gibi teşvik priminin yüksek olduğu ürünlerin bölgede ekim alanlarının artması nedeniyle üreticilerin bu ürünlere yönelmesi, ayrıca bölgede ikinci ürün ekim alanlarında önemli ölçüde azalmanın olmasından kaynaklandığı söylenebilir. Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığının mısır tarımında hastalık ve zararlıların mücadelesinde kullanılan uçakla ilaçlamayı yasaklamasından sonra yer aletleri ile ilaçlamanın mücadelede çok etkin olmaması, biyolojik mücadele gibi alternatif mücadele yöntemlerinin yeterince yaygınlaşmamış olması ve özellikle son yıllarda ikinci ürün mısırın çiçeklenme ve dölllenme döneminde seyreden çok yüksek

sıcaklar dolayısıyla verim kayıpları Çukurova Bölgesinde ikinci ürün mısır ekim alanlarının azalış sebepleri olarak sayılabilir.

2001 yılında çıkartılan “Şeker Yasası” ile birlikte şekerpancarı üreticileri ekim nöbeti içerisinde yer alabilecek alternatif bitki türlerinin arayışına girmişlerdir. Bu nedenle, başta Orta Anadolu Bölgesi olmak üzere (Konya, Karaman, Aksaray gibi), sulanan alanlarda mısır ekimi yapılmaya başlanmış ve bu alanlarda birim alandan Çukurova Bölgesini aratmayacak düzeyde yüksek verim alınmıştır. Ayrıca, bu bölgemizde üretilen mısır tanesinin kalitesi de oldukça yüksek olmuştur. Bu nedenle, bu potansiyelin son yıllarda farkına varılmış olup, bölgede mısır tarımına organize bir şekilde önemli yönelişler görülmektedir. Konya’da 2004 yılında mısır ekim alanları 11.5 bin ha iken 2013 yılında 341 bin ha’a; Karaman’da bin ha’dan 13.7 bin ha’a ulaşmıştır.

Ege bölgesinde ise Manisa, İzmir ve Aydın illerinde pamuk üretimine alternatif olarak mısır ekim alanlarında artışlar görülmektedir.

Bölge bazında mısır üretimi değerlendirildiğinde Türkiye’deki üretimin %75.6’sı Akdeniz (%34.1), Güneydoğu Anadolu (%27.6) ve Ege (%14) bölgelerinde yetiştirilmektedir. Mısır üretiminin coğrafi dağılımında, 2000’li yılların ikinci yarısında hızlanan değişim süreci halen devam etmektedir. Buna göre, üretim Karadeniz gibi düşük verimli bölgelerden daha yüksek verimli ve bu yönü ile daha etkin üretimin yapılabildiği Ege, Batı Anadolu ve Güneydoğu Anadolu’ya doğru kaymaktadır. Bu değişimde üretim koşullarındaki değişimlerin yanı sıra pazar kaynaklı faktörler oldukça etkin olup yem, nişasta bazlı şeker ya da diğer mısır türevi ürün üretimi yapan sanayi dallarının gelişim gösterdiği yerlerde mısır üretimi de artmaktadır. Bu yönü ile de mısır diğer tarım ürünleri için örnek teşkil etmektedir (Taşdan, 2013).

Geçmişte mısır ticari olarak Adana başta olmak üzere Doğu Akdeniz’de, Sakarya’da, Çarşamba ve Bafra ovalarında olmak üzere Samsun’da, öz tüketim amaçlı olarak da çoğunlukla Karadeniz illerinde üretilen, bu yönü ile de üretimde çok yüksek oranlı bölgesel yoğunlaşmaya sahip bir ürün olmuştur. Ancak özellikle 2000’li yılların ilk yarısında başlayan ve ikinci yarısında hızlanan ekim alanlarındaki yayılma bu yoğunlaşmayı azaltmış ve başka bölgelere doğru yönlendirmiştir. Bu süreçte, Karadeniz’in üretim payı 2013 yılında %4’e gerilerken, bölgenin mısır üretim miktarındaki azalma oranı %45’in üzerinde olmuştur. Bölgedeki en büyük üretim

payına sahip il olan Samsun'un üretimi de aynı dönemde 134 bin tondan, 81 bin tona gerilemiştir (TÜİK, 2014a). Bölgenin üretimindeki bu azalmanın; sebze ve meyve üretimindeki artışa bağlı olarak mısır alanlarının daralması, yerel çeşitlerle ve sulama olmaksızın yapılan üretimin verimsizliği, kurutma ve işleme tesislerinin yetersizliği gibi nedenlere bağlı olduğu belirtilmektedir (UHK, 2012).

Akdeniz geleneksel mısır üretim bölgesidir ve halen en önemli üretim bölgesi olma konumunu sürdürmektedir. Bölgede özellikle de Adana'da mısır üretiminin gelişmesinde, 1980'li yıllarda yürütülen ikinci ürün mısır projesinin katkısı oldukça önemlidir. Diğer yandan, Türkiye'deki 6 nişasta bazlı şeker fabrikasından 3'ünün Adana'da bulunması, yüksek kapasiteli mısır özü yağı üretim tesislerinin bulunması, diğer bölgelerde bulunan yem vb. mısır işleme tesisleri için tedarik merkezi olması gibi faktörler de bölge üretimini geliştiren etkenler olmuştur (Taşdan, 2013). Akdeniz Bölgesinde gerçekleştirilen yaklaşık 2 milyon ton üretimin %45.5'ini Adana ili karşılamaktadır. Adana'da üretilen toplam mısır üretimi Türkiye üretiminin de %15.5'ini karşılamaktadır.

Adana'dan sonra en fazla üretimin gerçekleştiği iller arasında Şanlıurfa ve Mardin gelmektedir. 2004 yılından itibaren Şanlıurfa'da mısır üretimi yaklaşık 15 kat, Mardin'de ise 5 kat artmıştır. Güneydoğu Anadolu Bölgesinde sulamaya yeni açılan alanların yanı sıra pamuk alternatifi ekimdeki artış mısır üretimini etkileyen en önemli faktörler olmuştur. İkinci ürün mısır ekiminin bölgede gelişmesi de mısır üretimini önemli derecede artırmıştır. Tüm bu etkiler özellikle Şanlıurfa ve Mardin'de üretimde sıçrama etkisi yaratmıştır.

Son yıllarda önemli mısır üreticisi iller arasında yer alan Konya'da mısır üretimi 2004 yılından bu yana 4.6 kat artarak 353.6 bin tona ulaşmıştır. Üretim artmasında etkili faktörler arasında, Batı Anadolu Bölgesinde hayvancılık kaynaklı etkenlere bağlı olarak silajlık mısır üretiminin yaygınlaşmasının yanı sıra yem sanayinin gelişmiş olması gelmektedir. Bunlarla birlikte, özellikle geçit kuşağı bölgelerde yüksek verimi, hem dane hem de silajlık ürün desteklemeleri ve münavebeye girmesi de üreticileri mısıra yönlendirmiştir. Şekerpancarı üreticilerinin karlılığa bağlı olarak mısıra yönelmesi de bölgede etkili diğer bir faktör olmuştur.

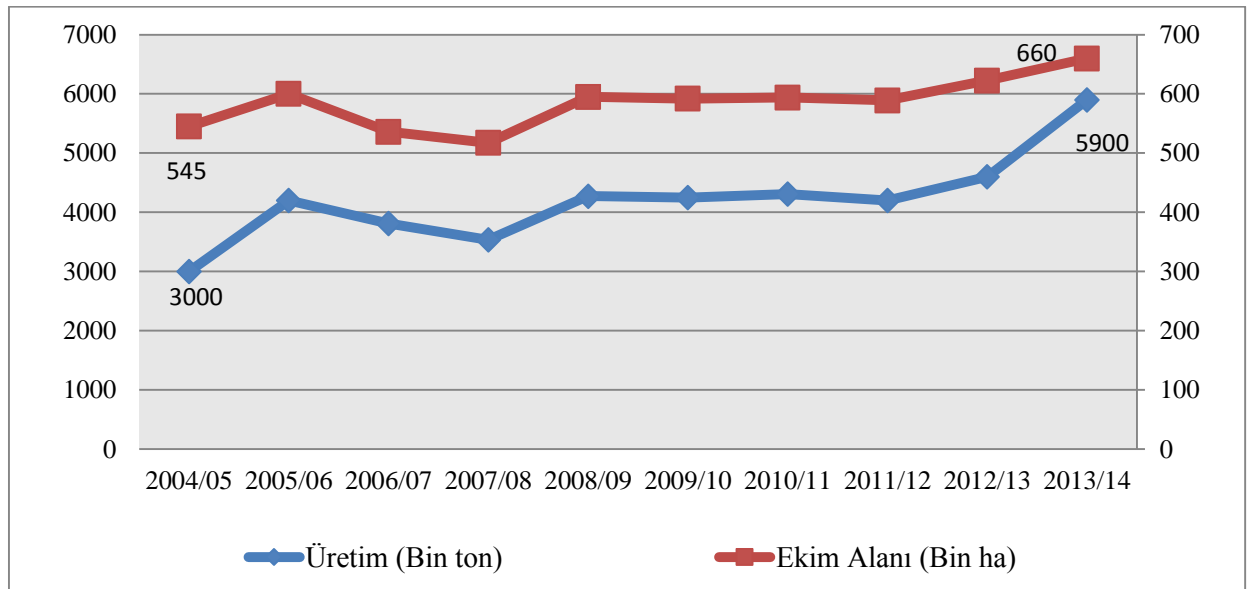
Son yıllarda mısır üretiminin en fazla arttığı bölgelerden biri olan Ege bölgesinde, Manisa, İzmir ve Aydın illeri de üretimin yoğunlaştığı iller arasında yer almaktadır. Manisa bölgedeki

en büyük üretici il konumundadır. Manisa’da mısır üretimi son on yılda 2.8 kat artarak 331 bin tona ulaşmıştır. Manisa’dan sonra bölgede önemli üretici iller arasında İzmir ve Aydın gelmektedir. Özellikle İzmir’de son on yılda mısır üretimi 8.7 kat artarak 211.8 bin tona ulaşmıştır (Tablo 6.7).

Tablo 6. 7 Türkiye’de Dane Mısır Üretimi (Bin Ton)

İller	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Adana	722.4	1014.7	1014.2	1013.1	1036.6	894.1	748.2	760.7	682.5	915.3
Şanlıurfa	49.5	101.7	88.0	115.6	186.1	328.6	453.0	375.4	609.0	732.1
Mardin	102.1	146.7	137.0	232.8	298.5	232.7	306.6	445.8	435.6	513.6
Konya	76.5	78.2	51.6	57.9	80.3	104.1	103.4	159.9	312.1	353.6
Sakarya	351.1	430.5	283.5	262.2	277.5	371.1	311.9	302.5	327.6	351.0
Manisa	116.9	247.5	249.1	246.7	349.8	298.5	274.4	245.0	230.8	331.1
Osmaniye	172.1	235.7	234.9	193.5	256.5	211.7	387.6	300.1	322.2	326.7
K.Maraş	70.0	122.8	116.5	105.7	132.4	117.2	142.4	162.2	114.5	291.6
Mersin	240.0	347.7	230.4	216.0	231.5	206.7	157.1	163.7	148.5	216.5
Hatay	121.3	188.5	157.9	94.0	137.2	112.3	103.2	75.3	137.0	213.6
İzmir	24.3	64.8	78.9	66.4	134.2	155.4	153.4	123.6	135.6	211.8
Diyarbakır	23.6	64.3	44.0	36.1	48.3	95.0	82.7	89.9	113.1	208.4
Aydın	84.3	178.6	140.9	114.8	156.1	168.1	182.9	131.6	146.5	188.8
Karaman	3.3	15.9	34.1	16.0	24.8	26.5	24.6	32.3	112.6	132.7
Bursa	90.4	101.8	119.9	88.0	108.3	109.2	148.7	159.5	104.9	124.2
Diğer	752.2	860.8	830.0	676.3	815.9	818.7	729.9	672.4	667.8	789.1
Türkiye	3000	4200	3811	3535	4274	4250	4310	4200	4600	5900

Kaynak: TÜİK, 2014a

Şekil 6. 2 Türkiye’de Mısır Ekim Alanı ve Üretimi

Kaynak: TÜİK, 2014a

Türkiye’de mısır ekim alanları incelenen dönemde %21 oranından artarken, verimde sağlanan % 62 oranındaki artış ile mısır üretimi 3 milyon tondan 5.9 milyon tona ulaşmıştır. Türkiye’de ortalama mısır verimi 2004 yılında 550 kg/da iken 2013 yılında 894 kg/da ulaşmıştır (TÜİK, 2014a). Türkiye ortalama mısır verimi geçmiş yıllarda dünya ortalamasının altında gerçekleşirken, son yıllarda dünya verim ortalamasının üzerine çıkmıştır. Verim artışı son yıllarda Türkiye’de tohumluk üretiminde sağlanan başarıdan kaynaklanmaktadır. İlk yıllarda az sayıda hibrit mısır çeşidi ile üretim yapılırken, günümüzde tüm bölgelerin özelliklerine uygun çok sayıda hibrit mısır çeşidi ile üretim yapılmaktadır. Birçok sektörde kullanılan mısırdaki üretim artışının sağlanması oldukça sevindirici olmakla birlikte, bu üretim rakamının daha da artırılması gerekmektedir.

Türkiye’de mısırın yeterlilik derecesi yüksek seviyede olmasına karşın gelişen imalat sanayi ve sürekli artan mamul madde ihracatıyla birlikte sektörün hammadde ihtiyacı ithalat yoluyla da giderilmektedir (TMO, 2014). Son on yıllık dönemde ithalat en fazla 2013 yılında yapılmış olup, 2004 yılında 1.05 milyon ton olan mısır ithalatı 2013 yılında %47.5 artarak 1.5 milyon tona yükselmiştir. 2013 yılı mısır ithalatından aldığı %56.5 pay ile Rusya en büyük tedarikçi ülkedir. Rusya’yı sırasıyla Ukrayna (%30.4), Bulgaristan (%5.9) ve Romanya (%5.0) izlemektedir (Tablo 6.8).

Tablo 6. 8 Türkiye’de Mısır İthalatı (1000 Ton)

Ülkeler	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Rusya	0.0	0.0	0.0	0.0	4.2	107.7	75.8	32.0	487.9	875.4
Ukrayna	47.8	41.8	7.7	268.6	233.1	214.3	106.1	73.9	79.4	470.0
Bulgaristan	14.3	6.4	0.0	93.3	0.0	4.9	5.5	46.1	38.8	91.3
Romanya	27.5	78.2	5.8	97.3	10.2	51.6	77.3	127.4	84.0	76.9
Fransa	23.1	0.2	0.0	0.4	0.9	0.7	0.5	6.6	1.2	27.4
Diğer	937.0	91.5	17.1	668.9	903.0	105.9	187.2	95.3	116.2	7.2
Toplam	1049.7	218.1	30.6	1128.5	1151.4	485.1	452.4	381.3	807.5	1548.1

Kaynak: TÜİK, 2014b

Türkiye’de mısır ihracatı incelendiğinde ise son on yıllık dönemde ithalat en fazla 2013 yılında yapılmış olup, 2004 yılında 1.05 milyon ton olan mısır ithalatı 2013 yılında %47.5 artarak 1.5 milyon tona yükselmiştir. 2013 yılı mısır ithalatından aldığı %56.5 pay ile Rusya en büyük tedarikçi ülkedir. Rusya’yı sırasıyla Ukrayna (%30.4), Bulgaristan (%5.9) ve Romanya (%5.0) izlemektedir (Tablo 6.9).

Tablo 6. 9 Türkiye’de Mısır İhracatı (Ton)

Ülkeler	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
İspanya	0.7	0.9	25.8	0.3	0.8	1.4	0.6	0.8	1.3	114.7
Mısır	0.0	0.0	0.1	0.1	3.4	29.7	1.5	2.5	0.0	33.8
İtalya	5.3	1.7	3.9	2.1	4.6	4.6	2.8	4.7	4.5	21.3
Lübnan	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	12.8	0.0	0.0	0.0	16.6
KKTC	0.0	5.7	5.3	0.0	2.3	8.3	0.0	0.6	0.0	5.3
İrak	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.8	0.2	1.1	1.3	3.5
İran	0.0	0.0	0.1	0.3	0.7	0.1	0.3	0.5	0.7	3.2
Suriye	0.0	78.7	131.9	0.0	0.1	249.2	0.1	0.1	0.0	2.2
ABD	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	8.4	1.6
Belçika	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	1.1
Diğer	4.4	40.5	25.9	5.4	3.1	18.6	5.1	3.6	4.2	7.7
Toplam	10.5	127.6	193.0	8.3	15.1	325.4	10.6	13.9	20.4	210.9

Kaynak: TÜİK, 2014b

Türkiye’de mısır fiyatları son on yıllık süreçte değerlendirildiğinde 2005 yılında artan üretime bağlı olarak genel anlamda düşüş yaşandığı görülmektedir. 2006 yılında ise 2005 yılındaki düşük mısır fiyatlarına bağlı olarak ekim alanı ve üretim daralmış ve fiyatlar tekrar yükselmeye başlamıştır. 2007 yılına gelindiğinde dünya genelinde yaşanan olumsuz iklim şartlarından Türkiye’de etkilenmiştir. Kuraklık sonucunda azalan üretim nedeniyle fiyatlar yükselmeye devam etmiştir. 2008 yılında yüksek fiyat beklentisi içerisinde olan üreticiler ekim alanlarını artırmış ve buna bağlı olarak üretimde de artış gerçekleşmiş olup bu durum piyasalara da yansımıştır. 2013 yılı fiyatları incelendiğinde ise 2004 yılına göre üretici fiyatları %90.6 artarak 0.61 TL/kg, borsa fiyatları %78.1 artışla 0.57 TL/kg ve TMO alım fiyatları %93.9 artışla 0.64 TL/kg olarak gerçekleşmiştir (Tablo 6.10).

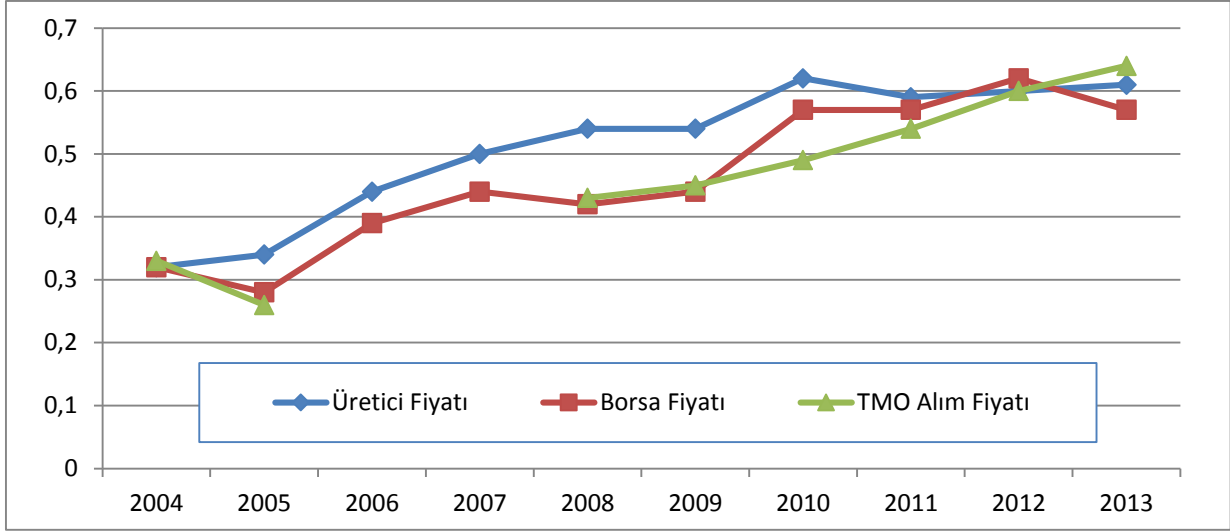
Tablo 6. 10 Türkiye’de Mısır Fiyatları (TL/Kg)

	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Üretici Fiyatı	0.32	0.34	0.44	0.50	0.54	0.54	0.62	0.59	0.60	0.61
Borsa Fiyatı	0.32	0.28	0.39	0.44	0.42	0.44	0.57	0.57	0.62	0.57
TMO Alım Fiyatı	0.33	0.26	-	-	0.43	0.45	0.49	0.54	0.60	0.64

Kaynak: ATB, TMO, TÜİK, 2014

Borsa fiyatları Adana Ticaret Borsası’nın HMS fiyatlarıdır.

TMO 2006 ve 2007 yıllarında alım fiyatı açıklamamıştır.

Şekil 6. 3 Türkiye’de Mısır Fiyatları (TL/kg)

Kaynak: ATB, TMO, TÜİK, 2014

6.2. Destekleme Politikaları

Tarım, gıda güvenliğini sağlayan, sanayinin hammadde gereksinimini karşılayan son derece stratejik bir sektördür. Bu nedenle birçok ülke gelişmişlik düzeyleri, uyguladıkları ekonomik sistemler çok farklı olsa bile tarım sektörünü kamusal müdahalelerle korumakta, yönlendirmekte kendi başına bırakmamaktadır. Bu müdahaleler tarım sektörünün özelliklerinin bir gereği olarak yapılmaktadır. Özellikle tarımın ekonomide önemli bir sektör durumunda olduğu, Türkiye gibi ülkeler için tarım sektörüne yapılacak müdahalelerin önemi artmaktadır Dünya Ticaret Örgütü Tarım Anlaşması ile tarımda uygulanan desteklemelere kısıtlamalar getirilse de birçok ülke anlaşmanın normlarına uygun biçimde, bazıları ise, bu anlaşmanın tersine tarıma destek vermektedir (Özüdoğru, 2005).

Tarımsal destekleme politikalarının amaçları; tarımsal ürün fiyatlarında istikrar ve ürünler arasında denge oluşturmak, üretici gelirlerinde kararlılık ve adil bir gelir dağılımı sağlamak, tarımda yapısal gelişmeler ile uygun işletme yapılarını oluşturmak, tarımsal üreticilerin teknoloji, maliyet ve fiyat açılarından dünyanın diğer ülkeleri ile rekabet edebilir hale gelmelerini sağlamak ve ayrıca tüketicilere de uygun fiyattan, istenilen zamanda, istenilen yerde ve miktarda tarımsal ürün sunulmasına katkıda bulunmak olarak sıralanabilir (Özkaya vd. 2001).

Tarımı desteklemede kullanılan başlıca araçlar ise; üreticinin eline geçen fiyatları etkilemeye dönük kullanılan pazar-fiyat desteği (fiyat primleri, ithalat kotaları, tarifeler, ithalat vergileri,

ihracatta vergi iadeleri), üreticilerin gelirlerini yükseltici, doğrudan gelir desteği, üretim giderlerini azaltmaya yönelik dolaylı gelir desteği (sermaye bağışları, ayrıcalıklı krediler, girdi sübvansiyonları, sigortalama ve tarımsal araştırma, eğitim, yayım, tarımsal yapıları iyileştirme) gibi önlemlerdir (İHKİB, 2004).

6.2.1. Dünyada Mısır Yönelik Destekleme Politikaları

Tarımın doğa koşullarına bağımlılığı dolayısıyla risk ve belirsizliğin fazla olması, tarım ürünlerinin arz ve talep esnekliğinin düşüklüğü, tarımsal üretim dönemlerinin diğer sektörlere kıyasla daha uzun olması ve belirli zamanlarda yoğunlaşması, tarımsal ürünlerin korunup saklanmalarının ancak belirli şartlarda ve zaman içerisinde yapılabilmesi, tarımsal faaliyetlerden sağlanan gelirlerin diğer sektörlere oranla düşük olması gibi nedenlerden dolayı tarım sektörü her ülkede desteklenmesi gereken sektörlerin başında gelir (Özüdoğru, 2010).

Tarımda destekleme politikalarının temel amacı; üretici ve tüketici kesimlerini fiyat dalgalanmalarına karşı korumak ve adil bir gelir dağılımı amacına ulaşmaktır. Tarımsal destekleme politikalarıyla; tarım ürünleri arz ve talep dengesinin kurulması, piyasalardaki fiyat dalgalanmalarının önlenmesi, tarım kesimi gelir seviyesinin diğer sektörlerle uyumlu hale getirilmesi, tarıma dayalı ihraç ürünlerinin gelirlerinde istikrarın korunması, artan nüfusun ve sanayinin ek talebinin karşılanması, verimliliğin artırılması, pazarlama organizasyonunun sağlanması gibi amaçlar gerçekleştirilmek istenmektedir. Bu amaçlarla uygulanan destekleme politikaları her ülkenin kendi koşullarına göre ve ülkede uygulanan genel ekonomi politikalarına göre farklı bir şekil almaktadır (Özüdoğru 2005, 2010). Dünyada tarım sektörüne yönelik destekler doğrudan ve dolaylı olarak ikiye ayrılmaktadır. Bunlar doğrudan ve dolaylı desteklerdir. Doğrudan Destekler; para transferi şeklinde destekler, dolaylı destekler ise, çeşitli hizmet, aynı yardım, kredi kolaylığı, Ar-Ge faaliyetleri, gibi tarımsal üretimi geliştirmeye yönelik desteklerdir.

Amerika Birleşik Devletleri (ABD)

ABD’de tarım politikaları 1930 yılından bu yana periyodik olarak her 5 yılda bir çıkartılan Tarım Kanunu çerçevesinde yürütülmektedir. Yani Amerika’daki bir çiftçi Tarım Kanunu çıktıktan sonra önündeki 5 yılda hangi ürüne ne kadar fiyat verileceğini, ne kadar destek veya

ek destek alacağını bilmekte ve ona göre üretimine karar vermektedir. Bu kapsamda 2014 yılında yeni Tarım Kanunu onaylanmış olup, 2018 yılına kadar yürürlükte kalacaktır.

ABD’de tarım piyasasının düzenlenmesi konusunda en etkin kurum Ürün Kredi Kurumu (CCC - Commodity Credit Corporation)’dur. ABD Tarım Bakanlığına bağlı olan Ürün Kredi Kurumu (CCC), üretici gelirlerinin ve fiyatlarının dengelenmesi, desteklenmesi ve korunması amacıyla 1933’te kurulmuştur. Fiyat destekleri, CCC vasıtasıyla yerine getirilmektedir (Chite, 2014).

Tarım Kanunu (2008-2012) kapsamında mısır üreticilerin faydalanacağı desteklemeler aşağıda verilmiştir. Bunlar;

Kredi Birim Fiyatı: Üreticilerin ürünlerini CCC’nin anlaşmalı lisanslı depolarına rehin bırakmaları halinde düzenlenen rehin senetleri karşılığında CCC tarafından yararlandırılacakları düşük faizli ve dokuz aya kadar vadeli kredi fiyatıdır (Loan Rate). 2008-2012 yıllarında 77 \$/ton olan kredi birim fiyatı 2014-2018 yılları için de değişmemiş ve 77 \$/ton olarak devam etmiştir.

Hedef Fiyat: Üreticinin üretimi sürdürebilmesi ve gerekli refahı sağlaması için eline geçmesi arzu edilen fiyattır. 2008-2012 yılları için hedef fiyat 104 \$/ton olarak belirlenmiştir.

Doğrudan Gelir Desteği: Ürünlere bağlı olarak değişen ve üreticinin ekim alanının %83,3’üne uygulanan bir destektir. 1995 yılında her çiftlik için kayıtlı olan verim ile yine her çiftlik için belirlenmiş olan temel alanın (1998–2001 ortalama alan) ve ürün bazında belirlenmiş olan DGD fiyatının çarpımı ile hesaplanır. Doğrudan gelir desteği 2008-2012 yılları için 11 \$/ton olarak belirlenmiştir (TMO, 2014).

2008 – 2012 Tarım Kanunu çerçevesinde belirlenmiş olan desteklerin yerine Yeni Tarım Kanununda çok kapsamlı bir ürün sigorta sistemi düşünülmektedir. 2014-2018 yıllarını kapsayan yeni Tarım Kanununda önemli değişiklikler yapılmıştır. Bu kapsamda bir önceki Tarım Kanununda geçerli olan sabit doğrudan gelir desteği yerine, piyasa koşulları gibi öngörülemeyen risklere karşı Fiyat Kayıp Sigorta Teminatı (Price Loss Coverage) ve elverişsiz hava şartlarını telafi etmeyi amaçlayan Tarımsal Risk Sigorta Teminatı (Agricultural Risk Coverage) ile üreticilere daha geniş finansal destek sağlanmaktadır. Fark giderici doğrudan

desteklerin hesaplanmasında kullanılan hedef fiyatların yerini ise referans fiyat almıştır (Chite, 2014; TMO, 2014).

Çin

Çin’de tarımsal desteklerde son 10 yılda köklü değişiklikler yaşanmıştır. Tüm tarımsal vergiler 2006 yılında kaldırılmış ve kamu hizmetlerinde yeni bir gelişme başlamıştır. Bu dönemden sonra, hükümet özünde dört ana destekleme politikasına dayanan çiftlik yanlısı bir dizi politikayı tanıtmış ve pirinç ve buğday alımında minimum fiyat politikaları ve mısır, soya ve kolza da ise geçici satın alma ve depolama politikalarını hayata geçirmiştir. Bu süreçte Çin, DTÖ taahhütleri ve kuralları ile uyumlu bir dizi tarımsal destek politikaları düzenlemiştir. Bu politikaların nitelikleri ve özellikleri DTÖ kuralları çerçevesinde desteklerin doğru anlaşılması açısından önemlidir.

Çin’de uygulanan tarımsal politika araçlarından ilkinin hububat üreticisine doğrudan ödeme desteği, tarımsal girdiler için kapsamlı sübvansiyonlar, tarımsal makine sübvansiyonları ve bitkisel ürünlerde çeşit geliştirmek için sübvansiyon ödemelerinden oluşan destekleme politikası oluşturmaktadır (Hongxing, 2013).

Hububat Üreticisine Doğrudan Ödeme Desteği; 1999-2003 yılları arasında Çin’in toplam tahıl üretimi gerilemiştir. 2003 yılında 430 milyon ton olan hububat üretimi, 1990 yılından bu yana en düşük üretim miktarı olarak kaydedilmiştir. Bu durum merkezi hükümeti alarma geçirerek 2004 yılından itibaren hububat üreticisine doğrudan gelir desteği uygulamasını başlatmıştır. Bu politika ile hububat üreticilerinin artan maliyetlerini telafi ederek çiftçilerin makul bir kar elde etmeleri sağlanarak üretimin teşvik edilmesi ve hububat üretimini belirli bir seviyede tutmak amaçlanmıştır. Bu uygulama Çin’in DTÖ’ne bildirimde bulunduğu Yeşil Kutu önlemlerinde yer alan üretimden bağımsız alan bazlı ödemelerdir.

Tarımsal Girdiler İçin Kapsamlı Sübvansiyonlar; 2006 yılından bu yana, hububat üretiminde üreticinin gelirinde önemli bir etkiye sahip olan mazot ve gübre gibi tarımsal girdilerin fiyatlarındaki artan dalgalanmalar sonucu, merkezi hükümet tarımsal maliyetleri azaltmak, tarımsal girdiler ile ilgili fiyat artışlarının etkilerini hafifletmek amacıyla genel sübvansiyon uygulamasına başlamıştır. Tarımsal girdi sübvansiyonlarının sayısı sürekli artmakta ve bu

sübvansiyonlar 2006 yılında 12 milyar RMB ve 2007 yılında 27,6 milyar RMB (Renminbi, Çin Yuanı) tutarında gerçekleşmiştir. 2010 yılında ise bu rakam 83,5 milyar RMB düzeyinde gerçekleşmiştir.

Tarımsal Makine Sübvansiyonları; Bu politika, çiftçilerin modern tarımsal makineleri kullanabilmeleri, tarımsal mekanizasyonu teşvik etmek, tarımsal etkinlik ve verimliliği artırmak, üretim maliyetlerini düşürerek tarımsal geliri artırmak için tarımsal makine alımı için fon sağlamaya yönelik uygulanmaktadır.

Bitkisel Ürünlerde Çeşit Geliştirmek İçin Sübvansiyon Ödemeleri; Bu sübvansiyonlar, geliştirilen ürün çeşitlerinin kapsamını geliştirmek, onların yaygınlaştırmak, kırsal ekonomide bir yapının oluşturulması, üretim ve yönetim ve satışlarını standardize etmeyi teşvik etmek için soya, buğday, pirinç, mısır, pamuk, arpa ve fıstıkta 2002 yılından bu yana uygulanmaktadır.

Bu sübvansiyonların çeşidi sürekli genişletilmektedir. Pirinç, buğday, mısır ve pamuk için geliştirilen çeşitler için sübvansiyonlar 2009 yılından bu yana ülke geneline yaygınlaştırılmıştır. Zaman içinde sübvansiyonların miktarı sürekli artmıştır. 2010 yılında 1 mu (Çin'in yerel alan ölçüsü, yaklaşık 667 m²) başına mısır, erkenci pirinç, buğday ve soyada 10 RMB sübvansiyon ödemesi yapılmıştır. Bu miktar sezon ortası ve sezon sonu pirinç ile pamukta 15 RMB olarak uygulanmıştır.

Çiftçiler bu sübvansiyon ödemesinden ya doğrudan ödeme olarak ya da indirimli perakende fiyatı yoluyla faydalanabilmektedir. Doğrudan ödemeler mu başına belirli bir miktar üzerinden fiili alanda ürün yetiştiren çiftçilere ödenmekte iken indirimli perakende fiyatı yoluyla sübvansiyonlar indirimli düşük fiyatla tohum alımlarında sağlanmaktadır.

Çin'de uygulanan tarımsal politika araçlarından ikincisi Hububat Alımında Asgari Alım Fiyatı Politikasıdır. 2002-2004 yılları arasında ülke genelinde fiyat destekleme politikası kaldırılmıştır. 2004 yılında serbest tahıl ticaret pazarının kurulması ve fiyatların serbest piyasada oluşmasından sonra, piyasa mekanizmasını makro düzeyde kontrol etmek için asgari alım fiyatı politikasını kapsayan yeni düzenlemeler hayata geçirilmiştir. Çiftçi gelirini korumak, tahıl arzı ve ulusal gıda güvencesini sağlamak için hükümet buğday ve pirinçte asgari alım fiyatı politikası uygulamıştır.

Hububat ve yağlı tohumlarda geçici alım ve depolama politikası üçüncü bir politika aracı olup 2008 yılından bu yana hükümet belirli ürünlerde geçici alım ve depolama politikası uygulamaktadır. Geçici alımlar pirinç, mısır, soya, kolza, şeker ve domuz etinde gıda güvencesinin sağlanabilmesi adına geçici depolama önlemleri ile birlikte uygulanmaktadır. Söz konusu ürünler ulusal gıda güvenesi açısından önemli ürünlerdir. Bu politikanın amacı, yüksek fiyat dalgalanmalarında çiftçilerin gelirini ve yurtiçi piyasalarda istikrarı sağlamaktır.

Asgari alım fiyatı politikası ile karşılaştırıldığında, geçici alım ve depolama politikasının iki özelliği vardır. Birincisi, uzun bir endüstriyel zincirli içeriğe sahip olmayan ve daha fazla uluslararası pazarı olan ürünlere uygulanmaktadır. İkincisi, alım ve depolama fiyatları ürün pazara girmek üzere iken belirlenir böylece tayin edilen fiyat pazar fiyatına yakın olur.

Çevresel koruma ise her zaman temel bir devlet politikası olmasına rağmen, çevresel korumaya verilen önem, hala tarımsal ürün arzı ve çiftçi gelirlerinin iyileştirilmesine yönelik verilen öneme nazaran daha azdır. Yurtiçi çevresel korumanın hedefleri ve planları nispeten genel olup, su ve toprağın korunması, ekolojik tarımın geliştirilmesi, yeşil ekonominin geliştirilmesi gibi konuları kapsamaktadır. Bu hedeflerin çoğu hala teorik düzeyde kalmakta ve belirli uygulama önlemlerinden yoksundur. Bu durumun bir sonucu olarak, bu politikaların etkileri dört temel destekleme politikasının etkisinden çok daha az olarak kabul edilmektedir.

Avrupa Birliği (AB)

AB ülkelerinde uygulanan hububat ortak piyasa düzenleri belirli süreçlerden geçerek bugünkü halini almıştır. Başlangıçta yüksek müdahale fiyatları üzerine kurulmuş olan tarım politikası, topluluk içinde yüksek miktarlarda ihtiyaç fazlası stok oluşmasına ve fazla stokların sübvansiyon yolu ile dünya pazarlarına ihraç edilmesine yol açmış, bu durum AB'yi tarım reformuna zorlamıştır. 1992 yılına kadar hububat ürünlerinde (buğday, arpa, mısır, sorgum) ayrı ayrı müdahale fiyatı uygulanmaktayken 1992 Mac Sharry Reformu ile tüm hububat ürünleri için 180 €/Ton seviyesinde tek bir hububat müdahale fiyatı tespit edilmiştir. Müdahale fiyatı, 10 yıllık bir dönem içerisinde 101,31 €/Ton seviyesine indirilmiştir. Fiyat indiriminden kaynaklanacak mağduriyeti önlemek üzere aynı dönemde üreticilere artan bir şekilde telafi edici doğrudan gelir desteği uygulanmış ve bu desteğin en son seviyesi 63 €/Ton olmuştur.

AB’de hububat için belirtilen telafi edici doğrudan gelir destekleri, üye ülkelerin belirlemiş olduğu Bölgesel Verim Planları kapsamında uygulanmıştır. AB’de üye ülkelerin bölgesel verim planları dâhilinde, bir üretim bölgesinde maksimum ekim alanının aşılması halinde, o bölgedeki üreticilere ödenecek DGD’de ceza olarak aşılan oran kadar indirim yapılmaktadır. Ayrıca 92 tonun üzerinde üretim yapan üreticilerin bu haktan faydalanabilmeleri için ekim alanlarında Komisyonca belirlenen bir oran üzerinden ekim dışı bırakma zorunluluğuna uymaları gerekmektedir. Set-aside olarak adlandırılan ve % 10 olarak uygulanan bu oran, 2007 yılında yaşanan küresel kuraklık nedeniyle 2008 yılından itibaren sıfırlanmıştır.

2003 yılında AB, Ortak Tarım Politikası’nda “Tek Çiftlik Ödemesi (Single Farm Payment)” adı altında yeni bir reforma gitmiştir. Bu reform ile doğrudan gelir destekleri ürüne bağlı olmaktan çıkarılıp, üretimden bağımsız hale getirilmiştir. Üye ülkelere yeni sisteme tam geçiş için 2012 yılına kadar süre tanınmıştır.

Tek ödeme sisteminde 2000–2002 yılları referans dönem olarak kabul edilmiştir. Her çiftlik için hektar başına verilecek bir referans miktar hesap edilmiştir. Hesaplama şu şekilde yapılmıştır: Referans dönem içerisinde, her çiftliğe Garanti Fonu’ndan ürün bazında yapılan toplam ödemelerin 3 yıllık ortalaması, bu ürünlere ayrılan ekim alanlarının 3 yıllık ortalamasına bölünerek 1 hektara hak edilen referans ödeme miktarı tespit edilmiştir. Böylelikle üretici, arazisine hangi ürünü ekerse eksin alacağı destek tutarı, beyan ettiği arazi büyüklüğü ile referans miktarın çarpımına eşitlenmiş ve üretimden bağımsız hale getirilmiştir. Bu sistemde amaçlanan, üreticinin üretim kararını verirken, piyasa odaklı hareket etmesini sağlamaktır. Böylece piyasa istikrarının daha iyi korunacağı düşünülmektedir. 2012 yılından itibaren tüm AB ülkeleri Tek Çiftlik Ödemesi’ne geçmişlerdir (TMO, 2013).

6.2.2. Türkiye’de Mısır Yönelik Destekleme Politikaları

Gelişmiş ya da gelişmekte olan tüm ülkelerde olduğu gibi Türkiye’de de tarım ürünlerinin üretiminin, ürün kalitesinin ve veriminin artırılması, tarımsal üretimde çeşitliliğin sağlanması, üreticilerin ve tüketicilerin korunması, gıda güvenliği ve sürdürülebilir kalkınmanın sağlanması gibi amaçlarla tarımsal üretim desteklenmekte ya da tarım ürünleri piyasalarına müdahalelerde bulunmaktadır. Ünelere göre değişmekle birlikte bu amaçlara ulaşmak için çeşitli politika araçları kullanılmaktadır (Yeni ve Dölekoğlu, 2003).

Türkiye’de mısır; yem, nişasta, glikoz, yağ ve son yıllarda biyoetanol üretiminde kullanılmaktadır. Mısır, özellikle pamuk olmak üzere buğday ve yağlı tohumlara ikame edilebilen bir üründür. Bu nedenle üreticiler, alternatif ürün fiyatlarına, bu ürünlere verilen desteklere ve toplam kazanca bakarak ikame ürünler veya mısır arasında tercih yapabilmektedirler. Bu da zaman zaman mısır üretiminde dalgalanmalara yol açabilmektedir (TMO, 2012).

Türkiye mısır politikası, 1974 yılında uygulanmaya başlanan “Ülkesel Mısır Araştırma ve Eğitim Projesi” ile başlamıştır. Projenin temel amacı; mısır tarımı yapılan alanlarda yıllardır üretimi yapılan yerel çeşitlerin yerini alabilecek ıslah edilmiş çeşitlerin elde edilmesidir (Kırtok ve ark., 1997). 1974’te Tarım ve Köyişleri Bakanlığı Tarımsal Araştırmalar Genel Müdürlüğü’ne bağlı 7 araştırma enstitüsünde başlayan proje ile yürütülen çalışmalar sonucunda birçok hibrit ve kompozit mısır çeşidi geliştirilerek tescil edilmiştir. Aynı zamanda hastalık ve zararlılara karşı mukavemet çalışmaları da yürütülmüştür. Projede yapılan bu çalışmalar Türkiye’de mısır üretimini ve sertifikalı tohumluk kullanımını olumlu yönde etkilemiştir (DPT, 2001).

Bir diğer önemli proje ise 1970’li yılların sonlarında çalışmalarına başlanan ve 1982’de uygulanmaya başlanan “İkinci Ürün Araştırma ve Yayım Projesi”dir. Proje, Türkiye’de mısır üretiminin gelişimini ve yaygınlaşmasını sağlayan en önemli projedir. Uzun bir süre yeterince değerlendirilemeyen buğday sonrası yaz döneminde ve pamuk öncesi kış döneminde, ekolojisi uygun olan ve sulanabilir tarım alanlarında aynı tarladan ikinci ürün alınması projenin ana hedefidir. Proje ile mısırın marjinal alanlardan çıkıp modern tarım teknikleri ile yetiştirilmeye başlanması üretim ve verimde çok önemli artışlar meydana getirmiştir (DPT, 2001).

1982’de Antalya Akdeniz Araştırma Enstitüsü koordinatörlüğünde Karadeniz, Ege, Akdeniz ve Güneydoğu Anadolu’daki 10 ilde başlayan projede 1994’te yapılan değişiklik ile birlikte il sayısı 18’e çıkmıştır. Proje ile Adana ve Mersin başta olmak üzere Çukurova bölgesinde 2. ürün mısır üretimi yaygınlaşmıştır. Projede kullanılan politika araçları ise destekleme alımları yolu ile yürütülen fiyat ve alım politikası ile girdi politikalarıdır. Girdi politikalarının ise iki bileşeni bulunmaktadır. Bunlar tohumluk politikası ve kredi politikasıdır. Tohumluk politikası, ikinci ürün tarımının yüksek verimli ve kaliteli tohumlar kullanılarak yapılması amacı ile proje kapsamında hibrit mısır tohumlarının üretilmesi planlanmış, yapılan çalışmalarla 1980’lerden

sonra nitelikli tohum üretiminde önemli gelişmeler sağlanmıştır. Kredi politikası ile üreticilerin aynı ve nakdi kredi ihtiyacının karşılanması amaçlanmış, tarım il müdürlükleri aracılığı ile ikinci ürün tarımı yapacak çiftçiler için gerekli girdiler Tarım Kredi Kooperatifleri tarafından sağlanırken, nakdi krediler Ziraat Bankası aracılığı ile karşılanmıştır. Ayrıca kredi desteği tesis (silo, kurutma tesisi vb.) ve makina parkının güçlendirilmesi (hasat harman makinalarının alımı vb.) amacıyla kullanılmıştır (Yılmaz, 1996).

Projede uygulanan bir diğer politika aracı ise yayım politikasıdır. Yayım politikası ikinci ürün üretiminin yaygınlaşmasını sağlayacak temel politika araçlarının başında gelmektedir. Yayım hizmetlerinin yürütülmesi il müdürlükleri aracılığı ile yapılmış, hizmetlerin daha iyi yürütülmesi için yayım elemanları gerek yurtiçinde gerekse yurtdışında eğitim almışlardır (Yılmaz, 1996).

1986-2001 döneminde destekleme alımları tahıl ürünleri piyasalarını etkileyen en önemli politika aracı olmuş, mısır da diğer ürünler gibi bu politikadan etkilenmiş ve piyasa bu alımlara göre gelişim göstermiştir (Taşdan, 2005). Türkiye’de destekleme alımları 1932 yılında buğday ile başlamış, 1938 yılında alımları yürütmek amacıyla TMO kurulmuştur. Destekleme alımları, sayısı yıldan yıla değişmekle birlikte 30’dan fazla üründe uygulanmıştır. Mısırın destekleme alımları kapsamına alınmasının temel nedeni olarak ise sanayi için önemli bir hammadde kaynağı olmasının yanı sıra yem bitkisi olarak kullanılabilmesi ve ikinci ürün projesi çerçevesinde üretiminin yaygınlaştırılması gösterilmektedir (Erdem ve Erkan, 1992). 1986 yılı öncesinde mısır her yıl destekleme alımları kapsamında yer almazken, bu yıldan itibaren kaldırıldığı 2001 yılına kadar sürekli yer almıştır (Tablo 4). 2001’den sonra ise günümüze kadar TMO tarafından mısır alımı yapılmaya devam edilmiştir. TMO alımını yaptığı ürünlerde en önemli piyasa yapıcıdır ve fiyat ile birlikte diğer piyasa koşullarına bağlı olarak üretici lehine olmak üzere mısır alımı yapabilmektedir. TMO tarafından yapılan alımlarda mısırın çok büyük bölümü peşin alım yöntemiyle alınmakta bunun yanı sıra emanet usulü alım da yapılabilmektedir.

2000’li yılların başından itibaren Türkiye mısır politikası, önemli değişikliklere uğramıştır. Türkiye 2001 yılından itibaren uygulanmaya başlanan Tarım Reformu Projesi (ARIP) kapsamında; tüm tarımsal fiyat desteklemelerini ve girdi sübvansiyonlarını kaldırarak Doğrudan Gelir Desteğine (DGD) geçmiştir. Başka bir deyişle 2000 reformu, Türkiye tarımsal

destekleme politikalarında radikal bir değişiklik olarak gündeme gelmiştir. DGD ile üreticilere üretimden bağımsız doğrudan gelir ödemesi yapılmaktadır. Ancak uygulamada yaşanan sıkıntılar nedeniyle 2008 yılında DGD uygulaması kaldırılmıştır.

Diğer yandan bu süreçte Şeker Yasası, Alternatif Ürün Projesi ve bunlarla birlikte her dönemde etkin olarak kullanılan dış ticaret önlemleri gibi proje ve düzenlemeler bu dönemde etkili olmuştur. 2005 yılında başlanan ve mısır üretim miktarına göre verilen prim desteği ise bu dönemdeki en önemli politika uygulamasıdır.

Günümüzde ise tarımsal destekleme politikaları fark ödemesi destekleri, girdi destekleri ve yurtiçi sertifikalı tohum kullanımının desteklenmesi şeklinde yapılmaktadır. Ayrıca bu bölümde TMO alımlarına ve dış ticaret uygulamalarına da yer verilmiştir.

Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı tarafından Türkiye Tarım Havzaları Üretim ve Destekleme Modeli kapsamında üreticilere, ürettikleri ürün karşılığında yapılan “Fark Ödemesi (prim)” mısır destekleme politikasının en önemli aracıdır (Taşdan, 2013). Türkiye’de destekleme prim ödemesi uygulaması, fark ödemesi adı altında günümüzde 5488 Sayılı Tarım Kanununun 19.maddesine dayandırılarak yürütülmektedir. Bu destekleme aracı ile üreticilere üretim maliyetleri ile iç ve dış fiyatlar dikkate alınarak fark ödemesi desteklemesi yapılmaktadır.

Fark ödemesi desteği öncelikle arz açığı olan ürünleri kapsamaktadır. Destekleme prim ödemesi uygulaması, üreticiyi desteklemenin yanı sıra, sanayiciye dünya fiyatlarından hammadde sağlamaya yardımcı olduğu ve bütçeye daha az yük getirdiği gerekçesiyle birçok ülkede yaygın olarak uygulanmaktadır (Gökdemir, 2004).

Türkiye’de destekleme prim ödemesinin hangi ürünlere uygulanacağı, Bakanlar Kurulu kararı ile belirlenmektedir. Bakanlar Kurulu Kararı ile belirlenen ürünlere verilecek prim miktarları Tarımsal Destekleme ve Yönlendirme Kurulunca kararlaştırılmakta, Tarım ve Köy İşleri Bakanlığınca çıkartılan Tebliğler ile uygulamaya konulmaktadır (Erdal ve Erdal, 2008).

Mısır üretiminde fark ödemesi desteğine 2004 yılında başlanmıştır. Mısıra ödenen fark ödemesi desteği 2009 yılından bu yana değişmemiş olup her yıl için 4 kr/kg olarak uygulanmıştır.

Üreticilere fark ödemesi desteğinin yanı sıra, üretim yılı içerisinde işledikleri ÇKS'de kayıtlı tarım arazisi büyüklüğü dikkate alınarak, üretim aşamasında yapılan masrafların azaltılması amacıyla mazot, gübre ve toprak analizi destekleme ödemesi yapılmakta olup mazot ve gübre destekleme ödemeleri ürün gruplarına göre alan bazlı olarak yapılmaktadır. Ayrıca müracaat edilen toplam arazi miktarı 1 dekarın altında olan üreticilere mazot, gübre ve toprak analizi destekleme ödemesi yapılmamaktadır. Bununla birlikte üreticilerin ÇKS'ye kayıtlı 50 dekar ve üzeri her bir tarım arazisi için mazot ve gübre desteğinden yararlanabilmesi için, her 50 dekarlık alan için bir analiz olmak üzere Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığınca yetkilendirilmiş laboratuvarlarda toprak analizi yaptırması zorunludur. 50 dekarın altındaki tarım arazileri için bu şart aranmamaktadır.

2005 yılında 2.4 TL/da olarak başlatılan mazot desteği 2013 yılında 4.3 TL/da'a ulaşmıştır. Gübre desteği ise 2005 yılında 1.6 TL/da olarak başlatılmış, 2013 yılında 5.5 TL/da olmuştur. Toprak analizi desteği ise dekar başına 2.5 TL'dir (GTHB, 2014).

Çevre, insan ve hayvan sağlığına zarar vermeyen bir tarımsal üretimin yapılması, doğal kaynakların korunması, tarımda sürdürülebilirlik, izlenebilirlik ve gıda güvenliğinin sağlanması amacıyla organik tarım yapan üreticiler birim alan üzerinden desteklenmektedir. Bitkisel üretimde ÇKS'ye dahil olan ve icmallerin alındığı tarih itibariyle en az bir yıl süre ile Organik Tarım Bilgi Sistemine kayıtlı organik tarım yapan üreticilerine destekleme ödemesi yapılmaktadır. Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı tarafından organik tarım kapsamında üretim yapan üreticilere 2013 yılında tarla bitkileri için 10 TL/da destek verilmiştir (GTHB, 2015).

Tarımsal desteklerin yanı sıra mısır, uzun yıllardan beri devlet destekleme alımları kapsamında olup, alım fiyatları Bakanlar Kurulunca belirlenerek Resmi Gazete'de ilan edilmiştir. Destekleme alımlarında alıcı kuruluş olarak TMO görevlendirilmiştir. Destekleme alım fiyatları her yıl Bakanlar Kurulu Kararları ile açıklanarak TMO tarafından alım gerçekleştirilmekte iken hububat politikası değiştirilmiştir. Ayrıca değiştirilen hububat politikası ile TMO, 2002 yılından itibaren destekleme alımı yerine müdahale alımı yapmaya başlamıştır (TZOB, 2011).

24.07.2003 tarih ve 25178 sayılı Resmi Gazete’de “Avrupa Birliği Müktesebatının Üstlenilmesine İlişkin Türkiye Ulusal Programı” yayımlanmıştır. Ulusal Programda TMO’nun ilgili AB mevzuatı esas alınmak suretiyle hububat ve çeltik uygulama yönetmelikleri hazırlaması, TMO’nun hububat ve çeltikte veya bütün ürün gruplarına yönelik müdahale kuruluşu yapısına dönüştürülmesi öngörülmüştür. Bu bağlamda “Hububat Alım ve Satış Esaslarına İlişkin Uygula Yönetmeliği” 2009–2010 pazarlama döneminde yürürlüğe girmek üzere hazırlanmıştır (TZOB, 2011).

2009–2010 alım döneminde hububat uygulama yönetmeliğinde yapılan değişikliklerle AB standartlarına uyumlu alım modeline geçilmiştir. Bu dönemde fiziksel analiz yanında bazı alım noktalarında kimyasal analiz de yapılarak kalite teşvik edilmiştir. AB ülkelerinde olduğu gibi üreticiler yanında tüccar ve şirketlerden de alıma başlanmıştır. Alım, satış, stok, sevk tesellümleri ile analiz değerleri otomasyon sistemine aktarılmıştır. Üreticilere web sayfası üzerinden ürün bedellerine ilişkin bilgileri sorgulama imkanı sağlanmış, ürün bedelleri 30 gün içerisinde doğrudan üretici hesaplarına aktarılmıştır (TZOB, 2011).

1986 yılından günümüze kadar TMO mısır alımları değişkenlik göstermiştir. TMO bazı yıllar alım yapmazken bazı yıllar toplam üretim miktarının %30’unu almıştır. TMO 2006 ve 2007 yıllarında mısır alımı yapmazken, 2008 yılında 832 bin ton alım yaparak mısır fiyatlarının gerilemesini önlemiştir. Bu miktar her yıl azalarak 2011’de 48 bin tona kadar düşmüştür. Bu sürede fiyatların yüksekliği, üretici lehine bir gelişim olarak değerlendirilmiş ve alım miktarı önemli derecede azalmıştır. Son iki yılda ise TMO mısır alım miktarlarını tekrar artırarak 2013’de 1.4 milyon ton alım ile üretim miktarının %23.3’ünü oluşturmaktadır.

Dış ticaret politikaları incelendiğinde ise; Mısır dış ticaretine ilişkin bugüne kadar yürütölen politikaların genellikle ithalat önlemleri kapsamındaki gümrük vergileri ile ilgili olduğu bilinmektedir. Ancak geçmişte ithalattan gümrük vergilerinin yanı sıra fon kesintisi yapılması, ihracattan ise Destekleme ve Fiyat İstikrar Fonu (DFİF) kesintisi yapılması gibi uygulamalar da yürütölmüştür. Diğer yandan, 1995 yılına kadar mısır dahil tüm tahılların dış ticareti TMO tarafından yapılmış, ancak bu yıldan itibaren diğer kişi ve kurumlara da ithalat izni verilmiştir (Taşdan, 2005).

Bugünkü yapısı ile mısır dış ticaret politikasında ihracata yönelik herhangi bir uygulama yok iken, ithalata yönelik uygulamalar dış ticaret politikalarının temelini oluşturmaktadır. ve bu uygulamalar aşağıda özetlenmiştir.

Gümrük vergileri, yurtiçi mısır üretiminin korunması amacıyla kullanılmakta olup bu vergiler etkin dış ticaret politikası aracıdır. Gümrük vergileri 2008 öncesinde hasat döneminde artan, talebin yoğun ancak iç kaynaklı arzın düşük olduğu dönemlerde de azalan bir seyir izlemiştir. 2008 yılından itibaren ise değişmemiş olup %130 olarak uygulanmaktadır.

Mevsim ve iklim şartlarına geniş ölçüde bağımlı bulunan tarımsal üretimin miktar ve kalite olarak yetersiz kaldığı durumlarda başvuru yollarından birisi de tarife kontenjanlarıdır. Tarife kontenjanı ile belirli miktarda ürün için düşük gümrük vergili ithalata olanak sağlanmaktadır. Mısır ithalatında da 2004 yılında önemli bir politika değişikliği ile gümrük vergileri düşürülmemiş, bunun yerine tarife kontenjanı açılmıştır. Tarife kontenjanı özellikle sanayi kuruluşlarının ihtiyacını karşılamak üzere Mayıs ayında ve 900 bin ton mısır (patlatmalık mısır hariç) için açılmış, bu şekilde yapılacak ithalatta uygulanacak olan gümrük vergisi ise % 25 olarak belirlenmiştir. Buna göre, birincisi normal ithalat için uygulanan % 80 oranındaki gümrük vergisi, ikincisi ise tarife kontenjanı için uygulanan % 25 oranındaki gümrük vergisi olmak üzere iki türlü gümrük vergisi uygulaması oluşmuştur. Açılan kontenjana bağlı olarak oluşan farklı gümrük vergilerinin uygulanması ile hem talep karşılanmış hem de talep fazlası ithalat engellenmiştir. Daha sonraki dönemde ise 19 Nisan 2014 Tarihli ve 28977 Sayılı Resmî Gazete 'de yayımlanan "TMO Genel Müdürlüğüne Kullanılmak Üzere Buğday, Arpa, Mısır ve Pirinç İthalatında Tarife Kontenjanı Uygulanması Hakkında Karar" gereği 2016 yılına kadar sadece TMO tarafından ihtiyaç halinde kullanılmak üzere sıfır gümrük vergisi ile 500 bin ton mısır ithal etme yetkisi verilmiştir.

Dahilde İşleme Rejimi (DİR) ise ihracatı teşvik mevzuatının devamı niteliğinde olup dünya piyasa fiyatlarından hammadde temin etmek suretiyle ihracatı artırmak, ihraç ürünlerine uluslararası piyasalarda rekabet gücü kazandırmak gibi amaçlarla yürürlüğe konan bir ihracat politikasıdır (İGEME, 2002). DİR'de ihracat amaçlı üretim için geçici süreli gümrük vergisiz hammadde ithalatı yapılmakta, hammaddeler yurtiçinde işlendikten sonra nihai ürünler ihraç edilmektedir. Mısırı hammadde olarak kullanan yem ve NBS sanayisi de DİR ile ihracat yapmaktadır (Taşdan, 2005).

6.3. Araştırma Bulguları

6.3.1. Dane Mısır İşletmelerinin Sosyal ve Yapısal Özellikleri

İşletme yöneticilerinin kişisel nitelikleri ve sosyal özellikleri işletmelerin yönetim biçimi, organizasyonu, teknolojik yeniliklerin benimsenmesi ve uygulanması gibi bütün işletme faktörleri üzerinde etkilidir (Hazneci, 2007). Bu nedenle araştırmanın bu bölümünde üreticilerin yaşı, eğitim durumu, kendi adına tarımla uğraştığı süre, hanelerindeki kişi sayısı ve hanelerinde tarımda çalışan kişi sayısının yer aldığı genel bilgiler incelenmiştir.

Tablo 6. 11 Dane Mısır Üreticilerinin Genel Özellikleri

		Yaş	Eğitim Durumu	Kendi Adına Tarımla Uğraştığı Yıl	Hanedeki Kişi Sayısı	Hanede Tarımda Çalışan Kişi Sayısı
Adana	Min	18	5	2	2	1
	Max	89	17	70	14	5
	Ortalama	48.39	9.27	24.88	4.91	1.60
Mardin	Min	20	0	2	1	1
	Max	73	17	53	50	20
	Ortalama	42.99	8.14	19.60	8.34	2.82
Osmaniye	Min	33	5	5	2	1
	Max	75	15	60	7	4
	Ortalama	52.05	8.74	27.76	3.76	1.39
Sakarya	Min	30	3	3	2	1
	Max	86	13	75	11	11
	Ortalama	54.98	6.02	38.03	4.75	2.39
Şanlıurfa	Min	23	0	3	1	1
	Max	69	17	50	22	22
	Ortalama	45.78	7.38	21.95	8.00	4.48
GENEL	Min	18	0	2	1	1
	Max	89	17	75	50	22
	Ortalama	48.84	7.68	27.07	6.14	2.63

Tarımsal faaliyette bulunan üreticilerin yaş durumu üretim sonuçlarını çeşitli şekillerde etkilemektedir (Akın, 2003). Buna bağlı olarak öncelikle üreticilerin yaşları dikkate alınmış olup, elde edilen veriler incelendiğinde; mısır üreten işletmelerde en genç üreticinin 18, en yaşlı üreticinin 89 yaşında olduğu görülmektedir. Üreticilerin ortalama yaşları ise 48.84'dür. Üreticilerin ortalama yaşları iller bazında değerlendirildiğinde; ortalamanın en yüksek olduğu il 54.98 ile Sakarya iken, en düşük olduğu il 42.99 ile Mardin'dir (Tablo 6.11).

Üreticilerin eğitim durumları incelendiğinde; okuma yazması olmayan üreticilerin yanı sıra üniversite mezunu üreticilerin de olduğu görülmektedir. Mısır üreticilerinin ortalama eğitim süresi 7.68 yıl olarak hesaplanmıştır. Üreticilerin eğitim süreleri iller bazında değerlendirildiğinde; ortalamanın en yüksek olduğu il 9.27 yıl ile Adana iken, en düşük olduğu il 6.02 yıl ile Sakarya'dır (Tablo 6.11).

Üreticilerin kendi adına tarımla uğraştıkları süre (yıl) ele alındığında dağılımın 2 ile 75 yıl arasında olduğu ve ortalama sürenin 27.07 yıl olduğu görülmektedir. Üreticilerin kendi adına tarımla uğraştıkları süre iller bazında değerlendirildiğinde; ortalamanın en yüksek olduğu il 38.03 yıl ile Sakarya iken, en düşük olduğu il 19.60 yıl ile Mardin'dir (Tablo 6.11).

Tarım işletmelerinde bulunan nüfus, işletmelerin idaresinden işgücü kaynağına kadar birçok görevi üstlenmektedir (Özüdoğru, 2010). Bu nedenle araştırmada mısır üreticilerinin hanelerindeki kişi sayısı ile birlikte hanelerinde tarımda çalışan kişi sayısı da incelenmiştir. Buna göre; hanedeki ortalama nüfusun 6.14 kişi, hanede tarımda çalışan ortalama nüfusun ise 2.63 kişi olduğu belirlenmiştir. İller bazında yapılan incelemeye göre; hanedeki kişi sayısının en yüksek olduğu iller Mardin (8.34) ve Şanlıurfa (8.00) iken en düşük olduğu il Osmaniye (3.76)'dir. Bununla birlikte; hanede tarımda çalışan kişi sayısının en yüksek olduğu il Şanlıurfa (4.48), en düşük olduğu il ise Osmaniye (1.39)'dir (Tablo 6.11).

Arazi, tarımsal faaliyette üretim araçları içerisinde en önemlisi ve vazgeçilmez olanıdır. İşletme arazisi, mülkiyet ilişkisi, arazinin nevi ve faydalanma şekilleri dikkate alınmaksızın çiftçi ailesinin işlettiği toplam alandır (Tatlıdil, 1992). Bununla birlikte yapılan birçok araştırmada işletme büyüklüğünün üretici kararları üzerinde etkili bir faktör olduğu belirtilmektedir (Rogers, 1983; Konyar and Osborn 1990; Boz, 1993; Thungwa, 2000; Gül Yavuz, 2010)

İncelenen işletmelerde işletme arazisi, üretim döneminde üretici tarafından işletilen arazilerin tamamından oluşmaktadır. İşletme arazisi hesaplanırken, üreticinin mülk arazisine kiraya ve ortağa tuttuğu arazi miktarı eklenmiş, çıkan değerden kiraya verdiği arazi miktarı çıkarılmıştır. Araştırma kapsamındaki işletmelerin arazi mülkiyeti ve tasarruf durumu incelendiğinde genel olarak işletme arazilerinin %72.62'sini mülk araziler, %25.65'ini kira ile işlenen araziler ve %2.53'sini ise ortakçılıkla işlenen araziler oluşturmakta olup, ortalama işletme arazisinin 181.29 da olduğu görülmektedir. İller bazında yapılan incelemeye göre; ortalama işletme

arazisinin en düşük olduğu il 40.33 da ile Sakarya iken, en yüksek olduğu il 340.27 da ile Adana'dır (Tablo 6.12).

Tablo 6. 12 Dane Mısır Üreten İşletmelerin Arazi Mülkiyeti ve Tasarruf Durumu

	İşletme Arazisi		Mülk Arazi		Kira ile İşlenen Arazi		Ortakçılık ile İşlenen Arazi		Kiraya Verilen Arazi	
	(da)	%	(da)	%	(da)	%	(da)	%	(da)	%
Adana	340.27	100.00	191.58	56.30	137.89	40.52	12.00	3.53	1.20	0.35
Mardin	250.67	100.00	224.95	89.74	22.79	9.09	7.67	3.06	4.74	1.89
Osmaniye	65.39	100.00	52.76	80.69	12.63	19.31	0.00	0.00	0.00	0.00
Sakarya	40.33	100.00	29.44	73.00	10.89	27.00	0.00	0.00	0.00	0.00
Şanlıurfa	201.03	100.00	147.16	73.20	52.07	25.90	2.34	1.16	0.54	0.27
GENEL	181.29	100.00	131.66	72.62	46.50	25.65	4.58	2.53	1.45	0.80

İncelenen işletmelerin ortalama parsel sayısı 7.38 olup parsel sayısının en düşük olduğu il 4.16 ile Mardin, en yüksek olduğu il ise 12.12 ile Adana'dır (Tablo 6.13). Kira ile işlenen arazilerin en yüksek olduğu ilin yine Adana olması da parsel sayıları ile ilgili bu sonuçları desteklemektedir. Nitekim kira ile işlenen arazi miktarı arttıkça işletme arazileri dağılmakta ve parsel sayısı da buna bağlı olarak artış göstermektedir.

Sulama, tarımsal arazilerde verim artışına yol açan en önemli etmenlerden biridir. Bu nedenle araştırmada işletme arazilerinin sulama durumu da incelenmiştir. Buna göre; toplam işletme arazilerinin %90.09'unu sulanan, %9.91'ini ise sulanmayan araziler oluşturmaktadır. Sulanan arazilerin ortalama genişliği 163.33 da olup sulanmayan arazilerin ortalama genişliği ise 17.96 da'dır. Sulanan arazilerin en düşük olduğu il 26.59 da ile Sakarya, en yüksek olduğu il ise 310.31 da ile Adana'dır (Tablo 6.13).

Tablo 6. 13 Dane Mısır Üreten İşletmelerin Parsel Sayısı ve Sulama Durumu

	Toplam Parsel Sayısı	Sulanan Arazi		Sulanmayan Arazi		İşletme arazisi	
		(da)	%	(da)	%	(da)	%
Adana	12.12	310.31	91.20	29.96	8.80	340.27	100.00
Mardin	4.16	248.07	98.96	2.60	1.04	250.67	100.00
Osmaniye	6.89	65.39	100.00	0.00	0.00	65.39	100.00
Sakarya	7.09	26.59	65.93	13.74	34.07	40.33	100.00
Şanlıurfa	7.18	160.99	80.08	40.04	19.92	201.03	100.00
GENEL	7.38	163.33	90.09	17.96	9.91	181.29	100.00

Araştırmanın bu bölümünde öncelikle mısır üretimine ilişkin bilgilere yer verilmiştir. Bu kapsamda üreticilerin ortalama mısır ekim alanının 114.02 da, üretimin 120.43 ton ve verimin 1056.22 kg/da olduğu görülmektedir. İşletme başına ortalama mısır ekim alanının en düşük olduğu il 27.64 da ile Sakarya, en yüksek olduğu il ise 195.44 da ile Adana'dır. Araştırma kapsamındaki iller üretim miktarı açısından değerlendirildiğinde de yine üretimin en yüksek olduğu il Adana iken, en düşük olduğu il Sakarya'dır. En yüksek mısır verimi ise 1383.67 kg/da ile Osmaniye'den alınmaktadır (Tablo 6.14).

Tablo 6. 14 İşletmelerde Mısır Üretimi

	Ekim Alanı (da)	Üretim (ton)	Verim (kg/da)	Satılan Miktar (ton)	Satış Fiyatı (TL/kg)
Adana	195.44	244.08	1248.87	227.00	0.56
Mardin	182.36	169.07	927.12	166.97	0.37
Osmaniye	57.68	79.81	1383.67	79.81	0.59
Sakarya	27.64	35.92	1299.57	32.44	0.49
Şanlıurfa	103.38	80.16	775.39	77.86	0.50
GENEL	114.02	120.43	1056.22	115.63	0.49

Üretilen mısırın %96'sı satılmakta olup, ortalama satış fiyatının 0.49 TL/kg olduğu belirlenmiştir. Mısırın satış yerleri incelendiğinde, genel olarak üreticilerin %86.79'unun tüccarlara, %9.07'sinin ise TMO'ya sattığı belirlenmiştir. Satış yerleri içerisinde kooperatif, borsa ve işleme fabrikaları (diğer) da yer almakta olup, bu satış yerlerini tercih eden üreticilerin oranı %4.14'dür (Tablo 6.15).

Tablo 6. 15 Mısır Pazarlama Kanalları

		Tüccar	Kooperatif	TMO	Borsa	Diğer	TOPLAM
Adana	Üretici Sayısı	59	3	18	0	1	81
	%	72.84	3.70	22.22	0.00	1.23	100.00
Mardin	Üretici Sayısı	90	0	0	0	0	90
	%	100.00	0.00	0.00	0.00	0.00	100.00
Osmaniye	Üretici Sayısı	22	0	16	1	0	39
	%	56.41	0.00	41.03	2.56	0.00	100.00
Sakarya	Üretici Sayısı	95	4	0	0	3	102
	%	93.14	3.92	0.00	0.00	2.94	100.00
Şanlıurfa	Üretici Sayısı	69	0	1	1	3	74
	%	93.24	0.00	1.35	1.35	4.05	100.00
GENEL	Üretici Sayısı	335	7	35	2	7	386*
	%	86.79	1.81	9.07	0.52	1.81	100.00

*Bu soruya üreticilerin bazıları birden fazla cevap vermiştir.

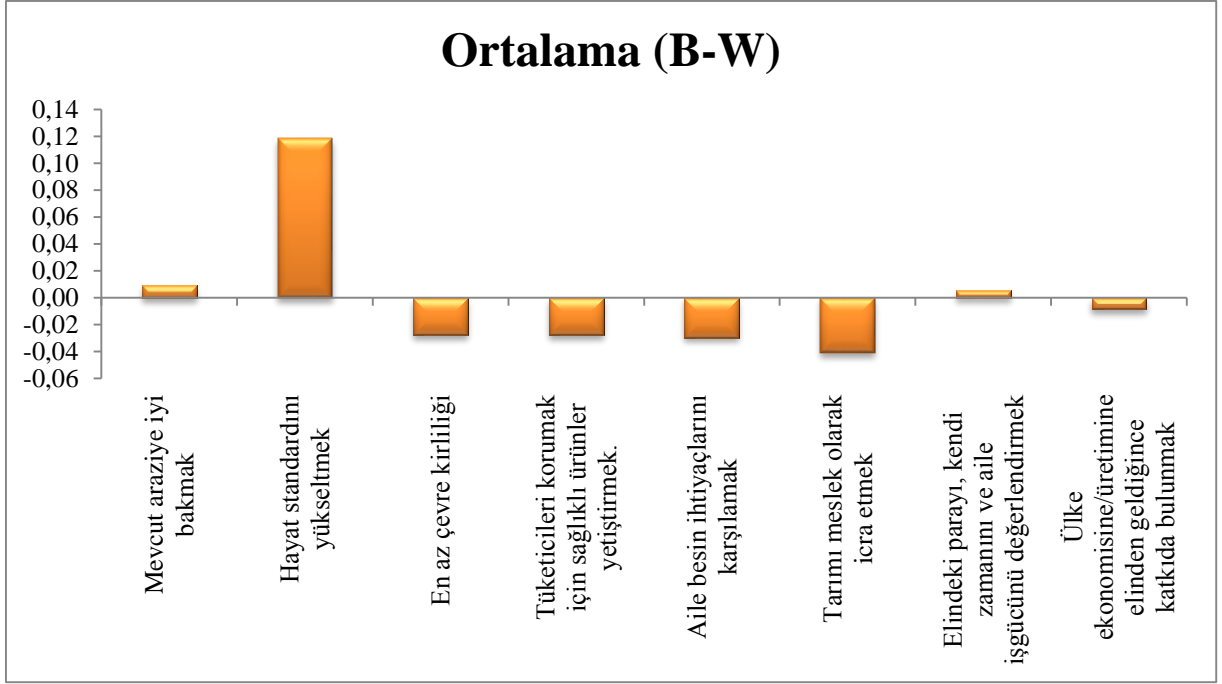
İncelenen işletmelerde üretim desenini belirlemek amacı ile üreticilere mısır dışında ürettikleri diğer ürünler de sorulmuştur. Elde edilen veriler sonucunda; üreticilerin mısırın yanı sıra çoğunlukla buğday ve ayçiçeği yetiştirdiği belirlenmiş olup, pamuk, soya, fiğ, şeker pancarı, arpa ve yerfıstığı yetiştirilen diğer ürünler arasında yer almaktadır.

6.3.2. Dane mısır üreticilerinin tarımsal üretim yapma amaçları

Tablo 6.16’da üreticilerin tarımsal üretim yaparken göz önünde bulundurdıkları özelliklere ait önem dereceleri yer almaktadır. Buna göre, üreticilerin tarımsal üretim yapma amaçlarından en önemlisi “Hayat standardını yükseltmek” (0.12) iken, ikinci sırada “mevcut araziye iyi bakmak” (0.01) gelmektedir. “Tarımı meslek olarak icra etmek” (-0.04) ise üreticilerin tarımsal üretim yapma amaçları arasında en önemsiz olanıdır. Ayrıca “Aile besin ihtiyaçlarını karşılamak”, “Tüketicileri korumak için sağlıklı ürünler yetiştirmek” ve “En az çevre kirliliği” aynı ortalama değere (-0,03) sahip olup en önemsiz koşullar arasında ikinci sırada yer almaktadır.

Tablo 6. 16 Dane Mısır Üreticilerinin Tarımsal Üretim Yapma Amaçları

Amaçlar	Fark (B-W)	Sqrt (B/W)	Standard interval scale	Ortalama (B-W)	(B-W)/W *100
Mevcut araziye iyi bakmak	19	1.29	24.05	0.01	65.52
Hayat standardını yükseltmek	238	7.78	145.40	0.12	5950.00
En az çevre kirliliği	-55	0.19	3.50	-0.03	-96.49
Tüketicileri korumak için sağlıklı ürünler yetiştirmek.	-55	0.19	3.50	-0.03	-96.49
Aile besin ihtiyaçlarını karşılamak	-59	0.41	7.69	-0.03	-83.10
Tarımı meslek olarak icra etmek	-82	0.48	8.90	-0.04	-77.36
Elindeki parayı, kendi zamanını ve aile işgücünü değerlendirmek	11	1.22	22.73	0.01	47.83
Ülke ekonomisine veya üretimine elinden geldiğince katkıda bulunmak	-17	0.74	13.90	-0.01	-44.74

Şekil 6. 4 Dane Mısır Üreticilerinin Tarımsal Üretim Yapma Amaçları

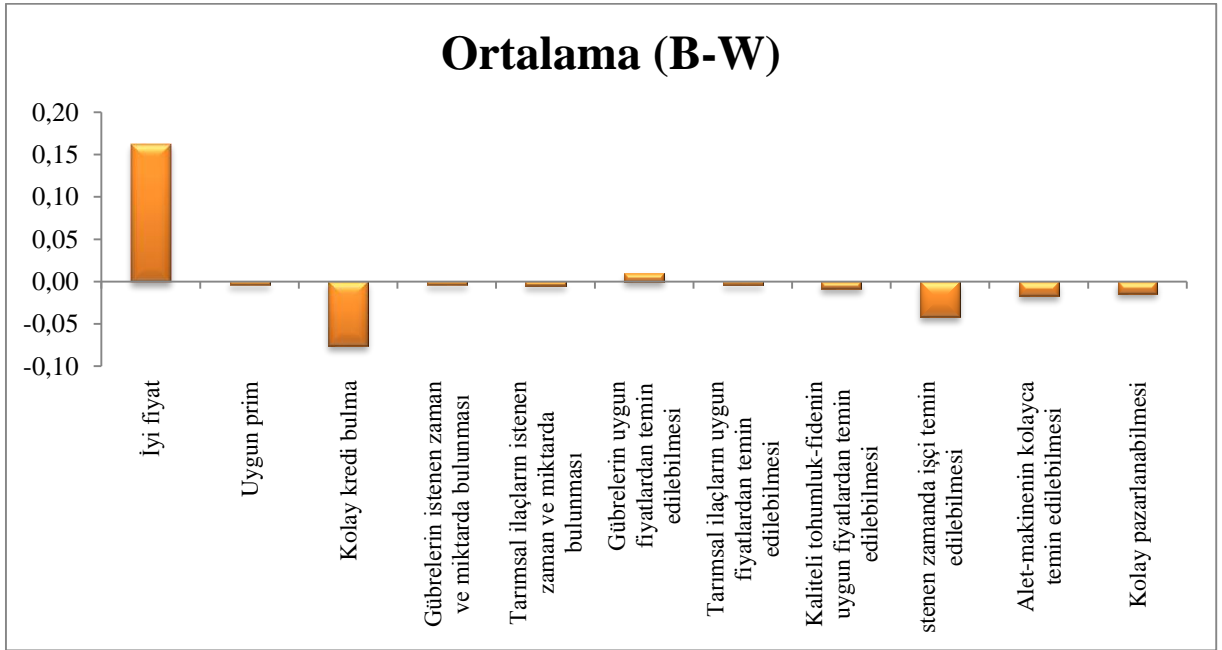
6.3.3. Dane mısır üreticilerinin üretimlerini artırmak/sürdürmek için gerekli buldukları koşullar

Araştırmanın bu bölümünde yapılan değerlendirmeler tablolarda yer alan ortalama (B-W) değerleri üzerinden yapılmıştır. Ortalama B-W değeri ne kadar büyükse ilgili özelliğin önemi o kadar yüksek anlamına gelmektedir. En büyük pozitif değere sahip özellik en önemli özellik, en küçük negatif değere sahip değer ise en önemsiz özellik olarak yorumlanır. Ortalama B-W değeri sıfır ise, orta derecede önemli bir özellikten bahsedilir.

Tablo 6.17’de üreticilerin mısır üretimlerini artırmak veya en azından mevcut üretimlerine devam etmek için gerekli gördükleri en önemli ve en önemsiz koşullar yer almaktadır. Buna göre, üreticilerin dikkate alacakları en önemli koşul “iyi fiyat” (0.16) iken, ikinci sırada “Gübrelerin uygun fiyattan temin edilebilmesi” (0.01) gelmektedir. “Kolay kredi bulma” (-0.04) ise üreticilerin mısır üretimini artırmak veya üretime devam etmek için gerekli gördüğü en önemsiz koşuldur.

Tablo 6. 17 Dane Mısır Üreticilerinin Üretimlerini Artırmak/Sürdürmek İçin Gerekli Buldukları Koşullar

Koşullar	Fark (B-W)	Sqrt (B/W)	Standard interval scale	Ortalama (B-W)	(B-W)/W *100
İyi fiyat	328	12.85	67.76	0.16	16400.00
Uygun prim	-8	0.77	4.09	0.00	-40.00
Kolay kredi bulma	-152	0.11	0.60	-0.08	-98.70
Gübrelerin istenen zaman ve miktarda bulunması	-8	0.45	2.36	0.00	-80.00
Tarımsal ilaçların istenen zaman ve miktarda bulunması	-10			0.00	
Gübrelerin uygun fiyatlardan temin edilebilmesi	21	2.28	12.03	0.01	420.00
Tarımsal ilaçların uygun fiyatlardan temin edilebilmesi	-7			0.00	
Kaliteli tohumluk-fidenin uygun fiyatlardan temin edilebilmesi	-17	0.32	1.71	-0.01	-89.47
İstenen zamanda işçi temin edilebilmesi	-84			-0.04	
Alet-makinenin kolayca temin edilebilmesi	-34	0.32	1.71	-0.02	-89.47
Kolay pazarlanabilmesi	-29	0.44	2.33	-0.01	-80.56

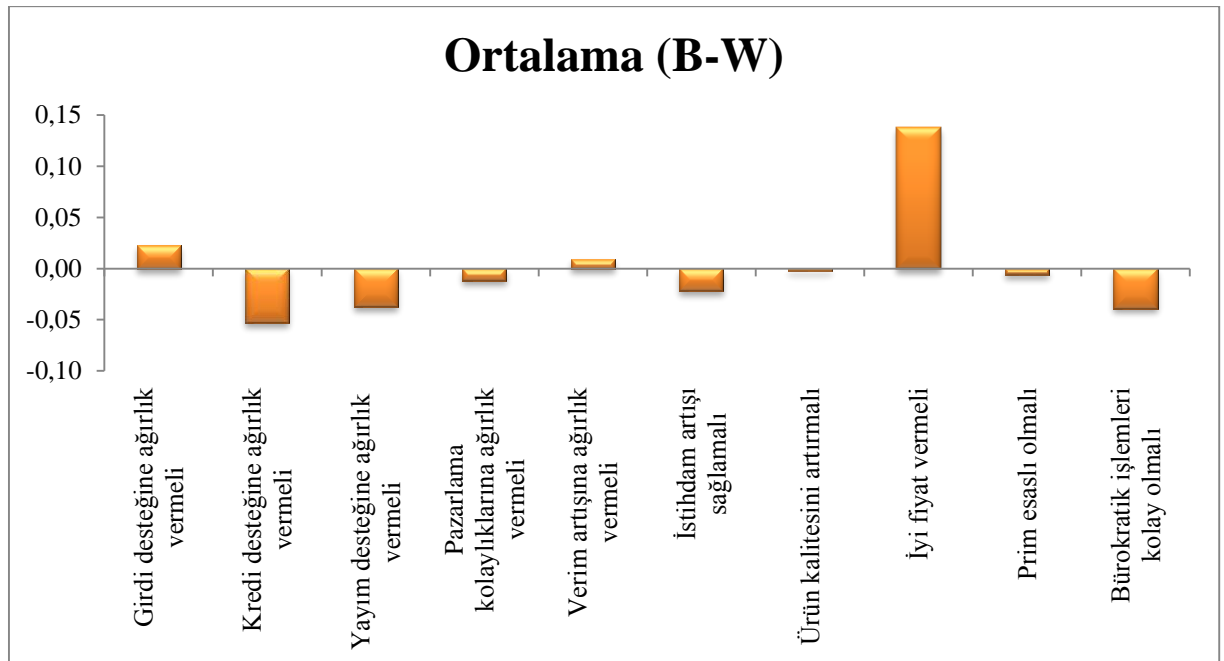
Şekil 6. 5 Dane Mısır Üreticilerinin Üretimlerini Artırmak/Sürdürmek İçin Gerekli Buldukları Koşullar

6.3.4. Dane mısır üreticilerinin uygulanacak bir destekleme politikasında dikkate alacakları unsurlar

Tablo 6.18’de üreticilerin uygulanacak bir politikada dikkate alacakları en önemli ve en önemsiz unsurlar yer almaktadır. Buna göre, üreticilerin uygulanacak bir politikada dikkate alacakları en önemli unsur “iyi fiyat vermesi” (0.14) iken, ikinci sırada “girdi desteğine ağırlık verilmesi” (0.02) gelmektedir. “Kredi desteğine ağırlık vermeli” (-0.05) ise üreticilerin uygulanacak bir politikada dikkate alacakları en önemsiz unsurdur.

Tablo 6. 18 Dane Mısır Üreticilerinin Uygulanacak Bir Politikada Dikkate Alacakları Unsurlar

Özellikler	Fark (B-W)	Sqrt (B/W)	Standard interval scale	Ortalama (B-W)	(B-W)/W *100
Girdi desteğine ağırlık vermeli	46	2,60	23,83	0,02	575,00
Kredi desteğine ağırlık vermeli	-106	0,25	2,28	-0,05	-93,81
Yayım desteğine ağırlık vermeli	-75	0,11	1,05	-0,04	-98,68
Pazarlama kolaylıklarına ağırlık vermeli	-24	0,38	3,47	-0,01	-85,71
Verim artışına ağırlık vermeli	19	2,71	24,84	0,01	633,33
İstihdam artışı sağlamalı	-43	0,15	1,38	-0,02	-97,73
Ürün kalitesini artırmalı	-5	0,41	3,74	0,00	-83,33
İyi fiyat vermeli	278	11,83	108,53	0,14	13900,00
Prim esaslı olmalı	-12	0,65	6,00	-0,01	-57,14
Bürokratik işlemleri kolay olmalı	-78	0,27	2,45	-0,04	-92,86

Şekil 6. 6 Dane Mısır Üreticilerinin Uygulanacak Bir Politikada Dikkate Alacakları Unsurlar

6.3.5. Dane mısır üretiminde destekleme politikalarının tercihinde etkili olan faktörler

Bu çalışmanın amacı, çoklu karar verme problemlerinin çözümünde etkili bir yöntem olan Analitik Hiyerarşi Sürecini kullanarak Türkiye’de mısır üreten üreticilerin mısırdaki uygulanan ve alternatif destekleme politikalarının tercihinde etkili olan faktörlerin önem düzeyini belirlemek ve her bir kritere göre tercih derecelerini hesaplamaktır. Üreticilerden tarımsal desteklerden; fark ödemesi desteği, girdi desteği, tek ödeme sistemi veya hedef fiyat desteği politikalarını, yüksek verim, yüksek kar, uygun zamanda ödeme ve pazarlama kolaylığını dikkate alarak ağırlıklandırmaları istenmiştir.

Araştırma kapsamında öncelikle incelenen alternatif politikalar (tek ödeme, hedef fiyat) hakkında görüşülen üreticiler anket sırasında bilgilendirilmiş ve bu politikaları tercih ederken dikkate alabilecekleri unsurlara ait ağırlıklar Tablo 6.19’da sunulmuştur. Alternatif başlığı altında verilen unsurlara ilişkin ağırlıkları medyan olarak hesaplanmıştır. Buna göre alternatifler en yüksek medyan değerinden en küçük medyan değerine doğru sıralandığında, alternatiflere ait önem sırası belirlenecektir.

Tablo 6. 19 Dane Mısır Üretiminde Destekleme Politikalarının Tercih Nedenleri

Alternatif	Minimum	Medyan*	Maksimum	Standart Sapma	Ortalama
Yüksek verim	0.035	0.163	0.652	0.147	0.199
Yüksek kar	0.043	0.250	0.750	0.194	0.300
Uygun zamanda ödeme	0.034	0.237	0.591	0.112	0.234
Pazarlama kolaylığı	0.037	0.246	0.616	0.161	0.267

*Kruskal –Wallis testine göre $p < 0,01$ için farklıdır.

Tablo 6.19’da üreticilerin politikaları değerlendirirken dikkate aldıkları unsurların önem düzeyleri (ağırlıkları) verilmiştir. Buna göre alternatiflerin medyan değerleri sıralandığında, üreticilerin bir politikayı değerlendirirken ilk sıraya yüksek kâr sağlamasını (0.250), ikinci sıraya pazarlama kolaylığını (0.246) , üçüncü sıraya uygun zamanda ödemeyi (0.237) ve son sıraya yüksek verimi (0.163) koyduğunu görmek mümkündür. Üreticilerin bu sıralamayı alternatiflerin farklılıklarını ayırt ederek yapabildikleri görülmektedir ($p < 0.01$). Analiz sonuçlarına göre; bir mısır üreticisinden, ele alınan destekleme politikalarından herhangi birini tercih etmesi istendiğinde, hangi politika seçeneği en fazla kâr etmesini sağlıyorsa, o politikayı tercih edeceği söylenebilir.

Tablo 6. 20 Dane Mısır Üretiminde Destekleme Politikalarının Tercih Dereceleri

Politikalar	Minimum	Ortalama*	Maksimum	Standart Sapma
Fark ödeme	0.032	0.205	0.673	0.181
Girdi desteği	0.024	0.158	0.750	0.138
Tek ödeme	0.034	0.279	0.750	0.161
Hedef fiyat	0.033	0.357	0.750	0.211

*Kruskal –Wallis testine göre $p < 0,01$ için farklıdır.

Tablo 6.20'ye göre üreticilerin, politikaların her birini ayırt edip farklı sıralara koyabildikleri görülmektedir ($p < 0.01$). Buna göre mısır üreticilerinin uygulanan ve alternatif destekler göz önüne alındığında hedef fiyat desteğini (0.357) birinci sırada tercih ettikleri, tek ödeme desteğini (0.279) ikinci sırada, fark ödeme desteğini (0.205) üçüncü sırada, girdi desteğini (0.158) ise en son sırada tercih ettikleri görülmektedir.

Tablo 6. 21 Dane Mısır Üretiminde Destekleme Politikalarının Tercih Nedenlerine Göre Derecelendirilmesi

Politikalar	Yüksek verim (0.163)	Yüksek kar (0.250)	Uygun zamanda ödeme (0.237)	Pazarlama kolaylığı (0.246)	Karma
Fark ödeme	0.199	0.277	0.227	0.297	0.205
Girdi desteği	0.188	0.328	0.226	0.258	0.158
Tek ödeme	0.186	0.307	0.288	0.219	0.279
Hedef fiyat	0.214	0.291	0.216	0.279	0.357

Tablo 6.21'e göre üreticiler fark ödemesi desteğini öncelikle pazarlama kolaylığı nedeniyle tercih etmektedir. Tercih nedenleri arasında yüksek kar ikinci sırada, uygun zamanda ödeme üçüncü sırada yer almakta olup yüksek verim ise tercih nedenleri arasında son sırada gelmektedir.

Üreticiler girdi desteğini öncelikle yüksek kar ardından pazarlama kolaylığı nedeniyle tercih etmektedir. Uygun zamanda ödeme politika seçenekleri arasında üçüncü sırada yer alırken yüksek verim ise son sırada yer almaktadır.

ABD ve AB'de uygulanan ve çiftçilere alternatif destekleme politikası olarak sunulan tek ödeme desteğini tercih nedenleri değerlendirildiğinde, üreticilerin tek ödeme desteğini öncelikle yüksek kar sağlaması nedeniyle tercih ettikleri görülmektedir. Tercih nedenleri arasında uygun zamanda ödeme ikinci sırada, pazarlama kolaylığı üçüncü sırada yer almakta olup yüksek verim ise tercih nedenleri arasında son sırada gelmektedir.

ABD ve AB’de uygulanan ve çiftçilere diğerk bir alternatif destekleme politikası olarak sunulan hedef fiyat desteğini tercih nedenleri arasında da istatistiki açıdan anlamlı bir fark bulunmuştur. Buna göre, ilk sırada yüksek kar gözetilirken, ikinci sırada pazarlama kolaylığı, üçüncü sırada ise uygun zamanda ödeme tercih edilmektedir. Yüksek verim ise tercih nedenleri arasında son sırada yer almaktadır.

Nihai karar aşamasında, uygulanan ve alternatif destekleme politikalarının her bir kriter için tercih dereceleri matrisi ile tercih nedenlerinde etkili olan kriterlerin önem derecesi matrisi çarpılarak üreticilerin mısır üretiminde destekleme politikalarına verdikleri öncelikler belirlenmektedir. Dikkate alınan tüm kriterlere göre, ele alınan politikaların karma tercih ağırlıkları değerlendirildiğinde politikalar arasında istatistiki açıdan anlamlı bir fark bulunmuş olup tercih ağırlığı en yüksek olan hedef fiyat politikasıdır (0.357). Buna göre, politika önceliklerinin belirlenmesinde tüm kriterler dikkate alındığında yani hiyerarşinin en üstüne ulaşıldığında, üreticilerin önceliklerini hedef fiyat politikası yönünde kullandıkları görülmektedir. İkinci sırada tek ödeme politikası yer alırken (0.279), fark ödemesi üçüncü sırada (0.205), girdi desteği ise son sırada (0.158) yer almaktadır.

6.3.6. Fark Ödemesi Desteğinin Dane Mısır Üreticilerinin Tercihleri Üzerindeki Etkisi

Araştırmanın bu bölümünde, politika seçeneklerine ait fiyatlar (fark ödemesi desteği, girdi desteği, tek ödeme desteği, hedef fiyat desteği ve destek olmaması durumu) ile yaş, eğitim, deneyim, aile işgücü, arazi miktarı değişkenleri dikkate alınarak, fark ödemesi desteğinin üretici tercihleri üzerindeki çoklu etkisini belirlemek amacıyla seçim denemesi metodu kullanılmıştır. Bu amaçla Logit yönteminden yararlanılmıştır.

Marjinal etki değerleri dikkate alınarak, fark ödemesi desteği mısır üreticilerinin tercihleri açısından değerlendirildiğinde; fark ödemesi desteğinde prim miktarı arttıkça üreticilerin bu desteği tercih etme olasılığı artmaktadır. Fark ödemesi desteğinde prim miktarı 10 kuruş arttığında mısır üreticilerinin fark ödemesi desteğini tercih etme olasılığı %17.9 artmaktadır (Tablo 6.22).

Girdi desteğinin artması durumunda üreticilerin fark ödemesi desteğini tercih etme eğilimi azalmaktadır (Tablo 6.22). Bu durumda girdi desteğinin fark ödemesi desteğinin alternatifi olduğu söylenebilir. Ayrıca tek ödeme ve hedef fiyat desteği arttıkça fark ödemesi desteğini

tercih etme eğilimi azalmaktadır. Buradan, tek ödeme ve hedef fiyat desteklerinin de fark ödemesi desteğinin alternatifi olduğu anlamı çıkarılabilir.

Eğitim seviyesi ve deneyim arttıkça mısır üreticilerinin fark ödemesi desteğini tercih etme eğilimi artmaktadır. Aile işgücü azaldıkça mısır üreticilerinin fark ödemesi desteğini tercih etme eğilimi artmaktadır. Yaş ve arazi büyüklüğü ise fark ödemesi desteğini tercih etme eğilimini etkilememektedir (Tablo 6.22).

Tablo 6. 22 Dane ısır Üreticilerinin Fark Ödemesi Desteğini Tercih Etmesi Üzerine Etki Eden Faktörler

Fark Ödemesi	Katsayı	Standart hata	z	P> z	[%95 C.I] (koşulsuz)		Marjinal etki
Fark ödemesi desteği fiyatı	17.777	1.606	11.06	0.000*	14.628	20.926	1.787
Girdi desteği fiyatı	-5.686	1.327	-4.28	0.000*	-8.288	-3.084	-0.571
Tek ödeme desteği fiyatı	-7.684	1.327	-5.79	0.000*	-10.287	-5.081	-0.772
Hedef fiyat desteği fiyatı	-4.070	1.424	-2.86	0.004**	-6.862	-1.279	-0.409
Desteksiz durum fiyatı	-2.044	2.216	-0.92	0.356	-6.387	2.299	-0.205
Yaş	-0.001	0.013	-0.09	0.925	-0.028	0.025	-0.001
Eğitim	0.110	0.040	2.71	0.007*	0.030	0.190	0.011
Deneyim	0.025	0.011	2.14	0.032**	0.002	0.048	0.002
Aile İşgücü	-0.129	0.067	-1.91	0.056***	-0.261	0.003	-0.013
Arazi	-0.001	0.001	-1.59	0.111	-0.001	0.001	-0.001
Sabit	-1.962	0.884	-2.22	0.027	-3.697	-0.228	

Log likelihood: -249.85964

LR chi²: 280.89

Prob>chi²: 0.0000

* $\alpha=0.01$ için anlamlıdır

** $\alpha=0.05$ için anlamlıdır

*** $\alpha=0.1$ için anlamlıdır

6.3.7. Fark Ödemesi Desteğinin Dane Mısır Arzı Üzerine Etkileri

Dane mısır arzını etkileyen değişkenleri belirlemek için tobit modeli kullanılmıştır. Modelde açıklayıcı değişkenler; dane mısır fiyatı, dane mısır ekim alanı, ikame ürün fiyatı, politika kuklaları (fark ödemesi desteği, girdi desteği, hedef fiyat, tek ödeme sistemi), pazarlama kuklaları (işleme fabrikası, TMO, tüccar), yaş, eğitim, deneyim olarak belirlenmiştir.

Modelde kullanılan politika kuklaları değişkeni destek olmaması (0) ve destek olması durumu (1) olarak kodlanmıştır. Modelde desteğin olmaması durumu referans olarak alınmıştır. Modelde kullanılan pazarlama kuklaları değişkeni ise kendisi pazarlama durumu (0) ve pazarlama kanalları ile pazarlama durumu (1) olarak kodlanmıştır. Modelde kendisi pazarlama durumu referans olarak alınmıştır (Tablo 6.23).

Tablo 6. 23 Dane Mısır İçin Tahmin Edilen Arz Modelinde Kullanılan Değişkenler

Değişkenler	Birim	Tanımlama
Bağımlı:		
Dane mısır arzı	Kg	Dane mısır üretim miktarı
Bağımsız:		
Ürünün fiyatı	TL/kg	Dane mısırın kg fiyatı
Alan	Da	Dane mısır ekim alanı
İkame ürün fiyatı	TL/kg	Üreticilerin dane mısır üretmeme durumunda onun yerine üretebilecekleri ayçiçeği, buğday, pamuk, soya kg fiyatı
Politika kuklaları		Fark ödemesi desteği ve girdi desteği halen uygulanan destekler, hedef fiyat ve tek ödeme sistemi ise alternatif desteklerdir. Destek olmaması durumu referans durumdur.
<i>Fark ödemesi desteği</i>	0-1	Destek olmaması:0, Fark ödemesi desteği: 1
<i>Girdi desteği</i>	0-1	Destek olmaması:0, Girdi desteği:1
<i>Hedef fiyat</i>	0-1	Destek olmaması:0, Hedef fiyat desteği:1
<i>Tek ödeme sistemi</i>	0-1	Destek olmaması:0, Tek ödeme desteği: 1
Pazarlama Kanalları		Dane mısır pazarlamasında en çok kullanılan pazarlama kanallarını kapsamaktadır. Kendisi pazarlıyor referans durumdur.
<i>İşleme fabrikası</i>	0-1	Kendisi pazarlıyor:0, İşleme fabrikası:1
<i>TMO</i>	0-1	Kendisi pazarlıyor:0, TMO:1
<i>Tüccar</i>	0-1	Kendisi pazarlıyor:0, Tüccar:1
Yaş	Yıl-Kesikli	Üreticinin yaşı
Eğitim	Yıl-Kesikli	Üreticinin eğitimi
Deneyim	Yıl-Kesikli	Üreticinin kendi adına tarımla uğraştığı süre

Tablo 5.24 incelendiğinde, istatistiki olarak anlamlı katsayıya sahip değişkenlerden pozitif olanların arzı artırma yönünde, negatif olanların ise azaltıcı yönde etki gösterdiği görülmektedir. Teorik beklentiye göre ürünün kendi fiyatı arzı pozitif yönde, rakip ürün fiyatı negatif yönde, arazi ise pozitif yönde etkilemelidir.

Dane mısır üreticilerinin, kendilerine sunulan alternatif fiyat artışlarına, teoriye uygun olarak pozitif tepki verdiği görülmektedir. Buna göre fiyat arttıkça mısır arzı da artış göstermektedir. Aynı şekilde mısır üretimine ayrılan alan arttıkça mısır arzı artmaktadır. İkame ürün fiyatının negatif işarete sahip olması, üreticilerin ikame ürün fiyatını takip ettiklerini ve teoriye uygun şekilde negatif tepki verdiklerini göstermektedir. Bir başka ifadeyle rakip ürün (ayçiçeği, buğday, pamuk, soya) fiyatındaki artış, mısır arzında azalmaya yol açmaktadır (Tablo 6.24).

Tabloda fiyat, alan ve ikame ürün fiyatı için esneklik, politika ve pazarlama kuklaları için yarı esneklik hesaplanmıştır. Tüm veriler dikkate alınarak hesaplanan koşulsuz esneklikler dikkate

alındığında, mısır fiyatı %10 artırıldığında mısır arzının %2.76, alanın %10 artırılması durumunda ise %5.65 artması beklenmektedir. Bununla birlikte ikame ürünün fiyatı %10 arttığında mısır arzının %0.87 azalması beklenmektedir. Ayrıca, üreticilerin yaşı arttıkça mısır arzının %1.58 artacağı beklenmektedir.

Uç değerler atıldıktan sonra hesaplanan koşullu esnekliklere göre, mısır fiyatı %10 artırıldığında mısır arzının %2.44, alanın %10 artırılması durumunda ise %4.99 artması beklenmektedir. Bununla birlikte ikame ürünün fiyatı %10 arttığında mısır arzının %0.77 azalması beklenmektedir. Diğer yandan, üreticilerin yaşı arttıkça mısır arzının %1.40 artacağı beklenmektedir.

Mısır üreticilerinin farklı tarım politikalarına gösterdiği arz tepkisini ölçmek üzere, politikasız durum referans alınmıştır. Ele alınan politikalara ait katsayıların hiçbiri istatistiki açıdan anlamlı bulunmamıştır. Bunun anlamı, uygulanan tarım politikaları mısır arzını etkilememektedir. Diğer bir ifade ile mısır arzını artırması beklenen tarım politikaları, hiç politika olmadığı durumdan daha fazla arz elde edilmesini sağlayamamaktadır.

Pazarlama seçeneklerinin etkisini ölçmek üzere kullanılan kukla değişkenlerin hiçbiri arz üzerinde etkili değildir. Kendi imkânlarıyla pazarlamasını referans alarak yapılan analizlerde, farklı pazarlama alternatiflerinin arzı artırıcı etkiye sahip olmadığı anlaşılmaktadır (Tablo 6.24).

Tablo 6. 24 Dane Mısır İçin Tahmin Edilen Arz Modeli

MISIR Arz	Katsayı	Standart hata	t	P> t	[%95 C.I.] (koşulsuz)		[%95 C.I.] (koşullu)		Esneklikler ¹	
									Koşulsuz	Koşullu
Ürünün Fiyatı	74938.800	10062.390	7.45	0.000*	0.204	0.348	0.180	0.308	0.276	0.244
Alan	1390.107	10.164	136.76	0.000*	0.559	0.570	0.494	0.504	0.565	0.499
İkame ürün fiyatı	-16398.880	8280.320	-1.98	0.048**	-	-	-	-	-0.087	-0.077
Politikalar										
Fark ödemesi	1632.484	7724.961	0.21	0.833	-	0.018	-	0.016	0.001	0.001
Girdi desteği	-141.109	7700.961	-0.02	0.985	-	0.016	-	0.014	-0.000	-0.000
Hedef fiyat	-11295.820	7942.262	-1.42	0.155	-	0.004	-	0.003	-0.011	-0.010
Tek ödeme	-378.671	7936.328	-0.05	0.962	-	0.014	-	0.013	-0.000	-0.000
Pazarlama kanalları										
İşleme fabrikası	8214.209	6427.383	1.28	0.201	-	0.023	-	0.020	0.009	0.008
TMO	10811.860	6794.197	1.59	0.112	-	0.024	-	0.021	0.010	0.009
Tüccar	-1499.811	6879.288	-0.22	0.827	-	0.011	-	0.010	-0.001	-0.001
Yaş	615.282	305.288	2.02	0.044**	0.004	0.312	0.003	0.276	0.158	0.140
Eğitim	196.303	853.645	0.23	0.818	-	0.076	-	0.067	0.007	0.007
Deneyim	20.923	253.667	0.08	0.934	-	0.075	-	0.066	0.003	0.002
Sabit	-	19944.16	-7.04	0.000*						
Sigma	91505.310	688.682								

Log likelihood: -13741.16

LR chi²: 3723.32* $\alpha=0.01$ için anlamlıdır, ** $\alpha=0.05$ için anlamlıdır, *** $\alpha=0.1$ için anlamlıdır.¹ Sürekli değişkenler için esneklik, kukla ve kesikli değişkenler için yarı esneklik hesaplanmıştır.

6.3.8. Dane Mısır Üretiminde Kabul İsteği (WTA) ve Üretici Rantı

Bu çalışmada üreticilerin dane mısır için üretme isteğine neden olan etkenleri (politikalar, yaş, eğitim, deneyim, aile işgücü, arazi) ve bu etkenlerin göreceli önemlerini belirlemek amacıyla Tobit modeli kullanılmıştır. Bu kapsamda, dane mısır üretmek için üreticilerin hangi politika seçeneği ile hangi fiyata razı olacaklarını belirlemek amacıyla üreticilere bazı fiyat seçenekleri sunulmuş ve bunlardan birini seçmesi istenmiştir.

Bu çalışmanın sonuçlarına göre dane mısır üretimi için üreticilerin ortalama kabul isteği 0.84 TL/kg olarak hesaplanmıştır. TÜİK verilerine göre 2013 yılında dane mısır fiyatı (ÜFE) ortalama 0.61 TL/kg olup üreticilerin kabul ettiği fiyat mevcut fiyattan %38 daha yüksektir.

Kabul isteği politika seçeneklerine göre değerlendirildiğinde ise; dane mısır üreticilerinin fark ödemesi desteğine göre %2.4 daha az fiyatla girdi desteğini ve %3.2 daha az fiyatla tek ödeme

desteğini kabul ettiği belirlenmiştir. Ayrıca fark ödemesi desteklerinin buğday üreticileri tarafından kabul görmesi için, politikasız koşullara göre en az %15.5 fiyat desteği içermesi gerekmektedir (Tablo 6.25).

Tablo 6. 25 Dane Mısır Üretiminde Üreticilerin Kabul İsteği

WTA	Katsayı	Standart hata	t	P> t	[%95 Conf. Interval]		Esneklik (Koşullu) ¹
Yaş	-0.001	0.003	-0.05	0.956	-0.007	0.006	-0,002
Eğitim	0.002	0.010	0.29	0.774	-0.016	0.022	0,007
Deneyim	-0.001	0.002	-0.16	0.871	-0.006	0.005	-0,004
Aile işgücü	0.015	0.011	1.32	0.185	-0.007	0.038	0,012
Arazi	-0.000	0.000	-0.46	0.646	-0.000	0.000	-0,002
Girdi desteği	-0.402	0.088	-4.56	0.000*	-0.574	-0.229	-0,024
Tek ödeme	0.531	0.078	6.78	0.000*	0.377	0.684	0,032
Hedef fiyat	-0.124	0.083	-1.50	0.133	-0.288	0.038	-0,007
Desteksiz durum	-2.529	0.281	-8.98	0.000*	-3.081	-1.977	-0,155
Sabit	-0.834	0.194	-4.28	0.000	-1.216	-0.451	
Sigma	1.212	0.038			1.137	1.288	

Log likelihood: -1806.7256

LR chi²: 344.20

* $\alpha=0.01$ için anlamlıdır,

¹ yarı esneklik hesaplanmıştır.

Piyasada oluşan fiyat ile üreticinin malını satmayı düşündüğü fiyat arasındaki farktan doğan avantaja üretici rantı denir (Seymen, 2015). Üretici rantı negatif veya pozitif olabilir. Piyasa fiyatı üreticinin razı olduğu fiyatın üstünde oluşursa pozitif, altında oluşursa negatif üretici rantı söz konusudur. TÜİK verilerine göre 2013 yılında dane mısır üretici fiyatı (ÜFE) ortalama 0.61 TL/kg olarak gerçekteşmiştir. Araştırma kapsamındaki dane mısır üreticilerinin dane mısır satmaya razı oldukları ortalama fiyat ise 0.84 TL/kg'dır. Buna göre üretici rantı negatif olup işletme başına düşen ortalama üretici rantı -27699 TL olarak hesaplanmıştır.

7. ÇELTİK

7.1. Dünyada ve Türkiye’de Durum

7.1.1. Dünyada Durum

Çeltik tahıllar içerisinde önemli bir yere sahip sıcak iklim bitkisidir. Dünyada ekim alanı yönünden buğdaydan, üretimde ise mısırdan sonra gelmekte olup, dünya nüfusunun yarısından fazlasının temel besinidir (Sezer ve Mut, 2004).

Genel olarak değerlendirildiğinde, dünyada yaklaşık 1.5 milyar ha olan tarım alanının, yaklaşık 700 milyon ha’ında tahıl ekilmekte olup, dünya tahıl ekim alanının yaklaşık %22’sini kapsayan çeltik, üretimden de %28 pay almaktadır (UHK, 2011).

Dünya çeltik ekim alanları, son 10 yılda %5.9 oranında artarak 160.7 milyon hektara ulaşmıştır. Ülkelere göre çeltik ekim alanı incelendiğinde ise; Hindistan tek başına dünya çeltik ekim alanlarının %27.3’üne sahipken, Çin %18.9’una ve Endonezya ise %7.5’ine sahiptir. Hindistan, Çin, Endonezya, Bangladeş ve Tayland sahip oldukları toplam %67.8 pay ile dünyada en fazla çeltik ekim alanına sahip olan ülkelerdir (Tablo 7.1).

Tablo 7. 1 Dünya Çeltik Ekim Alanı (milyon ha)

Ülkeler	04/05	05/06	06/07	07/08	08/09	09/10	10/11	11/12	12/13	13/14
Hindistan	42.3	43.4	44.0	43.8	45.4	41.9	42.9	44.1	42.4	43.9
Çin	28.4	28.8	28.9	28.9	29.2	29.6	29.9	30.1	30.1	30.3
Endonezya	11.7	11.8	11.9	11.9	12.2	12.1	12.1	12.2	12.2	12.0
Bangladeş	11.0	11.1	11.2	11.1	11.4	11.6	11.7	11.7	11.7	11.8
Tayland	10.0	10.2	10.3	10.8	10.8	10.9	10.7	11.0	10.8	10.9
Vietnam	7.5	7.3	7.2	7.4	7.3	7.4	7.6	7.7	7.9	7.8
Burma	6.8	7.0	7.0	7.1	6.7	7.0	7.1	7.0	7.0	7.1
Filipinler	4.1	4.2	4.2	4.3	4.5	4.4	4.5	4.6	4.7	4.8
Kamboçya	2.1	2.4	2.5	2.6	2.6	2.7	2.8	2.8	3.0	3.0
Pakistan	2.5	2.6	2.6	2.6	2.9	2.8	2.1	2.8	2.4	2.8
Brezilya	3.9	3.0	3.0	2.9	2.9	2.8	2.8	2.4	2.4	2.4
Nijerya	2.3	2.5	2.5	2.5	2.4	1.8	2.4	2.6	2.0	2.5
Japonya	1.7	1.7	1.7	1.7	1.6	1.6	1.6	1.6	1.6	1.6
Diğer	17.6	18.0	17.7	17.2	18.1	19.1	20.1	19.8	20.0	19.9
Dünya	151.8	154.0	154.6	154.7	158.1	155.8	158.2	160.3	158.2	160.7

Kaynak: USDA, 2014

Dünya çeltik üretiminin yaklaşık olarak %91'i Asya kıtasında gerçekleştirilmekte olup incelenen dönemde çeltik üretimi, ekim alanı ve verim artışına bağlı olarak %22.65 artarak 608 milyon tondan 2013 yılında 745.7 milyon tona ulaşmıştır. Dünya çeltik üretiminin %58.17'si Çin, Hindistan ve Endonezya tarafından gerçekleştirilmekte olup, bu ülkeler içerisinde Çin 203.3 milyon ton ile tek başına dünya çeltik üretiminin %27.26'sını gerçekleştirmektedir (Tablo 7.2).

Tablo 7. 2 Dünya Çeltik Üretimi (Milyon ton)

Ülkeler	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Çin	179.1	180.6	181.7	186.0	191.8	195.1	195.8	201.0	204.2	203.3
Hindistan	124.7	137.7	139.1	144.6	148.0	135.7	144.0	157.9	157.8	159.2
Endonezya	54.1	54.2	54.5	57.2	60.3	64.4	66.5	65.7	69.1	71.3
Bangladeş	36.2	39.8	40.8	43.2	46.7	48.1	50.1	50.6	50.5	51.5
Vietnam	36.1	35.8	35.8	35.9	38.7	39.0	40.0	42.4	43.7	44.0
Tayland	28.5	30.3	29.6	32.1	31.7	32.1	34.4	36.1	37.5	38.8
Myanmar	24.9	27.7	30.9	31.5	32.6	32.7	32.6	29.0	28.1	28.0
Filipinler	14.5	14.6	15.3	16.2	16.8	16.3	15.8	16.7	18.0	18.4
Brezilya	13.3	13.2	11.5	11.1	12.1	12.7	11.2	13.5	11.5	11.8
Japonya	10.9	11.3	10.7	10.9	11.0	10.6	10.6	10.5	10.7	10.8
Pakistan	7.5	8.3	8.2	8.3	10.4	10.3	7.2	9.2	9.4	9.8
Kamboçya	4.2	6.0	6.3	6.7	7.2	7.6	8.2	8.8	9.3	9.3
ABD	10.5	10.1	8.8	9.0	9.2	10.0	11.0	8.4	9.1	8.6
Mısır	6.4	6.1	6.8	6.9	7.3	5.5	4.3	5.7	5.9	6.8
Diğer	57.0	58.7	61.2	57.4	64.6	67.0	70.3	70.6	73.5	74.2
Dünya	608.0	634.4	641.2	657.0	688.4	687.0	702.0	726.1	738.2	745.7

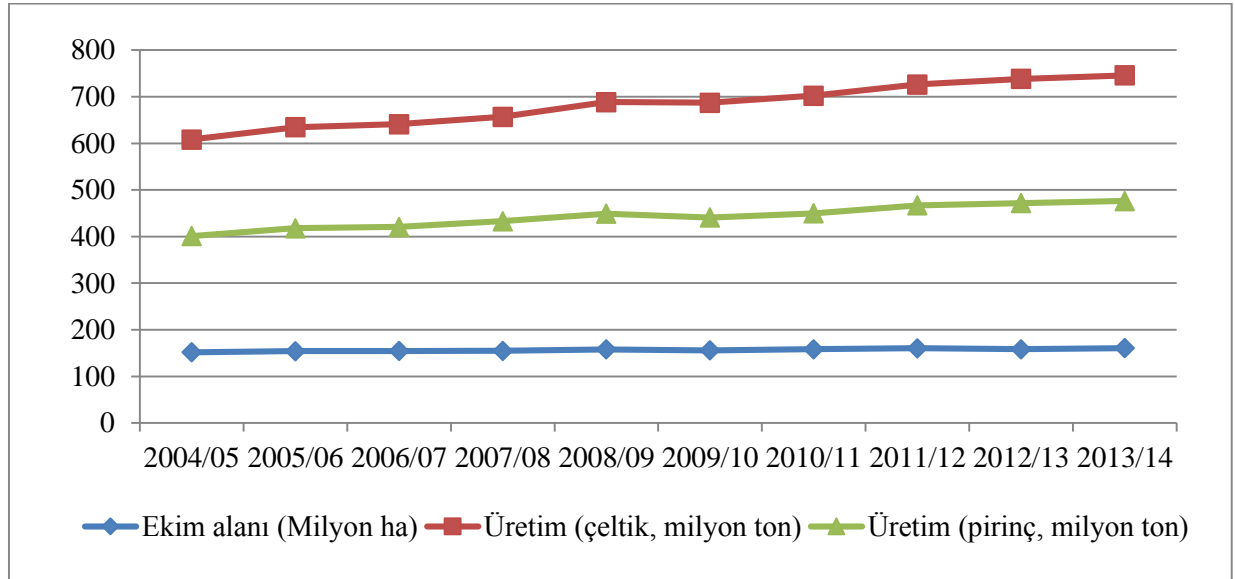
Kaynak: FAO, 2014

Dünya pirinç üretimi değerlendirildiğinde ise; incelenen dönemde üretimin %18.8 artarak 400.9 milyon tondan 2013 yılında 476.4 milyon tona ulaştığı görülmektedir. Dünya pirinç üretiminin %59.8'i Çin, Hindistan ve Endonezya tarafından gerçekleştirilmekte olup, bu ülkeler içerisinde Çin 142.5 milyon ton ile tek başına dünya çeltik üretiminin %29.9'unu gerçekleştirmektedir (Tablo 7.3).

Tablo 7. 3 Dünya Pirinç Üretimi (Milyon ton)

Ülkeler	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Çin	125.4	126.4	127.2	130.2	134.3	136.6	137.0	140.7	143.0	142.5
Hindistan	83.1	91.8	93.4	96.7	99.2	89.1	96.0	105.3	105.2	106.5
Endonezya	34.8	35.0	35.3	37.0	38.3	36.4	35.5	36.5	36.6	36.0
Bangladeş	25.6	28.8	29.0	28.8	31.2	31.0	31.7	33.7	33.8	34.4
Vietnam	22.7	22.8	22.9	24.4	24.4	25.0	26.4	27.2	27.5	28.0
Tayland	17.4	18.2	18.3	19.8	19.9	20.3	20.3	20.5	20.2	20.5
Filipinler	9.4	9.8	9.8	10.5	10.8	9.8	10.5	10.7	11.4	11.9
Burma	9.6	10.4	10.6	11.8	11.2	11.6	11.1	11.5	11.7	12.0
Brezilya	9.0	7.9	7.7	8.2	8.6	7.9	9.3	7.9	8.0	8.3
Japonya	7.9	8.3	7.8	7.9	8.0	7.7	7.7	7.6	7.8	7.8
ABD	7.5	7.1	6.3	6.3	6.5	7.1	7.6	5.9	6.3	6.1
Pakistan	5.0	5.5	5.5	5.7	6.9	6.8	5.0	6.2	5.8	6.7
Kamboçya	2.6	3.1	3.3	3.3	4.0	4.1	4.2	4.3	4.7	4.7
Diğer	40.9	42.8	43.6	42.3	45.9	47.6	47.7	49.1	49.8	51.0
Dünya	400.9	417.9	420.5	432.9	449.1	440.9	450.0	467.0	471.9	476.4

Kaynak: USDA, 2014

Şekil 7. 1 Dünya Mısır Ekim Alanı ve Üretimi

Kaynak: FAO, USDA, 2014

Üretimin yanı sıra dünya çeltik verimi 2004/2014 arasında %12.47 oranında artarak 3.93 ton/ha'dan 4.42 ton/ha'a yükselmiştir. Dünya çeltik veriminin en yüksek olduğu ülkeler sırasıyla Avustralya (10.96 ton/ha), Mısır (8.94 ton/ha) ve ABD (8.62 ton/ha)'dır. Çeltik üretiminde önde gelen ülkeler dikkate alındığında ise çeltik veriminin Çin'de 6.72 ton/ha, Hindistan'da 3.64 ton/ha ve Endonezya'da 4.72 ton/ha'dır (USDA, 2014).

Pirinç üretiminin dünyada son yıllarda istikrarlı bir şekilde artmasına rağmen pirinç üretiminin büyük bir bölümünün üretildiği bölgede tüketilmesi nedeniyle, uluslararası ticarete konu olan pirinç miktarı oldukça düşüktür.

Dünya pirinç ihracatı son on yılda %44.1 artarak 2013/14 döneminde 41.7 milyon tona yükselmiştir. Pirinç ihracatında Tayland 10.3 milyon ton ile dünya toplam pirinç ihracatının %24.7'sini oluşturmaktadır. Tayland'ı sırasıyla Hindistan (%24.0), Vietnam (%15.6), Pakistan (%9.3) ve ABD (%7.4) izlemektedir. Bu beş ülke dünya toplam pirinç ihracatının %81.0'ını gerçekleştirmektedir (Tablo 7.4). Dünya pirinç ihracatındaki en ilginç nokta, dünya toplam pirinç üretiminin yalnızca % 1.3'ünü karşılayan ABD'nin, aynı zamanda dünya pirinç ihracatından % 7.4 pay almasıdır. ABD'nin az üretimine karşılık ihracatta önde gelen ülkeler arasında yer almasında; ihracata yönelik üretiminin ve gümrük duvarlarının küresel şirketler lehine indirilme politikalarını savunmasındaki başarısının etkili olduğu düşünülmektedir (Anonim, 2014).

Tablo 7. 4 Dünya Pirinç İhracatı (Milyon ton)

Ülkeler	04/05	05/06	06/07	07/08	08/09	09/10	10/11	11/12	12/13	13/14
Tayland	7.3	7.4	9.6	10.0	8.6	9.0	10.6	6.9	6.7	10.3
Hindistan	4.7	4.5	6.3	3.4	2.1	2.2	4.6	10.3	10.5	10.0
Vietnam	5.2	4.7	4.5	4.6	6.0	6.7	7.0	7.7	6.7	6.5
Pakistan	3.0	3.6	2.7	3.1	3.2	4.0	3.4	3.4	4.1	3.9
ABD	3.9	3.3	3.0	3.3	3.0	3.9	3.2	3.3	3.3	3.1
Burma	0.2	0.0	0.0	0.5	1.1	0.7	1.1	1.4	1.2	1.3
Kamboçya	0.2	0.4	0.5	0.3	0.8	0.8	0.9	0.9	1.1	1.0
Uruguay	0.8	0.8	0.7	0.7	0.9	0.8	0.8	1.1	0.9	0.9
Brezilya	0.3	0.3	0.2	0.5	0.6	0.4	1.3	1.1	0.8	0.8
Arjantin	0.3	0.5	0.4	0.4	0.6	0.5	0.7	0.6	0.5	0.6
Mısır	1.1	1.0	1.2	0.8	0.6	0.6	0.3	0.6	0.7	0.6
Guyana	0.2	0.2	0.2	0.2	0.2	0.3	0.3	0.3	0.3	0.5
Avustralya	0.1	0.3	0.2	0.0	0.0	0.1	0.3	0.4	0.5	0.4
Çin	0.7	1.2	1.3	1.0	0.8	0.6	0.5	0.3	0.4	0.3
Diğer	1.2	0.9	1.0	0.7	0.9	1.2	1.4	1.7	1.6	1.5
Dünya	29.0	29.1	31.9	29.6	29.4	31.8	36.6	39.9	39.4	41.7

Kaynak: USDA, 2014

Dünya pirinç ithalatı 2004-2013 yılları arasında %46.6 artarak 26.8 milyon tondan 39.3 milyon tona yükselmiştir. Çin dünya pirinç ithalatından aldığı %9.7 pay ile ilk sırada yer almakta olup, 2004-13 yılları arasında pirinç ithalatını 5.2 kat artırmıştır. Çin en büyük pirinç üreticisi

olmasına rağmen iç tüketiminin fazla olması nedeniyle ithalatta da en büyük ülke konumundadır (Tablo 7.5).

Tablo 7. 5 Dünya Pirinç İthalatı (Milyon ton)

Ülkeler	04/05	05/06	06/07	07/08	08/09	09/10	10/11	11/12	12/13	13/14
Çin	0.6	0.7	0.5	0.3	0.3	0.4	0.6	2.9	3.5	3.8
Nijerya	1.8	1.6	1.6	1.8	2.0	2.0	2.6	3.4	2.4	3.0
İran	1.2	1.5	1.5	1.4	1.5	1.5	1.9	1.5	2.2	1.7
Flipinler	1.9	1.8	1.9	2.5	2.0	2.4	1.2	1.5	1.0	1.7
Irak	0.8	1.3	0.8	1.0	1.1	1.2	1.0	1.5	1.3	1.4
AB	1.1	1.2	1.3	1.5	1.4	1.2	1.5	1.3	1.4	1.4
S.Arabistan	1.4	1.0	1.0	1.2	1.1	1.1	1.1	1.2	1.3	1.3
Senegal	0.9	0.8	1.1	0.9	0.7	0.7	0.8	1.2	1.1	1.2
Malezya	0.8	0.9	0.8	1.0	1.1	0.9	1.1	1.0	0.9	1.1
G.Afrika	0.8	0.8	1.0	0.7	0.7	0.7	0.9	0.9	1.0	1.0
Endonezya	0.5	0.5	2.0	0.4	0.3	1.2	3.1	2.0	0.7	1.4
Meksika	0.5	0.6	0.6	0.6	0.6	0.6	0.7	0.7	0.7	0.7
Brezilya	0.5	0.7	0.7	0.4	0.7	0.8	0.6	0.7	0.7	0.7
Diğer	14.1	13.3	15.2	14.9	13.7	14.7	17.1	17.5	18.3	18.9
Dünya	26.8	26.6	29.8	28.5	27.1	29.3	34.0	37.2	36.5	39.3

Kaynak: USDA, 2014

2012 yılına göre dünyada çeltik üretici fiyatları incelendiğinde, üretici fiyatlarının en yüksek olduğu ülkenin 2873.6 \$/ton ile Japonya, en düşük olduğu ülkenin ise 175.2 \$/ton ile Bolivya olduğu belirlenmiştir. Önemli çeltik üreticisi ülkeler incelendiğinde ise, üretici fiyatlarının Çin’de 456.4 \$/ton, Endonezya’da 876.3 \$/ton, Tayland’da 398.9 \$/ton olduğu görülmektedir (Tablo 7.6).

Tablo 7. 6 Dünyada Çeltik Üretici Fiyatları (\$/Ton)

	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
ABD	162.0	169.0	220.0	282.0	370.0	317.0	280.0	320.0	328.0
Avustralya	239.4	226.9	205.7	283.4	348.1	449.2	419.3	247.4	278.4
Bangladeş	113.1	104.5	139.0	153.0	220.5	189.1	175.7	205.0	
Brezilya	217.2	203.5	208.8	256.4	356.8	339.1	355.1	334.3	316.7
Çin	314.1	321.0	331.1	227.0	278.0	284.0	296.6	403.9	456.4
Endonezya	176.1	210.3	231.7	277.5	280.0	209.0	299.4	877.0	876.3
Filipinler	168.6	189.4	203.9	243.6	318.8	306.9	329.9	350.3	384.3
Hindistan	207.7	203.7	259.0	345.4	385.7				
Mısır	165.4	185.0	188.0	256.8	269.9	270.2	327.0	339.5	
Tayland	165.5	172.2	180.5	326.7	290.8	291.0	341.7	388.4	398.9
Vietnam	144.4	166.7	155.3	198.5	286.5	295.7	289.6	316.0	299.3

Kaynak: FAO, 2014

Dünya çeltik ihrac fiyatları 2004 yılından itibaren son on yılda %50 ile %75.8 arasında artış göstermiştir (Tablo 7.7). Özellikle 2008 ve 2011 yıllarında kuraklık ve küresel ekonomik krize bağlı olarak dünya çeltik fiyatları büyük oranda artmıştır.

2013/14 dünya pirinç fiyatları değerlendirildiğinde ise; bu dönemde üretimin bir önceki döneme göre artış göstermesi, dünyada genel olarak pirinç fiyatlarının düşmesine neden olmuştur. Özellikle Tayland'da pirinç stoklarının artması ve hükümetin artan müdahale stoklarını ihale yoluyla satışa çıkarması pirinç fiyatlarında ciddi düşüşler yaşanmasına sebep olmuştur. Ancak ABD'de pirinç üretiminin bir önceki döneme göre azalması fiyatların yükselmesine neden olmuştur. Hindistan'da ise yüksek talep ve artan ihracata bağlı olarak pirinç fiyatı bir önceki döneme göre bir miktar yüksek seyretmiştir (TMO, 2014).

Tablo 7. 7 Dünya Pirinç İhrac Fiyatları (FOB-\$/Ton)

	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Tayland (%100 B)	326	327	300	-	679	565	507	559	572	489
ABD(Uzun Tane)	402	334	399	459	764	544	513	578	567	628
Vietnam (%5 Kırık)	223	255	265	299	619	434	419	503	433	392
Hindistan (%25 Kırık)	-	236	233	276	341	-	-	407	388	394
Pakistan (%25 Kırık)	228	237	230	285	359	363	376	433	395	369

Kaynak: TMO, 2014

7.1.2. Türkiye'de Durum

Türkiye'de çeltik tarımı, 11.06.1936 tarihinde çıkarılan 3039 sayılı "Çeltik Ekim Kanunu" gereğince il ve ilçelerde oluşturulan çeltik komisyonlarının izni ile yapılmaktadır. Çeltik ekim kanunu oldukça eski bir kanun olmasına rağmen halen uygulanmaktadır. Bu kanunun çıkarılma nedenleri arasında, çeltik tarımından dolayı oluşabilecek sıtma hastalığının önlenmesi ve sulama suyunun üreticilere paylaşılması sayılabilir (UHK, 2011).

Çeltik Türk tarımında önemli bir yere sahip olup, ekim alanı ve üretim miktarı açısından buğday, arpa ve mısırdan sonra dördüncü sırada yer almaktadır. Türkiye'de çeltik ekimi son yıllarda artarak devam etmekte olup 2004 yılında 700 bin da olan çeltik ekim alanları 2013 yılına gelindiğinde %58 artarak 1.1 milyon da'ya ulaşmıştır. Ekim alanı bölgeler bazında (İBBS-Düzen 1) incelendiğinde; Batı Marmara Bölgesi çeltik ekim alanlarından aldığı %66.1 pay ile ilk sırada yer almakta olup, ikinci sırada %26.9 ile Batı Karadeniz Bölgesi gelmektedir. Çeltik

ekim alanları iller bazında incelendiğinde ise toplam ekim alanlarından aldığı %38.9 pay ile Edirne ilk sırada yer almaktadır. Edirne'yi sırasıyla Samsun (%13), Balıkesir (%11.7) ve Çanakkale (%10.3) izlemektedir (Tablo 7.8).

Tablo 7. 8 Türkiye’de Çeltik Ekim Alanı (1000 da)

İller	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Edirne	292.1	337.3	399.2	423.2	443.1	403.6	350.9	394.0	486.0	430.4
Samsun	92.0	102.8	98.6	73.6	85.8	99.0	144.6	135.6	154.2	144.1
Balıkesir	73.9	93.6	121.1	118.8	135.7	134.3	120.1	127.5	154.4	129.7
Çanakkale	18.5	33.2	61.8	38.5	34.1	53.0	97.7	98.3	111.4	113.5
Çorum	68.7	77.9	81.4	77.4	80.2	74.2	77.8	64.8	68.2	77.3
Sinop	24.1	36.9	35.4	27.9	19.9	17.9	20.2	28.4	40.0	39.6
Tekirdağ	16.4	17.5	35.4	32.8	35.9	20.6	27.2	25.7	37.8	31.0
Kırklareli	3.2	9.8	13.3	13.3	15.6	11.1	14.4	17.3	25.0	26.1
Bursa	11.2	18.0	28.6	8.9	11.6	17.4	22.2	23.1	25.5	25.0
Çankırı	36.7	36.3	40.5	40.3	43.0	38.1	22.3	18.0	24.9	24.7
Diğer	63.2	86.8	75.7	84.3	90.1	98.4	92.7	61.2	69.8	64.5
Türkiye	700.0	850.0	991.0	939.0	995.0	967.5	990.0	994.0	1197.2	1105.9

Kaynak: TÜİK, 2014a

Türkiye’de çeltik üretimi son yıllarda artarak devam etmekte olup 2004 yılında 490 bin ton olan çeltik üretimi 2013 yılına gelindiğinde %83.7 artarak 900 bin ton’a ulaşmıştır. Çeltik üretimi bölgeler bazında (İBBS-Düzey 1) incelendiğinde; Batı Marmara Bölgesi çeltik üretiminden aldığı %67.4 pay ile ilk sırada yer almakta olup, ikinci sırada %27.2 ile Batı Karadeniz Bölgesi gelmektedir. Çeltik üretimi iller bazında incelendiğinde ise toplam üretimden aldığı %40.2 pay ile Edirne ilk sırada yer almaktadır. Edirne’yi sırasıyla Samsun (%13.6), Balıkesir (%11.1) ve Çanakkale (%10) izlemektedir (Tablo 7.9).

Tablo 7. 9 Türkiye’de Çeltik Üretimi (1000 ton)

İller	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Edirne	221.8	266.1	307.0	322.4	371.6	351.8	341.3	379.2	365.1	361.9
Samsun	56.9	60.4	71.2	50.3	65.4	81.3	125.2	125.7	111.8	122.7
Balıkesir	52.3	65.3	74.9	73.7	94.2	99.3	101.7	105.6	109.0	99.5
Çanakkale	13.5	24.9	39.3	21.9	25.1	40.5	79.3	85.7	82.6	90.3
Çorum	49.0	52.7	58.8	50.0	56.4	48.7	60.6	61.5	53.6	65.5
Sinop	13.8	20.4	21.4	18.0	14.2	14.4	18.9	27.2	33.6	34.4
Tekirdağ	12.3	13.0	25.8	31.9	29.9	17.7	26.3	22.1	31.0	28.9
Kırklareli	2.4	11.2	11.9	11.0	14.4	10.6	15.5	18.5	22.8	25.8
Bursa	9.5	12.2	19.9	5.4	8.3	12.9	16.8	18.3	17.0	19.0
Diğer	31.0	46.7	36.9	36.6	43.1	51.2	56.0	42.0	36.2	37.1
Türkiye	490.0	600.0	696.0	648.0	753.3	750.0	860.0	900.0	880.0	900.0

Kaynak: TÜİK, 2014a

Çeltik verimi yıllar itibari ile değişim göstermekle birlikte 2004 yılında 700 kg/da olan verim 2013 yılında %16.3 artarak 814 kg/da’ya ulaşmıştır. Ayrıca son on yıllık süreçte çeltik verimi 2011 yılında 905 kg/da ile en yüksek seviyeyi ulaşmıştır. 2000 yıllarında Trakya Tarımsal Araştırma Enstitüsü tarafından geliştirilen “Osmancık” çeşidinin üretimde devreye kullanılması verimlilik artışında etkili olmuştur (UHK, 2011; TÜİK, 2014).

Tablo 7. 10 Türkiye Çeltik İhracatı (Ton)

Ülkeler	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Almanya	28.9	9.1	8.4	13.3	17.5	34.6	52.3	17.5	42.4	23.0
Azerbaycan	0.0	0.0	0.5	0.0	0.0	1.5	0.8	0.7	61.2	18.8
Gürcistan	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	23.6	14.3
Rusya	35.3	40.4	0.0	0.0	131.9	40.0	0.0	0.0	24.0	12.2
Türkmenistan	2.5	0.0	0.4	1.0	0.0	0.0	2.8	0.0	8.3	9.2
Ukrayna	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	33.5	0.0	5.2
Bulgaristan	0.0	0.0	0.0	0.0	10.0	10.0	10.0	10.0	10.5	5.0
Makedonya	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	1.9	0.5	4.7
Kazakistan	0.0	0.0	0.5	0.0	0.0	0.0	0.0	2.8	5.8	4.3
ABD	0.0	0.0	28.3	42.2	13.7	0.8	4.7	0.0	1.0	2.9
KKTC	140.2	114.6	52.4	44.1	17.9	4.6	0.2	0.1	14.5	0.2
Diğer	91.3	133.7	147.1	56.9	43.9	107.2	236.0	767.4	171.4	8.1
Türkiye	298.2	297.8	237.6	157.4	234.9	198.7	306.7	833.8	363.0	108.1

Kaynak: TÜİK, 2014b

Çeltik dış ticareti değerlendirildiğinde Türkiye'nin hem ihracatçı hem de ithalatçı bir ülke olduğu görülmektedir. Türkiye'de çeltik ihracatı son on yılda %44.1 azalarak 2004 yılında 298.2 tondan 2013 yılında 108.1 tona gerilemiştir. Ancak son on yıllık periyotta ihracatın dalgalı bir seyir izlemekte olup son on yılın en büyük çeltik ihracatı 833.8 ton ile 2011 yılında gerçekleştirilmiştir. Bu yılda en çok ihracatın yapıldığı ülke 500.4 ton ile Mısır olmuştur. 2013 yılı çeltik ihracatında Almanya'ya yapılan ihracat 23 ton ile Türkiye toplam çeltik ihracatının %21.3'ünü oluşturmaktadır. Almanya'yı sırasıyla Azerbaycan (%17.4), Gürcistan (%13.3), Rusya (%11.3) ve Türkmenistan (%8.5) izlemektedir. Bu beş ülkeye yapılan ihracat Türkiye'nin toplam çeltik ihracatının %71.8'ini oluşturmaktadır (Tablo 7.10).

Türkiye'de çeltik ihracatının yanı sıra kargo (kahverengi) pirinç, pirinç ve kırık pirinç ihracatı da yapılmaktadır. 2013 yılı itibariyle kargo pirinç ihracatı 304.6 ton, pirinç ihracatı 6.6 bin ton ve kırık pirinç ihracatı 1.4 bin ton olarak gerçekleşmiştir (TMO, 2014; TÜİK, 2014).

2013 yılı kargo pirinç ihracatının %79.4'ü ABD (%36.1), Azerbaycan (%20.7), Fransa (%11.4) ve Gürcistan'a (%11.3) yapılmıştır. Pirinç ihracatının %81.3'ü Lübnan (%45.6), Irak (%24.5) ve Suriye'ye (%11.1) yapılmıştır. Kırık pirinç ihracatında ise %52.0 ile Belçika ilk sırada yer almıştır. Gambiya %34.7 ile ikinci sırada yer alırken bu iki ülkeye yapılan ihracat toplam kırık pirinç ihracatının %86.6'sını kapsamıştır (TÜİK, 2014).

Türkiye'de çeltik ithalatı son on yılda 4.6 kat artarak 2004 yılında 35.4 bin tondan 2013 yılında 164.5 bin tona yükselmiştir. 2013 yılı çeltik ithalatında ABD'den yapılan ithalat 89.2 bin ton ile Türkiye toplam çeltik ithalatının %54.2'sini oluşturmaktadır. ABD'yi sırasıyla Rusya (%27.6) ve Bulgaristan (%10.7) izlemektedir. Bu üç ülkeden yapılan ithalat Türkiye'nin toplam çeltik ithalatının %92.5'ini oluşturmaktadır (Tablo 7.11).

Tablo 7. 11 Türkiye Çeltik İthalatı (1000 Ton)

Ülkeler	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
ABD	33.4	97.2	96.1	0.0	40.2	27.9	223.2	147.4	120.4	89.2
Rusya	1.4	3.4	5.5	5.0	4.9	17.7	114.8	91.2	64.8	45.4
Bulgaristan	0.0	1.6	2.9	1.0	0.2	6.9	29.4	9.4	0.0	17.7
Yunanistan	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	10.7	20.5	5.6	5.6	7.7
Romanya	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	17.0	11.2	5.0	4.5
Diğer	0.7	0.0	0.5	0.0	0.0	0.0	4.2	12.3	31.8	0.1
Türkiye	35.4	102.2	105.0	6.0	45.3	63.2	409.2	277.1	227.5	164.5

Kaynak: TÜİK, 2014b

Türkiye’de çeltik ithalatının yanı sıra kargo (kahverengi) pirinç ve pirinç ithalatı da yapılmaktadır. 2013 yılı itibariyle kargo pirinç ithalatı 602.9 ton iken, pirinç ithalatı 118.6 bin ton olarak gerçekleşmiştir (TMO, 2014; TÜİK 2014).

2013 yılı kargo pirinç ithalatının %85.7 ile çoğunluğu Bulgaristan’dan sağlanırken, İtalya ve ABD ithalatın yapıldığı diğer ülkelerdir. Pirinç ithalatının ise %71.3’ü İtalya (%35.1), Hindistan (%23.9) ve Mısır’dan (%12.3) sağlanmıştır (TÜİK, 2014).

Türkiye’de çeltik fiyatları incelendiğinde, 2004 yılında 0.75 TL/kg olan üretici fiyatları %45.3 artışla 2013 yılında 1.09 TL/kg’a yükselmiştir (Tablo 7.12). 2010, 2011 ve 2012 yılları çeltik ve pirinç fiyatlarında hem dünya hem de Türkiye’de yaşanan üretim artışlarından dolayı yükseliş olmamış aksine fiyatlarda düşüş eğilimi gözlenmiştir (TMO, 2014).

Tablo 7. 12 Türkiye’de Çeltik Fiyatları (TL/kg)

	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Üretici Fiyatı	0.75	0.73	0.74	0.73	1.07	1.18	1.14	0.96	0.95	1.09
TMO Alım Fiyatı (Uzun tane)	0.76	0.72	0.72	0.75	0.87	-	-	1.06	1.17	-
TMO Alım Fiyatı (Orta tane)	0.70	0.65	0.65	0.68	0.79	-	-	0.95	1.03	-
TMO Alım Fiyatı (Kısa tane)	0.62	0.59	0.59	0.62	0.72	-	-	0.87	0.96	-

Kaynak: TMO, TÜİK, 2014

TMO Alım fiyatının olmadığı yıllarda, serbest piyasa fiyatları üretici lehinde olduğundan TMO müdahale alım fiyatı açıklamamıştır.

7.2. Destekleme Politikaları

Tarım, gıda güvenliğini sağlayan, sanayinin hammadde gereksinimini karşılayan son derece stratejik bir sektördür. Bu nedenle birçok ülke gelişmişlik düzeyleri, uyguladıkları ekonomik sistemler çok farklı olsa bile tarım sektörünü kamusal müdahalelerle korumakta, yönlendirmekte kendi başına bırakmamaktadır. Bu müdahaleler tarım sektörünün özelliklerinin bir gereği olarak yapılmaktadır. Özellikle tarımın ekonomide önemli bir sektör durumunda olduğu, Türkiye gibi ülkeler için tarım sektörüne yapılacak müdahalelerin önemi artmaktadır Dünya Ticaret Örgütü Tarım Anlaşması ile tarımda uygulanan desteklemelere kısıtlamalar

getirilse de birçok ülke anlaşmanın normlarına uygun biçimde, bazıları ise, bu anlaşmanın tersine tarıma destek vermektedir (Özüdoğru, 2005).

Tarımsal destekleme politikalarının amaçları; tarımsal ürün fiyatlarında istikrar ve ürünler arasında denge oluşturmak, üretici gelirlerinde kararlılık ve adil bir gelir dağılımı sağlamak, tarımda yapısal gelişmeler ile uygun işletme yapılarını oluşturmak, tarımsal üreticilerin teknoloji, maliyet ve fiyat açılarından dünyanın diğer ülkeleri ile rekabet edebilir hale gelmelerini sağlamak ve ayrıca tüketicilere de uygun fiyattan, istenilen zamanda, istenilen yerde ve miktarda tarımsal ürün sunulmasına katkıda bulunmak olarak sıralanabilir (Özkaya vd., 2001).

Tarımı desteklemede kullanılan başlıca araçlar ise; üreticinin eline geçen fiyatları etkilemeye dönük kullanılan pazar-fiyat desteği (fiyat primleri, ithalat kotaları, tarifeler, ithalat vergileri, ihracatta vergi iadeleri), üreticilerin gelirlerini yükseltici, doğrudan gelir desteği, üretim giderlerini azaltmaya yönelik dolaylı gelir desteği (sermaye bağışları, ayrıcalıklı krediler, girdi sübvansiyonları, sigortalama ve tarımsal araştırma, eğitim, yayım, tarımsal yapıları iyileştirme) gibi önlemlerdir (İHKİB, 2004).

7.2.1. Dünyada Çeltiğe Yönelik Destekleme Politikaları

Tarımın doğa koşullarına bağımlılığı dolayısıyla risk ve belirsizliğin fazla olması, tarım ürünlerinin arz ve talep esnekliğinin düşüklüğü, tarımsal üretim dönemlerinin diğer sektörlere kıyasla daha uzun olması ve belirli zamanlarda yoğunlaşması, tarımsal ürünlerin korunup saklanmalarının ancak belirli şartlarda ve zaman içerisinde yapılabilmesi, tarımsal faaliyetlerden sağlanan gelirlerin diğer sektörlere oranla düşük olması gibi nedenlerden dolayı tarım sektörü her ülkede desteklenmesi gereken sektörlerin başında gelir (Özüdoğru, 2010).

Tarımda destekleme politikalarının temel amacı; üretici ve tüketici kesimlerini fiyat dalgalanmalarına karşı korumak ve adil bir gelir dağılımı amacına ulaşmaktır. Tarımsal destekleme politikalarıyla; tarım ürünleri arz ve talep dengesinin kurulması, piyasalardaki fiyat dalgalanmalarının önlenmesi, tarım kesimi gelir seviyesinin diğer sektörlerle uyumlu hale getirilmesi, tarıma dayalı ihraç ürünlerinin gelirlerinde istikrarın korunması, artan nüfusun ve sanayinin ek talebinin karşılanması, verimliliğin artırılması, pazarlama organizasyonunun sağlanması gibi amaçlar gerçekleştirilmek istenmektedir. Bu amaçlarla uygulanan destekleme

politikaları her ülkenin kendi koşullarına göre ve ülkede uygulanan genel ekonomi politikalarına göre farklı bir şekil almaktadır (Özüdoğru, 2005; Özüdoğru, 2010). Dünyada tarım sektörüne yönelik destekler doğrudan ve dolaylı olarak ikiye ayrılmaktadır. Bunlar doğrudan ve dolaylı desteklerdir. Doğrudan Destekler; para transferi şeklinde destekler, dolaylı destekler ise, çeşitli hizmet, aynı yardım, kredi kolaylığı, Ar-Ge faaliyetleri, gibi tarımsal üretimi geliştirmeye yönelik desteklerdir.

Avrupa Birliği (AB)

AB ülkelerinde uygulanan hububat ve çeltik ortak piyasa düzenleri belirli süreçlerden geçerek bugünkü halini almıştır. Başlangıçta yüksek müdahale fiyatları üzerine kurulmuş olan tarım politikası, topluluk içinde yüksek miktarlarda ihtiyaç fazlası stok oluşmasına ve fazla stokların sübvansiyon yolu ile dünya pazarlarına ihraç edilmesine yol açmış, bu durum AB'yi tarım reformuna zorlamıştır. Fiyat indiriminden kaynaklanacak mağduriyeti önlemek üzere aynı dönemde üreticilere artan bir şekilde telafi edici doğrudan gelir desteği uygulanmış ve bu desteğin en son seviyesi 63 €/Ton olmuştur.

AB'de hububat ve çeltik için belirtilen telafi edici doğrudan gelir destekleri, üye ülkelerin belirlemiş olduğu "Bölgesel Verim Planları" kapsamında uygulanmıştır. AB'de üye ülkelerin bölgesel verim planları dâhilinde, bir üretim bölgesinde maksimum ekim alanının aşılması halinde, o bölgedeki üreticilere ödenecek DGD'de ceza olarak aşılın oran kadar indirim yapılmaktadır. Ayrıca 92 tonun üzerinde üretim yapan üreticilerin bu haktan faydalanabilmeleri için ekim alanlarında Komisyonca belirlenen bir oran üzerinden ekim dışı bırakma zorunluluğuna uymaları gerekmektedir. Set-aside olarak adlandırılan ve %10 olarak uygulanan bu oran, 2007 yılında yaşanan küresel kuraklık nedeniyle 2008 yılından itibaren sıfırlanmıştır.

Çeltikte telafi edici DGD uygulaması, sadece geleneksel çeltik üreticisi ülkeler için (İtalya, İspanya, Fransa, Portekiz, Yunanistan, Bulgaristan, Macaristan ve Romanya) uygulanmaktadır. Çeltik müdahale alım fiyatlarında da OTP Reformu kapsamında indirime gidilerek 350 €/Ton seviyelerinden 150 €/Tona çekilmiş ve 177 €/Ton telafi edici doğrudan gelir desteği uygulanmaya başlanmıştır.

2003 yılında AB, Ortak Tarım Politikasında “Tek Çiftlik Ödemesi (Single Farm Payment)” adı altında yeni bir reforma gitmiştir. Bu reform ile doğrudan gelir destekleri ürüne bağlı olmaktan çıkarılıp üretimden bağımsız hale getirilmiştir. Üye ülkelere yeni sisteme tam geçiş için 2012 yılına kadar süre tanınmıştır.

Çeltikte müdahale alımları, tüm üretici üye ülkelerde 1 Nisan – 31 Temmuz tarihleri arasında yapılmaktadır. Minimum alım miktarı 20 tondur. Çeltikte müdahale alım fiyatı 150 €/Tondur. Alımlar 28 ülkede aynı minimum kalite kriterlerine uygun olarak, müdahale alımlarından sorumlu ödeme kurumları tarafından gerçekleştirilmektedir. Ödemeler teslimata müteakip 65 günde yapılmaktadır. İhale yöntemi ile belirlenen fiyat, hiçbir zaman müdahale alım fiyatını geçemez (TMO, 2014).

Amerika Birleşik Devletleri (ABD)

ABD’de tarım politikaları 1930 yılından bu yana periyodik olarak her 5 yılda bir çıkartılan Tarım Kanunu çerçevesinde yürütülmektedir. Yani Amerika’daki bir çiftçi Tarım Kanunu çıktıktan sonra önündeki 5 yılda hangi ürüne ne kadar fiyat verileceğini, ne kadar destek veya ek destek alacağını bilmekte ve ona göre üretimine karar vermektedir. Bu kapsamda 2014 yılında yeni Tarım Kanunu onaylanmış olup, 2018 yılına kadar yürürlükte kalacaktır.

ABD’de tarım piyasasının düzenlenmesi konusunda en etkin kurum Ürün Kredi Kurumu (CCC - Commodity Credit Corporation)’dur. ABD Tarım Bakanlığına bağlı olan Ürün Kredi Kurumu (CCC), üretici gelirlerinin ve fiyatlarının dengelenmesi, desteklenmesi ve korunması amacıyla 1933’te kurulmuştur. Fiyat destekleri, CCC vasıtasıyla yerine getirilmektedir (Chite, 2014).

Tarım Kanunu (2008-2012) kapsamında buğday üreticilerin faydalanacağı desteklemeler aşağıda verilmiştir. Bunlar;

Kredi Birim Fiyatı: Üreticilerin ürünlerini CCC’nin anlaşmalı lisanslı depolarına rehin bırakmaları halinde düzenlenen rehin senetleri karşılığında CCC tarafından yararlandırılacakları düşük faizli ve dokuz aya kadar vadeli kredi fiyatıdır (Loan Rate). Kredi birim fiyatı 2008-2012 yılları için 143 \$/ton olarak belirlenmiştir.

Hedef Fiyat: Üreticinin üretimi sürdürebilmesi ve gerekli refahı sağlaması için eline geçmesi arzu edilen fiyattır. Hedef fiyat 2008-2012 yılları için 231 \$/ton olarak belirlenmiştir.

Doğrudan Gelir Desteği: Ürünlere bağlı olarak değişen ve üreticinin ekim alanının %83,3'üne uygulanan bir destektir. 1995 yılında her çiftlik için kayıtlı olan verim ile yine her çiftlik için belirlenmiş olan temel alanın (1998–2001 ortalama alan) ve ürün bazında belirlenmiş olan DGD fiyatının çarpımı ile hesaplanır. Doğrudan gelir desteği 2008-2012 yılları için 52 \$/ton olarak belirlenmiştir (TMO, 2014).

2008 – 2012 Tarım Kanunu çerçevesinde belirlenmiş olan desteklerin yerine Yeni Tarım Kanununda çok kapsamlı bir ürün sigorta sistemi düşünülmektedir. 2014-2018 yıllarını kapsayan yeni Tarım Kanununda önemli değişiklikler yapılmıştır. Bu kapsamda bir önceki Tarım Kanununda geçerli olan sabit doğrudan gelir desteği yerine, piyasa koşulları gibi öngörülemeyen risklere karşı Fiyat Kayıp Sigorta Teminatı (Price Loss Coverage) ve elverişsiz hava şartlarını telafi etmeyi amaçlayan Tarımsal Risk Sigorta Teminatı (Agricultural Risk Coverage) ile üreticilere daha geniş finansal destek sağlanmaktadır. Fark giderici doğrudan desteklerin hesaplanmasında kullanılan hedef fiyatların yerini ise referans fiyat almıştır (Chite, 2014; TMO, 2014).

Çin

Çin'de tarımsal desteklerde son 10 yılda köklü değişiklikler yaşanmıştır. Tüm tarımsal vergiler 2006 yılında kaldırılmış ve kamu hizmetlerinde bir gelişme başlamıştır. Bu dönemden sonra, hükümet özünde dört ana destekleme politikasına dayanan çiftlik yanlısı bir dizi politikayı tanıtmış olup pirinç ve buğday alımında minimum fiyat politikaları ve mısır, soya ve kolza da ise geçici satın alma ve depolama politikalarını hayata geçirmiştir.

Ülke genelinde 2002-2004 yılları arasında fiyat destekleme politikası kaldırılmıştır. 2004 yılında serbest tahıl ticaret pazarının kurulması ve fiyatların serbest piyasada oluşmasından sonra, piyasa mekanizmasını makro düzeyde kontrol etmek için asgari alım fiyatı politikasını kapsayan yeni düzenlemeler hayata geçirilmiştir. Çiftçi gelirini korumak, tahıl arzı ve ulusal gıda güvencesini sağlamak için hükümet buğday ve pirinçte asgari alım fiyatı politikası uygulamıştır.

Ayrıca 2008 yılından bu yana hükümet belirli ürünlerde geçici alım ve depolama politikası uygulamaktadır. Geçici alımlar pirinç, mısır, soya, kolza, şeker ve domuz etinde gıda güvencesinin sağlanabilmesi adına geçici depolama önlemleri ile birlikte uygulanmaktadır. Söz konusu ürünler ulusal gıda güvencesi açısından önemli ürünlerdir. Bu politikanın amacı, yüksek fiyat dalgalanmalarında çiftçilerin gelirini ve yurtiçi piyasalarda istikrarı sağlamaktır.

Asgari alım fiyatı politikası ile karşılaştırıldığında, geçici alım ve depolama politikasının iki özelliği vardır. Birincisi, uzun bir endüstriyel zincirli içeriğe sahip olmayan ve daha fazla uluslararası pazarı olan ürünlere uygulanmaktadır. İkincisi, alım ve depolama fiyatları ürün pazara girmek üzere iken belirlenmekte, böylece tayin edilen fiyat pazar fiyatına yakın olmaktadır.

Geliştirilen ürün çeşitlerinin kapsamını genişletmek, onların yaygınlaştırmak, kırsal ekonomide bir yapının oluşturulması, üretim ve yönetim ve satışlarını standardize etmeyi teşvik etmek için soya, buğday, pirinç, mısır, pamuk, arpa ve fıstıkta 2002 yılından bu yana “Bitkisel Ürünlerde Çeşit Geliştirmek İçin Sübvansiyon Ödemeleri” uygulanmaktadır. Bu sübvansiyonların çeşidi sürekli genişletilmektedir. Pirinç, buğday, mısır ve pamuk için geliştirilen çeşitler için sübvansiyonlar 2009 yılından bu yana ülke geneline yaygınlaştırılmıştır. Zaman içinde sübvansiyonların miktarı sürekli artmıştır. 2010 yılında 1 mu (Çin’in yerel alan ölçüsü, yaklaşık 667 m²) başına mısır, erkenci pirinç, buğday ve soyada 10 RMB sübvansiyon ödemesi yapılmıştır. Bu miktar sezon ortası ve sezon sonu pirinç ile pamukta 15 RMB olarak uygulanmıştır. Çiftçiler bu sübvansiyon ödemesinden ya doğrudan ödeme olarak ya da indirimli perakende fiyatı yoluyla faydalanabilmektedir. Doğrudan ödemeler mu başına belirli bir miktar üzerinden fiili alanda ürün yetiştiren çiftçilere ödenmekte iken indirimli perakende fiyatı yoluyla sübvansiyonlar indirimli düşük fiyatla tohum alımlarında sağlanmaktadır (Hongxing, 2013).

7.2.2. Türkiye’de Çeltiğe Yönelik Destekleme Politikaları

Gelişmiş ya da gelişmekte olan tüm ülkelerde olduğu gibi Türkiye’de de tarım ürünlerinin üretiminin, ürün kalitesinin ve veriminin artırılması, tarımsal üretimde çeşitliliğin sağlanması, üreticilerin ve tüketicilerin korunması, gıda güvenliği ve sürdürülebilir kalkınmanın sağlanması gibi amaçlarla tarımsal üretim desteklenmekte ya da tarım ürünleri piyasalarına müdahalelerde

bulunmaktadır. Ülkelere göre değişmekle birlikte bu amaçlara ulaşmak için çeşitli politika araçları kullanılmaktadır (Yeni ve Dölekoğlu, 2003).

Günümüzde çeltik üretimine uygulanan tarımsal destekleme politikaları fark ödemesi destekleri, girdi destekleri ve yurtiçi sertifikalı tohum kullanımının desteklenmesi şeklinde yapılmaktadır. Ayrıca bu bölümde TMO alımlarına ve dış ticaret uygulamalarına da yer verilmiştir.

Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı tarafından Türkiye Tarım Havzaları Üretim ve Destekleme Modeli kapsamında üreticilere, ürettikleri ürün karşılığında yapılan “Fark Ödemesi (prim) Desteği” çeltik destekleme politikasının en önemli aracıdır.

Türkiye’de destekleme prim ödemesi uygulaması, fark ödemesi adı altında günümüzde 5488 Sayılı Tarım Kanununun 9.maddesine dayandırılarak yürütölmektedir. Bu destekleme aracı ile üreticilere üretim maliyetleri ile iç ve dış fiyatlar dikkate alınarak fark ödemesi desteklemesi yapılmaktadır.

Fark ödemesi desteği öncelikle arz açığı olan ürünleri kapsamaktadır (Anonim, 2006). Bu uygulama, üreticiyi desteklemenin yanı sıra, sanayiciye dünya fiyatlarından hammadde sağlamaya yardımcı olduğu ve bütçeye daha az yük getirdiği gerekçesiyle birçok ülkede yaygın olarak uygulanmaktadır (Gökdemir, 2004).

Çeltik üretiminde destekleme prim ödemesine 2005 yılında başlanmıştır. Çeltiğe ödenen fark ödemesi desteği 2005 yılında 3 kr/kg iken 2009 yılından bu yana değişmemiş olup 2013 yılında 10 kr/kg olarak uygulanmıştır.

Üreticilere fark ödemesi desteğinin yanı sıra, üretim yılı içerisinde işledikleri ÇKS’de kayıtlı tarım arazisi büyüklüğü dikkate alınarak, üretim aşamasında yapılan masrafların azaltılması amacıyla mazot, gübre ve toprak analizi destekleme ödemesi yapılmakta olup mazot ve gübre destekleme ödemeleri ürün gruplarına göre alan bazlı olarak yapılmaktadır. Ayrıca müracaat edilen toplam arazi miktarı 1 dekarın altında olan üreticilere mazot, gübre ve toprak analizi destekleme ödemesi yapılmamaktadır. Bununla birlikte üreticilerin ÇKS’ye kayıtlı 50 dekar ve üzeri her bir tarım arazisi için mazot ve gübre desteğinden yararlanabilmesi için, her 50 dekarlık

alan için bir analiz olmak üzere Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığınca yetkilendirilmiş laboratuvarlarda toprak analizi yaptırması zorunludur. 50 dekarın altındaki tarım arazileri için bu şart aranmamaktadır.

2005 yılında 2.4 TL/da olarak başlatılan mazot desteği 2013 yılında 4.3 TL/da'a ulaşmıştır. Gübre desteği ise 2005 yılında 1.6 TL/da olarak başlatılmış olup 2013 yılında 5.5 TL/da olmuştur. Toprak analizi desteği ise dekar başına 2.5 TL'dir (GTHB, 2014).

Çevre, insan ve hayvan sağlığına zarar vermeyen bir tarımsal üretimin yapılması, doğal kaynakların korunması, tarımda sürdürülebilirlik, izlenebilirlik ve gıda güvenliğinin sağlanması amacıyla organik tarım yapan üreticiler birim alan üzerinden desteklenmektedir. Bitkisel üretimde ÇKS'ye dahil olan ve icmallerin alındığı tarih itibariyle en az bir yıl süre ile Organik Tarım Bilgi Sistemine kayıtlı organik tarım yapan üreticilere destekleme ödemesi yapılmaktadır. Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı tarafından organik tarım kapsamında üretim yapan üreticilere 2013 yılında tarla bitkileri için 10 TL/da destek verilmiştir (GTHB, 2015).

Ayrıca sürdürülebilirlik ilkesi çerçevesinde kaliteye, teknoloji kullanımına ve çevre koruma önceliklerine göre bitkisel üretim faaliyetinde, sertifikalı tohumluk kullanımının yetersiz olduğu bazı türlerde yurt içinde üretilip sertifikalandırılan tohumları kullanan ÇKS'ye kayıtlı üreticilere dekar başına sertifikalı tohum kullanım desteği verilmektedir. Buna göre 2013 yılında çeltik üretiminde yurt içinde üretilip sertifikalandırılmış tohumları kullanan üreticilere 8 TL/da destek verilmiştir (GTHB, 2014).

Tarımsal desteklerin yanı sıra çeltik, uzun yıllardan beri devlet destekleme alımları kapsamında olup, alım fiyatları Bakanlar Kurulunca belirlenerek Resmi Gazete'de ilan edilmiştir. Destekleme alımlarında alıcı kuruluş olarak TMO görevlendirilmiştir. Destekleme alım fiyatları her yıl Bakanlar Kurulu Kararları ile açıklanarak TMO tarafından alım gerçekleştirilmekte iken hububat politikasında yapılan değişiklikle TMO, 2002 yılından itibaren destekleme alımı yerine müdahale alımı yapmaya başlamıştır.

24.07.2003 tarih ve 25178 sayılı Resmi Gazete'de "Avrupa Birliği Müktesebatının Üstlenilmesine İlişkin Türkiye Ulusal Programı" yayınlanmıştır. Ulusal Programda TMO'nun ilgili AB mevzuatı esas alınmak suretiyle hububat ve çeltik uygulama yönetmelikleri

hazırlaması, TMO'nun hububat ve çeltikte veya bütün ürün gruplarına yönelik müdahale kuruluşu yapısına dönüştürülmesi öngörülmüştür (TZOB, 2011).

TMO kayıtlarına göre 1942 yılından bu yana çeltik alımı yapılmakta olup, bu alımlar yıllar itibari ile değişiklik gösterirken kimi yıllarda hiç alım yapılmamıştır. Son on yıllık süreçte TMO alımları incelendiğinde ise alımların dalgalı bir seyir izlediği, 2004 yılında 15 bin ton olan çeltik alımının 2012 yılında 41 bin ton olduğu görülmektedir. Ayrıca 2010 ve 2013 yıllarında TMO çeltik alımı yapmamıştır.

Ayrıca bugünkü yapısı ile çeltik dış ticaret politikasında ihracat ve ithalata yönelik uygulamalar bulunmaktadır. İhracatı teşvik mevzuatının devamı niteliğinde olan Dahilde İşleme Rejimi (DİR) dünya piyasa fiyatlarından hammadde temin etmek suretiyle ihracatı artırmak, ihraç ürünlerine uluslararası piyasalarda rekabet gücü kazandırmak gibi amaçlarla yürürlüğe konan bir ihracat politikasıdır (İGEME, 2002). DİR'de ihracat amaçlı üretim için geçici süreli gümrük vergisiz hammadde ithalatı yapılmakta, hammaddeler yurtiçinde işlendikten sonra nihai ürünler ihraç edilmektedir. Bilindiği gibi Türkiye'de de bazı tarım ürünlerinin ithalatı "Dahilde İşleme Rejimi Genelgesi" çerçevesinde yapılmakta olup pirinç de bu ürünler kapsamındadır. Bu kapsamda pirinç ithalatına; Dahilde İşleme İzin Belgesi (DİİB) kapsamında ihracat taahhüdünün tamamının, serbest dolaşımda bulunan çeltik veya kargo pirinç kullanılarak gerçekleştirilmesini müteakip, döviz kullanım oranının % 80'i aşmaması ve indirimli teminat uygulamasından yararlandırılmamak kaydıyla izin verilmektedir (Ocaklı, 2012).

İthalata yönelik uygulamalar değerlendirildiğinde ise, mevsim ve iklim şartlarına geniş ölçüde bağımlı bulunan tarımsal üretimin miktar ve kalite olarak yetersiz kaldığı durumlarda başvuru yollardan birisi de ithalatta tarife kontenjanı uygulanmasıdır. Tarife kontenjanı ile belirli miktarda ürün için düşük veya sıfır gümrük vergili ithalata olanak sağlanmaktadır. 2013 yılında pirinç için 100 bin ton tarife kontenjanı açılmış olup söz konusu kontenjan TMO'ya tahsis edilmiştir. Bu tarife kontenjanı çerçevesinde yapılacak ithalatta aynı madde kapsamında yer alan %0 gümrük vergisi uygulanırken, bunun dışında yapılacak ithalatta ise İthalat Rejimi Kararı çerçevesinde söz konusu madde için tespit edilen gümrük vergisi uygulanmaktadır. 2013 yılı gümrük vergisi oranları çeltik için %34, kahverengi pirinç için %36, pirinç ve kırık pirinç için ise %45'dir (Ekonomi Bakanlığı, 2014).

7.3. Araştırma Bulguları

7.3.1. Çeltik İşletmelerinin Sosyal ve Yapısal Özellikleri

İşletme yöneticilerinin kişisel nitelikleri ve sosyal özellikleri işletmelerin yönetim biçimi, organizasyonu, teknolojik yeniliklerin benimsenmesi ve uygulanması gibi bütün işletme faktörleri üzerinde etkilidir (Hazneci, 2007). Bu nedenle araştırmanın bu bölümünde üreticilerin yaşı, eğitim durumu, kendi adına tarımla uğraştığı süre, hanelerindeki kişi sayısı ve hanelerinde tarımda çalışan kişi sayısının yer aldığı genel bilgiler incelenmiştir.

Tablo 7. 13 Çeltik Üreticilerinin Genel Özellikleri

		Yaş	Eğitim Durumu	Kendi Adına Tarımla Uğraştığı Yıl	Hanedeki Kişi Sayısı	Hanede Tarımda Çalışan Kişi Sayısı
Balıkesir	Min	24	5	6	2	1
	Max	66	17	50	12	8
	Ortalama	45.51	8.37	24.53	4.84	2.28
Çanakkale	Min	28	5	6	2	1
	Max	85	15	58	5	4
	Ortalama	49.83	7.89	27.06	3.40	1.71
Çorum	Min	42	5	14	1	1
	Max	76	8	60	24	14
	Ortalama	52.14	5.38	32.33	5.38	3.76
Edirne	Min	23	3	2	1	1
	Max	78	16	55	10	5
	Ortalama	48.12	7.59	26.53	4.24	1.96
Samsun	Min	23	5	10	2	1
	Max	69	15	50	15	10
	Ortalama	47.37	7.79	29.52	6.21	3.42
GENEL	Min	23	3	2	1	1
	Max	85	17	60	24	14
	Ortalama	48.11	7.61	27.26	4.66	2.37

Tarımsal faaliyette bulunan üreticilerin yaş durumu üretim sonuçlarını çeşitli şekillerde etkilemektedir (Akın, 2003). Buna bağlı olarak öncelikle üreticilerin yaşları dikkate alınmış olup, elde edilen veriler incelendiğinde; çeltik üreten işletmelerde en genç üreticinin 23, en yaşlı üreticinin 85 yaşında olduğu görülmektedir. Üreticilerin ortalama yaşları ise 48.11'dir. Üreticilerin ortalama yaşları iller bazında değerlendirildiğinde; ortalamanın en yüksek olduğu il 52.14 ile Çorum iken, en düşük olduğu il 45.51 ile Balıkesir'dir (Tablo 7.13).

Üreticilerin eğitim durumları incelendiğinde; sadece okur-yazar olan üreticilerin yanı sıra lisansüstü eğitime sahip üreticilerin de olduğu görülmektedir. Çeltik üreticilerinin ortalama eğitim süresi 7.61 yıl olarak hesaplanmıştır. Üreticilerin eğitim süreleri iller bazında değerlendirildiğinde; ortalamanın en yüksek olduğu il 8.37 yıl ile Balıkesir iken, en düşük olduğu il 5.38 yıl ile Çorum'dur (Tablo 7.13).

Üreticilerin kendi adına tarımla uğraştıkları süre (yıl) ele alındığında dağılımın 2 ile 60 yıl arasında olduğu ve ortalama sürenin 27.26 yıl olduğu görülmektedir. Üreticilerin kendi adına tarımla uğraştıkları süre iller bazında değerlendirildiğinde; ortalamanın en yüksek olduğu il 32.33 yıl ile Çorum iken, en düşük olduğu il 24.53 yıl ile Balıkesir'dir (Tablo 7.13).

Tarım işletmelerinde bulunan nüfus, işletmelerin idaresinden işgücü kaynağına kadar birçok görevi üstlenmektedir (Özüdoğru, 2010). Bu nedenle araştırmada çeltik üreticilerinin hanelerindeki kişi sayısı ile birlikte hanelerinde tarımda çalışan kişi sayısı da incelenmiştir. Buna göre; hanedeki ortalama nüfusun 4.66 kişi, hanede tarımda çalışan ortalama nüfusun ise 2.37 kişi olduğu belirlenmiştir. İller bazında yapılan incelemeye göre; hanedeki kişi sayısının en yüksek olduğu il Samsun (6.21) iken en düşük olduğu il Çanakkale (3.40)'dir. Bununla birlikte; hanede tarımda çalışan kişi sayısının en yüksek olduğu il Çorum (3.76), en düşük olduğu il ise Çanakkale (1.71)'dir (Tablo 7.13).

Arazi, tarımsal faaliyette üretim araçları içerisinde en önemlisi ve vazgeçilmez olanıdır. İşletme arazisi, mülkiyet ilişkisi, arazinin nevi ve faydalanma şekilleri dikkate alınmaksızın çiftçi ailesinin işlettiği toplam alandır (Tatlıdil, 1992). Bununla birlikte yapılan birçok araştırmada işletme büyüklüğünün üretici kararları üzerinde etkili bir faktör olduğu belirtilmektedir (Rogers, 1983; Konyar and Osborn 1990; Boz, 1993; Thungwa, 2000; Gül Yavuz, 2010)

İncelenen işletmelerde işletme arazisi, üretim döneminde üretici tarafından işletilen arazilerin tamamından oluşmaktadır. İşletme arazisi hesaplanırken, üreticinin mülk arazisine kiraya ve ortağa tuttuğu arazi miktarı eklenmiş, çıkan değerden kiraya verdiği arazi miktarı çıkarılmıştır.

Araştırma kapsamındaki işletmelerin arazi mülkiyeti ve tasarruf durumu incelendiğinde genel olarak işletme arazilerinin %51.96'sını mülk araziler, %44.71'ini kira ile işlenen araziler ve %3.92'sini ise ortakçılıkla işlenen araziler oluşturmakta olup, ortalama işletme arazisinin

255.35 da olduğu görülmektedir. İller bazında yapılan incelemeye göre; ortalama işletme arazisinin en düşük olduğu il 77.08 da ile Çorum iken, en yüksek olduğu il 470.47 da ile Balıkesir'dir (Tablo 7.14).

Tablo 7. 14 Çeltik Üreten İşletmelerin Arazi Mülkiyeti ve Tasarruf Durumu

	İşletme Arazisi		Mülk Arazi		Kira ile İşlenen Arazi		Ortakçılık ile İşlenen Arazi		Kiraya Verilen Arazi	
	(da)	%	(da)	%	(da)	%	(da)	%	(da)	%
Balıkesir	470.47	100.00	202.21	42.98	263.98	56.11	5.63	1.20	1.35	0.29
Çanakkale	201.57	100.00	91.34	45.31	100.89	50.05	16.29	8.08	6.94	3.44
Çorum	77.08	100.00	60.80	78.88	15.72	20.40	1.19	1.54	0.63	0.82
Edirne	254.35	100.00	138.53	54.47	109.74	43.15	6.87	2.70	0.79	0.31
Samsun	182.46	100.00	116.62	63.92	44.38	24.32	21.46	11.76	0.00	0.00
GENEL	255.35	100.00	132.68	51.96	114.17	44.71	10.01	3.92	1.52	0.59

İncelenen işletmelerin ortalama parsel sayısı 19.16 olup parsel sayısının en düşük olduğu il 5.17 ile Samsun, en yüksek olduğu il ise 40.79 ile Balıkesir'dir (Tablo 7.15). Kira ile işlenen arazilerin en yüksek olduğu ilin yine aynı il olması da parsel sayıları ile ilgili bu sonucu desteklemektedir. Nitekim kira ile işlenen arazi miktarı arttıkça işletme arazileri dağılmakta ve parsel sayısı da buna bağlı olarak artış göstermektedir.

Sulama, tarımsal arazilerde verim artışına yol açan en önemli etmenlerden biridir. Bu nedenle araştırmada işletme arazilerinin sulama durumu da incelenmiştir. Buna göre; toplam işletme arazilerinin %81.62'sini sulanan, %18.38'ini ise sulanmayan araziler oluşturmaktadır. Sulanan arazilerin ortalama genişliği 208.42 da olup sulanmayan arazilerin ortalama genişliği ise 46.92 da'dır. Sulanan arazilerin en düşük olduğu il 68.57 da ile Çorum, en yüksek olduğu il ise 407.80 da ile Balıkesir'dir. Sulanmayan arazilerde ise; en düşük olan il 5.15 da ile Samsun iken, en yüksek olan il 74.17 da ile Edirne'dir (Tablo 7.15).

Tablo 7. 15 Çeltik Üreten İşletmelerin Parsel Sayısı ve Sulama Durumu

	Toplam Parsel Sayısı	Sulanan Arazi		Sulanmayan Arazi		İşletme Arazisi	
		(da)	%	(da)	%	(da)	%
Balıkesir	40.79	407.80	86.68	62.67	13.32	470.47	100.00
Çanakkale	10.74	193.65	96.07	7.93	3.93	201.57	100.00
Çorum	12.67	68.57	88.96	8.51	11.04	77.08	100.00
Edirne	20.53	180.18	70.84	74.17	29.16	254.35	100.00
Samsun	5.17	177.30	97.18	5.15	2.82	182.46	100.00
GENEL	19.16	208.42	81.62	46.92	18.38	255.35	100.00

Araştırmanın bu bölümünde öncelikle çeltik üretimine ilişkin bilgilere yer verilmiştir. Bu kapsamda üreticilerin ortalama çeltik ekim alanının 173.05 da, üretimin 129.69 ton ve verimin 749.44 kg/da olduğu görülmektedir. İşletme başına ortalama çeltik ekim alanının en düşük olduğu il 63.51 da ile Çorum, en yüksek olduğu il ise 344.63 da ile Balıkesir'dir. Araştırma kapsamındaki iller üretim miktarı açısından değerlendirildiğinde de yine üretimin en yüksek olduğu il Balıkesir iken, en düşük olduğu il Çorum'dur. En yüksek mısır verimi ise 861.91 kg/da ile Çorum'dan alınmaktadır (Tablo 7.16).

Tablo 7. 16 İşletmelerde Çeltik Üretimi

	Ekim Alanı (da)	Üretim (ton)	Verim (kg/da)	Satılan Miktar (ton)	Satış Fiyatı (TL/kg)
Balıkesir	344.63	256.27	743.61	182.99	1.49
Çanakkale	128.45	79.02	615.18	78.87	1.40
Çorum	63.51	54.74	861.91	53.59	1.25
Edirne	158.35	120.23	759.27	95.71	1.34
Samsun	138.35	110.89	801.52	88.66	1.35
GENEL	173.05	129.69	749.44	102.66	1.36

Üretilen çeltiğin %79.20'si satılmakta olup, ortalama satış fiyatının 1.36 TL/kg olduğu belirlenmiştir. Çeltiğin satış yerleri incelendiğinde, genel olarak üreticilerin %96.89 ile çoğunluğunun tüccarlara sattığı belirlenmiştir (Tablo 7.17).

İncelenen işletmelerde üretim desenini belirlemek amacı ile üreticilere çeltik dışında ürettikleri diğer ürünler de sorulmuştur. Elde edilen veriler sonucunda; üreticilerin çeltiğin yanı sıra çoğunlukla buğday, ayçiçeği ve silajlık mısır yetiştirdiği belirlenmiş olup, dane mısır, soya, arpa, fiğ ve yonca yetiştirilen diğer ürünler arasında yer almaktadır.

Tablo 7. 17 Çeltik pazarlama kanalları

		Tüccar	Kooperatif	Diğer	TOPLAM
Balıkesir	Üretici Sayısı	40	0	0	40
	%	100.00	0.00	0.00	100
Çanakkale	Üretici Sayısı	32	1	1	34
	%	94.12	2.94	2.94	100.00
Çorum	Üretici Sayısı	21	0	0	21
	%	100.00	0.00	0.00	100
Edirne	Üretici Sayısı	114	0	3	117
	%	97.44	0.00	2.56	100.00
Samsun	Üretici Sayısı	42	2	1	45
	%	93.33	4.44	2.22	100.00
GENEL	Üretici Sayısı	249	3	5	257*
	%	96.89	1.17	1.95	100.00

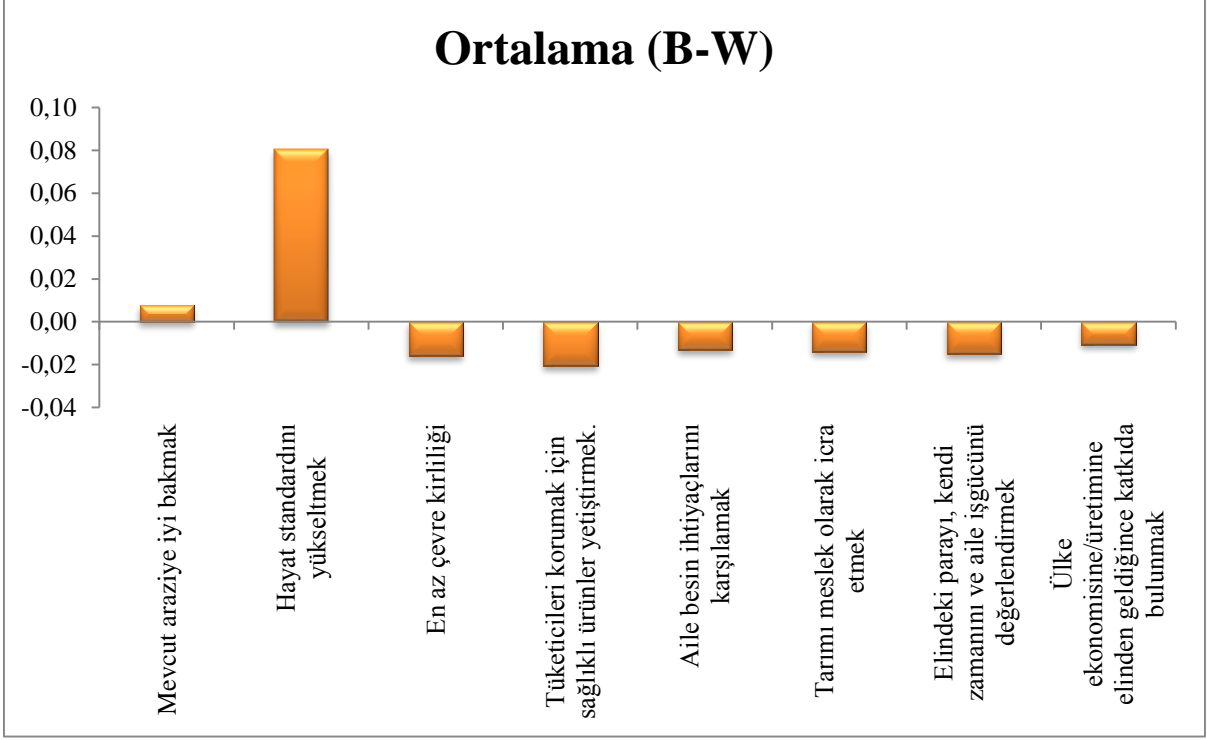
*Bu soruya üreticilerin bazıları birden fazla cevap verdiği için toplam 257 olmuştur.

7.3.2. Çeltik üreticilerinin tarımsal üretim yapma amaçları

Tablo 7.18’de üreticilerin tarımsal üretim yaparken göz önünde bulundurdıkları özelliklere ait önem dereceleri yer almaktadır. Buna göre, üreticilerin tarımsal üretim yapma amaçlarından en önemlisi “Hayat standardını yükseltmek” (0.08) iken, ikinci sırada “Mevcut araziye iyi bakmak” (0.01) gelmektedir. “Tüketicileri korumak için sağlıklı ürünler yetiştirmek” ve “En az çevre kirliliği” (-0.02) ise üreticilerin tarımsal üretim yapma amaçları arasında en önemsiz olanlarıdır.

Tablo 7. 18 Çeltik Üreticilerin Tarımsal Üretim Yapma Amaçları

Amaçlar	Fark (B-W)	Sqrt (B/W)	Standard interval scale	Ortalama (B-W)	(B-W)/W *100
Mevcut araziye iyi bakmak	16	1,36	25,37	0,01	84,21
Hayat standardını yükseltmek	162	5,78	108,04	0,08	3240,00
En az çevre kirliliği	-32	0,33	6,23	-0,02	-88,89
Tüketicileri korumak için sağlıklı ürünler yetiştirmek.	-41	0,15	2,88	-0,02	-97,62
Aile besin ihtiyaçlarını karşılamak	-26	0,67	12,50	-0,01	-55,32
Tarımı meslek olarak icra etmek	-28	0,65	12,24	-0,01	-57,14
Elindeki parayı, kendi zamanını ve aile işgücünü değerlendirmek	-30	0,55	10,28	-0,01	-69,77
Ülke ekonomisine veya üretimine elinden geldiğince katkıda bulunmak	-21	0,59	10,96	-0,01	-65,63

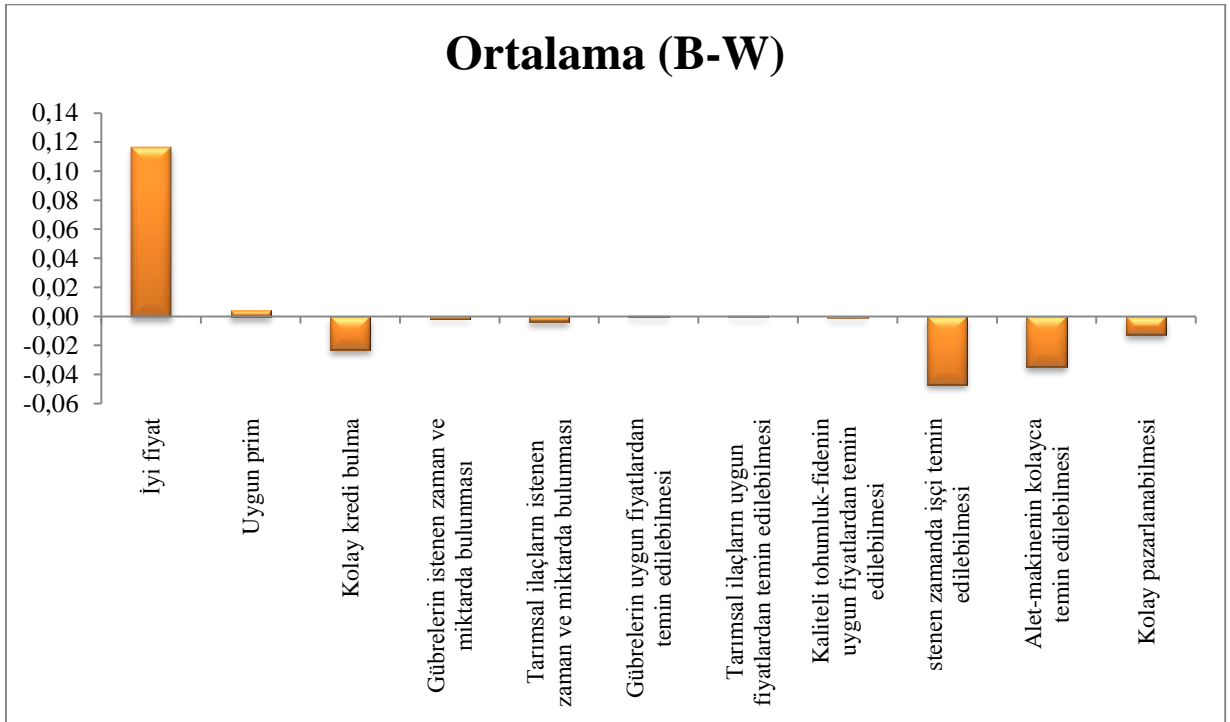
Şekil 7. 2 Çeltik Üreticilerinin Tarımsal Üretim Yapma Amaçları

7.3.3. Çeltik üreticilerinin üretimlerini artırmak/sürdürmek için gerekli buldukları koşullar

Tablo 7.19’da üreticilerin çeltik üretimlerini artırmak veya en azından mevcut üretimlerine devam etmek için gerekli gördükleri en önemli ve en önemsiz koşullar yer almaktadır. Buna göre, üreticilerin dikkate alacakları en önemli koşul “iyi fiyat” (0.12) iken, “İstenen zamanda işçi temin edilebilmesi” (-0.05) ise üreticilerin çeltik üretimini artırmak veya üretime devam etmek için gerekli gördüğü en önemsiz koşuldur.

Tablo 7. 19 Çeltik Üreticilerinin Üretimlerini Artırmak/Sürdürmek İçin Gerekli Buldukları Koşullar

Koşullar	Fark (B-W)	Sqrt (B/W)	Standard interval scale	Ortalama (B-W)	(B-W)/W *100
İyi fiyat	235	15,36	81,04	0,12	23500,00
Uygun prim	9	1,58	8,34	0,00	150,00
Kolay kredi bulma	-46	0,20	1,08	-0,02	-95,83
Gübrelerin istenen zaman ve miktarda bulunması	-3	0,71	3,73	0,00	-50,00
Tarımsal ilaçların istenen zaman ve miktarda bulunması	-7			0,00	
Gübrelerin uygun fiyatlardan temin edilebilmesi	2	1,29	6,81	0,00	66,67
Tarımsal ilaçların uygun fiyatlardan temin edilebilmesi	1	1,41	7,46	0,00	100,00
Kaliteli tohumluk-fidenin uygun fiyatlardan temin edilebilmesi	-2	0,85	4,46	0,00	-28,57
İstenen zamanda işçi temin edilebilmesi	-94			-0,05	
Alet-makinenin kolayca temin edilebilmesi	-70	0,17	0,88	-0,03	-97,22
Kolay pazarlanabilmesi	-25	0,33	1,73	-0,01	-89,29

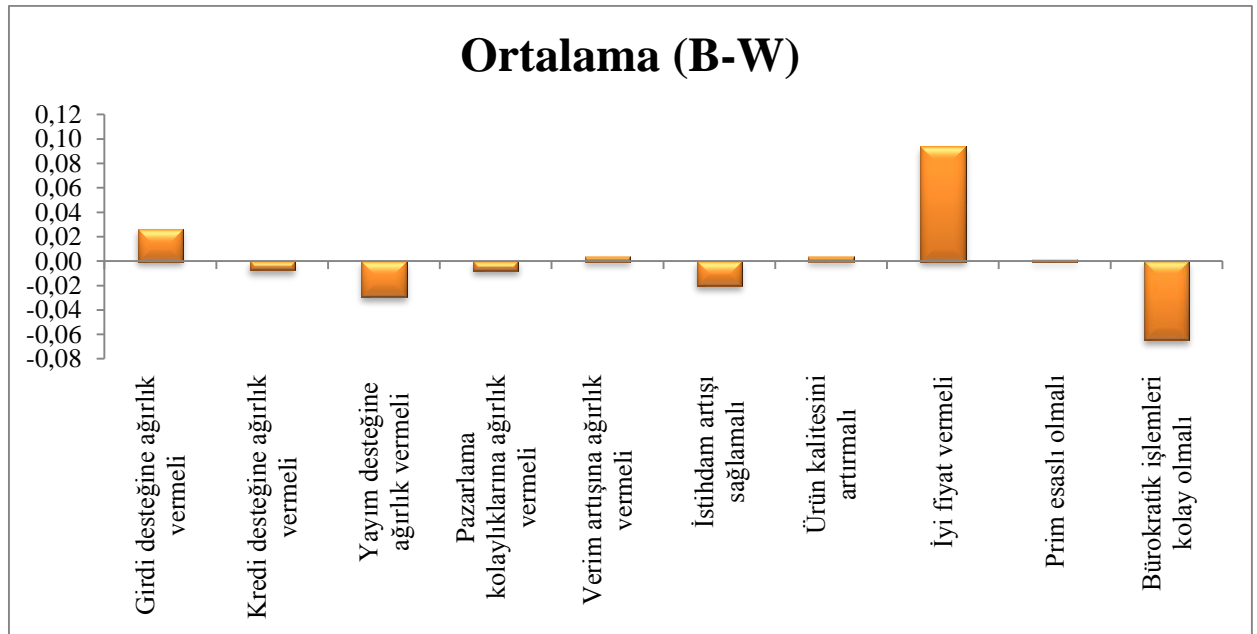
Şekil 7. 3 Çeltik Üreticilerinin Üretimlerini Artırmak/Sürdürmek İçin Gerekli Buldukları Koşullar

7.3.4. Çeltik üreticilerinin uygulanacak bir destekleme politikasında dikkate alacakları unsurlar

Tablo 7.20’de üreticilerin uygulanacak bir politikada dikkate alacakları en önemli ve en önemsiz unsurlar yer almaktadır. Buna göre, üreticilerin uygulanacak bir politikada dikkate alacakları en önemli unsur “iyi fiyat vermesi” (0.09) iken, ikinci sırada “girdi desteğine ağırlık verilmesi” (0.03) gelmektedir. “Bürokratik işlemleri kolay olmalı” (-0.06) ise üreticilerin uygulanacak bir politikada dikkate alacakları en önemsiz unsurdur.

Tablo 7. 20 Çeltik Üreticilerinin Uygulanacak Bir Politikada Dikkate Alacakları Unsurlar

Özellikler	Fark (B-W)	Sqrt (B/W)	Standard interval scale	Ortalama (B-W)	(B-W)/W *100
Girdi desteğine ağırlık vermeli	53	7,35	67,40	0,03	5300,00
Kredi desteğine ağırlık vermeli	-15	0,34	3,15	-0,01	-88,24
Yayım desteğine ağırlık vermeli	-58			-0,03	
Pazarlama kolaylıklarına ağırlık vermeli	-16	0,24	2,22	-0,01	-94,12
Verim artışına ağırlık vermeli	8	2,24	20,51	0,00	400,00
İstihdam artışı sağlamalı	-41	0,15	1,42	-0,02	-97,62
Ürün kalitesini artırmalı	7			0,00	
İyi fiyat vermeli	189	13,78	126,43	0,09	18900,00
Prim esaslı olmalı	3	1,26	11,60	0,00	60,00
Bürokratik işlemleri kolay olmalı	-130			-0,06	

Şekil 7. 4 Çeltik Üreticilerinin Uygulanacak Bir Politikada Dikkate Alacakları Unsurlar

7.3.5. Çeltik üretiminde destekleme politikalarının tercihinde etkili olan faktörler

Bu çalışmanın amacı, çoklu karar verme problemlerinin çözümünde etkili bir yöntem olan Analitik Hiyerarşi Sürecini kullanarak Türkiye’de çeltik üreten üreticilerin çeltikte uygulanan ve alternatif destekleme politikalarının tercihinde etkili olan faktörlerin önem düzeyini belirlemek ve her bir kritere göre tercih derecelerini hesaplamaktır. Üreticilerden tarımsal desteklerden; fark ödemesi desteği, girdi desteği, tek ödeme sistemi veya hedef fiyat desteği politikalarını, yüksek verim, yüksek kar, uygun zamanda ödeme ve pazarlama kolaylığını dikkate alarak ağırlıklandırmaları istenmiştir.

Araştırma kapsamında öncelikle incelenen alternatif politikalar (tek ödeme, hedef fiyat) hakkında görüşülen üreticiler anket sırasında bilgilendirilmiş ve bu politikaları tercih ederken dikkate alabilecekleri unsurlara ait ağırlıklar Tablo 7.21’de sunulmuştur. Alternatif başlığı altında verilen unsurlara ilişkin ağırlıkları medyan olarak hesaplanmıştır. Buna göre alternatifler en yüksek medyan değerinden en küçük medyan değerine doğru sıralandığında, alternatiflere ait önem sırası belirlenecektir.

Tablo 7. 21 Çeltik Üretiminde Destekleme Politikalarının Tercih Nedenleri

Alternatif	Minimum	Medyan*	Maksimum	Standart Sapma	Ortalama
Yüksek verim	0.033	0.219	0.595	0.127	0.229
Yüksek kar	0.056	0.250	0.689	0.132	0.288
Uygun zamanda ödeme	0.048	0.246	0.645	0.104	0.250
Pazarlama kolaylığı	0.023	0.230	0.608	0.129	0.233

*Kruskal –Wallis testine göre $p < 0,01$ için farklıdır.

Tablo 7.21’de üreticilerin politikaları değerlendirirken dikkate aldıkları unsurların önem düzeyleri (ağırlıkları) verilmiştir. Buna göre alternatiflerin medyan değerleri sıralandığında, üreticilerin bir politikayı değerlendirirken ilk sıraya yüksek kâr sağlamasını (0.250), ikinci sıraya uygun zamanda ödemeyi (0.246) , üçüncü sıraya pazarlama kolaylığını (0.230) ve son sıraya yüksek verimi (0.219) koyduğunu görmek mümkündür. Üreticilerin bu sıralamayı alternatiflerin farklılıklarını ayırt ederek yapabildikleri görülmektedir ($p < 0.01$). Analiz sonuçlarına göre; bir çeltik üreticisinden, ele alınan destekleme politikalarından herhangi birini tercih etmesi istendiğinde, hangi politika seçeneği en fazla kâr etmesini sağlıyorsa, o politikayı tercih edeceği söylenebilir.

Tablo 7. 22 Çeltik Üretiminde Destekleme Politikalarının Tercih Dereceleri

Politikalar	Minimum	Ortalama*	Maksimum	Standart Sapma
Fark ödeme	0.017	0.218	0.750	0.173
Girdi desteği	0.033	0.182	0.682	0.138
Tek ödeme	0.027	0.250	0.690	0.192
Hedef fiyat	0.033	0.351	0.750	0.209

*Kruskal –Wallis testine göre $p < 0,01$ için farklıdır.

Tablo 7.22’ye göre üreticilerin, politikaların her birini ayırt edip farklı sıralara koyabildikleri görülmektedir ($p < 0.01$). Buna göre çeltik üreticilerinin uygulanan ve alternatif destekler göz önüne alındığında hedef fiyat desteğini (0.351) birinci sırada tercih ettikleri, tek ödeme desteğini (0.250) ikinci sırada, fark ödeme desteğini (0.218) üçüncü sırada, girdi desteğini (0.182) ise en son sırada tercih ettikleri görülmektedir.

Tablo 7.23’e göre üreticiler fark ödemesi desteğini öncelikle yüksek kar nedeniyle tercih etmektedir. Tercih nedenleri arasında ikinci sırada uygun zamanda ödeme, pazarlama kolaylığı üçüncü sırada yer almakta olup yüksek verim ise tercih nedenleri arasında son sırada gelmektedir.

Tablo 7. 23 Çeltik Üretiminde Destekleme Politikalarının Tercih Nedenlerine Göre Derecelendirilmesi

Politikalar	Yüksek verim (0.219)	Yüksek kar (0.250)	Uygun zamanda ödeme (0.246)	Pazarlama kolaylığı (0.230)	Karma
Fark ödeme	0.213	0.307	0.254	0.225	0.218
Girdi desteği	0.219	0.289	0.272	0.220	0.182
Tek ödeme	0.216	0.290	0.266	0.228	0.250
Hedef fiyat	0.232	0.272	0.239	0.257	0.351

Üreticiler girdi desteğini öncelikle yüksek kar ardından uygun zamanda ödeme nedeniyle tercih etmektedir. Pazarlama kolaylığı politika seçenekleri arasında üçüncü sırada yer alırken yüksek verim ise son sırada yer almaktadır.

ABD ve AB’de uygulanan ve çiftçilere alternatif destekleme politikası olarak sunulan tek ödeme desteğini tercih nedenleri değerlendirildiğinde, üreticilerin tek ödeme desteğini öncelikle yüksek kar sağlaması nedeniyle tercih ettikleri görülmektedir. Tercih nedenleri arasında uygun zamanda ödeme ikinci sırada, pazarlama kolaylığı üçüncü sırada yer almakta olup yüksek verim ise tercih nedenleri arasında son sırada gelmektedir.

ABD ve AB’de uygulanan ve çiftçilere diğerk bir alternatif destekleme politikası olarak sunulan hedef fiyat desteğini tercih nedenleri arasında da istatistiki açıdan anlamlı bir fark bulunmuştur. Buna göre, ilk sırada yüksek kar gözetilirken, ikinci sırada pazarlama kolaylığı, üçüncü sırada ise uygun zamanda ödeme tercih edilmektedir. Yüksek verim ise tercih nedenleri arasında son sırada yer almaktadır.

Nihai karar aşamasında, uygulanan ve alternatif destekleme politikalarının her bir kriter için tercih dereceleri matrisi ile tercih nedenlerinde etkili olan kriterlerin önem derecesi matrisi çarpılarak üreticilerin çeltik üretiminde destekleme politikalarına verdikleri öncelikler belirlenmektedir. Dikkate alınan tüm kriterlere göre, ele alınan politikaların karma tercih ağırlıkları değerlendirildiğinde politikalar arasında istatistiki açıdan anlamlı bir fark bulunmuş olup tercih ağırlığı en yüksek olan hedef fiyat politikasıdır (0.351). Buna göre, politika önceliklerinin belirlenmesinde tüm kriterler dikkate alındığında yani hiyerarşinin en üstüne ulaşıldığında, üreticilerin önceliklerini hedef fiyat politikası yönünde kullandıkları görülmektedir. İkinci sırada tek ödeme politikası yer alırken (0.250), fark ödemesi üçüncü sırada (0.218), girdi desteği ise son sırada (0.182) yer almaktadır.

7.3.6. Fark Ödemesi Desteğinin Çeltik Üreticilerinin Tercihleri Üzerindeki Etkisi

Araştırmanın bu bölümünde, politika seçeneklerine ait fiyatlar (fark ödemesi desteği, girdi desteği, tek ödeme desteği, hedef fiyat desteği ve destek olmaması durumu) ile yaş, eğitim, deneyim, aile işgücü, arazi miktarı değişkenleri dikkate alınarak, fark ödemesi desteğinin üretici tercihleri üzerindeki çoklu etkisini belirlemek amacıyla seçim denemesi metodu kullanılmıştır. Bu amaçla Logit yönteminden yararlanılmıştır.

Marjinal etki değerleri dikkate alınarak, çeltik üreticilerinin fark ödemesi desteğini tercih etmesine etki eden faktörler değerlendirildiğinde; fark ödemesi desteğinde prim miktarı arttıkça üreticilerin bu desteği tercih etme olasılığının arttığı belirlenmiştir. Fark ödemesi desteğinde prim miktarı 10 kuruş arttığında çeltik üreticilerinin fark ödemesi desteğini tercih etme olasılığı %13.5 artmaktadır (Tablo 7.24).

Tablo 7. 24 Çeltik Üreticilerinin Fark Ödemesi Desteğini Tercih Etmesi Üzerine Etki Eden Faktörler

Fark Ödemesi	Katsayı	Standart hata	z	P> z	[%95 C.I.] (koşulsuz)		Marjinal etki
Fark ödemesi desteği fiyatı	8.323	0.898	9.26	0.000*	6.562	10.084	1.353
Girdi desteği fiyatı	-3.073	0.785	-3.91	0.000*	-4.613	-1.532	-0.499
Tek ödeme desteği fiyatı	-3.233	0.784	-4.12	0.000*	-4.771	-1.695	-0.525
Hedef fiyat desteği fiyatı	-1.859	0.891	-2.08	0.037**	-3.607	-0.111	-0.302
Desteksiz durum fiyatı	1.354	1.408	0.96	0.336	-1.406	4.116	0.220
Yaş	0.012	0.019	0.64	0.520	-0.026	0.052	0.002
Eğitim	0.075	0.043	1.73	0.084***	-0.010	0.160	0.012
Deneyim	0.003	0.017	0.17	0.867	-0.032	0.038	0.001
Aile İşgücü	0.017	0.066	0.26	0.796	-0.112	0.147	0.002
Arazi	0.001	0.001	1.01	0.313	-0.001	0.001	0.001
Sabit	-3.967	2.096	-1.89	0.058	-8.077	0.141	

Log likelihood: -231.06093

LR chi²: 202.16

Prob>chi²: 0.0000

* $\alpha=0.01$ için anlamlıdır

** $\alpha=0.05$ için anlamlıdır

*** $\alpha=0.1$ için anlamlıdır

Girdi desteğinin artması durumunda üreticilerin fark ödemesi desteğini tercih etme eğilimi azalmaktadır (Tablo 7.24). Bu durumda girdi desteğinin fark ödemesi desteğinin alternatifi olduğu söylenebilir. Ayrıca tek ödeme ve hedef fiyat desteği arttıkça fark ödemesi desteğini tercih etme eğilimi azalmaktadır. Buradan, tek ödeme ve hedef fiyat desteklerinin de fark ödemesi desteğinin alternatifi olduğu anlamı çıkarılabilir.

Eğitim seviyesi yükseldikçe çeltik üreticilerinin fark ödemesi desteğini tercih etme eğilimi artmaktadır. Yaş, deneyim, aile işgücü ve arazi büyüklüğü ise fark ödemesi desteğini tercih etme eğilimini etkilememektedir (Tablo 7.24).

7.3.7. Fark Ödemesi Desteğinin Çeltik Arzı Üzerine Etkileri

Çeltik arzını etkileyen değişkenleri belirlemek için tobit modeli kullanılmıştır. Modelde açıklayıcı değişkenler; pamuk fiyatı, pamuk ekim alanı, ikame ürün fiyatı, politika kuklaları (fark ödemesi desteği, girdi desteği, hedef fiyat, tek ödeme sistemi), pazarlama kuklaları (İhracatçı, kooperatif, tüccar), yaş, eğitim, deneyim olarak belirlenmiştir.

Modelde kullanılan politika kuklaları değişkeni hiç destek olmaması (0) ve destek olması durumu (1) olarak kodlanmıştır. Modelde hiç desteğin olmaması durumu referans olarak alınmıştır. Modelde kullanılan pazarlama kuklaları değişkeni kendisi pazarlama durumu (0) ve

pazarlama kanalları ile pazarlama durumu (1) olarak kodlanmıştır. Modelde kendisi pazarlama durumu referans olarak alınmıştır (Tablo 7.25).

Tablo 7. 25 Çeltik İçin Tahmin Edilen Arz Modelinde Kullanılan Değişkenler

Değişkenler	Birim	Tanımlama
Bağımlı:		
Çeltik arzı	Kg	Çeltik üretim miktarı
Bağımsız:		
Ürünün fiyatı	TL/kg	Çeltiğin kg fiyatı
Alan	Da	Çeltik ekim alanı
İkame ürün fiyatı	TL/kg	Üreticilerin çeltik üretmeme durumunda onun yerine üretebilecekleri ayçiçeği ve soyanın kg fiyatı
Politika Kuklaları	Fark ödemesi desteği ve girdi desteği halen uygulanan destekler, hedef fiyat ve tek ödeme sistemi ise alternatif desteklerdir. Destek olmaması durumu referans durumdur.	
<i>Fark ödemesi desteği</i>	0-1	Destek olmaması: 0, Fark ödemesi desteği: 1
<i>Girdi desteği</i>	0-1	Destek olmaması: 0, Girdi desteği: 1
<i>Hedef fiyat</i>	0-1	Destek olmaması: 0, Hedef fiyat desteği: 1
<i>Tek ödeme sistemi</i>	0-1	Destek olmaması: 0, Tek ödeme sistemi: 1
Pazarlama Kuklaları	Çeltik pazarlamasında en çok kullanılan pazarlama kanallarını kapsamaktadır. Kendisi pazarlıyor referans durumdur.	
<i>İşleme fabrikası</i>	0-1	Kendisi pazarlıyor: 0, İşleme fabrikası: 1
<i>TMO</i>	0-1	Kendisi pazarlıyor: 0, TMO:1
<i>Tüccar</i>	0-1	Kendisi pazarlıyor: 0, Tüccar: 1
Yaş	Yıl-Kesikli	Üreticinin yaşı
Eğitim	Yıl-Kesikli	Üreticinin eğitimi
Deneyim	Yıl-Kesikli	Üreticinin kendi adına tarımla uğraştığı süre

Tablo 7.26 incelendiğinde, istatistiki olarak anlamlı katsayıya sahip değişkenlerden pozitif olanların arzı artırma yönünde, negatif olanların ise azaltıcı yönde etki gösterdiği görülmektedir. Teorik beklentiye göre ürünün kendi fiyatı arzı pozitif yönde, rakip ürün fiyatı negatif yönde, arazi ise pozitif yönde etkilemelidir.

Çeltik üreticileri, kendilerine sunulan alternatif fiyat artışlarına, teoriye uygun olarak pozitif tepki vermektedir. Buna göre fiyat arttıkça çeltik arzı da artış göstermektedir. Aynı şekilde çeltik üretimine ayrılan alan arttıkça çeltik arzı artmaktadır. Bununla birlikte, teorinin aksine çeltik üretiminde ikame ürün (ayçiçeği ve soya) fiyatının çeltik arzı üzerinde etkili olmadığı belirlenmiştir (Tablo 7.26).

Tabloda fiyat, alan ve rakip ürün fiyatı için esneklik, politika ve pazarlama kuklaları için yarı esneklik hesaplanmıştır. Tüm veriler dikkate alınarak hesaplanan koşulsuz esneklikler dikkate

alındığında, çeltik fiyatı %10 artırıldığında çeltik arzının %9.94, alanın %10 artırılması durumunda ise %3.03 artması beklenmektedir.

Uç değerler atıldıktan sonra hesaplanan koşullu esnekliklere göre, çeltik fiyatı %10 artırıldığında çeltik arzının %3.31, alanın %10 artırılması durumunda ise %1.01 artması beklenmektedir.

Çeltik üreticilerinin farklı tarım politikalarına gösterdiği arz tepkisini ölçmek üzere, politikasız durum referans alınmıştır. Ele alınan politikalara ait katsayıların tamamı istatistikî açıdan anlamlı bulunmuş olup bu durum ele alınan politikaların çeltik arzını etkilediğini göstermektedir. Ayrıca bu politikaların katsayılarının pozitif olması da arzı artırıcı yönde etkiye sahip oldukları anlamına gelmektedir. Koşulsuz esneklikler dikkate alındığında; fark ödemesi desteği %10 artırıldığında çeltik arzının %2.2, girdi desteğinin %10 artması durumunda %4.1 artması beklenmektedir. Bununla birlikte alternatif olarak sunulan hedef fiyat ve tek ödeme sistemi politikalarının uygulanması durumunda çeltik arzının sırasıyla %2.4 ve %1.7 artması beklenmektedir. Hesaplanan koşullu esnekliklere göre ise; fark ödemesi desteği %10 artırıldığında çeltik arzının %0.7, girdi desteğinin %10 artması durumunda %1.3 artması beklenmektedir. Bununla birlikte alternatif olarak sunulan hedef fiyat ve tek ödeme sistemi politikalarının uygulanması durumunda çeltik arzının sırasıyla %0.8 ve %0.5 artması beklenmektedir.

Pazarlama seçeneklerinin etkisini ölçmek üzere kullanılan kukla değişkenlerin hiçbiri arz üzerinde etkili değildir. Kendi imkânlarıyla pazarlamasını referans alarak yapılan analizlerde, farklı pazarlama alternatiflerinin arzı artırıcı etkiye sahip olmadığı anlaşılmaktadır (Tablo 7.26).

Tablo 7. 26 Çeltik İçin Tahmin Edilen Arz Modeli

ÇELTİK Arz	Katsayı	Standart hata	t	P> t	[%95 C.I] (koşulsuz)		[%95 C.I] (koşullu)		Esneklikler ¹	
									Koşulsuz	Koşullu
Ürünün Fiyatı	158425.600	11063.140	14.32	0.000*	0.882	1.107	0.294	0.368	0.994	0.331
Alan	713.922	7.404	96.42	0.000*	0.278	0.328	0.096	0.106	0.303	0.101
İkame ürün fiyatı	-4660.845	19192.040	-0.24	0.808	-0.246	0.192	-0.082	0.064	-0.027	-0.009
Politikalar										
Fark ödemesi	19982.170	10349.440	1.93	0.054***	-0.000	0.044	-0.000	0.014	0.022	0.007
Girdi desteği	36037.630	9848.211	3.66	0.000*	0.019	0.064	0.006	0.021	0.041	0.013
Hedef fiyat	20851.770	10184.520	2.05	0.041**	0.000	0.047	0.000	0.015	0.024	0.008
Tek ödeme	18004.810	10713.870	1.68	0.093***	-0.002	0.037	-0.000	0.012	0.017	0.005
Pazarlama kanalları										
İşleme fabrikası	8426.680	8237.499	1.02	0.307	-0.008	0.027	-0.002	0.009	0.009	0.003
TMO	-12581.380	8856.473	-1.42	0.156	-0.032	0.005	-0.010	0.001	-0.013	-0.004
Tüccar	-522.279	8787.123	-0.06	0.953	-0.018	0.017	-0.006	0.005	-0.000	-0.000
Yaş	-33.683	527.072	-0.06	0.949	-0.277	0.259	-0.092	0.086	-0.008	-0.002
Eğitim	-551.775	1142.130	-0.48	0.629	-0.114	0.069	-0.038	0.023	-0.022	-0.007
Deneyim	117.091	473.523	0.25	0.805	-0.119	0.153	-0.039	0.051	0.017	0.005
Sabit	-285797.400	34243.280	-8.35	0.000*						
Sigma	78394.970	2876.564								

Log likelihood: -5117.3413

LR chi²: 1908.96

* $\alpha=0.01$ için anlamlıdır, ** $\alpha=0.05$ için anlamlıdır, *** $\alpha=0.1$ için anlamlıdır.

¹ Sürekli değişkenler için esneklik, kukla ve kesikli değişkenler için yarı esneklik hesaplanmıştır.

5.3.8. Çeltik Üretiminde Kabul İsteği (WTA) ve Üretici Rantı

Bu çalışmada üreticilerin çeltik için üretme isteğine neden olan etkenleri (politikalar, yaş, eğitim, deneyim, aile işgücü, arazi) ve bu etkenlerin göreceli önemlerini belirlemek amacıyla Tobit modeli kullanılmıştır. Bu kapsamda, çeltik üretmek için üreticilerin hangi politika seçeneği ile hangi fiyata razı olacaklarını belirlemek amacıyla üreticilere bazı fiyat seçenekleri sunulmuş ve bunlardan birini seçmesi istenmiştir.

Bu çalışmanın sonuçlarına göre çeltik üretimi için üreticilerin ortalama kabul isteği 1.53 TL/kg olarak hesaplanmıştır. TÜİK verilerine göre 2013 yılında çeltik fiyatı (ÜFE) ortalama 1.09 TL/kg olup üreticilerin kabul ettiği fiyat mevcut fiyattan %40 daha yüksektir.

Kabul isteği politika seçeneklerine göre değerlendirildiğinde ise; çeltik üreticilerinin fark ödemesi desteğine göre %2.3 daha az fiyatla girdi desteğini ve %2.1 daha az fiyatla hedef fiyat desteğini kabul ettiği belirlenmiştir. Ayrıca fark ödemesi desteklerinin buğday üreticileri tarafından kabul görmesi için, politikasız koşullara göre en az %36,2 fiyat desteği içermesi gerekmektedir (Tablo 7.27).

Tablo 7. 27 Çeltik Üretiminde Üreticilerin Kabul İsteği

WTA	Katsayı	Standart hata	t	P> t	[%95 Conf. Interval]		Esneklik (Koşullu) ¹
Yaş	-5.900	0.008	-0.00	1.000	-0.015	0.015	-5,200
Eğitim	0.001	0.018	0.05	0.960	-0.034	0.036	0,001
Deneyim	-0.000	0.007	-0.04	0.964	-0.014	0.014	-0,001
Aile işgücü	0.000	0.027	0.01	0.991	-0.054	0.054	0,000
Arazi	-4.600	0.000	-0.04	0.968	-0.000	0.000	-0,000
Girdi desteği	-0.651	0.142	-4.57	0.000*	-0.930	-0.372	-0,023
Tek ödeme	0.124	0.131	0.95	0.342	-0.132	0.382	0,004
Hedef fiyat	-0.579	0.140	-4.12	0.000*	-0.855	-0.303	-0,021
Desteksiz durum	-9.883	0.000	0.00	0.000*	0.000	0.000	-0,362
Sabit	-0.841	0.353	-2.38	0.017	-1.534	-0.147	
Sigma	1.779	0.066			1.649	1.909	

Log likelihood: -1806.7256

LR chi²: 344.20

* $\alpha=0.01$ için anlamlıdır,

¹ yarı esneklik hesaplanmıştır.

Piyasada oluşan fiyat ile üreticinin malını satmayı düşündüğü fiyat arasındaki farktan doğan avantaja üretici rantı denir (Seymen, 2015). Üretici rantı negatif veya pozitif olabilir. Piyasa fiyatı üreticinin razı olduğu fiyatın üstünde oluşursa pozitif, altında oluşursa negatif üretici rantı söz konusudur. TÜİK verilerine göre 2013 yılında çeltik üretici fiyatı (ÜFE) ortalama 1.09 TL/kg olarak gerçekleşmiştir. Araştırma kapsamındaki çeltik üreticilerinin çeltiği satmaya razı oldukları ortalama fiyat ise 1.53 TL/kg'dır. Buna göre üretici rantı negatif olup işletme başına düşen ortalama üretici rantı -57064 TL olarak hesaplanmıştır.

8. SONUÇ VE ÖNERİLER

Türkiye’de yıllardan bu yana çeşitli amaçlarla verilen tarımsal desteklerin gerek üretim gerekse üretici üzerindeki etkilerini ölçen bu çalışmadan önemli sonuçlar elde edilmiştir. Öncelikle fark ödemesi desteklerinin arz üzerine ve üretici tercihlerindeki etkilerinin belirlendiği çalışma, başta projeyi destekleyen Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığının politika yapıcıları ve buğday, mısır ve çeltik ürünleri ile ilgilenen sektörler ve paydaşlar açısından da önemli görülmektedir.

Araştırma bulgularına göre, üreticilerin yaşları orta yaş ve üzerinde bulunmuş olup, buğday ve mısır üreticilerinin ortalama yaşı 49, çeltik üreticilerinin ortalama yaşı ise 48’dir. Üreticilerin eğitim durumları incelendiğinde, ortalama eğitim süresinin buğday üreticilerinde 6.94, mısır üreticilerinde 7.68, çeltik üreticilerinde ise 7.61 yıl olduğu belirlenmiştir. Üreticilerin kendi adına tarımla uğraştıkları en uzun süre ortalama 27.26 yıl ile çeltikte olup bunu 27.07 yıl ile mısır ve 24.44 yıl ile buğday izlemektedir.

Araştırma kapsamındaki işletmelerde bulunan nüfus incelendiğinde, buğday üreticilerinin hanelerindeki ortalama kişi sayısının 5.69, tarımda çalışan kişi sayısının ise 2.51 olduğu belirlenmiştir. Araştırma kapsamında bulunan ve buğday üreten Ankara, Diyarbakır, Konya, Şanlıurfa ve Yozgat illerinden hanede tarımda çalışan kişi sayısının en yüksek olduğu il Şanlıurfa (3.49), en düşük olduğu il Yozgat (2.20)’dir. Mısır üreten işletmelerde hanedeki ortalama nüfus 6.14 kişi, tarımda çalışan ortalama nüfus ise 2.63 kişidir. Araştırma kapsamındaki Adana, Mardin, Osmaniye, Sakarya ve Şanlıurfa illerinden hanede tarımda çalışan kişi sayısının en yüksek olduğu il Şanlıurfa (4.48), en düşük olduğu il ise Osmaniye (1.39)’dir. Çeltik üreticilerinin hanelerindeki ortalama kişi sayısı 4.66 iken tarımda çalışan kişi sayısı ise 2.37’dir. Araştırma kapsamında bulunan ve çeltik üreten Balıkesir, Çanakkale, Çorum Edirne ve Samsun illerinden hanede tarımda çalışan kişi sayısının en yüksek olduğu il Çorum (3.76), en düşük olduğu il ise Çanakkale (1.71)’dir. Ele alınan ürünler birlikte değerlendirildiğinde mısır üretimi yapan işletmelerin gerek toplam nüfus gerekse tarımda çalışan nüfus açısından ilk sırada yer aldığı görülmektedir.

Araştırma kapsamında incelenen işletmelerde işletme arazisi, üretim döneminde üretici tarafından işletilen arazilerin tamamından oluşmuştur. Buğday üreten işletmelerde ortalama işletme arazisi 303.12 da, mısır üreten işletmelerde 181.29 da, çeltik üreten işletmelerde ise 255.35 da’dır.

Buğday üreticilerinin ortalama buğday ekim alanı 174.11 da, buğday üretimi 58.83 ton, buğday verimi ise 337.94 kg/da'dır. İşletme başına ortalama buğday ekim alanının en düşük olduğu il 138.30 da ile Şanlıurfa iken en yüksek olduğu il 264.29 da ile Ankara'dır. En yüksek buğday verimi 392.85 kg/da ile Konya'dadır. Mısır üreticilerinin ortalama mısır ekim alanı 114.02 da, mısır üretimi 120.43 ton, mısır verimi ise 1056.22 kg/da'dır. Ekim alanının en düşük olduğu il 27.64 da ile Sakarya, en yüksek olduğu il ise 195.44 da ile Adana'dır. En yüksek mısır verimi 1383.67 kg/da ile Osmaniye 'dedir. Çeltik üreticilerinin ortalama çeltik ekim alanı 173.05 da, çeltik üretimi 129.69 ton, çeltik verimi ise 749.44 kg/da'dır. Ekim alanının en düşük olduğu il 63.51 da ile Çorum, en yüksek olduğu il ise 344.63 da ile Balıkesir'dir. En yüksek çeltik verimi 861.91 kg/da ile Çorum'dan alınmaktadır.

Ürün satış yerleri incelendiğinde, buğday üreticilerinin %78.96'sını tüccarlara sattığı, %14.12'sini ise ihracatçı firmalara sattığı belirlenmiştir. Satış yerleri içerisinde TMO, Borsa ve kooperatifler de yer almakta olup, bu satış yerlerini tercih eden üreticilerin toplam oranı %6.92'dir. Mısır üreticilerinin %86.79'unun ürününü tüccara , %9.07'si ise TMO'ya sattığı belirlenmiştir. Satış yerleri içerisinde kooperatif, borsa ve işleme fabrikaları da yer almakta olup, bu satış yerini tercih eden üreticilerin toplam oranı %4.14'dür. Çeltik üreticilerinin %96.89'unun ürününü tüccarlara, %1.17'sinin ise kooperatiflere sattığı belirlenmiştir. Satış yerleri içerisinde borsa ve ihracatçı firmalar da yer almakta olup, bu satış yerlerini tercih eden üreticilerin toplam oranı %1.95'dir. Genel olarak değerlendirildiğinde ise buğday, mısır ve çeltik üreticilerinin ürünlerini çoğunlukla tüccara pazarlamayı tercih ettikleri görülmektedir.

Araştırma bulgularına göre, Türkiye'de buğday, mısır ve çeltik üreticilerinin tarımsal üretim faaliyetini hayat standartlarını yükseltmek ve mevcut arazilerini değerlendirmek amacıyla yaptıkları belirlenmiştir. Buğday ve mısır üreticilerinin tarımsal üretim amaçları arasında en önemsiz olan unsur tarımı meslek olarak icra etmek iken, çeltik üreticilerinde tüketicileri korumak için sağlıklı ürünler yetiştirmek ve en az çevre kirliliği tarımsal üretim yapma amaçları arasında en önemsiz olanlarıdır.

Üreticilerin çoğu tarafından tarımın meslek olarak görülmemesi ve yaş ortalamasının da orta yaş ve üzerinde olması, kırdan kente göç eğilimi ve genç nüfusun tarımsal faaliyetten uzaklaşma eğilimleri ile birlikte değerlendirildiğinde gelecekte üretimimin sürdürülebilirliği konusunda sorunların artabileceğini göstermektedir. Bu nedenle tarımın meslek olarak algılanabilmesi ve çiftçilik mesleğine karşı olumlu bir imaj oluşturulabilmesi için kırsal kalkınma çalışmalarıyla

yaşam koşullarının iyileştirilmesine yönelik faaliyetlere ağırlık verilmesi gerektiği düşünülmektedir.

Buğday, dane mısır ve çeltik üreticilerinin üretimlerini sürdürmeye yönelik dikkate aldıkları en önemli unsur iyi fiyattır. Ayrıca uygun fiyattan girdi temini ve uygun prim de üreticilerin öncelik verdiği unsurlar arasında yer almaktadır. Bu durum, fark ödemesi desteklerinin üretimin sürdürülebilirliği açısından önemli olduğunu göstermektedir.

Buğday, dane mısır ve çeltik üreticilerine göre uygulanacak bir destekleme politikasında en önemli unsur iyi fiyattır. Burada iyi fiyat ile ürüne verilen birim destek miktarının yüksek olması kastedilmektedir. Bununla birlikte girdi (mazot, gübre, tohum, ilaç vb) desteklerinin ağırlıklı olması, verim artışı sağlaması ve prime dayalı olması da ön plana çıkmaktadır. Tüm bu sonuçlar bir arada değerlendirildiğinde üreticilerin bir destekleme politikasından beklentileri Bakanlığımız tarafından uygulanmakta olan tarımsal destekler ile örtüşmektedir. Bununla birlikte verim artışı için sertifikalı tohum kullanımının yaygınlaştırılması ve desteklerin bu yönde gözden geçirilmesi ile etkin kaynak kullanımını artırılabilir. Örneğin pamuk üretiminde uygulanan fark ödemesi desteği sadece sertifikalı tohum kullanan üreticilere verilmektedir. Bu model diğer ürünler için de değerlendirilebilir. Ayrıca uygulanacak bir destekleme politikasında dikkate alınan en önemli unsurlar incelendiğinde; ürün kalitesini artırmalı seçeneğinin sadece buğday üreticileri için önemli olduğu görülmüştür. Bu durum TMO tarafından buğday alımlarında başlatılan kaliteye yönelik fiyat modelinin üreticiler arasında farkındalık yarattığının göstergesidir.

Türkiye’de buğday, dane mısır ve çeltik üreticilerinin ele alınan destekleme politikalarında dikkate alacakları unsurlar incelendiğinde; tüm üreticilerin hangi destekleme politikası daha fazla kar elde etmesini sağlıyorsa o politikayı tercih edecekleri belirlenmiştir.

Ele alınan destekleme politikaları üretici tercihlerine göre değerlendirildiğinde ise üreticilerin hedef fiyat desteğini tercih ettiği belirlenmiştir. Bu durum; geçmiş yıllarda TMO tarafından yapılan destekleme alımları ve uygulanan fiyat politikaları nedeniyle hedef fiyat desteğinin hububat üreticilerine çok yabancı gelmemesi ile açıklanabilir.

Araştırma sonuçlarına göre; buğday, dane mısır ve çeltik üreticilerinin fark ödemesi desteğini tercih etmelerinde prim miktarının etkili olduğu, prim miktarı arttıkça üreticilerin fark ödemesi desteğini tercih etme olasılıklarının da arttığı belirlenmiştir. Buna göre; fark ödemesi

desteğinde prim miktarı 10 kuruş arttığında buğday üreticilerinin fark ödemesini tercih etme olasılığı %14.5 artarken, dane mısır üreticilerinde %17.9 ve çeltik üreticilerinde %13.5 artmaktadır.

Buğday, dane mısır ve çeltik üreticileri kendilerine sunulan alternatif fiyat artışlarına teoriye uygun olarak pozitif tepki vermişlerdir. Buna göre; fiyat arttıkça ürünlerin arzı da artmaktadır. Ayrıca bu ürünlerin üretimine ayrılan alan arttıkça arz da artmaktadır. Tüm veriler dikkate alınarak hesaplanan koşulsuz esnekliklere göre; fiyat %10 arttığında buğday arzının %5.42, dane mısır arzının %2.76 ve çeltik arzının %9.94 artması beklenmektedir. Ekim alanının %10 artması durumunda ise buğday arzının %2.27, dane mısır arzının %5.65 ve çeltik arzının %3.03 artması beklenmektedir.

Araştırmada ayrıca üreticilerin ikame ürün fiyatlarını takip edip etmedikleri ve ikame ürün fiyatının arzı nasıl etkilediği üzerinde de çalışılmış olup elde edilen bulgulara göre; ikame ürün fiyatının buğday ve çeltik arzı üzerinde etkili olmadığı belirlenmiştir. Buğdayın geleneksel ve stratejik öneme sahip bir ürün olması, çeltiğin ise üretim koşullarının diğer tarla ürünlerine göre farklı olması nedeniyle ikame ürün fiyatının arzı etkilemediği düşünülmektedir. Bununla birlikte dane mısır üretiminde, ikame ürün fiyatı %10 arttığında dane mısır arzının yaklaşık %1 azalması beklenmektedir.

Araştırma kapsamında üreticilerin farklı destekleme politikalarına gösterdiği arz tepkisini ölçmek üzere yapılan analizlerde ise ele alınan destekleme politikalarının buğday ve dane mısır arzını etkilemediği belirlenmiştir. Diğer bir ifade ile buğday ve dane mısır arzını artırması beklenen destekleme politikaları, hiç destekleme olmadığı durumdan daha fazla arz elde edilmesini sağlayamamaktadır. Bununla birlikte, çeltik üreticilerinin ele alınan tüm destekleme politikalarına karşı pozitif yönlü bir arz tepkisi verdikleri belirlenmiştir. Bu durum ele alınan destekleme politikalarının çeltik arzını artıcı yönde bir etkiye sahip oldukları anlamına gelmektedir. Analiz sonuçlarına göre fark ödemesi desteği %10 artırıldığında çeltik arzının %2.2, girdi desteği %10 artırıldığında ise çeltik arzının %4.1 artacağı beklenmektedir. Ayrıca alternatif olarak sunulan hedef fiyat ve tek ödeme sistemi politikalarının uygulanması durumunda çeltik arzının sırasıyla %2.4 ve %1.7 artması beklenmektedir. Arz artışlarına göre değerlendirildiğinde ele alınan destekleme politikalarının arz üzerinde ki etkisinde çok fazla fark olmaması diğer bir ifade ile üreticilerin tüm destekleme politikalarına karşı arzı artırıcı yönde tepki vermesi; çeltik üretiminde ikame ürün olmayışına bağlı olarak üreticilerin pazar

koşullarına göre hareket edememeleri sebebiyle hangi destekleme politikası olursa olsun, ya da desteğin adı ne olursa olsun desteklenmek istediklerini göstermektedir.

Ayrıca fark ödemesi desteklerinin üreticiler tarafından kabul görmesi için, herhangi bir destekleme politikasının olmadığı koşullara göre buğday için en az %34, dane mısır için en az %16 ve çeltik için en az %36 fiyat desteği içermesi gerektiği belirlenmiştir.

Araştırma sonuçları fark ödemesi desteği açısından genel olarak değerlendirildiğinde; üreticilerin fark ödemesi desteğine gösterdiği arz tepkisini ölçmek üzere yapılan analizlerde fark ödemesi desteğinin buğday ve dane mısır arzını etkilemediği belirlenmiştir. Diğer bir ifade ile buğday ve dane mısır arzını artırması beklenen destekleme politikaları, hiç destekleme olmadığı durumdan daha fazla arz elde edilmesini sağlayamamaktadır. Çeltik üretiminde ise arzı artırıcı (%2.2) etkiye sahip olduğu belirlenmiştir.

Bununla birlikte; buğday, dane mısır ve çeltik üreticilerinin fark ödemesi desteğini tercih etmelerinde prim miktarının etkili olduğu, prim miktarı arttıkça üreticilerin fark ödemesi desteğini tercih etme olasılıklarının da arttığı belirlenmiştir. Ayrıca üreticilerin uygulanacak bir destekleme politikasında önemli gördükleri unsurlar arasında prime dayalı bir destekleme modeli de ön plana çıkmaktadır.

Tüm bu veriler ışığında fark ödemesi desteklerinin, her ne kadar her ürün için arzı artırıcı yönde etkiye sahip olmasa da üreticiler için önemli bir destekleme modeli olduğu anlaşılmaktadır. Ancak gerek kaynakların etkin kullanımı ve gerekse tarımsal destekleme politikaları ile amaçlanan hedeflere ulaşabilmek için fark ödemesi destekleri uygulama esaslarının tekrar gözden geçirilmesi gerektiği düşünülmektedir.

9. KAYNAKLAR

Adamowicz W.L., J.Louviere and M.Williams (1994), Combining Stated and Revealed Preference Methods for Valuing Environmental Amenities ,Journal of Environmental Economics and Management,Vol.26,pp.271-292

Ağca, M., 2010. “Türkiye’de Uygulanan Tarımsal Destekleme Politikalarındaki Gelişmeler”, Çukurova Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Adana.

Akın, A. 2003. “Elma Üretiminde Geleneksel Tarımdan Organik Tarıma Geçiş Süreci ve Bu Süreçte Etkili Olan Faktörler- Çankırı Örneği”, Ankara Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Doktora Semineri, Ankara.

Amemiya, T., 1984. Tobit Models: A Survey, Journal of Econometrics 24, Jan./Feb.

Anonim, 2006. “Tarım Kanunu”, 25.04.2006 tarihli ve 26148 sayılı resmi gazete, www.mevzuat.gov.tr, Erişim: 27.01.2012

Anonim, 2007. “Dokuzuncu Kalkınma Planı (2007-2013)”, www.ekutup.dpt.gov.tr, Erişim: 12.12.2011

Anonim, 2010. “2010 Yılı Pamuk Raporu”, www.tgm.sanayi.gov.tr/yeni_2010-yili-pamuk-raporu-27012011110342, Erişim: 30.01.2012

Anonim, 2013. Web sitesi, <http://www.surveygizmo.com/>, Erişim:

Anonim, 2014. “Dünya Pirinç Pazarı ve Türkiye”, <http://tr.millermagazine.com/?p=66> , Erişim tarihi: 12.09.2014

Arnoud, D. and Leabon, T. 2000. Towards Wise Deision Making-A Case Study. www.decision-making.co.uk

ATB, 2014. Adana Ticaret Borsası, www.adanatb.org.tr

Birol E. and Koundouri P., 2008.Choice Experiments Informing Environmental Policy A European Perspective , MA, USA.

Braunschweig, T. And B. Becker, 2004. Choosing Research Priorities by Using The Analytic Hierarcihy Process: an Application to İnternational Agriculture. R&D Management. 34:77-86

Boccaletti, S., Moro, D., 2000. Consumer Willingness To Pay For GM Food Products In Italy. AgBioForum, 3(4), 259-267. Available on the World Wide Web: <http://www.agbioforum.org>.

Boz, İ., 1993. “Tarım Sigortasının Polatlı İlçesinde Yayılması ve Benimsenmesi Üzerine Bir Araştırma” Ankara Üniversitesi Ziraat Fakültesi Tarım Ekonomisi Bölümü Yüksek Lisans Tezi, Ankara.

Chite, Ralph M., 2014. The 2014 Farm Bill (P.L. 113-79): Summary and Side-by-Side. Congressional Research Service.7-5700. USA.

Civan, A., 2010. "Türkiye'de Tarımsal Destek Politikaları", Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Cilt:25, Sayı:1, Yıl:2010, ss.127-146, İzmir.

Colombo S., Hanley N., Calatrava-Requena J., 2005. Designing Policy for Reducing the Off-farm Effects of Soil Erosion Using Choice Experiments. Journal of Agricultural Economics, Volume 56, Number 1, March 2005, Pages 81-95.

Dennery, P. 1995. "Inside Urban Agriculture: An Exploration of Food Producer Decision Making in Nairobi Slum", Wageningen Agricultural University, M.Sc. Thesis, Nairobi Slum.

Ekonomi Bakanlığı, 2014. T.C. Ekonomi Bakanlığı, <http://ekonomi.gov.tr> , Erişim tarihi:11.12.2014.

Erdal, G., Erdal, E., 2008. "Türkiye'de Tarımsal Desteklemeler Kapsamında Prim Sistemi Uygulamalarının Etkileri", www.agris.fao.org/agrissearch/search/display.do?f=2010/TR/TR1007, Erişim: 02.02.2012

DPT, 2000. 8. Beş Yıllık Kalkınma Planı Tarımsal Politikalar ve Yapısal Düzenlemeler Özel İhtisas Komisyon Raporu, DPT: 2516 – ÖİK: 534, Ankara.

DPT, 2001. Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı Bitkisel Üretim, Tahıl ve Baklagil Özel İhtisas Komisyon Raporu, Yayın No: DPT-2644, ÖİK-652, Ankara.

Erdem, H.A., Erkan, M.A., 1992. Tarımda Destekleme Politikası (Pamuk Tiftik Değerlendirmesi), Hazine ve Dış Ticaret Dergisi, Aralık 1992/4, Sayı 15, Ankara.

Erkuş, A., Demirci, R., Özçelik, A. ve Çetin, B. 1986. Eskişehir ve Burdur İlleri Sığırcılık İşletmelerinde Verimlilik ile Optimum Üretim ve Yatırım Hacminin Tespiti. TÜBİTAK Projesi, Veteriner-Hayvancılık Grubu, Proje No: VHAG-646.

FAO, 2014. <http://www.fao.org/economic/est/statistical-data/est-cpd>, Erişim tarihi:07.09.2014

Forman E.H. and Selly M.A., 2000. Decision by Objectives, How to Convince Others That You are Right. World Scientific, Singapore, 402 p.

Geason, L.A., Haris, C.K. and Vanderpool, C.K., 2003. "Social Psychological Model of Farmer Decision Making Process", <http://lter.kbs.msu.edu>

Greene, W.H., 2000. Econometric Analysis, Prentice Hall, USA, 1004 p.

GTHB, 2013. Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı kayıtları

GTHB, 2014. Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı kayıtları

Gökdemir, B., 2004. Tarımda Piyasa Reformu Türk Tarımı Özelinde Tarım ve Rekabet Politikası ilişkisi, Rekabet Kurumu yayını, Yayın No: 143, Ankara. <http://www.rekabet.gov.tr/word/tezler/bulentgokdemir.doc>

Gujarati, D. N., 1999, Temel Ekonometri, Çev.: Ümit Senesen ve Gülay G. Senesen, Birinci Basım, Literatür Yayıncılık, İstanbul.

Gujarati, D. N., 2004. Basic Econometrics, 4. Edition, The Mcgraw-Hill Companies. S. 504.

Günden C., Miran B., 2008. Çiftçilerin Temel İşletmecilik Kararlarının Öncelik ve Destek Alma Açısından Analizi. Tekirdağ Ziraat Fakültesi Dergisi, 2008 5(2).

Günden C., Miran B., Uysal Karahan Ö., Bektaş Kenanoğlu Z. 2008. İzmir İlinde Gıda Güvenliği, Kalite ve Fiyat Açısından Tüketicilerin Yaş Meyve ve Sebze Satın Alma Yeri Tercihlerinin Analitik Hiyeraşi Süreciyle Belirlenmesi. Finans Politik & Ekonomik Yorumlar Cilt:45, Sayı:522.

Hanley N., Wright R.E., and Koop G., 2002. Environmental and Resource Economics 22:449-466, Kluwer Academic Publishers, Netherlands.

Hecht, Dana. 2013. Effects of Farm Bill Commodity Subsidies on US Carn Production, Farm Income, and Market Price. (<http://www.policy-perspectives.org/article/view/11781>)

Hongxing, Ni. 2013. "Agricultural Domestic Support and Sustainable Development in China" ISSN 1817 356X. International Centre for Trade and Sustainable Development (ICTSD). Switzerland.

IGC, 2014. International Grains Council. <http://www.igc.int>

Işın, F., 2000. "Türkiye'de Son Yıllarda Pamukta Uygulanan Destekleme Politikalarının İzmir İlinde Seçilmiş Bir Yörede Üreticilere Yansıması ve Üretici Görüşleri Üzerine Bir Araştırma", Üniversiteliler Ofset, İzmir.

İBB, 2014. 2011/1 Sayılı Tarım Ürünlerine İlişkin Dahilde İşleme Rejimi Genelgesi, <http://www.iib.org.tr>, Erişim tarihi: 19.12.2014.

İGEME, 2002. Tarımsal Ürünler İhracatında Uygulanan Devlet Yardımları, İGEME'den Bakış, Tarım ve Gıda Özel Sayısı, Yıl: 6, Ocak – Nisan 2002, Sayı: 20, Ankara.

İHKİB, 2004. İstanbul Hazır Giyim ve Konfeksiyon İhracatçıları Birliği, <http://www.ihkib.org.tr>

İnal, M.E., Topuz, D. ve Uçan, O. 2006. Doğrusal Olasılık ve Logit Modelleri ile Parametre Tahmini, Sosyo-Ekonomi Dergisi, Yıl: 2, Sayı:3/2006-1, Ankara.

Kandemir, O., 2011. "Tarımsal Destekleme Politikalarının Kırsal Kalkınmaya Etkisi", Ekonomi Bilimleri Dergisi, Cilt 3, No 1, ISSN: 1309-8020,(Online).

Kırtok, Y., Arıoğlu, H., Erkan, O., 1997. Türkiye'de Mısır Üretimi ve Ekonomideki Yeri, Yayımlanmamış Rapor.

Konyar, K., Osborn, T. 1990. "A National Level Economic Analysis of Conservation Reserve Program Participation: A Discrete Choice Approach", The Journal of Economics Research, Vol:2, No:2, Washington.

Koppelman, R., French, J.H. 1996. "A Framework for Understanding Agroforestry Decision Making at the Farm Household Level", Regional Wood Energy Development Programme in Asia, Printed by FAO, Bangkok.

Louviere, JJ., Hensher, D.A., 1982. On The Design And Analysis of Simulated or Allocation Experiments in Travel Choice Modelling. Transportation Research Record 890:11-17.

Lebon,T., Arnoud,D. 2000.Towards Wise Deision Making-A Case Study. [www.decision – making.co.uk](http://www.decision-making.co.uk)

Louviere, JJ., Woodworth GG.,1983. Design And Analysis Of Simulated Choice or Allocation Experiments: An Approach Based on Aggregate Data. *Journal of Marketing Research* 20: 350-367.

Maddala, G.S., 1992. *Limited Dependent and Qualitative Variables in Econometrics*, Cambridge University Press, Cambridge.

McDonald, J. F., Moffitt R. A., 1980. The Use of Tobit Analysis, *The Review of Economics and Statistics*, 62, 318-387.

Ocaklı, I., 2012. “Edirne İli Çeltik Sektör Raporu”, <http://investinedirne.org.tr> , Erişim tarihi:12.11.2014.

Özüdoğru,T., 2005, Türkiye’de Pamukta Uygulanan Destekleme Politikaları, TC. Tarım ve Köyişleri Bakanlığı, Tarımsal Ekonomi Araştırma Enstitüsü Yayınları, Sayı: 8, Nüsha:12, Ankara

Özüdoğru, T.,2010. AB ve ABD’de Pamuğa Verilen Desteklerin Türkiye İle Karşılaştırılması. Tarımsal Ekonomi Araştırma Enstitüsü, TEAE Bakış. Sayı:8, Nüsha:12.

Özüdoğru, T., Uçum, İ., 2011. “Tarımsal Desteklerin Bitkisel Ürün Maliyetlerine Etkisi”, Tarımsal Ekonomi ve Politika Geliştirme Enstitüsü, TEPGE Bakış, ISSN: 1303–8346, Nüsha: 4, Ankara.

Özkaya, T., Oyan, O., Işın, F., Uzmay, A., 2001. Türkiye’de Tarımsal Destekleme Politikaları Dünü-Bugünü-Geleceği, TZOB, TÜSES.

Prakash, T.N., 2003. *Land Suitability Analysis for Agricultural Crops: A Fuzzy Multicriteria Decision Making Approach*. International Institute for Geo-Information Science and Earth Observation, Enschede, The Netherlands.

Ramanathan, R., 1998. *Introductory Econometrics with Applications*. The Dryden Press, USA, 664 p.

Rogers, E.M. 1983. “Diffusion of Innovation” The Free Press, New York.

Rommelfanger, H.J., 2003. *A Fuzzy Logic Approach to Multicriteria Decision Making*. Institute of Statistics and Mathematics, J.W. Goethe University of Frankfurt, Mertonstrasse, Frankfurt, Germany.

Saaty T.L., 1982. *The Analytic Hierarchy Process Decision Making for Leaders: The Analytic Hierarchy Process for Decisions in a Complex World*. Lifetime Learning Publications. Belmont, California.

Sayın, C., Taşçıoğlu, Y., Mencet, M.N., 2002. “Türkiye’de Pamuktan Tekstile Uzanan Süreçte İzlenen Politikalar, Dış Pazar Rekabet Olanakları Ve Ülkeye Yansımaları”, V. Pamuk, Tekstil Ve Konfeksiyon Sempozyumu, 28-29 Nisan, Diyarbakır.

Semerci, A., Gaytancıoğlu, O., Kaya, Y., Süzer, S., Akın, K., 2007. “Trakya’da Ayçiçeği Üreten Tarım İşletmelerinde Girdi Kullanımı ve Destekleme Politikalarının Etkinliğinin Araştırılması (2005-2006)”, Proje Kod No: TAGEM/TA/05/02/01/002, <http://www.ttae.gov.tr>, Erişim: 10.02.2012

Seymen, D. 2015. Dokuz Eylül Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İktisat Bölümü. www.deu.edu.tr/userweb/dilek.seymen/dosyalar/arz%20talep.ppt (Erişim Tarihi: 16.02.2015)

Sezer, İ., Mut, Z., 2004. “Samsun İlinde Çeltik Tarımının Durumu ve Üretimi Artırmak İçin Öneriler”, Gazi Osman Paşa Üniversitesi, Ziraat fakültesi Dergisi, 21 (1), 57-66.

Şahinöz, A., Çağatay, S., Teoman, Ö., 2007. “Türkiye’de Tarımsal Destekleme Politikası Aracı Olarak Fark Ödeme Sistemi’nin Uygulanabilirliğinin Tartışılması Ve Sistemin İktisadi Analizi”, Tarımsal Ekonomi Araştırma Enstitüsü, Yayın No: 155, ISBN 978–975–407–226–6, Ankara.

Taluğ, C., Tatlıdil, H. 1993. Tarımsal Yayım ve Haberleşme. Ankara Üniversitesi Ziraat Fakültesi Ders Notu, Teksir No:141, Ankara.

Taşdan, K. 2005. Türkiye Mısır Piyasası. Çukurova Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Tarım Ekonomisi Anabilim Dalı. Doktora Tezi. Adana.

Taşdan, K. 2013. Mısır Durum ve Tahmin 2013/2014. Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı. Tarımsal Ekonomi ve Politika Geliştirme Enstitüsü. TEPGE Yayın No: 222. ISBN: 978-605-4672-47-9. Ankara.

Tatlıdil, F. 1992. “Konya İli Sulu ve Kuru Koşullardaki Tarım İşletmelerinde İşgücü, Döner Sermaye ve Traktör Güçlerine Göre Optimal İşletme Büyüklüğünün Tespiti” Ankara Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Doktora Tezi, Ankara.

TBBDM, 2014. Biyogüvenlik Kurulu’na Sunulmak Üzere Sosyo-Ekonomik Değerlendirme Komitesi Tarafından Hazırlanan Rapor. <http://www.tbbdm.gov.tr/Files/arsiv/yem/misir/sosyo/MON%20863.pdf>

Thungwa, S. 2000. “ The Decision Making on Mixed Farming Practices of Farmers in Sathing Phra”, The National Research Council of Thailand.

TKİB, 2002b. Sakarya Tarım Master Planı, Tarım ve Köyişleri Bakanlığı Sakarya Tarım İl Müdürlüğü, <http://www.tarim.gov.tr>

TMO, 2013. 2012 Yılı Hububat Raporu, Toprak Mahsulleri Ofisi Genel Müdürlüğü, Ankara.

TMO, 2014. 2013 Hububat Raporu, Toprak Mahsulleri Ofisi Genel Müdürlüğü, Ankara.

Tobin, J., 1958. Estimation of Relationships for Limited, Dependent Variables, Conometrica, Vol. 26, No.1, p.24-36.

TÜİK, 2014a. Bitkisel Üretim İstatistikleri, www.tuik.gov.tr

TÜİK, 2014b. Dış Ticaret İstatistikleri. www.tuik.gov.tr

TZOB, 2011. Zirai ve iktisadi Rapor 2007-2010. Türkiye Ziraat Odaları Birliği. www.tzob.org.tr

UHK, 2011a. Ulusal Hububat Konseyi Buğday Raporu, <http://uhk.org.tr/dosyalar/bugdayraporumayis2011.pdf>, Erişim tarihi: 10.11.2014

UHK, 2011b. “Ulusal Hububat Konseyi eltik Raporu”, http://uhk.org.tr/dosyalar/UHK_celtikraporu.pdf , Erişim tarihi: 12.09.2014

UHK, 2012. Ulusal Hububat Konseyi Mısır Raporu. www.uhk.org.tr

USDA, 2014. PSD tabloları, <http://www.fas.usda.gov/psdonline/psdQuery.aspx>

Uzmay, A., 2009. “Türkiye’de Pamukta Uygulanabilir Destekleme Araçlarından Destekleme Alımı ve Fark Ödeme Sisteminin Refah Etkileri: Kısmi Denge Analizi”, Ege Üniversitesi Ziraat Fakültesi Dergisi, 46 (1): 53-62, ISSN 1018 – 8851, İzmir.

Yamane, T.1967. Elementary Sampling Theory, Prentice-Hall Inc. Newyork.

Yavuz, G., 2004. “Polatlı ilçesinde Üreticilerin Kaba Yem Üretimine Karar Verme Sürecinde Etkili Faktörlerin Belirlenmesi Üzerine Bir Araştırma”, Ankara Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Ankara.

Yavuz, G., 2010. “Polatlı İlçesinde Üreticilerin Tarım Sigortası Yaptırmaya Karar Verme Sürecinde Etkili Olan Faktörlerin Analizi”. Ankara Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Doktora Tezi, Ankara.

Yeni, R., Dölekoğlu, C. Ö., 2003. Tarımsal Destekleme Politikasında Süreçler ve Üretici Transferleri, TEAE Yayın No: 98, Ankara.

Yılmaz, S., 1996. İkinci Ürün Teşvik Politikalarının Aşağı Ceyhan Ovası’ndaki İşletmelerin Üretim ve Verimlilik Düzeyleri Üzerine Etkileri, Doktora Tezi, .Ü. Fen Bilimleri Enstitüsü, Adana.

EK-1. Örnek Anket Formu

TEPGE	Seçilmiş Ürünlerde Fark Ödemesi Desteklerinin Etkisi	[Ankara] [Buğday]
-------	---	------------------------

1. Anketör bilgileri

Anketi Yapan Kişi	
Anket tarihi	

2. Anket bilgileri

Anket no	
İl	[Aydın]
İlçe	
Köy	
Senaryo no	[1]
Ürün adı	[Buğday]
İkame ürün	[Arpa]

3. Çiftçi ile ilgili genel bilgiler

Yaşınız (Yıl)?	
Eğitim durumunuz (yıl)?	
Kaç yıldır kendi adınıza tarımla uğraşıyorsunuz?	
Hanenizde kaç kişi yaşıyor?	
Hanenizde kaç kişi tarımda çalışıyor?	

4. İşletme ile ilgili genel bilgiler

Toplam işlenen arazi (da)	
Mülk arazi (da)	
Kira ile işlenen arazi (da)	
Ortakçılıkla işlenen arazi (da)	
Kiraya verilen arazi (da)	
Toplam Parsel Sayısı	
Sulanan arazi (da)	
Sulanmayan arazi (da)	

5. 2013 Yılı yetiştirilen ürün bilgileri

Ürün adı	Üretim şekli 1)Geleneksel 2)Organik	Alan (da)	Toplam Üretim (kg)	Satılan Miktar (kg)	Satış Fiyatı (TL/kg)	Satış yeri 1)Tüccar 2)Kooperatif 3)İhracatçı 4)TMO 5)Borsa 6)Diğer
[Buğday]						

6. AHP

Seçenekler Arası Karşılaştırma Buğday için uygulanan politikaları karşılaştırmalı olarak değerlendiriniz.

Aşağıda Buğday açısından Fark ödeme politikasını tercih nedenleri verilmiştir. Bunlar arasında 1-9 arasında puan vererek karşılaştırma yapınız.										
	Mutlak Tercih	ok Kuvvetli Tercih	Kuvvetli Tercih	Düşük Oranda Tercih	Eşit Tercih	Düşük Oranda Tercih	Kuvvetli Tercih	ok Kuvvetli Tercih	Mutlak Tercih	
Yüksek verim elde etmemi sağlıyor	1	2	3	4	5	6	7	8	9	Yüksek kâr elde etmemi sağlıyor
Yüksek verim elde etmemi sağlıyor	1	2	3	4	5	6	7	8	9	Uygun zamanda ödeme yapılıyor
Yüksek verim elde etmemi sağlıyor	1	2	3	4	5	6	7	8	9	Pazarlama Kolaylığı sağlıyor
Yüksek kâr elde etmemi sağlıyor	1	2	3	4	5	6	7	8	9	Uygun zamanda ödeme yapılıyor
Yüksek kâr elde etmemi sağlıyor	1	2	3	4	5	6	7	8	9	Pazarlama Kolaylığı sağlıyor
Uygun zamanda ödeme yapılıyor	1	2	3	4	5	6	7	8	9	Pazarlama Kolaylığı sağlıyor

Aşağıda **Buğday** açısından **Girdi desteği** politikasını tercih nedenleri verilmiştir. Bunlar arasında 1-9 arasında puan vererek karşılaştırma yapınız.

	Mutlak Tercih	Çok Kuvvetli Tercih	Kuvvetli Tercih	Düşük Oranda Tercih	Eşit Tercih	Düşük Oranda Tercih	Kuvvetli Tercih	Çok Kuvvetli Tercih	Mutlak Tercih	
Yüksek verim elde etmemi sağlıyor	1	2	3	4	5	6	7	8	9	Yüksek kâr elde etmemi sağlıyor
Yüksek verim elde etmemi sağlıyor	1	2	3	4	5	6	7	8	9	Uygun zamanda ödeme yapılıyor
Yüksek verim elde etmemi sağlıyor	1	2	3	4	5	6	7	8	9	Pazarlama Kolaylığı sağlıyor
Yüksek kâr elde etmemi sağlıyor	1	2	3	4	5	6	7	8	9	Uygun zamanda ödeme yapılıyor
Yüksek kâr elde etmemi sağlıyor	1	2	3	4	5	6	7	8	9	Pazarlama Kolaylığı sağlıyor
Uygun zamanda ödeme yapılıyor	1	2	3	4	5	6	7	8	9	Pazarlama Kolaylığı sağlıyor

Aşağıda **Buğday** açısından **Tek ödeme** politikasını tercih nedenleri verilmiştir. Bunlar arasında 1-9 arasında puan vererek karşılaştırma yapınız.

	Mutlak Tercih	Çok Kuvvetli Tercih	Kuvvetli Tercih	Düşük Oranda Tercih	Eşit Tercih	Düşük Oranda Tercih	Kuvvetli Tercih	Çok Kuvvetli Tercih	Mutlak Tercih	
Yüksek verim elde etmemi sağlıyor	1	2	3	4	5	6	7	8	9	Yüksek kâr elde etmemi sağlıyor
Yüksek verim elde etmemi sağlıyor	1	2	3	4	5	6	7	8	9	Uygun zamanda ödeme yapılıyor
Yüksek verim elde etmemi sağlıyor	1	2	3	4	5	6	7	8	9	Pazarlama Kolaylığı sağlıyor
Yüksek kâr elde etmemi sağlıyor	1	2	3	4	5	6	7	8	9	Uygun zamanda ödeme yapılıyor
Yüksek kâr elde etmemi sağlıyor	1	2	3	4	5	6	7	8	9	Pazarlama Kolaylığı sağlıyor
Uygun zamanda ödeme yapılıyor	1	2	3	4	5	6	7	8	9	Pazarlama Kolaylığı sağlıyor

Aşağıda **Buğday** açısından **Hedef fiyat** politikasını tercih nedenleri verilmiştir. Bunlar arasında 1-9 arasında puan vererek karşılaştırma yapınız.

	Mutlak Tercih	Çok Kuvvetli Tercih	Kuvvetli Tercih	Düşük Oranda Tercih	Eşit Tercih	Düşük Oranda Tercih	Kuvvetli Tercih	Çok Kuvvetli Tercih	Mutlak Tercih	
Yüksek verim elde etmemi sağlıyor	1	2	3	4	5	6	7	8	9	Yüksek kâr elde etmemi sağlıyor
Yüksek verim elde etmemi sağlıyor	1	2	3	4	5	6	7	8	9	Uygun zamanda ödeme yapılıyor
Yüksek verim elde etmemi sağlıyor	1	2	3	4	5	6	7	8	9	Pazarlama Kolaylığı sağlıyor
Yüksek kâr elde etmemi sağlıyor	1	2	3	4	5	6	7	8	9	Uygun zamanda ödeme yapılıyor
Yüksek kâr elde etmemi sağlıyor	1	2	3	4	5	6	7	8	9	Pazarlama Kolaylığı sağlıyor
Uygun zamanda ödeme yapılıyor	1	2	3	4	5	6	7	8	9	Pazarlama Kolaylığı sağlıyor

Politikalar Arası Karşılaştırma; **Buğday** için aşağıdaki politikaları tercih etme eğiliminizi belirtiniz.

	Mutlak Tercih	Çok Kuvvetli Tercih	Kuvvetli Tercih	Düşük Oranda Tercih	Eşit Tercih	Düşük Oranda Tercih	Kuvvetli Tercih	Çok Kuvvetli Tercih	Mutlak Tercih	
Fark ödeme	1	2	3	4	5	6	7	8	9	Girdi desteği
Fark ödeme	1	2	3	4	5	6	7	8	9	Tek ödeme
Fark ödeme	1	2	3	4	5	6	7	8	9	Hedef fiyat
Girdi desteği	1	2	3	4	5	6	7	8	9	Tek ödeme
Girdi desteği	1	2	3	4	5	6	7	8	9	Hedef fiyat
Tek ödeme	1	2	3	4	5	6	7	8	9	Hedef fiyat

7. Buğday için uygulanacak bir politikada dikkate alınması gereken koşullardan en önemli ve en önemsizini ilgili sütuna koşul numarasını yazarak belirtiniz.

En önemli	Koşullar	En önemsiz
	1. Girdi desteğine ağırlık vermeli	
	2. Kredi desteğine ağırlık vermeli	
	3. Yayım desteğine ağırlık vermeli	
	4. Pazarlama kolaylıklarına ağırlık vermeli	
	5. Verim artışına ağırlık vermeli	
	6. İstihdam artışı sağlamalı	
	7. Ürün kalitesini artırmalı	
	8. İyi fiyat vermeli	
	9. Prim esaslı olmalı	
	10. Bürokratik işlemleri kolay olmalı	

8. Buğday üretimini artırmanız veya tekrar üretmeniz için, aşağıdaki koşullardan size göre en önemli ve en önemsizini ilgili sütuna koşul numarasını yazarak belirtiniz.

En önemli	Koşullar	En önemsiz
	1. İyi fiyat	
	2. Uygun prim	
	3. Kolay kredi bulma	
	4. Gübrelerin istenen zaman ve miktarda bulunması	
	5. Tarımsal ilaçların istenen zaman ve miktarda bulunması	
	6. Gübrelerin uygun fiyatlardan temin edilebilmesi	
	7. Tarımsal ilaçların uygun fiyatlardan temin edilebilmesi	
	8. Kaliteli tohumluk-fidenin uygun fiyatlardan temin edilebilmesi	
	9. İstenen zamanda işçi temin edilebilmesi	
	10. Alet-makinenin kolayca temin edilebilmesi	
	11. Kolay pazarlanabilmesi	

9. Çiftçilerin tarımsal üretimle ilgili sahip olabilecekleri olası amaçlardan bazıları aşağıda verilmiştir. Tarımsal üretim yaparken sizin amaçlarınıza en yakın ve en uzak olanı ilgili sütuna numarasını yazarak belirtiniz.

En yakın	Koşullar	En uzak
	1. Mevcut araziye iyi bakmak ; araziye gelecek kuşaklara iyi durumda bırakmak, toprak verimliliğinin düşmesini önlemek ve erozyondan korumak.	
	2. Hayat standardını yükseltmek ; kendisinin ve ailesinin yaşam kalitesini (yaşam koşulları, sağlık vs.) yükseltmek.	
	3. En az çevre kirliliği ; tarımsal faaliyetlerden (kimyasal kullanımı vs) kaynaklanan çevre kirliliğini (toprak, su, hava) en aza indirmek.	
	4. Tüketicileri korumak için sağlıklı ürünler yetiştirmek.	
	5. Aile besin ihtiyaçlarını karşılamak	
	6. Tarımı meslek olarak icra etmek	
	7. Elindeki parayı, kendi zamanını ve aile işgücünü değerlendirmek	
	8. Ülke ekonomisine/üretimine elinden geldiğince katkıda bulunmak	

10. Buğday arz senaryosu (Senaryo no: 8)Politika: **Girdi desteği**Pazarlama sistemi: **Kendisi pazarlıyor**İkame ürün **Arpa** için fiyat **0.5 TL/kg** iken:

Bu şartlarda Pamuk Fiyatı:

0.5 TL/kg ise üretimi kabul eder misiniz? (Evet:1 / Hayır: 2)		1.2 0.5
Evet ise: →→→	Bu fiyattan toplam kaç dekar arazide Buğday üretebilirsiniz?	
Hayır ise: ↓↓↓↓	Belirttiğiniz arazide toplam kaç kg Buğday üretebilirsiniz?	
0.3 TL/kg ise üretimi kabul eder misiniz? (Evet:1 / Hayır: 2)		1 0.3
Evet ise: →→→	Bu fiyattan toplam kaç dekar arazide Buğday üretebilirsiniz?	
Hayır ise: ↓↓↓↓	Belirttiğiniz arazide toplam kaç kg Buğday üretebilirsiniz?	
Siz en az hangi fiyattan üretimi kabul edersiniz?	c335.	
Belirttiğiniz fiyattan	Toplam kaç dekar arazide Buğday üretebilirsiniz?	
	Belirttiğiniz arazide toplam kaç kg Buğday üretebilirsiniz?	

Hayır ise: 0.6 TL/kg ise üretimi kabul eder misiniz? (Evet:1 / Hayır: 2)		1.3 0.6
Evet ise: →→→	Bu fiyattan toplam kaç dekar arazide Buğday üretebilirsiniz?	
Hayır ise: ↓↓↓↓	Belirttiğiniz arazide toplam kaç kg Buğday üretebilirsiniz?	
0.8 TL/kg ise üretimi kabul eder misiniz? (Evet:1 / Hayır: 2)		1.5 0.8
Evet ise: →→→	Bu fiyattan toplam kaç dekar arazide Buğday üretebilirsiniz?	
Hayır ise: ↓↓↓↓	Belirttiğiniz arazide toplam kaç kg Buğday üretebilirsiniz?	
Sizce Buğday fiyatı ne olmalı?	c346.	
Belirttiğiniz fiyattan	Toplam kaç dekar arazide Buğday üretebilirsiniz?	
	Belirttiğiniz arazide toplam kaç kg Buğday üretebilirsiniz?	

11. Seçim denemesi

Deneme	Fark ödeme Buğday fiyatı 0.8 TL/kg ↓	Girdi desteği Buğday fiyatı 0.7 TL/kg ↓	Tek ödeme Buğday fiyatı 0.8 TL/kg ↓	Hedef fiyat Buğday fiyatı 0.7 TL/kg ↓	Destek uygulanmıyor Buğday fiyatı 0.6 TL/kg ↓
Deneme 1	1.5	1.3	1.5	1.3	1
	(0: Hayır, 1: Evet)	(0: Hayır, 1: Evet)	(0: Hayır, 1: Evet)	(0: Hayır, 1: Evet)	(0: Hayır, 1: Evet)
Deneme 2	Fark ödeme Buğday fiyatı 0.7 TL/kg ↓	Girdi desteği Buğday fiyatı 0.6 TL/kg ↓	Tek ödeme Buğday fiyatı 0.7 TL/kg ↓	Hedef fiyat Buğday fiyatı 0.8 TL/kg ↓	Destek uygulanmıyor Buğday fiyatı 0.5 TL/kg ↓
	1.3	1.2	1.3	1.5	1
	(0: Hayır, 1: Evet)	(0: Hayır, 1: Evet)	(0: Hayır, 1: Evet)	(0: Hayır, 1: Evet)	(0: Hayır, 1: Evet)